

สาครบุรี

จากวิถีชาวบ้าน^๑

การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในกลุ่มน้ำท่าจัน
จังหวัดสมุทรสาคร

ดร.นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ
บรรณาธิการ

คณะผู้เขียน

รศ.ดร.ปรีดี พิศณุวิจิตร, ดร.นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ
ดร.ทรงไผ่ หุตางกูร, ดร.สมรภักย์ ชัยสิงห์กานานนท์
จักรี โพธิ์มณี, นัททฤช ยอดธราช, ราชนิทร สิมปศิริ

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน
จังหวัดสมุทรสาคร

ดร.บุญพันธ์ ดั่งวงวิเศษ (บรรณาธิการ)

คณะผู้เขียน

รศ.ดร.ปรีดี พิศณูมิวดี, ดร.บุญพันธ์ ดั่งวงวิเศษ

ดร.ตรึงใจ หุตะถาวร, ดร.สมรภัฏ ชัยสิงห์กานานนท์

จักรี โพธิ์มณี, นัทฤกษ์ ยอดราช, ธานินทร์ สิมปศิริ

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน

การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน
จังหวัดสมุทรสาคร

บรรณาธิการ

ดร.นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ

คณะผู้เขียน

รศ.ปรีดี พิศภูมิวิถิ, ดร.นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ,
ดร.ตรงใจ หุตางกูร, ดร.สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์
จักรี โพธิ์มณี, นัทฤฤช ยอดดราข, ธาณินทร ลิ้มปิติริ

พิมพ์ครั้งที่ 1

เดือนมีนาคม 2561

จำนวนพิมพ์

1,000 เล่ม

ออกแบบปกและรูปเล่ม

สกลชนก เผื่อนพงษ์

พิสูจน์อักษร

ธาณินทร ลิ้มปิติริ

ประสานงานการผลิต

ธนิตดา ธนสิริกุลวงศ์

รูปภาพประกอบหนังสือ

พัชรวิวรรณ เป้าดี, นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ, ตรงใจ หุตางกูร,
สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, จักรี โพธิ์มณี, นัทฤฤช ยอดดราข,
ธาณินทร ลิ้มปิติริ, นพพล เมฆมาก, ปณวัฒน์ ฝ่องจิต

(2)

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

งานบริหารสินทรัพย์และบริการกลาง

พ.ศ. 2561

จัดพิมพ์โดย

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

20 ถนนบรมราชชนนี ตำบลจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10170

โทรศัพท์ 028809429 โทรสาร 028809332 www.sac.or.th

พิมพ์ที่

บจก. ซุปเปอร์ฟิกเชล

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหนังสือ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน : การเปลี่ยนแปลงผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน
จังหวัดสมุทรสาคร / นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ : บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ :

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2561.

400 หน้า (เอกสารวิชาการลำดับที่ 124)

ISBN : 978-616-7154-68-8

1. สมุทรสาคร -- ประวัติศาสตร์ -- กรุงเทพฯอยุธยา, 1893-2310. 2. สมุทรสาคร
- ประวัติศาสตร์ 3. สมุทรสาคร - ความเป็นอยู่และประเพณี - วิจัย 4. กลุ่มชาติพันธุ์
- สมุทรสาคร - วิจัย. 5. การบูชา - สมุทรสาคร -- วิจัย I. นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ. II. ประวัติ พิศภูมิวิถี.
III. ตรงใจ หุตากร. IV. นันทกษ ยอดราช. V.ธานินทร ลิ้มปิติ. VI.สมรภัษ ชัยสิงห์กานานนท์.
VII.จักรี โพธิมณี. VIII. ชื่อเรื่อง.

DS589.ส47

(3)

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

โครงการเอกสารทางวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานของรัฐในกำกับของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ศูนย์ฯ เริ่มดำเนินการในฐานะองค์การมหาชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยมีภารกิจหลักในการเป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยด้านมานุษยวิทยา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ในอันที่จะสร้างความเข้มแข็งให้วงวิชาการเพื่อนำไปสู่การสร้างและสะสมความรู้และเป็นมรดกทางสติปัญญาสำหรับสังคมไทยและเพื่อนร่วมโลก นอกจากนั้น ศูนย์ฯ ยังมีการดำเนินงานเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้แก่วงวิชาการและสาธารณชนในรูปแบบต่าง ๆ

โครงการจัดพิมพ์เอกสารวิชาการ เกิดขึ้นด้วยความตระหนักว่าหนังสือดีมีคุณภาพเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งต่อวงการวิชาการ หากเราต้องการนักวิชาการที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีจริยธรรมที่มั่นคง และมีความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถรังสรรค์งานที่มีคุณค่าต่อเพื่อนมนุษย์ สังคมไทยจำเป็นต้องมีการสร้างและเผยแพร่ผลงานที่มีคุณภาพในสาขาความรู้ต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นตัวอย่างของงานที่กระตุ้นท้าทายความคิด และเป็นแรงบันดาลใจให้มีการสร้างนักวิชาการรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และหากสังคมไทยปรารถนาที่จะเป็นสังคมอุดมปัญญา เราก็จำเป็นต้องมีคลังความรู้ที่มีปริมาณที่กว้างขวาง มีความลึกและหนักแน่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจเมื่อสังคมเผชิญปัญหาและภาวะวิกฤตต่าง ๆ การบรรลุเป้าหมายข้างต้นยังเป็นหนทางที่ยาวไกล

(4)

สาครบุรี จากวัดข้าวบาญ
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

หนังสือที่จัดพิมพ์ในโครงการมีที่มาที่หลากหลาย มีขอบเขตนี้อากว้างขวาง ส่วนหนึ่งเป็นการรวบรวมจากบทความที่น่าสนใจในงานประชุมวิชาการทางมานุษยวิทยา เพื่อสนับสนุนให้มีเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นระหว่างนักวิชาการ และเปิดโอกาสให้นักวิชาการหน้าใหม่ได้เสนอผลงาน เอกสารวิชาการบางส่วนเป็นผลงานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ที่มีคุณภาพดี หรืองานเขียนที่ให้ข้อมูลหรือข้อคิดที่มีคุณค่า นอกจากนั้น ศูนย์ฯ ยังสนับสนุนให้มีการพิมพ์งานแปลในชุดโครงการนักคิดและความคิดเพื่อให้มีหนังสือภาษาไทยที่อธิบายแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมของนักคิดคนสำคัญของโลก รวมทั้งสนับสนุนการพิมพ์ผลงานในเชิงตำรามานุษยวิทยาสำหรับนักศึกษาใช้เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเบื้องต้น รวมทั้งผู้อ่านทั่วไปที่ต้องการหนังสือแนะนำความคิดในเบื้องต้นด้วย

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีความหวังว่าผลงานที่เราจัดพิมพ์ในโครงการนี้ จะเป็นวิถีทางไปสู่การสร้างความเข้าใจต่อความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ เคารพศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ ลบล้างอคติทางเชื้อชาติ ศาสนา และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข รวมทั้งสนองตอบความสนใจใคร่รู้ของผู้อ่านและเติมเต็มความปรารถนาที่จะค้นหาความหมายของความเป็นมนุษย์

คำนำ

หนังสือเรื่องนี้มาจาก ชุดโครงการวิจัยสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวไทยบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาถึงลุ่มแม่น้ำท่าจีน กรณีศึกษาพื้นที่สมุทรสาคร โดยกลุ่มงานวิจัยและพัฒนา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นใน 3 ประเด็นคือ ประวัติศาสตร์ภูมินามและภูมิสังคม เครือข่ายสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ และพิธีกรรมความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้เวลาศึกษา 2 ปี ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2558 ถึง กันยายน 2560 โดยมีนักวิจัยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้แก่ ดร.นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, ดร.ตรงใจ หุตางกูร, และ ดร.สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ ทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่ร่วมกับผู้ช่วยวิจัย ประกอบด้วย จักรี โพธิมณี, นัทฤช ยอดราช, ธาณินทร ลิ้มปิติริ, ปณวัฒน์ ฝ่องจิต และภูมิชาย คชมิตร นอกจากนี้ได้รับความร่วมมือจาก รศ.ดร.ปรีดี พิศภูมิวิธิ จากคณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมศึกษาในประเด็นประวัติศาสตร์พันท้ายนรสิงห์และเส้นทางคมนาคมทางน้ำในสมัยโบราณ

สมุทรสาครเป็นเมืองเล็กๆ ที่มีจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว หากแต่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นชุมชนท้องถิ่นในลุ่มแม่น้ำท่าจีนบริเวณชายฝั่งทะเล ที่มีผู้คนหลากหลายทางชาติพันธุ์อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และสร้างความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ปัจจุบันจังหวัดสมุทรสาครเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจสำคัญ โดยเฉพาะในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา แรงงานข้ามชาติกลุ่มต่างๆ เช่น มอญ พม่า และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อพยพเข้ามาเป็นลูกจ้างแรงงานในอุตสาหกรรมประมง สวนผักผลไม้ และโรงงานอุตสาหกรรม การเข้ามาของกลุ่มคนเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตท้องถิ่น ทำให้ชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนเมืองแบบอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นความซับซ้อนของสายสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิตระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลาย

(6)

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

ชุดโครงการวิจัยนี้ ต้องการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตท้องถิ่นในมิติ “การเปลี่ยนแปลง” (transformation) “ลักษณะพหุลักษณะ” (Plurality) การผสมรวมระหว่าง “ความเป็นสมัยใหม่กับจารีตประเพณี” (Hybridity of Modern and Tradition) และการปรับตัวของคนกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนในจังหวัดสมุทรสาคร เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ประสบการณ์ของการเปลี่ยนผ่าน การสูญเสีย การเกิดใหม่ ทางสังคมและวัฒนธรรม และมองเห็นศักยภาพของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกำลังสร้าง พัฒนา ปรับเปลี่ยนแก้ไข ต่อรอง สืบทอด พื้นฟู และอนุรักษ์วัฒนธรรมของตัวเอง ให้มีความเข้มแข็งและพร้อมรับมือกับการท้าทายใหม่ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต

สารบัญ

โครงการเอกสารทางวิชาการ
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (4)

คำนำ (6)

ภาคที่ 1 1

จากบ้านท่าจีนถึงสาครบุรี
ร่องรอยอดีตของชุมชนชาวนาชาวสวน

รศ.ดร.ปรีดี พิศภูมิวิธิ และ ดร.นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ

ภาคที่ 2 67

ชื่อบ้านนามถิ่นสมุทรสาคร
ภาพสะท้อนภูมิทัศน์สังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

ดร.ตรงใจ หุตางกูร นักทฤษฎี ยอดตราช และ ธาณินทร ลิ้มปิติริ

ภาคที่ 3 197

ผู้คน การเคลื่อนย้าย และสายสัมพันธ์
หลากหลายชาติพันธุ์ในสมุทรสาคร

ดร.สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ และ จักรี โพธิมณี

ภาคที่ 4 276

การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
การอยู่ร่วมกันของพุทธ ผี วิญญาณ และเจ้าพ่อเจ้าแม่

ดร.นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ

ภาคผนวก 376

(8)

สาครบุรี จากวิถีชาวบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

ภาคที่ 1

จากบ้านท่าจีนถึงสาครบุรี
ร่องรอยอดีตของชุมชนชาวนาชาวสวน

รศ.ดร.ปรีดี พิศุกวิวัฒน์
ดร.นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ

การเกิดขึ้นของบ้านท่าจีน

การศึกษาของ G. William Skinner (1957) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนรอบอ่าวไทยในช่วงสมัยอยุธยาคริสต์ศตวรรษที่ 17 ว่าเดินทางเข้าเพื่อค้าขายกับอยุธยาโดยทางทะเล ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จีนปกครองโดยราชวงศ์หมิง ช่วงเวลานี้จีนมีความก้าวหน้าในการสำรวจทะเล และการส่งกองเรือไปยังดินแดนต่าง ๆ ชาวจีนที่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ได้แล่นเรืออพยพไปอยู่แถบเอเชียอาคเนย์ ชาวจีนที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศในช่วงนี้จะถูกเรียกว่า “หลิวหยี” (ตัวน ลี เซิง และบุญยั้ง ไร่สุขศิริ, 2543: 10-11) ชุมชนรอบอ่าวสยามถือเป็นชุมชนจีนที่หนาแน่นที่สุด โดยเฉพาะชุมชนบ้านท่าจีน (บริเวณวัดใหญ่จอมปราสาท) เป็นพื้นที่ท่าเรือสำเภาที่ชาวจีนแล่นมาจอดเพื่อนำสินค้ามาค้าขายกับชาวสยาม (อยุธยา) ชาวจีนโพ้นทะเล หรือ “จีนนอก” ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เป็นพวกแต่จิว เข้ามาตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้จัดตั้งให้บ้านท่าจีนเป็นหัวเมืองในปี พ.ศ. 2091 โดยเรียกชื่อใหม่ว่า “สาครบุรี” เจ้าเมืองท่าจีนมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสมุทรสาคร ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ หัวเมืองท่านี้กลายเป็นที่ระดมพลสำหรับสู้รบกับพม่า เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศัตรู นับแต่นั้นมาสาครบุรีก็เป็นหัวเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจ

ชาวบ้านในเขตท่าฉลอม
สมุทรสาคร ซึ่งเป็นชุมชนจีน
ที่เข้ามาอาศัยตั้งแต่สมัยอยุธยา
ด้านซ้ายของภาพจะเห็น
โถ้วางเครื่องบูชาแบบจีน
ตั้งอยู่หน้าบ้าน คราวรับเสด็จ
ประพาส ในรัชกาลที่ 5
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ

ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน
ซึ่งผู้ชายที่มีเชื้อสายจีนจะเป็นแรงงานในเรือประมง
ที่มาภาพ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมืองท่าจีนในสมัยอยุธยา เป็นชุมชนค้าขาย ส่วนใหญ่เป็นผู้ขายจีน ที่ใช้ชีวิตอิสระไม่ต้องเกณฑ์แรงงานรับใช้เจ้านายสยามเหมือนกับไพร่ชาวไทยและชาวมอญ (ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์ และวิไลรัตน์ ยंत्रรอด, 2556) ชาวจีนเหล่านี้แต่งงาน และใช้ชีวิตอยู่กับผู้หญิงสยามในชุมชนท้องถิ่น เงื่อนไขนี้ทำให้ชาวจีนสามารถทำงาน ค้าขายสินค้าที่ผลิตในบ้านท่าจีน ได้แก่ เปลือก กะปิ ปลาแห้ง ปลาเค็ม รวมถึงเป็น นายอากรเก็บภาษี เป็นลูกเรือและนายสำเภากในการส่งสินค้าไปขายยังประเทศจีน และนำสินค้าจีนมาขายในสยาม ผู้ปกครองอยุธยาให้ชาวจีนดูแลปกครองตนเอง โดยแบ่งหน้าที่ตามตำแหน่งสูงต่ำเหมือนระบบศักดินา ได้แก่ จุ่นจู้ (นายสำเภา) ศักดินา 400, ต้นหน (ผู้ดูแลทาง) ศักดินา 200, ลำด้า (ผู้ดูแลบัญชีใหญ่) ศักดินา 100, ไต้ก๋ง (นายท้าย) ศักดินา 80, อาปั่น (กระโตงกลาง) ศักดินา 50, เขียวก๋ง (บุชาพระ) ศักดินา 30, และเท่าเต้ง (ว่าสมอ) ศักดินา 30 แรงงานชาวจีนนี้จะอยู่ภายใต้ การควบคุมของเจ้ากรมท่าซ้าย สังกัดกรมพระคลัง ซึ่งมีตำแหน่งเป็นโชฎีกาวิชาเศรษฐี (ประมุขพ่อค้าที่รุ่งเรือง) ถือศักดินา 1,400 ผู้ดำรงตำแหน่งนี้จะทำหน้าที่ดูแลกิจการ ของชาวต่างประเทศที่อยู่ฝั่งซ้ายของอ่าวไทย (จีนและญวน) อาจกล่าวได้ว่าภายใต้ ระบบศักดินา แรงงานจีนมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการค้าต่างประเทศ เป็นอย่างมาก รวมถึงการเป็นแรงงานชุดคล่องตัวต่าง ๆ

ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นภาพบ้านเรือนริมแม่น้ำท่าจีน หลังคามุงจาก ยกใต้ถุนสูง มีเรือจอดอยู่ริมชายฝั่ง เมื่อน้ำลงจะเห็นตลิ่งและเสาเรือนอย่างชัดเจน ภาพนี้สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ยังชีพด้วยการทำประมง
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แม่น้ำท่าจีนปัจจุบัน
บริเวณหน้าวัดโกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

คลองสนามชัย คลองสุนัขหอน : เส้นทางติดต่อระหว่าง อยุธยากับหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตก

การค้าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดรายได้ อย่างมหาศาลมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะปัจจัยที่ตั้งของพระนครศรีอยุธยาและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งดึงดูดให้บรรดาลูกค้าต่างเมืองเดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยา แม้ว่าจะต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางนานก็ตาม ตำแหน่งขุนนางสำคัญที่กำกับดูแลการค้า คือโกษาธิบดี ซึ่งมักจะต้องว่าการต่างประเทศไปพร้อมกันด้วย เพราะบรรดาลูกค้าที่เข้ามาติดต่อกับอยุธยานั้นส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ การค้าขายเกิดขึ้นทั้งที่บริเวณรอบเกาะพระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองหลวง และบริเวณหัวเมืองรายรอบ และในบางครั้งสินค้าต่างๆ ก็จะถูกส่งผ่านจากพ่อค้าในหัวเมืองเข้าสู่ตลาดใหญ่ที่อยุธยาโดยตรงด้วย

การค้าระหว่างอยุธยากับดินแดนอื่นจำแนกได้อย่างกว้างๆ เป็นการค้ากับดินแดนฝั่งตะวันตกของราชอาณาจักรและการค้ากับดินแดนฝั่งตะวันออกของราชอาณาจักร การค้าประเภทแรกนั้นคือการค้ากับอินเดียเป็นหลัก และขยายไปถึงตลาดมุสลิมและยุโรปในที่สุด มีเสนาบดีในตำแหน่งออกพระจุฬาราชมนตรีเป็นผู้ดูแลการค้า การค้าในฝั่งนี้ครอบคลุมพื้นที่ตะวันตกของชายแดนราชอาณาจักรสยาม คือ มะริด ทวาย ตะนาวศรี เพชรบุรี และดินแดนอื่นๆ ส่วนการค้ากับกลุ่มเมืองทางตะวันออก เช่น จีน ญี่ปุ่น อันนัม มาเก๊า ฯลฯ นั้นเป็นหน้าที่ของออกญาไชยกราชเศรษฐีคอยกำกับดูแล

เฉพาะดินแดนทางตะวันตกนั้นการค้าจะเฟื่องฟูมาก ทั้งนี้เพราะสินค้าและ
ลูกค้าจรที่เดินทางไปมามีจำนวนมาก จึงต้องมีเส้นทางขนถ่ายลำเลียงสินค้าจาก
ฝั่งตะวันตกของราชอาณาจักร เข้ามายังอยุธยาโดยใช้เส้นทางภายในอาณาจักรคือ
แม่น้ำสายหลักและคลองสาขาต่าง ๆ ที่สำคัญคือแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน และ
แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำทั้งสามสายนี้เชื่อมประสานเข้าด้วยกันโดยระบบคลองภายใน
ภูมิภาค ซึ่งเป็นเส้นทางเดินทางมากแต่อดีต นั่นคือคลองด่าน คลองสนามชัย
คลองโคกขาม ดังเช่นหลักฐานคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ระบุว่าย่านการค้า
ในอยุธยารับสินค้ามาจากเมืองเพชรบุรี ยี่สานเป็นจำนวนมาก ดังว่า

“อนึ่งเรือปากใต้ปากกว้าง 6 ศอก 7 ศอก ชาวบ้านยี่สาร
บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี แลบ้านตะบูน บ้านบางทะลุ บ้านทุกกะปิ
น้ำปลา ปูเค็ม ปลาทุเร้า ปลากระพง ปลาทุ ปลากระเบนย่าง มาจอดเรือ
ขายแถววัดเจ้าพระนางเชิง”

เส้นทางคลองด่าน ซึ่งเป็นจุดบริเวณแยกของคลองบางกอกใหญ่ ยาวต่อมา
ถึงบริเวณบางขุนเทียน ต่อกับคลองสนามชัย คลองโคกขาม และมาออกแม่น้ำท่าจีนนั้น
เป็นเส้นทางสำคัญเส้นหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะเมื่อการเดินทางยังคง
ต้องพึ่งพิงระบบคลอง และแม่น้ำ ในสมัยรัตนโกสินทร์ เส้นทางคลองด่าน คลอง
สนามชัย คลองโคกขาม ยังคงเป็นทั้งเส้นทางการค้า มีตลาดน้ำขนาดใหญ่กระจาย
ริมหน้าวัด และมีด่านเก็บภาษีเป็นระยะ นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางเดินทัพที่สำคัญ
อีกด้วย

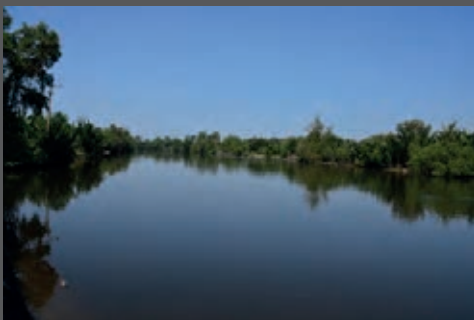
[illegible]

9

Sakorn-Buri_Book_Final 0320.indd 9

เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2329 คราวเสด็จกรีธาทัพไปตีพม่าที่ท่าดินแดง บริเวณ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ได้เสด็จพระราชดำเนินผ่านคลองด่าน คลองสนามชัย ทรงประกอบพระราชพิธีเบิกโขลงทวาร บทพรรณนาพื้นที่บริเวณตั้งแต่วัดนางนอง จนถึงเมืองสมุทรสาคร มีความว่า

ครั้นถึงโขลงทวารยังลานแล	ให้หวาดแหวอารมณ์ดังจะลัมไ้
จนล่องคลองชลามหาชัย	ย่านไกลสุดสายนัยน์ตาแล
เหมือนนอกเราที่นิรามาทุเรศ	เหลือสังเกตมุงหามาห่างแห
ระกำเดียวเปลี่ยนดินฤดีแด	จนล่องกระแสสาครบุรีไป
ลุสถานบ้านบ่อนาขวาง	ให้อางขนางร้อนวนกระมลไหม้
ถึงย่านชื้อเหมือนพีชื้อสังวรใจ	มิได้มีลำเอียงเทียงธรรม์
เมื่อถึงสามสิบสามคดแล้ว	แคล้วแคล้วเหมือนจะกลับมารับขวัญ
คล้ายคล้ายอัสดงพระสุริยัน	ก็บรรลู่ถึงคลองสุนัขใน

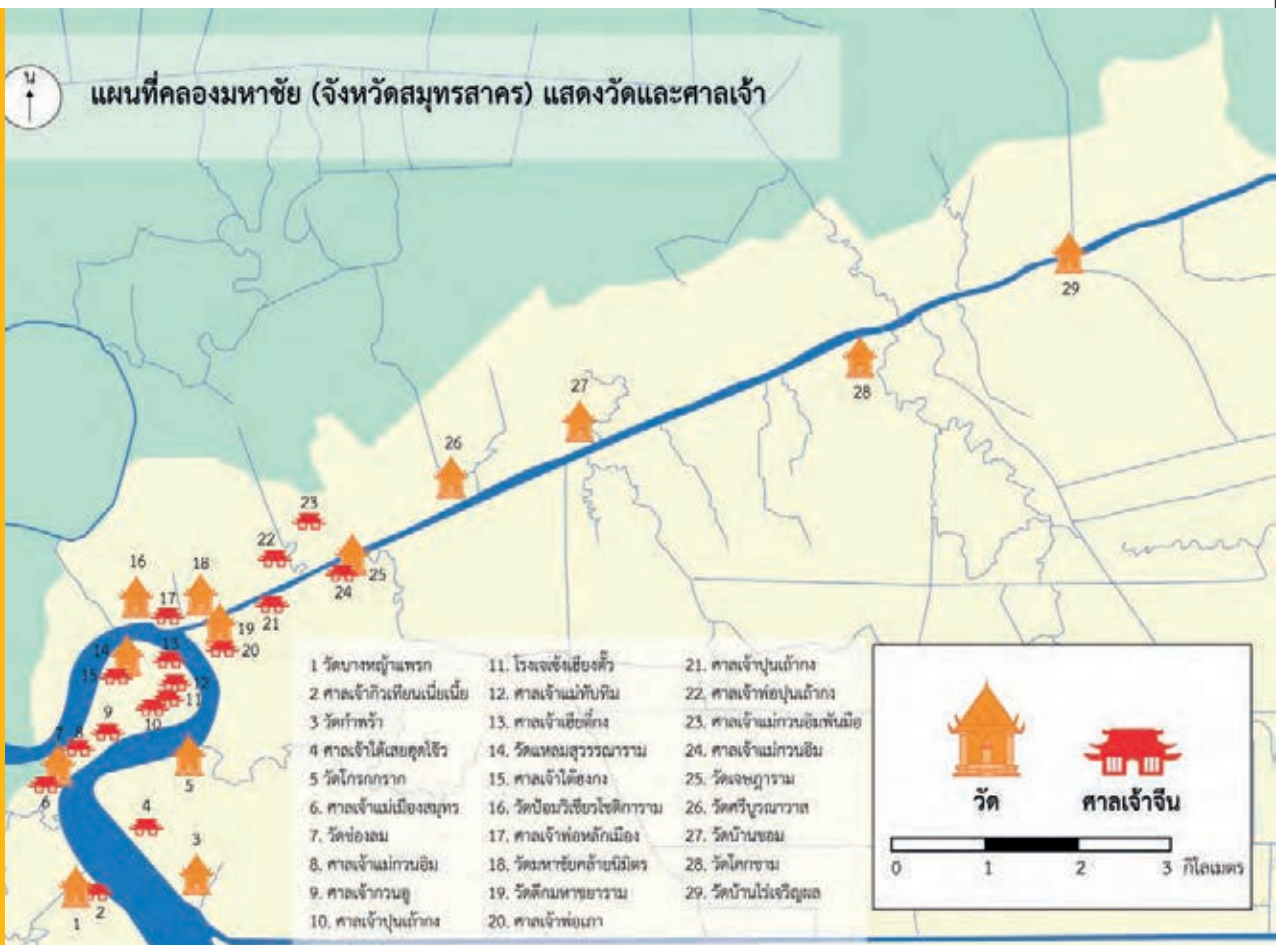
คลองมหาชัย

วัดใหญ่บ้านบ่อ

คลองสนามชัย หรือคลองมหาชัย ซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพแผนที่คลองมหาชัย

นิราศนรินทร์ (อิน) ผู้แต่งคือนายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน) แต่งเมื่อคราวตามเสด็จสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ยกกองทัพหลวงไปปราบพม่า ซึ่งยกลงมาตีเมืองถลางและชุมพร ในช่วงต้นรัชกาลที่ 2 เมื่อปีมะเส็ง (พ.ศ. 2352) มีการพูดถึงคลองโคกขามตอนหนึ่งว่า

โคกขามดอนโคกคล้าย	สัณฐาน
ขามรุ่มริมธารสนาน	สนุกนี้
พูนเพียงโคกฟ้าลาน	แลโลก ลิวแม่
ถนัดหนึ่งโคกขามชี้	เล่าให้ให้เรียมเห็น

ภาพคลองโคกขาม บริเวณที่บรรจบกับคลองมหาชัย
ด้านซ้ายมือคือศาลพันท้ายนรสิงห์

นิราศเนรกลั่นหรือนิราศพระแท่นดงรัง (ราวปี พ.ศ. 2376 หรือช่วงรัชกาลที่ 3) สันนิษฐานว่าสามเนรกลั่นซึ่งอาจเป็นบุตรบุญธรรมของสุนทรภู่เป็นผู้แต่งขึ้น หรืออาจเป็นผลงานของสุนทรภู่เองก็ได้ เพียงแต่ใช้ชื่อสามเนรกลั่นเป็นผู้แต่ง นิราศนี้เขียนขึ้นคราวเดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรัง ที่จังหวัดกาญจนบุรี มีการพูดถึงสถานที่ต่างๆ ในสาครบุรี ได้แก่ คลองมหาชัย คลองโคกขาม บ้านบ่อ กาหลง คลองสุนัขหอน พูดถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมทั้งกลุ่มคนต่างๆ ได้แก่ ไทย ลาว มอญ จีน ที่อาศัยอยู่ริมคลอง

แสมดำตำบลที่คนอยู่
ดูรุ่งรังผึ้งน้ำล้นรำราม
พอฟ้าขาวดาวเดือนจะเลื่อนลับ
เสียงลิงค่างวางเวกครึกเครงครื้น
สุริยงทรงรถขึ้นหมดแสง

ถึงชะวากปากชลามหาชัย

มีปีกป้องช่องปิ่นที่ยืนรบ
ดูแผ่นผาดอาจองในสงคราม
ลำภูรายชายดลิ่งล้นลึงค่าง
บ้างโลดไล่ไขว่คว้าตามวานร
ไอ้พ่อแม่แต่ชั้นลึงไม่ทิ้งลูก
เราเป็นคนผลกรรมได้ทำมา

ถึงทำเงินถิ่นฐานโรงร้านมาก

ไม่น่าดูสู้เบื่อนทำเชื่อนแซ
ตะบูนตันผลลูกดังผูกห้อย
หนูตาบน้อยคอยรับรำดับวาง
เห็นตะบูนฉุนเศร้าให้เปล่าจิต
จะเก็บไว้ไปฝากให้มากมาย
นี่ไม่มีพี่น้องพวกพ้องหญิง
ลูกโกงกางข้างชลาระย้าไป

สังเกตดูพืนตองเขากองหลาม

ถึงโคกขามบ้านขอมล้นลอมพิน

แสงทองจับแจ่มฟ้าค่อยฝ่ำฝืน
ปักขาตีนต่างเรียกกันเพรียกไพร
กระจ่างแจ้งแจ่มฟ้าพฤษภาไสว

เห็นป้อมใหญ่อยู่ข้างชาวสง่างาม

ที่หลีกหลบแล่นลากลงชวากหนาม
ดูแล้วข้ามตรงมาในสาคร
บ้างเกาคางชูตะคอกบ้างหลอกหลอน
ที่ลูกอ่อนอุ้มแอบแนบอุรา
ดูพันผูกความรักนั้นหนักหนา
ญาติาก็มิได้อาลัยแล

ที่เขาตากไว้ล้นแต่ถอนแห

ชมแสมไม้ปะโลงเหล่าโกงกาง
ระย้าย้อยหยิบสนัดไม่ขัดขวาง
ไว้เล่นต่างตุ๊กกระต๊าประสาสบาย
แม้จะมีมิตรเหมือนดังท่านทั้งหลาย
จะได้เล่นเช่นกระต๊ายสบายใจ
เล่นแล้วทิ้งเสียในลำแม่น้ำไหล
ทิ้งปรองไขขึ้นส้างริมทางจร

ถึงบ้านบ่อกจากสองฟากฝั่ง

มีดอกงอกออกกับกออรร

พอเห็นเขาเจ้าของร้องบิณฑบาต

พี่เณรตัดได้ลูกหลายทะลาย

ท่านไม่ฉันครั้นเรากินขึ้นลูกจาก

ท่านบิทรนอนบ่นว่าคนไซ

เคยกล้ำกลืนขึ้นจิตชิดแช่อิ่ม

เพราะสิ้นสุดอดหนุนที่คั่นเคย

ถึงนาขวางข้างซ้ายนายภาษี

เรียกภาษีที่เรือเกลือทั้งปวง

แต่เงินเก่าเจ้าภาษีมีเมียสาว

เหมือนจะรู้ยู่ว่าเขาเป็นชาววัง

แต่แกล้งเมินเพลินดูฝูงปูเปี้ยว

บ้างเลื่อมเหลืองเรื่องรองกระดองลาย

แต่หากว่าน่ากลัวตัวหนีดิ

ลั่นปรงปรกรกเรียวยอยเปี้ยวปู

เห็นปลาตีนกินโคลนตาโปนโปง

บ้างกัดกันผันผยองทำพองคาง

ถึงย่านซื้อซื้อว่าย่านกาหลง

แล้วบอกข่าวอ่าวอ้ออ้อแก้กฏ

ยอดสะพรั่งเพรียวแซมแหลมแหลมสลอน

ทั้งลูกอ่อนแซกเคียงขึ้นเรียงราย

เขาอนุญาตยกให้เหมือนใจหมาย

ฝ่าถวายพระนั้นเต็มขันโต

อร่อยมากมีรสร่าหมดโก

สะอื้นโอดอายใจกระไรเลย

มาเซยชิมลูกจากแล้วปากเอ๋ย

กระไรเลยแลเหลียวให้เปลี่ยวทรวง

ตั้งอยู่ที่ปากคลองเก็บของหลวง

บ้างทักท้วงเถียงกันสนั่นดัง

ไว้เล็บยาวเหมือนอย่างครุฑนั่งจุดหลัง

รู้จักครั้งเข้าไปอยู่เมื่อปูตาย

บ้างแดงเขียวขาวผาดประหลาดหลาย

ก้ามตะกายกินเลนน่าเอ็นดู

ก้ามมันติดดังเปาะเสนาะหู

กับเหยี่ยวอยู่ที่โพรงรากโกงกาง

ครีบกะโดงพลั่วพลิกกระดิกหาง

ทั้งลิงค่างคอยเทียวล้วงเปี้ยวปู

เห็นกาลงเลียบฝั่งอยู่ทั้งคู่

จะบอกผู้ใดเล่าไม่เข้าใจ

เราไม่มีพี่น้องพวกพ้องดอก

โอ้เปลี่ยวกายอายกากัมหน้าไป

กับตายน้อยคอยนับหนึ่งสองสาม

มันโอบอ้อมค้อมเคี้ยวดูเลี้ยวลด

แต่ปากคำทำชื่อทำถือศีล

สองฟากฝ่ายซ้ายขวาป่าปะโลง

ลำภูรายซ้ายขวาระย้าย้อย

บ้างออกลูกสุกงอมหอมขจร

มีนกบินกินปูได้ดูเล่น

นกคามกวมตัวมลงในคงคา

ถึงเขตแขวงแหล่งหลักสุนัขหอน

ทั้งฟ่วงแพแซ่ซ้องเจ็กมอญไทย

กาจะบอกข่าวดีฉันที่ไหน

จนเข้าในแนวคลองสามสิบสองคด

คุณพ่อถามกลับเลือนเปื้อนไปหมด

เห็นคั่งคดคิดไปเหมือนใจโกง

ใจมันกินเลือดเล่ห์ตะเข้ตะโขง

มีเรือนโรงรอนพินแต่พื้นมอญ

มีดอกห้อยบานแย้มแซมเกสร

เกสรอ่อนร่วงลงตรงนาวา

นกกระเด็นขวานเขวากเทียวแตกถา

คาบได้ปลาปรบปีกบินหลีกไป

เรือสลอนลอยรอตือถ่อไสว

บ้างมาไปปะกันเสียงครั่นครื้น

ภาพแผนที่คลองสุนัขหอน (คลองมหาหอน) ที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง
เป็นเส้นทางคมนาคมที่คนในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ใช้เป็นเส้นทางสัญจรและเดินทัพไปยังเมืองทิศตะวันตก
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพคลองสุนัขหอนในปัจจุบัน

นิราศเมืองเพชร เป็นผลงานนิราศของสุนทรภู่ ไม่ปรากฏว่าแต่งเรื่องนี้ขึ้นเมื่อใด สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นเมื่อครั้งกลับเข้ารับราชการอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และน่าจะเดินทางไปในราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง ประมาณปี พ.ศ. 2388 (ช่วงรัชกาลที่ 3) ในนิราศเมืองเพชรมีบทพรรณนาเกี่ยวกับคลองโคกขามและคลองมหาชัย ว่า

ถึงโคกขามคร้ามใจได้ไต่ถาม	โคกมะขามดอกมิใช่อะไรอื่น
ไม่เห็นแจ้งแคลงทางเป็นกลางคืน	ยิ่งหนาวขึ้นซ้ำใจมาในเรือ
ถึงย่านซื้อสมซื้อด้วยซื้อสุด	ใจมนุษย์เหมือนกระนี้แล้วดีเหลือ
เป็นป่าปรังพวงพุ่มดูครุ่มเครือ	เหมือนชุ่มเสื่อซ่อนร้ายไว้ภายใน
ถึงบ้านขอมลอมพินดูดินดาษ	มีอวาสวัดวาที่อาศัย
ออกชะวากปากชลามหาชัย	อโณทัยแยมเยียมเหลียมพระเมรุ ฯ

แผนที่คลองโคกขาม และคลองสาขา สมัยปัจจุบัน

สาครบุรี กับการเปลี่ยนแปลงสังคมสยาม ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์

ความเปลี่ยนแปลงของเมืองเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นพัฒนาการและความเจริญหรือความเสื่อมของเมืองได้ไปพร้อมกัน ในยุคที่สังคมไทยยังเป็นสังคมเกษตรกรรมและพึ่งพิงธรรมชาติอยู่มากกว่าเมืองในแบบตะวันตกนั้น ความเปลี่ยนแปลงของเมืองที่สำคัญคือการขยายพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อรองรับผลของสนธิสัญญาที่สยามลงนามกับตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นยุคที่สยามกำลังอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมประเพณีขนานใหญ่ พระราชดำริในการพัฒนาประเทศประการหนึ่งคือการสร้างถนน ขุดคลอง โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่ต่างไปจากเดิมที่เคยเป็นเพียงเส้นทางคมนาคม เปลี่ยนไปสู่เส้นทางขนส่งสินค้าทางการเกษตรของชาวนาชาวนวน ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนเส้นทางน้ำที่เป็นทางสัญจรของผู้คนให้เป็นเส้นทางเศรษฐกิจที่พ่อค้าแม่ค้าชาวบ้านจนถึงเจ้าขุนมูลนายใช้ลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรไปขายในชุมชนตลาดตลอดสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง

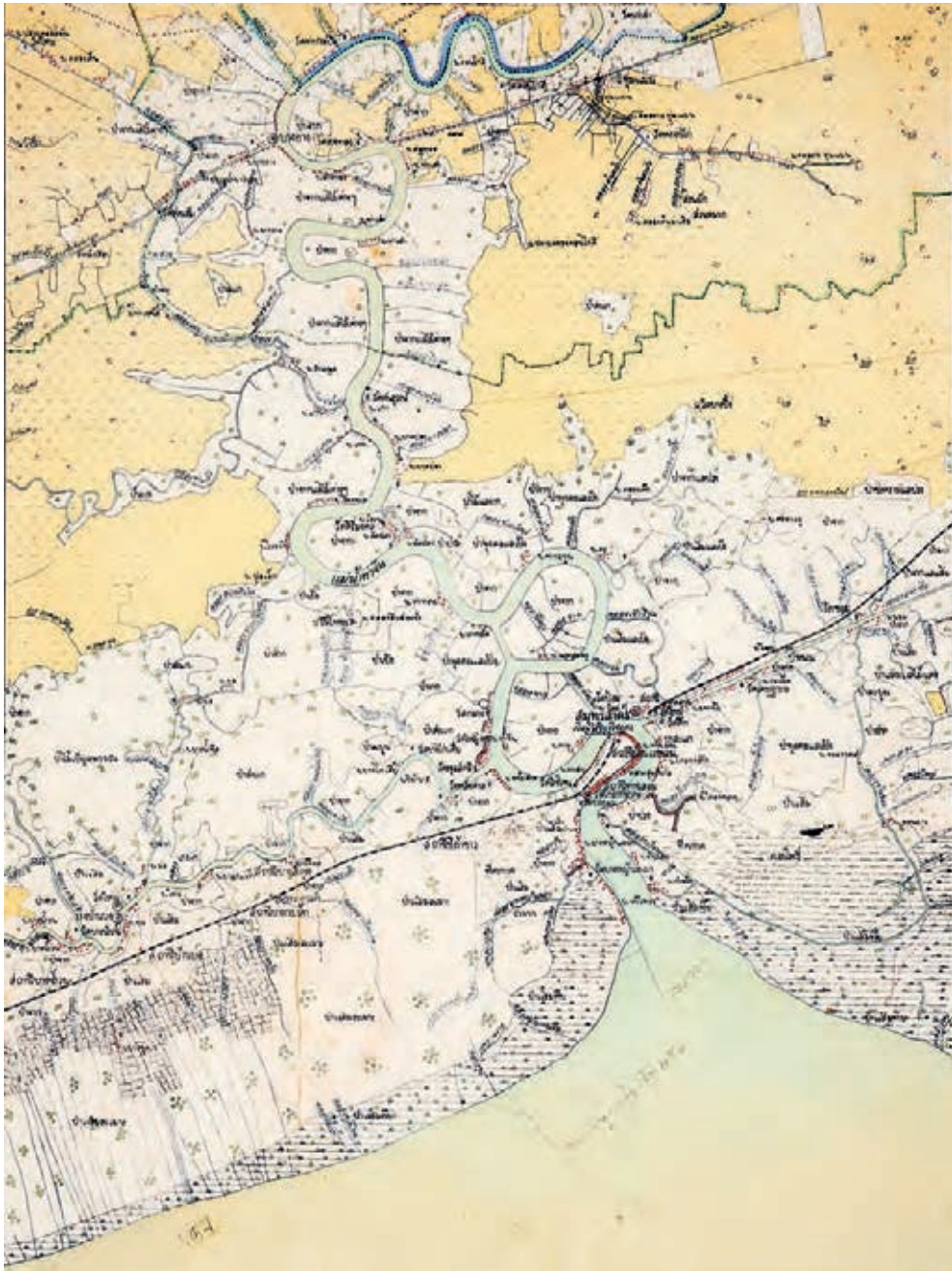
ตัวอย่างร่องรอยของชุมชนชาวนา เห็นได้จากพื้นที่ของอำเภอบ้านแพ้วในอดีต เจ้าอาวาสวัดวังชัยทวีมลอธิบายเกี่ยวกับภูมิประเทศ สภาพธรรมชาติ และการทำนาของชาวบ้านแพ้วว่า

“สมัยก่อนยังไม่มีเขื่อนที่เมืองกาญฯ น้ำก็มานี้หมด ถ้าเราอยู่ตรงนี้เราจะรู้ได้แต่น้ำมา เราก็ต้องมองไปข้างบน ก็จะเห็นนกแรมบินบินว่อน ชาวบ้านก็จะรีบเก็บของกัน สมัยก่อนที่นี้เขาทำนาข้าว ไม่มีคันนา ก็ปลูกข้าวลอย ที่นี้จะเข้มนก็มาตามน้ำ ปลาเม่นก็มาตามน้ำ ที่ไหนมีน้ำท่วมจะเข้มนก็จะมา ตรงนี้เป็นท้องกระทะ เรียกวงจะเข้ เวลาจะเข้มนมาก็จะผ่านวัดโรงเข้ก่อน ชาวบ้านก็เอาวัวขึ้นร้าน จะเข้มนก็ว่าล่อลอมจะกินวัว เขาถึงเรียกโรงเข้ แล้วพอน้ำลง จะเข้มนก็ไปตายที่วัดหัวเข้ ที่ตายก็ตายไป ที่ไม่ตายก็ไปที่อื่น ก็จะมีวัดโรงเข้ วัดวังเข้ วัดหัวเข้” (สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2559)

รูปปั้นจระเข้ในสระน้ำของวัดวังชัยทรัพย์วิมล (วัดวังจระเข้)
อำเภอบ้านแพ้ว สะท้อนสภาพแวดล้อมในอดีตที่เคยมีจระเข้อาศัยอยู่ในบริเวณนี้

การศึกษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ (2527) พบว่าในช่วง พ.ศ. 2403-2413 หรือช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ชาวบ้านในท้องถิ่นภาคกลางเน้นการปลูกข้าวเป็นหลัก เพราะข้าวเป็นสินค้าที่ชาวตะวันตกต้องการ แต่ก่อนที่สยามจะทำสนธิสัญญาบาวีริง ชาวนาจะขายข้าวเฉพาะผลผลิตส่วนเกินเท่านั้น นอกจากนั้นการขายข้าวยังอยู่ในการดำเนินงานของคนจีน เพราะชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในสยามมีอิสระในการประกอบอาชีพและไม่ต้องเกณฑ์แรงงาน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ, 2527: 175)

แผนที่แสดงภูมิประเทศของเมืองสาครบุรีในช่วงรัชกาลที่ 6
บริเวณพื้นที่สีเหลืองคือนาข้าวที่ครอบคลุมสองฝั่งแม่น้ำท่าจีน
ซึ่งเป็นช่วงที่มีการขยายตัวของพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อขายให้กับโรงสี
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ทุ่งนาที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน
เขตอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

การเติบโตของชุมชนจีน

ตระกูลจีนที่มีจำนวนมากที่สุดในท่าฉลอม คือตระกูลแซ่ตั้ง ซึ่งเริ่มมีการรวมตัวชัดเจนก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมแซ่ตั้งคือนายซุนจ้อแซ่ตั้งหรือ เจ้าแก้วเทียมเน้ย ทุก ๆ ปีสมาชิกแซ่ตั้งจะมาพบปะสังสรรค์กัน และมีการลงคะแนนเสียงเลือกประธานสมาคม ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นประธานคนแรกจากการลงคะแนนคือ นายเกาเปา แซ่ตั้ง (ประธานคนที่ 4) หลังจากนั้นราว พ.ศ. 2524 ได้มีการระดมทุนจำนวน 480,000 บาท เพื่อซื้อที่ดินบริเวณถนนเอกชัยจำนวน 1 ไร่ 12 ตารางวา จนถึงปี พ.ศ. 2528 ได้เริ่มสร้างอาคารสมาคมตามแบบสถาปัตยกรรมจีน ใช้งบประมาณก่อสร้างจำนวน 4,315,000 บาท และทำพิธีเปิดสมาคมในปี พ.ศ. 2530 อาคารแห่งนี้จะใช้เป็นที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์ของสมาชิก และถือเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมของชาวจีนสมุทรสาครที่บ่งชี้ว่าลูกหลานแซ่ตั้งเป็นคนกลุ่มใหญ่ มีความสามัคคี และฐานะมั่นคงทางเศรษฐกิจ กรรมการและสมาชิกสมาคมล้วนเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น ร้านทอง ปิมน้ำมัน บริษัทค้าวัสดุก่อสร้าง รับเหมาก่อสร้าง เรือประมง โรงงานอุตสาหกรรม โรงน้ำแข็ง ห้างเย็น มินิมาร์ท สวนอาหาร ร้านขายยา ร้านเสริมสวย โรงพิมพ์ เป็นต้น

อาคารของสมาคมแช่ตั้ง หรือตั้งตระกูล สมุทรสาคร
ตั้งอยู่ในบริเวณถนนเอกชัย ซอย 1 ตำบลมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

นอกจากตระกูลตั้งแล้ว ชาวจีนตระกูลลิ้มถือเป็นตระกูลใหญ่อีกตระกูลหนึ่ง บรรพบุรุษตระกูลลิ้มประกอบอาชีพประมงและเลี้ยงเป็ด ซึ่งจะมีการรวมตัวพบปะกันที่บ้านนายง้วนฮั่ว ต่อมา มีการรวมกลุ่มและเพิ่มจำนวนสมาชิก สถานที่พบปะกันได้ย้ายไปที่ศาลเจ้าพ่อกวนอูในเขตท่าฉลอม เพราะเห็นว่าศาลเจ้าพ่อกวนอูมีรูปปั้นเจ้าแม่เทียนโหวประดิษฐานอยู่ ชาวจีนตระกูลลิ้มเคารพบูชาและขอพรให้เจ้าแม่เทียนโหวช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย ขอให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ และจะจัดงานฉลองวันเกิดให้เจ้าแม่ทุกปี เมื่อชาวจีนตระกูลลิ้มรวมตัวกันมากขึ้นจึงริเริ่มซื้อที่ดิน 300 ตารางวาบริเวณวัดตึกเพื่อสร้างเป็นอนุสรณ์สถาน จนถึงปี พ.ศ. 2524 ได้ย้ายไปซื้อที่ดินใหม่จำนวน 3 ไร่เศษเพื่อสร้างเป็นอาคารแบบจีน ภายใต้คำแนะนำของประธานบริหารตระกูลลิ้มแห่งประเทศไทย ทั้งนี้มีผู้ร่วมบริจาคเงินเพื่อสร้างอาคารโดยใช้งบประมาณก่อสร้าง 7 ล้านบาท โดยเปิดอาคารอนุสรณ์สถานเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2527 ซึ่งถือเป็นวันสำคัญที่ชาวตระกูลลิ้มสมุทรสาครจะมารวมตัวเพื่อจัดงานเลี้ยงฉลองประจำปี รวมทั้งจัดงานฉลองวันเกิดเจ้าแม่เทียนโหวในวันขึ้น 23 ค่ำ เดือน 3 โดยจะมีการแสดงงิ้วถวายเจ้าแม่

อาคารสมาคมตระกูลลิ้ม จังหวัดสมุทรสาคร
ตั้งอยู่ที่ถนนนรราชอุทิศ ตำบลมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

การเติบโตของชุมชนจีน ยังสัมพันธ์กับการพัฒนาเส้นทางรถไฟระหว่างมหาชัยถึงปากคลองสาน ซึ่งบริษัทต่างประเทศชื่อบริษัทรถไฟท่าจีนทุนจำกัดของพระยาพิพัฒน์โกษา (เซเลสติโน เอ็ม ซาเวียร์ ชาวอิตาลี) ถือหุ้นร่วมกับชาวต่างชาติได้เข้ามาดำเนินการก่อสร้างในปี พ.ศ. 2444 และเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2447 และต่อมาในปี พ.ศ. 2448 บริษัทรถไฟแม่กลองทุนจำกัดได้สัมปทานก่อสร้างเส้นทางรถไฟจากสถานีบ้านแหลม (ท่าฉลอม) ถึงสถานีแม่กลอง และเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2448 ทำให้ชุมชนจีนท่าฉลอมและมหาชัยเจริญเติบโต เพราะมีเส้นทางรถไฟที่สะดวกรวดเร็ว ทำให้พ่อค้าแม่ค้านำผลผลิตทางการเกษตรและการประมงไปขายที่แม่กลอง และปากคลองสานได้ง่ายขึ้น ชุมชนจีนในท่าฉลอมและมหาชัยจึงมีเศรษฐกิจที่เติบโต

กุลีชาวจีนในเขตท่าฉลอมกำลังเตรียมยกกระบุงใส่ปลาขึ้นรถไฟ
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ชาวจีนในเขตอำเภอบ้านแพ้ว ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว ที่อพยพมาทางทะเล เข้ามาหากินในดินแดนสยามในช่วงรัชกาลที่ 3-4 โดยเฉพาะในช่วงหลังทำสนธิสัญญา เบาวีริง (สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ, 2539: 128) ชุมชนจีนจะตั้งเรียงรายอยู่ริมคลอง ดำเนินสะดวกซึ่งขุดขึ้นในปี พ.ศ. 2409 สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นคลองที่เชื่อมระหว่าง แม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง โดยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้อำนวยการขุดคลอง โดยเริ่มขุดจากแม่น้ำท่าจีนบริเวณปากคลองบางยาง ตำบลบางยาง อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ไปจนถึงแม่น้ำแม่กลอง ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีความยาวประมาณ 35.8 กิโลเมตร กว้าง 6 วา ลึก 6 ศอก ในลำคลองจะมีหลักปักไว้ทุก ๆ 4 กิโลเมตร รวมทั้งสิ้น 8 หลัก ขุดคลองเสร็จในปี พ.ศ. 2411 ซึ่งรัชกาลที่ 4 พระราชทานชื่อคลองนี้ว่าคลองดำเนินสะดวก เพราะเห็นว่าเป็นเส้นตรงและสะดวกในการสัญจรทางน้ำ หลังจากนั้นคลองดำเนินสะดวก ก็กลายเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ซึ่งเรือสินค้าได้นำผลผลิตทางการเกษตรของ ชาวนาเดินทางไปขายที่กรุงเทพฯ ได้รวดเร็ว ด้วยเหตุนี้จึงมีชาวนานอพยพเข้ามา ตั้งรกรากและบุกเบิกพื้นที่ทำกิน พร้อมกับมีการขุดคลองสาขาแยกออกไปมากมาย จนทำให้เขตบ้านแพ้วเป็นชุมชนเกษตรกรรมของชาวนาชาวสวน

ตลาดน้ำหลักห้า อำเภอบ้านแพ้ว
เป็นที่ตั้งชุมชนชาวจีนที่เข้ามาอาศัยริมคลองดำเนินสะดวก
เพื่อประกอบอาชีพค้าขายและทำสวน

ในเขตอำเภอกระทุ่มแบน เป็นที่ตั้งของชุมชนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในสยาม ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เห็นได้จากการสร้างศาลเจ้าจีนหลายแห่ง โดยเฉพาะในเขต ตลาดกระทุ่มแบนที่อยู่ระหว่างคลองอ้อโน้ใจและคลองกระทุ่มแบน บริเวณนี้จะเป็น ชุมชนจีนหนาแน่นที่ยึดอาชีพค้าขาย โดยใช้คลองภาษีเจริญเป็นเส้นทางค้าขาย ตระกูลชาวจีนที่สำคัญในกระทุ่มแบนคือตระกูลสีบุญเรือง ซึ่งนายเขียวของอ้วน สีบุญเรือง คือคหบดีที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการพัฒนา และอุปถัมภ์โรงเรียนประสานราษฎร์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศรีบุญยานุสรณ์

ในอดีตชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากในกระทุ่มแบนจะเป็นแรงงานในไร่อ้อย ไร่หว้า ไร่ส้ม โรงสี รวมทั้งทำนาทำสวน เลี้ยงหมู ค้าขาย จนกระทั่งมีฐานะทางเศรษฐกิจ ดีขึ้น จึงขยายขยายไปอยู่ในที่อื่น และแบ่งมรดกที่ดินให้กับลูกหลาน ชุมชนจีนที่สำคัญ ได้แก่ บ้านทองคั่ง บ้านดอนไก่อี และบ้านไต้ล้ง

กรรมการโรงเรียนน้ำต้ว อธิบายถึงการทำมาหากินของคนจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตบ้านไต้ล้ง ต.สวนหลวง อ.กระทุ่มแบน ว่า

กรรมการโรงเจสะพานต้า

“ชุมชนไต้ล้ง ในอดีตเป็นชุมชนของชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่แล้ว คนจีนฮกเกี้ยนจากภาคใต้ของจีนได้นำเทพเจ้าและรูปเคารพมาหลายองค์และสร้างเป็นศาลเจ้าและโรงเจขึ้นชื่อ สะพานต้า เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ถือนีลกินเจ และเป็นโรงเรียนสอนภาษาจีน ไต้ล้งหมายถึงที่พักขนาดใหญ่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่หลายครอบครัว เมื่อเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้ ก็จับจองที่ดินทำสวน และเป็นแรงงานรับจ้างในโรงหีบอ้อย และโรงงานผลิตน้ำตาล ซึ่งอยู่ในตำบลท่าไม้ โรงงานนี้เป็นของชาวโปรตุเกสที่เข้ามาในช่วงรัชกาลที่ 3 เจ้าของโรงงานจะมาจ้างแรงงานจีนในชุมชนไต้ล้งไปทำงานในไร่อ้อยและในโรงหีบอ้อย” (สัมภาษณ์ วันที่ 17 พฤศจิกายน 2559)

“ตอนนั้นที่มาอยู่ มันจะมีครอบครัวใหญ่ มีพี่น้องที่มาจากเมืองจีน เขาจะมาสร้างล้งอยู่ คือจริง ๆ คือสร้างบ้าน แต่บ้านเขาใหญ่ เป็นจาก เขาก็อยู่ 5 ครอบครัว ออกลูกออกหลาน มันก็ยิ่งเยอะ คือทางแม่น้ำท่าจีน ตรงโรงหีบอ้อยที่ปล่องเหล็มน เขาทำสวน ทำอ้อย เวลาจะหาคนงานเขาก็มาที่ไต้ล้ง เพราะว่าที่นี่มันใหญ่มาก มี 30 กว่าคน เขาก็จะมาเอาคนที่นี้ไป ทำวันเดียวเสร็จ จ้างไปตัดอ้อย ขุดดิน พรวนดิน ก็เลยเรียกที่นี่ว่าไต้ล้งมาตลอด แต่ไต้ล้งเนี่ยมันมีสองอย่าง คืออีกอย่างคือ โรงหีบอ้อยเล็ก ๆ แต่มันอยู่ข้างใน แต่มันไม่ใหญ่เท่า นั้น เขาก็เลยเรียกว่าไต้ล้ง แต่สมัยนั้นเขาถือว่านิดเดียวก็ใหญ่แล้ว ประวัติไต้ล้งจริง ๆ ก็คือหลังคามุงจากที่ขนาดใหญ่ คือล้งคนงานอะไรแบบนั้น เดิมทีเขามีบ้านเจ้าพระยาอยู่แถวนี้ เขาไม่มีลูก เขาก็ได้ศักดิ์มาเป็นที่ดิน 200 – 300 ไร่ แล้วใน 16 คน เนี่ย เขาก็มีลูกสาว แต่ก้เขาไม่ให้ เพราะเขาจะกลับเมืองจีนแล้วไม่รู้จะให้ทำไม ถ้าให้ไปป่านนี้ก็ป่านายไปแล้ว แต่พอตายไปที่ดินก็กลับมาเป็นของพระมหากษัตริย์ตามเดิม” (สัมภาษณ์ วันที่ 17 พฤศจิกายน 2559)

โรงเจชะน้ำตั่ว ในชุมชนบ้านไต้ล้ง
ชุมชนจีนเก่าแก่ที่เคยเป็นแรงงานในไร่อ้อยและโรงหีบอ้อย
ในตำบลสวนหลวง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

คลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวก การสร้างความอารยะและระบบกุนนิยมในท้องถิ่น

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) ระบุว่าในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองต่าง ๆ ทั้งในพระนครและหัวเมือง ได้แก่ คลองผดุงกรุงเกษม คลองถนนตรง คลองสีลม คลองเจ็ดยี่สิบ คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก จะเห็นได้ว่าพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการขุดคลอง หลัง พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นปีที่ลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ก็คือการใช้เส้นทางคลองเป็นทางเชื่อมระหว่างแม่น้ำสำคัญ เพื่อขนส่งสินค้าต่าง ๆ ให้เข้ามายังพระนครได้ง่ายขึ้น และใช้ประโยชน์จากที่ดินริมฝั่งคลองให้เป็นประโยชน์ในการปลูกพืชไร่สวนและข้าว ที่จะเป็นสินค้าส่งออกของประเทศ มากกว่าการที่จะขุดคลองเพื่อเป็นเส้นทางเดินทัพหรือการป้องกันข้าศึกดังเช่นที่เคยขุดคลองต่าง ๆ มาก่อนในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตสาครบุรี ความเจริญได้เกิดขึ้นตามลำคลอง คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก คลองทั้งสองนี้เป็นคลองหลักที่เชื่อมฝั่งตะวันตกของพระนครกับแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง เดิมบริเวณนี้มีคลองมหาชัยหรือคลองด่านที่เชื่อมคลองบางกอกใหญ่ ผ่านคลองสนามชัย คลองโคกขาม ไปออกแม่น้ำท่าจีนที่มหาชัย ซึ่งมีทั้งคลองดั้งเดิมและคลองที่ขุดใหม่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

การศึกษาของชิกฮาร์ ทานาเบ (2527) อธิบายว่าการขุดคลองในพื้นที่ราบลุ่มทางทิศใต้ของอยุธยา เป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก ต่อมาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การขุดคลองมีวัตถุประสงค์เพื่อการคมนาคม ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือค้าขาย เป็นเส้นทางขนส่งกองทหาร คลองจึงมิได้ขุดเพื่อประโยชน์ทางการเกษตร การขุดคลองในช่วงก่อนรัชกาลที่ 3 จะประกอบด้วยคลองลัด คลองข้ามระหว่างแม่น้ำและคลองภายในเมือง (ชิกฮาร์ ทานาเบ, 2527: 218) แต่หลังจากที่สยามเริ่มทำสนธิสัญญาทางการค้ากับตะวันตก ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก และคลองก็เริ่มใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมากขึ้น ชุมชนชาวนาจึงขยายตัวไปตามลำคลองที่ขุดใหม่ เพราะใช้เป็นเส้นทางขนส่งพืชผลทางการเกษตรและใช้สำหรับเพาะปลูก (ชิกฮาร์ ทานาเบ, 2527: 217) ในเขตบ้านแพ้วคือคลองดำเนินสะดวกที่เชื่อมระหว่าง

แม่น้ำท่าจีนถึงแม่น้ำแม่กลอง สองฝากคลองดำเนินสะดวกจะมีชุมชนชาวนา และชาวสวนเกิดขึ้นจำนวนมาก พืชเศรษฐกิจที่สำคัญคือ ข้าว อ้อย และพริกไทย อย่างไรก็ตาม หลังปี พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา การปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาลเริ่มลดน้อยลง เพราะชาวผลิตน้ำตาลราคาถูกลง ชาวบ้านก็หันมาปลูกข้าวมากขึ้น (ซิเกฮารุ ทานาเบ, 2527: 220-221)

หลังปี พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา พื้นที่บ้านแพ้วเป็นพื้นที่ปลูกข้าว จะเห็นได้จากการที่การขุดคลองสาขาแยกไปจากคลองดำเนินสะดวกจำนวนมากเพื่อใช้เป็นคลองส่งน้ำ สำหรับการปลูกข้าว แต่การส่งน้ำเข้านาจะต้องอาศัยแม่น้ำหนุน ต่อมาในปี พ.ศ. 2420 รัชกาลที่ 5 ได้ออกพระราชบัญญัติชื่อประกาศขุดคลอง จ.ศ. 1239 เพื่อแก้ปัญหาการจับจองที่ดินของเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งมักจะถือครองที่ดินจำนวนมากแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ทำให้กลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า รัชกาลที่ 5 จึงทรงแก้ไขให้มีโฉนดของแก่ราษฎรที่จะใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าว (ซิเกฮารุ ทานาเบ, 2527: 223-224) โดยชาวนาที่ต้องการใช้พื้นที่ปลูกข้าวจะต้องออกเงินช่วยค่าขุดคลอง หรือถ้ายากจนจะต้องช่วยออกแรงขุดคลอง หากราษฎรปล่อยพื้นที่ที่จับจองไว้ว่างเกิน 5 ปี รัฐจะเรียกคืนที่ดิน รวมทั้ง รัฐจะงดเว้นการเก็บค่านาและค่าสมพัสดุเป็นเวลา 3 ปี เพื่อให้ชาวนายายที่เพาะปลูกมากขึ้น (กิตติ ตันไชย, 2527: 235) ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2430 ที่ดินริมคลองมีราคาแพงมากขึ้น รัชกาลที่ 5 จึงทรงให้เอกชนเข้ามาดำเนินการขุดคลอง ส่งผลให้ที่ดินตกไปอยู่ในมือของเอกชนมากขึ้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าขุนมูลนาย ข้าราชการชั้นสูง และคนจีนที่ร่ำรวย (ซิเกฮารุ ทานาเบ, 2527: 224)

ความทรงจำเกี่ยวกับชีวิตชาวนาชาวสวนเมื่อประมาณ 70 ปีที่แล้ว ชาวลาวโซ่งในอำเภอบ้านแพ้ว เล่าว่า

ชาวลาวโซ่งในอำเภอบ้านแพ้ว

“แถวนี้เป็นนาหมด มองไปเห็นราชาบุรีเลย สมัยก่อนข้าวราคาถูก พันธุ์เหลืองประทิว เขามา รับซื้อที่บ้าน โรงสีข้าวอยู่ปากคลองหลักสี่ พออายุ 20 ก็เลิกทำนา แบ่งที่นาให้ลูกไป มีลูก 9 คน ตอนนี้อายุ 3 คน ผู้ชาย 4 คน ผู้หญิง 5 คน ลูกสาวคนโตยังได้ทุนทำนาสองปี ที่แรกก็ใช้วัวคู่ ตอนหลังก็เริ่มมีรถไถ ก็ขายวัวไปแล้วซื้อรถไถ จะได้ไม่ต้องเกี่ยวหญ้า แถวนี้อายุไม่มี แถวนี้อายุ ถ้าอายุก็ต้องแถวคลองตาปลั่ง แถวเจ็ดริ้ว

มอญเขาจะใช้ควาย ถ้าไต่ดำก็จะวัว เกี่ยวข้าวเสร็จก็ตากแดดก่อน แล้วก็มัด แล้วก็ใช้ วัวมัด ให้เม็ดมันร่วง แล้วใช้ตะขอกระดุกเขย่า แล้วใช้วัวเหยียบอีกที เหยียบจน ข้าวมันร่วงหมด แล้วก็เอาฟางออก แล้วก็มียีกหลายขั้นตอน ก็จะมีลูกจ้าง จ้างมา สองคน ทำนาร้อยกว่าไร่ หาบข้าวจากนี้แล้วก็ไปบ้านครึ่งกิโล หาบข้าวข้างละสี่ฟ่อน ใช้ไม้คานเสียบหัวท้าย ข้ามตั่งก็ทุ้งละกว่าจะถึงบ้าน หลัง ๆ มาที่ใช้เกวียน เมื่อก่อน ก็กองออกไว้ก่อนในทุ่งนา ของใครของมัน แล้วก็เอาเกวียนไปเอามา เมื่อก่อนลำบาก ทำนาได้ประมาณ 2 ปี ก็เลยเลิก หันมาทำสวน เพราะมันรวยเร็ว ตอนนั้นพริกชี้หู โฉละร้อย ที่ของเราอยู่ไกล ก็เช่าที่แถวบ้านเบิกสวน ก็แล้วแต่ว่าใครจะปลูกอะไร ก็มีพริก พุทรา สมัยก่อนพริกทั้งนั้น พริกมันเม็ดใหญ่ แล้วก็ให้ลูกไปขายปากคลองตลาด มีรถไป ไปขายกันเยอะ สมัยก่อนมีเรือใหญ่ มันไม่มีถนนแบบนี้ สมัยก่อนมันเป็น ทุ่งนาหมด เดือน 4-5 ก็จะไม่มีการไถน้ำสักหยด แห่งหมดเลย ก็ต้องเดินเอา มาโรงเรียนสองห้องนี้ก็ต้องเดิน ทั้งขาไปขามา เดินกันให้ขาไปหมดเลย เดินลัดทุ่ง กันไป แต่ละบ้านปลูกมะม่วงเอาไว้ 5-6 ต้น เอาไว้กิน แล้วก็ขุดบ่อใหญ่ ใช้กระป๋องหาบ ถ้าบ่อคนนั้นตื้น ก็ต้องไปขุดบ่อคนอื่น ต้องใช้โอ่งใหญ่ ๆ ร่อนน้ำฝนไว้กิน” (สัมภาษณ์ 23 ธันวาคม 2559)

คลองดำเนินสะดวกในปัจจุบัน
พื้นที่สองฝั่งคลองยังเป็นสวนผักผลไม้

คลองภาษีเจริญ

พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เจ้าภาษีฝิ่น ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาต ใช้เงินจากภาษีฝิ่นชุดคลองนี้ โดยเริ่มดำเนินการขุด เมื่อ พ.ศ. 2410 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2415 มีวัตถุประสงค์ในการขุดคือ เพื่อประโยชน์ในการค้าขาย และการสัญจรทางน้ำระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองสมุทรสาคร เพื่อผลประโยชน์ของ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์เอง เพราะมีโรงหีบอ้อยอยู่ที่บ้านดอนไก่อี (ดอนกะฎี) ทำให้สามารถขนส่งอ้อย และน้ำตาลทราย ได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น คลองนี้เริ่มต้นจาก คลองบางกอกใหญ่ และคลองบางขุนศรี มารวมกันที่วัดประดู่ ในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ปลายคลองออกแม่น้ำท่าจีน ที่ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มณฑล จังหวัดสมุทรสาคร มีความยาว 620 เส้น (24.8 กิโลเมตร)

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 4 พื้นที่เขตกะทู้มณฑลมีการปลูกอ้อย จำนวนมาก เห็นได้จากการตั้งโรงงานผลิตน้ำตาลหรือโรงงานหีบอ้อยบริเวณบ้าน ปล่องเหลียมริมแม่น้ำท่าจีน รัชกาลที่ 3 ทรงสนับสนุนให้มีการปลูกอ้อยและผลิต น้ำตาลทราย พื้นที่ปลูกอ้อยจึงขยายตัวในเขตภาคกลาง โดยเฉพาะลุ่มน้ำท่าจีน ซึ่งมีคนจีนเป็นแรงงานในไร่อ้อย พันธุ์อ้อยที่ปลูก ได้แก่ อ้อยแดงไทย อ้อยขาว เกาะหมาก อ้อยแดงชวา อ้อยจีน และอ้อยญวน ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้สนับสนุน เงินกู้ให้กับนายทุนชาวจีนหรือหลงจู๊ในเขตนครไชยศรี สมุทรสาคร และฉะเชิงเทรา เพื่อนำเงินไปสร้างโรงงานน้ำตาลและปลูกอ้อย (อ้างจาก <http://oldweb.ocsb.go.th/udon/All%20text/1.Article/01-Article%20P1.2.htm>. สืบค้นวันที่ 19 ธันวาคม 2559) เพราะรัฐบาลหวังผลกำไรจากภาษีอากรที่จะเรียกเก็บจากนายทุนชาวจีนทั้งหลาย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริขุดคลองภาษีเจริญ ขึ้นในปี พ.ศ. 2409 โดยนำเอาเงินภาษีฝิ่นมาเป็นค่าจ้างขุดคลอง ซึ่งเจ้าสัวยิ้มหรือ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์เป็นแม่กองงาน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 บันทึกว่า

“ในปีขาล (2409) นั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระภาชี
สมบัติบุตรน ซึ่งเป็นเจ้าภาชีฝั้น จำหน่ายเงินภาชีฝั้นเป็นค่าจ้างขุดคลอง
ตั้งแต่ปลายคลองบางกอกใหญ่ริมวัดปากน้ำ ไปตกแม่น้ำเมืองนครไชยศรี
ยาว 620 เส้น กว้าง 7 วา ลึก 5 ศอก เป็นราคาค่าจ้างขุดคลองแลค่าต่อไม้
รวมเป็นเงิน 1,400 ชั่ง ชื่อว่าคลองภาชีเจริญ”

(พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 หน้า 234)

คลองภาชีเจริญ

ปีที่เริ่มขุด พ.ศ. 2410

ปีที่เปิดใช้ พ.ศ. 2415

ความยาว 28 กิโลเมตร

จุดเริ่มต้น คลองบางกอกใหญ่

จุดสิ้นสุด แม่น้ำท่าจีน กระจุกมแบน

การขุดคลองภาษีเจริญเป็นงานใหญ่ของพระนคร เพราะจะเป็นคลองแรก ที่ขุดเชื่อมต่อกับแม่น้ำที่ไหลออกไป แมื่วก่อนหน้านี้อจะขุดคลองเจดีย์บูชา และ คลองมหาสวัสดิ แต่กียังไม่ได้มีวัตถุประสงค์ทางการค้าพาณิชย์ ทั้งพื้นที่สองฝั่ง คลองภาษีเจริญ ยังมีประโยชน์และอุดมสมบูรณ์มาก ในหนังสือบางกอกเรคคอร์ด (Bangkok Recorder) ของหมอบรัดเลย์ ใบที่ 11 ฉบับเดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ จุลศักราช 1227 (พ.ศ. 2408) เริ่มแจ้งข่าวแก่คนทั่วไปเรื่องดำริขุดคลองว่า

“การที่จะขุดคลองใหม่ ข้าพเจ้าผู้เจ้าของหนังสือนี้มีความยินดี เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้พระภาษี สมบัติบริบูรณ์ ขุดคลองตั้งแต่บ้านดอนกะตี่แขวงเมืองท่าจีนมาออก คลองบางกอกใหญ่ ริมวัดปากน้ำแขวงกรุงเทพฯ นั้น เพราะข้าพเจ้า พิศุระห์ดูเห็นว่า จะเป็นประโยชน์แก่กรุงเทพฯ แลบ้านเมืองสยามมาก ข้อที่เคาวเมนต์กรุงสยามโปรดให้ไพร่พลเมืองทำการใหญ่ด้วยเงิน ของเขาเอง ไม่ใช่เงินในหลวงเช่นนั้น ก็เป็นอย่างธรรมเนียมในประเทศยุโรป แลประเทศอเมริกาโดยมาก นั้นและเป็นสำคัญเป็นพยานว่าใน สยามประเทศจะมีธรรมเนียมดีขึ้นต่าง ๆ...”

แต่หมอบรัดเลย์อาจทราบมาว่าเมื่อจะมีการขุดคลองขึ้นแล้ว ก็จะให้ตั้ง โรงหยขึ้นเพื่อเก็บเงินใช้ขุดคลองซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียแก่ประเทศมากกว่าอย่างอื่น เพราะการเล่นหยนั้นก็จะทำให้ราษฎรหมดเนื้อหมดตัว หมอบรัดเลย์สรุปความเห็นว่

“ข้าพเจ้าพิศุระห์ดูเห็นว่า การที่เก็บเอาเงินตามพิกัด ตั้งแต่ เรือเดินตามลำคลองได้ 10 ปี กับที่ไ้ร่น่าที่สวนยืนขวางลำคลอง ขึ้นไป ข้างละ 15 เส้นนั้น ก็เห็นพอควรดีอยู่เป็นตามอย่างตามธรรมเนียม ในประเทศยุโรป แลประเทศอเมริกาโดยมากนัก ขอให้เก็บเงินสำหรับ ทำคลองนั้นตามอย่างดินนั้นเทอญ”

คลองภาษีเจริญ บริเวณหน้าวัดดอนไก่อี
อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร
ถ่ายในช่วงปี พ.ศ. 2491

ที่มาภาพ: The American Geographical Society Library,
University of Wisconsin - Milwaukee Libraries

ในบางกอกรีคอร์ดแผ่นเดียวกันนี้เอง มีการพิมพ์ประกาศของพระภาสี
สมบัติบริบูรณ์เรื่องเกี่ยวกับการขุดคลอง ดังนี้

หนังสือพ่อยับ

ข้าพเจ้าพระภาสีสมบัติบริบูรณ์ ขอประกาศมาแก่ท่านทั้งหลาย
ทั้งปวง ด้วยข้าพเจ้ากับท่านผู้อื่นเป็นอันมาก คิดกันจะขุดคลอง ตั้งแต่
บ้านดอนกะดี แขวงเมืองท่าจีน มาออกปากคลองบางกอกใหญ่
ริมวัดปากน้ำแขวงกรุงเทพฯ กว้างเจ็ดวาฬีกห้าศอกก่อน แล้วจะขุดด้วย
จักรกลไฟเล็กอีกศอกหนึ่ง ฤาสองศอกตามสมควร เป็นหนทางยาว
ห้าร้อยเส้นเศษ ได้กราบเรียนท่านเสนาบดี ให้กราบทูลพระกรุณาให้
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระราชดำริพร้อมกับความคิด
ท่านเสนาบดี ว่าการที่ข้าพเจ้าแลพวกข้าพเจ้าคิดนั้นชอบอยู่ แต่เพราะ
ปีนี้จะต้องเลิกอากรสวนใหญ่แลเข้าที่เป็นสินค้าก็ต้องปิดไว้เพราะฝนแล้ง
ภาษีเข้าก็เก็บไม่ได้ ภาษีอื่นก็ตกไปด้วยเป็นอันมาก พระราชทรัพย์หลวง
จะจ่ายมาเป็นทุนขุดคลองอย่างเมื่อขุดคลองอื่น ๆ ยังไม่พอ จะเข้าไป
ข้าพเจ้าจึงได้ให้กราบทูลรับอาสว่าเมืองอื่นใหญ่ ๆ เขาขุดคลองทำทาง
เขาก็ไม่ได้เอาเงินแผ่นดินไปใช้ เป็นแต่เขาเรียวกันในราษฎร โดยเงิน
เรียวกี่ไม่พอ เขาก็ขออำนาจแผ่นดินเก็บเอาตามเรือรถเกวียน ซึ่งขึ้นล่อง
ไปมาทางนั้น ทีละเล็กทีละน้อย กว่าการจะสำเร็จลงได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้
ข้าพเจ้าคิดให้สมควร เพราะการจะเป็นคุณแก่ราษฎรทั่วกัน

ข้าพเจ้าคิดการสองอย่าง ๆ หนึ่งเรือยาวตั้งแต่สี่วาขึ้นไป
บ้านทุกของเก็บลำนะบาท ไม่ได้บ้านทุกของเก็บลำนะสองสลึง เรือยาว
สี่วาลงมาถึงสิบศอก บ้านทุกของเก็บลำนะสองสลึง ไม่ได้บ้านทุกของ
เก็บลำนะสลึง เรือยาวสิบศอกลงมา บ้านทุกของเก็บลำนะสลึง ไม่ได้
บ้านทุกของเก็บลำนะเฟื้อง แต่แพไม่ให้เดินเรือพวงไม้ใหญ่ เรือพวงไม้เล็ก
เก็บลำนะกึ่งตำลึง ขาขึ้นถาขาล่องมาทางนี้ จะขอเก็บเงินตามพิกัดนี้
ตั้งแต่เรือเดินตามลำคลองนั้นได้ไปสิบปี กับที่ไร่ที่นาที่สวน ยืนขวาง
ลำคลองขึ้นไป หากคลองละสิบห้าเส้น คิดเป็นไร่ปีหนึ่งเอาไร่ละสลึง
แต่เจ้าของผู้จับจองที่นั้น

อีกอย่างหนึ่งคิดว่าถ้าจะเก็บอย่างนั้น จะเป็นที่ต้องถั่งเถียง
ขัดเคืองกับท่านทั้งปวงเป็นอันมากไป ถ้าจะไม่ทำอย่างนั้น จะตั้งโรงหอย
ที่ตำบลเมืองนครไชยศรี เมืองท่าจีน สามปี ผู้มาแทงหอยเท่าไร เมื่อแทง
ไม่ถูก ก็จะไม่กิน ที่แทงถูกก็จะใช้สามสิบต่อ เหมือนการในโรงหอย
ตามธรรมเนียมยกไม่อย่าง ไม่เรียกเงินเดินทางเลย แต่บัดนี้ข้าพเจ้า
ยังสงสัยว่า ท่านทั้งปวงเป็นอันมากจะยอมอย่างไร จะยอมให้เก็บเอา
ตามเรือขึ้นล่องถา ๆ จะให้ตั้งโรงหอยเก็บเอากำไรเอา ข้าพเจ้าขอปรึกษา
ด้วยท่านผู้ได้อ่านคำประกาศนี้ทุกคน ท่านผู้ได้อ่านขอจงเขียนหนังสือตอบ
ให้ข้าพเจ้ารู้แต่สั้น ๆ ลงชื่อของท่านก่อน ว่าข้าพเจ้าชื่อนี้ อยู่บ้านนี้
เห็นว่าให้ท่านเก็บเงินแต่ชาวเรือขึ้นล่องเอาเถิด อย่าตั้งโรงหอยเลย
ถาว่าข้าพเจ้าชื่อนี้ อยู่บ้านนี้ เห็นว่าให้ท่านตั้งโรงหอยหากำไรเอาเถิด
อย่าเก็บเงินแต่ชาวเรือขึ้นล่องเลย เมื่อเขียนแล้วให้เอาไปส่งแก่
พระอินทราธิบดีสิทธิราชครองเมือง พระเทพพลู ตั้งแต่วันจันทร์เดือนเก้า
ขึ้นค่ำหนึ่ง จนวันศุกร์เดือนเก้าขึ้นสิบสองค่ำ ถ้าข้าพเจ้าได้รู้ว่า คนเป็น
อันมากชอบใจยอมอย่างไร จะยอมทำตามอย่างนั้น ในสองอย่างนี้
ถ้าท่านจะว่าอย่างอื่นไปรับไม่ได้ ถาจะทำหนังสือปิดประกาศ แลลงพิมพ์
ที่โรงพิมพ์พวกอเมริกาว่าอะไร ๆ จะรับก็ไม่ได้ จะเชื่อถือก็ไม่ได้

หมายเหตุมาวันจันทร์ เดือนเก้าขึ้นค่ำหนึ่งปีฉลูสัปตศก

ในเงื่อนไขที่พระภาสิสมบัติบริบูรณ์เสนอก็คือ จะให้เก็บภาษีเรือสินค้าขึ้นล่อง หรือจะให้ตั้งโรงหอยนั้น กลายเป็นประเด็นโต้เถียงอยู่พอสมควร เพราะประชาชนส่วนใหญ่กลับต้องการให้ตั้งโรงหอย และออกหอยดีกว่าเพราะจะไม่เป็นการข่มเหง น้ำใจราษฎร และเห็นว่าถ้าจะยอมให้เก็บค่าคลองกับลูกค้าที่เดินทาง ก็จะต้องมี ผู้ตรวจตรารักษาลำคลองและทางเกวียนให้เรียบร้อย มีคลองอื่นๆ ที่สามารถเดินทาง ได้อีกหลายคลอง ผู้คนก็คงจะเลือกเดินทางในเส้นทางที่ไม่ต้องเสียเงิน ยิ่งไปกว่านั้น หมอบรัดเลย์เองได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าได้เข้าไปในคลองนี้ ได้ซักถามผู้คนสองฝั่งคลอง ถึงกรรมสิทธิ์ที่ดินริมฝั่งคลองนั้น ก็ได้ทราบว่าเป็นที่ของ ฯพณฯ ท่านสมุหกลาโหม และคณะที่รับจ้างขุดมากกว่าเป็นที่นาของราษฎร และมีการตั้งโรงริมคันคลอง ทำลายคันคลองปล่อยให้ น้ำเข้าออกนา คันคลองบางช่วงพังทลายเพราะกระแสน้ำ และน้ำฝนที่ตกหนัก บางทีปลุกโรงนาคร่อมลงมาในคลอง ปัญหาเหล่านี้หมอบรัดเลย์ เห็นว่าสมุหกลาโหมสมควรให้อำนาจผู้ใดผู้หนึ่งมีสิทธิ์ในการดูแลรักษาคลอง เพราะคลองนี้ส่วนหนึ่งขุดโดยพระราชทรัพย์ของพระเจ้าอยู่หัว

แต่อย่างไรก็ดี คลองภาษีเจริญนี้ก็ขุดเสร็จเรียบร้อย แต่กว่าจะเปิดใช้งาน ก็ในปี พ.ศ. 2415 ในบางกอกกรีคอร์ดอร์ ลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2410 มีข่าวสั้นๆ ว่า

คลองขุดใหม่ถึงแม่น้ำท่าจีน

เราได้ยินข่าวว่าคลองนั้นขุดทะลุแล้ว เรือแจวเรือพายก็ไปมาได้ เขาถามกันว่า ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ได้ลงเรือไปตลอดคลองทาง 4 ชั่วโมงแล้วกลับมา 4 ชั่วโมง แต่จะเรือแจวเรือพายไม่ทราบ จึงเข้าใจว่าผู้ใดปรารถนาจะไปเที่ยวเล่น จะพาลูกเมียไปด้วย ออกจาก กรุงเทพฯ เข้าๆ จะไปถึงแม่น้ำท่าจีนที่โรงหีบอ้อยจักรกลไฟ แดดยัง ไม่ออกกล้าพักอยู่ที่นั่น 4 ชั่วโมง 5 ชั่วโมง แล้วกลับมาเวลาเย็นสบาย ดูน่าน้ำที่เราจะไปเที่ยวเล่นตามทางนั้น เรามีใจร้อนปรารถนาจะให้ คอเวอแมนต์กรุงเทพฯ ทำทางถนนริมคลองฟากหนึ่งพอที่จะขี่รถ ได้สบาย ตามที่ได้หมายการไว้แต่ก่อนจะได้เป็นทางเจริญแก่กรุงเทพฯ อีกทางหนึ่งแท้ (บางกอกกรีคอร์ดอร์: 576)

นอกจากเรื่องที่จะหาทางเก็บเงินหรือตั้งโรงหวยขึ้นที่เป็นประเด็นในสมัยนั้นแล้ว ยังมีเรื่องเงินที่นำมาชุดคลองอีกด้วย เรื่องนี้ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีพระบรมราชานุญาตไว้เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ในประกาศ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ความตอนหนึ่งว่า

“ความคิดเรื่องชุดคลองภาษีเจริญสายนี้ เป็นคลองครั้งแรกที่คิดจะให้เส้นทางค้าขายในรัชกาลที่ 4 ยกคลองผดุงกรุงเกษม คลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ มีความประสงค์ต่างกัน คลองผดุงนั้นชุดเพื่อจะเป็นคูพระนครชั้นนอกสำหรับการต่อสู้ คลองเจดีย์บูชาสำหรับแต่จะเข้าไปปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์อย่างเดียว คลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองที่สำหรับจะเสด็จพระราชดำเนินพระปฐม และเป็นคลองเปิดที่ให้เป็นนาสำหรับแจกพระเจ้าลูกเธอ แต่คลองนี้คิดจะให้เส้นทางเรือไปมาค้าขาย พระยาพิสนท์สมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เมื่อยังเป็นพระภาษีสมบัติบริบูรณ์ เป็นผู้เริ่มคิด เป็นผู้มีโรงจักรหีบอ้อยอยู่ที่ดอนกะฎี และได้ทราบแบบอย่างว่า ฝรั่งเศสชุดคลองเก็บเงิน จึงได้ทำเรื่องราวถวาย ขอชุดคลองเก็บเงิน ประมาณเดิมว่าจะชุดกว้าง 6 วา หรือ 8 วา คิดทุนและพิกัดเก็บเงินมาด้วยครั้นเมื่อทรงปรึกษากับสมเด็จพระยาสมเด็จเจ้าพระยาเห็นว่าที่จะชุดคลองให้กว้างนั้น ไม่สามารถที่จะทำให้ประโยชน์ยืนยาวได้อย่างเช่นคลองมหาชัย แรกลงมือชุด 8 วา สายน้ำเดินไม่พอก็ชักตื้นถ้าชุดแต่คลองแคบ ๆ ให้ต้องสายน้ำ ก็จะกัดกว้างออกไปเอง จึงได้ลดขนาดลงมาเสียเป็น 4 วา คิดค่าที่ชุดเป็นเงินประมาณ 400 ชั่งเศษเท่านั้น ทูลกระหม่อมก็ทรงพระราชศรัทธาขึ้นมาว่า จะชุดเก็บเงินก็จะไม่ได้เท่าไร อยากจะบำเพ็ญทาน จึงได้ยกเงินพระคลังข้างที่หรือพระคลังเดิม อันเป็นส่วนซึ่งพระยาพิสนท์จะต้องส่งนั้นให้พระยาพิสนท์แต่คลองนี้หาได้เสด็จทอดพระเนตรไม่ ครั้นเมื่อสำเร็จแล้ว เรือเดินไปมากมีประโยชน์ สมเด็จเจ้าพระยาจึงได้คิดจะชุดบ้าง ตั้งแต่แม่น้ำท่าจีนมาออกแม่น้ำแม่กลอง แต่ขนาดที่ลดลงไว้ว่า 4 วา นั้น เป็นผิดทั้งคลองมหาสวัสดิ์และคลองภาษีเจริญ แต่ครั้งจะขยายขึ้นไป 8 วา ก็ยังเห็นว่าใหญ่เกินไป จึงชุดเพียง 6 วา เงินที่ชุดนั้นสมเด็จพระยา

ก็ไม่ต้องออก พระราชทานเงินภาษีน้ำตาลซึ่งจ่ายในตัว คือยกไว้เป็นเงินสำหรับสร้างวังเพชรบุรี ไม่ต้องส่งคลังเลย ถึงวังเพชรบุรีแล้วสำเร็จเงินนั้นก็ไม่ต้องส่ง คลังก็ไม่ทราบจำนวนว่าเท่าใด สำหรับมีการอะไรที่เป็นราชการก็ใช้บ้าง แจกจ่ายข้าราชการในกรมกลาโหมบ้าง นอกนั้นก็อยู่ในสมเด็จเจ้าพระยา จึงทรงมอบให้อาเงินรายนั้นใช้ แต่สมเด็จเจ้าพระยาท่านว่าของท่านชุด เพราะความจริงก็เป็นอยู่ ถ้าไม่เอามาใช้ชุดคลอง เงินก็คงเป็นของสมเด็จเจ้าพระยา แต่ที่ดินสองข้างคลองสมเด็จเจ้าพระยาได้ผลประโยชน์มาก โดยแจกจ่ายให้แก่ภรรยาพี่น้องลูกหลานและคนซึ่งฝากตัว แต่ถ้าผู้อื่นจะจับจองต้องเสียเงิน ไม่เสมอกันมากบ้างน้อยบ้าง...”

พระบรมราชาธิบายที่ตัดตอนมานี้ แสดงให้เห็นว่าการชุดคลองภาษีเจริญในครั้งนั้น สมเด็จเจ้าพระยามีความประสงค์ทั้งในการชุดเส้นทางคมนาคม และการค้าทางน้ำ พร้อมกับการได้ผลประโยชน์จากที่ดินสองฝั่งคลองด้วย ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงอธิบายว่าเงินที่ชุดคลองนั้นเป็นเงินจากภาษีน้ำตาล ซึ่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ผูกขาดการค้าน้ำตาลมาก่อน แต่ยังมีได้ส่งเงินภาษีที่ค้างอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ใช้ภาษีค้างนั้นในการสร้างพระราชวังบนเขามหาสมณ พระราชทานนามว่าพระนครคีรี แต่ภาษีค้างก็ยังคงเหลือจึงพระราชทานใช้สำหรับชุดคลองนี้

สภาพคลองภาษีเจริญในปัจจุบัน
ไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเหมือนในอดีต

คลองดำเนินสะดวก

สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองขุดเริ่มขุดใน พ.ศ. 2409 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2411 ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง โดยขุดแยกจากแม่น้ำท่าจีนฝั่งขวา ที่ตำบลบางยาง อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ผ่านอำเภอบ้านแพ้ว ไปเชื่อมกับแม่น้ำแม่กลองที่ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี มีความยาว 840 เส้น (33.6 กิโลเมตร)

คลองดำเนินสะดวกเป็นคลองที่ขุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลองจากประตูท่ายาง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ถึงประตูน้ำบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ว่า

“ครั้นมาถึงวันจันทร์ เดือน 7 ขึ้น 4 ค่ำ (25 พฤษภาคม 2411) พณหัวเจ้าท่านสมุหพระกลาโหม ไปเปิดคลองขุดใหม่ที่บางนกแขวก คลองนั้นได้ลงมือขุดเมื่อปลายปีชวดอัฐศก (2409) ขุดตั้งแต่แม่น้ำบางบาง เมืองนครไชยศรี ฝั่งตะวันออก ไปตกคลองบางนกแขวก แขวงเมืองราชบุรี ยาว 820 เส้น กว้าง 6 วา ลึก 6 ศอก รวมค่าจ้างขุด ค่าต่อไม้ เงินใน พณหัวเจ้าท่าน สมุหพระกลาโหม 1000 ชั่ง ในหลวงพระราชทานธารณะด้วย 400 ชั่ง รวมเป็นเงิน 1400 ชั่ง ให้ชื่อ ดำเนินสะดวก” (พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 หน้า 249)

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
ผู้บริจาคเงินเพื่อขุดคลองดำเนินสะดวก
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การขุดคลองดำเนินสะดวกเป็นการเกณฑ์แรงงานจากทหารและแรงงานชาวจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ขนาดคลองเดิมที่ตั้งไว้กว้าง 6 วา ลึก 6 ศอก โดยใช้วิธีการขุดดินระยะหนึ่งแล้วเว้นไว้ไม่ต้องขุดดินอีกระยะหนึ่ง เพื่อว่าเมื่อน้ำหลากมาจะได้กัดเซาะส่วนที่เว้นไว้ให้พังทลายลงไป จะได้ไม่เสียแรงงานมากนัก พร้อมกันนี้ก็แบ่งระยะความยาวของคลองออกเป็น 100 เส้น (4 กิโลเมตร) โดยประมาณ มีเสาหินปักเป็นหลักเขตไว้ทั้งหมด 8 หลัก แต่ละหลักสลักเลขไทย เลขโรมัน และเลขจีนไว้ รวมระยะทางทั้งสิ้น 840 เส้น หรือ 32 กิโลเมตร เมื่อขุดเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าคลองนี้ขุดตรงดีกว่าแห่งอื่นๆ จึงพระราชทานนามว่าคลองดำเนินสะดวก และให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ประกอบพิธีเปิดคลองที่บางนกแขวกตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารนั้น นอกจากนี้ยังได้สร้างวัดไว้เป็นอนุสรณ์ที่ตำบลโคกไผ่ระหว่างหลักเขตที่ 4 กับ 5 ให้ชื่อว่า วัดสมเด็จพระประสาธลิทธิ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นวัดประสาธลิทธิ

คลองดำเนินสะดวก

ปีที่เริ่มขุด พ.ศ. 2409

ปีที่เปิดใช้ พ.ศ. 2411

จุดเริ่มต้น ปากคลองบางยาง แม่น้ำท่าจีน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

จุดสิ้นสุด แม่น้ำแม่กลอง ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

จากคำบอกเล่าของพระครูวิชัยศีลคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดหลักหกรัตนาราม เล่าว่าแรงงานที่มาขุดคลองดำเนินสะดวกส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่มาอยู่เมืองไทยใหม่ๆ ในช่วงเดือนหงายจะมีการขุดในเวลากลางวัน อากาศไม่ร้อน ชาวจีนที่ทำงาน ตอนกลางวันจะนั่งผ้าเตี่ยวผืนเดียว ขุดดินใส่บั้งก็แล้วก็นำดินไปทิ้งนอกเขต ส่วนตอนกลางวันจะนอนพักผ่อนเพื่อเอาแรงไปขุดดินตอนกลางวัน แรงงานจีน มีความขยัน อดทน และประหยัด บางคนทำงานหนัก กินแต่ข้าวต้ม เกลือ และ ผักต่าง ๆ บางทีใช้ก้อนกรวดเล็ก ๆ ล้างให้สะอาด แล้วมาคลุกน้ำเกลือ ใช้ตะเกียบ ดูดความเค็มของเกลือที่ติดก้อนกรวด เสร็จแล้วก็ล้างก้อนกรวดไว้ทำอาหารมื้อต่อไป เวลากินข้าวต้มจะมีการแขวนปลาเค็มไว้กลางวง และมองปลาเค็ม ความขยันอดทน และประหยัด ทำให้ชาวจีนมีฐานะร่ำรวยในเวลาต่อมา (พระครูสิริวรรณวิวัฒน์, 2544: 24)

ศาลเจ้าแม่จือปุยเนี้ย (เจ้าแม่กวนอิม) ของชุมชนชาวจีนที่เข้ามาอาศัยและทำมาหากิน บริเวณคลองดำเนินสะดวก อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

คลองกับการขยายตัวของชุมชนชาวสวน

พื้นที่ทำการเกษตรของประชาชนในบริเวณพื้นที่ก่อนขุดคลองภาษีเจริญ และดำเนินสะดวก คือการทำนาข้าวเป็นหลัก ต่อมาเมื่อขุดคลองขึ้น ประกอบกับระบบเศรษฐกิจหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้คนหันมาประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น เช่น ปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาล ซึ่งให้รายได้ที่ดีกว่า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ก็มีโรงหีบอ้อย อยู่ที่ดอนไถ่ดีหรือดอนกะฎีบริเวณริมคลองภาษีเจริญ และมีการทำสวนผลไม้มากขึ้น เพราะมีเส้นทางขนถ่ายสินค้า

ก.ศ.ร. กุหลาบ เมื่อเขียนนิราศยี่สารในรัชกาลที่ 5 ล่องเรือเข้าคลองภาษีเจริญนี้ และพรรณนาไว้ว่า

“ลำคลองนี้พระภาษีสมบัติบุรณ	ช่างเพิ่มพูนนี้กะไรใจกล้าแข็ง
คือเจ้าสัวยี่มจริงไม่กริ่งแคลง	ได้ตกแต่งให้มีศุขสนุกนี้ใจ
คิดขุดคลองหวังสนองละอองบาท	แห่งจอมนาถที่สี่มีเลื่อมใส
สาปึกักดีจอมพระรินทร์ปิ่นพระไทย	เฉลิมในกรุงเทพมะหานคร
ที่ต้นคลองสิ่งฝั่่งตั้งทำสวน	คนเก็บมวนได้ส่องมองดูหนอน
ผลไม้น่าต่าง ๆ ตามทางจร	มีสลอนเห็นตะค่อมเป็นพุ่มดี”

ส่วนที่คลองดำเนินสะดวกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายไว้ชัดเจนว่าเดิมพื้นที่ก่อนขุดคลองเป็นเลนตม มีแต่ป่าจาก ป่าปรง ไม่ค่อยมีผู้อยู่อาศัยมากนัก ต่อเมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกและคลองซอยลัดเชื่อมต่อกัน เหมือนแพตราง ก็ก่อให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่และการทำไร่นามากกว่าก่อน คลองลัดคลองซอยเหล่านี้มีมากกว่า 200 คลอง ทำให้การทำนาถอยร่นเข้าไปในพื้นที่บริเวณในริมคลองกลายเป็นสวนผลไม้และบ้านเรือนของประชาชน

สวนผักผลไม้ในจังหวัดสมุทรสาคร

เมื่อมีการขุดคลองเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำสำคัญ 2 สาย (เจ้าพระยาและแม่กลอง) ทำให้มีการตั้งบ้านเรือนของประชาชนมากขึ้น เกิดเรียกสวนผลไม้มากกว่านาข้าวที่มีการขยายพื้นที่ออกไปไกลจากริมตลิ่ง พร้อมกับการขุดคลองลัดแยกจากคลองสายใหญ่มากมาย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสมณฑลราชบุรีในปี พ.ศ. 2452 มีพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

“ในลำคลอง ระยะหลัก 1 หลัก 2 จนกระทั่งถึงหลัก 3 เดิมเป็นจากและปรัง เดียวนี้มีจากและปรังเข้าไปไม่ถึงหลัก 1 เป็นไร่นาไปหมด ได้ความว่าดีมาก ตามลำคลองมีตลาดเกิดขึ้นใหม่ถึงสามระยะ นับว่าไม่มีที่ว่าง ว่าคนราชบุรียกลงมาตั้งแถบคลองดำเนินสะดวกนี้มาก”

ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต้นครั้งแรก ที่คลองดำเนินสะดวกเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2447 มีเรื่องเล่าในหนังสือ เสด็จประพาสต้นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเรือพระที่นั่งเข้าเทียบท่าหน้าวัดโชติทายการาม พระอริการช่วง เจ้าอาวาสขณะนั้น ทราบว่าในหลวงเสด็จ จึงนำพระลูกวัด 4-5 รูป ลงมาสวดชัยมงคลต้อนรับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราช หฤทัย ได้ถวายเงินบูรณะวัด 10 ชั่ง ถวายพระสงฆ์ รูปละ 1 ตำลึง และโปรดเกล้าฯ ให้ มหาดเล็กจัดที่ประทับแรมบนศาลาการเปรียญ ให้พนักงานเครื่องต้น ประกอบ พระกระยาหารสำหรับเสวย ณ ที่ศาลาท่าน้ำ

ในตอนบ่ายวันนั้น เวลาประมาณ 3 โมงเศษ พระองค์พร้อมด้วยขุนนางผู้ใหญ่ 2 ท่าน มีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงร่วมด้วย เสด็จทรงเรือมาด พายไป ตามลำพังโดยไม่มีผู้ติดตาม เสด็จเข้าไปทางคลองลัดราชบุรี เสด็จผ่านหน้าบ้าน นางผึ่ง แซ่เล้า พระองค์ทอดพระเนตรเห็นเจ้าของบ้านนำเอาหอมกระเทียมไปตาก บนหลังคาเรือน พอเห็นเรือคนแปลกหน้า เข้าใจว่าเป็นพวกขุนนาง ก็ร้องเชื้อเชิญ ให้แวะที่บ้าน

พระองค์จึงเสด็จขึ้นบ้านของนางผึ่ง ขณะนั้นนางผึ่งหุงข้าวสุกพอดี จึงเรียก ลูกชาย คือ “เจ๊กฮวด” ขณะนั้นอายุประมาณ 20 ปีเศษ ให้ยกกระบะใส่กับข้าว ยกหม้อข้าว แล้วร้องเชิญให้พระองค์เสวย ในขณะที่รัชกาลที่ 5 กำลังเสวย เจ๊กฮวดซึ่ง มานั่งยองๆ ดูพระเจ้าอยู่หัว แล้วก็หันไปดู พระบรมฉายาลักษณ์ ที่หิ้งบูชา ดูแล้วดูเล่า แล้วก็เอ่ยขึ้นว่า “คล้ายนัก คล้ายนัก ขอรับ” พระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสถามว่า “คล้ายนัก คล้ายนัก คล้ายอะไร” เจ๊กฮวดบอกว่า คล้ายรูปที่บูชาไว้ พุดแล้วเจ๊กฮวดก็เอาผ้าขาวม้า ปูกราบพระองค์ท่าน นางผึ่งเห็นลูกชายกราบ ก็กราบตาม พระองค์ตรัสว่า “แนใจหรือ” เจ๊กฮวดก็ตอบว่า “แนใจขอรับ” พระองค์จึงตรัสชมเจ๊กฮวดว่า “ฉลาดและตาแหลมดี จะให้เป็นมหาดเล็กเอาไหม” นายฮวดพยักหน้าและกราบทูลว่า “เอาขอรับ” แล้วจึง ตรัสสั่งให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เชิญพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ เจ๊กฮวด แซ่เล้า เป็นมหาดเล็กของพระองค์ แล้วรับสั่งให้เข้าไปเฝ้าพระองค์ท่าน ที่บางกอกบ้าง ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านในคลองดำเนินสะดวก จึงเรียกเจ๊กฮวด แซ่เล้า ว่า เจ๊กฮวดมหาดเล็ก

คำบอกเล่าข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคลองดำเนินสะดวกนั้นมีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นทั้งไทยและจีน กลายเป็นชุมชนที่คึกคักด้านการค้า เพราะเส้นทางคลองดำเนินสะดวกเหมาะสมและย่นระยะเวลาในการขนส่งสินค้าระหว่างแม่น้ำแม่กลองกับแม่น้ำท่าจีนมาก จึงมีตลาดขนส่งสินค้าเกิดขึ้นเป็นระยะตามปากคลองซอยที่เชื่อมกับคลองดำเนินสะดวก ที่สำคัญคือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ปากคลองลัดราชบุรี หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า คลองลัดพลี ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ที่สุด ชาวบ้านมักเรียกว่าตลาดนัดศาลาห้าห้องบ้าง หรือ ตลาดนัดศาลาแดงบ้าง หรือตลาดนัดหลักแปดบ้าง เพราะตรงจุดอันเป็นตลาดน้ำเดิม สมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์ธิเบศร์ (ช่วง บุนนาค) ได้ให้ปลูกศาลาไม้ 5 ห้องหลังคามุงด้วยกระเบื้องสีแดง เป็นที่พักคนงาน จุดนี้จึงมีผู้คนหนาแน่นกว่าที่อื่น ๆ ต่อมาจึงกลายเป็นตลาดนัดสำคัญแห่งหนึ่งคู่กับตลาดนัดปากคลองซึ่งมีมาเก่าแก่ก่อนขุดคลองดำเนินสะดวก

การสร้างความเป็นอารยะในหัวเมืองผ่านเส้นทางทางน้ำ มีวัตถุประสงค์แฝงหลายประการ เช่นคลองนั้นใช้สำหรับการขนส่งสินค้าจากหัวเมืองตะวันตก เช่นของป่าจากเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ราชบุรี กาญจนบุรี เข้ามากรุงเทพฯ หรืออาจใช้เส้นทางคลองเป็นเส้นทางในการยกทัพ ตามแนวคิดแบบจารีตเดิมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงสร้างพระนครคีรี (เขาวัง) ที่จังหวัดเพชรบุรีใน พ.ศ. 2402 ก็ทรงใช้เส้นทางคลองภาษีเจริญเป็นเส้นทางในการเดินทางลัด แทนคลองสนามชัย และคลองโคกขาม ไปออกแม่น้ำท่าจีน จึงเห็นได้ว่าคลองในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อพัฒนาหัวเมืองให้มีความเจริญ และให้ชาวต่างประเทศได้เห็นความเจริญของประเทศไทยที่มีการปรับปรุงทั้งเส้นทาง การเดินเรือ และภูมิประเทศสองฝั่งคลองที่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

เมื่อขุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวกขึ้น ทำให้ผู้คนอพยพมาตั้งบ้านเรือนมากกว่าก่อน มีการสร้างวัดเป็นระยะตามริมคลอง และเกิดตลาดการค้าขึ้นบริเวณที่เป็นจุดสำคัญ ริมคลองภาษีเจริญนั้นมีจุดเริ่มต้นที่เชื่อมต่อกับคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเป็นคลองสำคัญมาแต่ก่อน ทำให้มีคนอยู่อาศัยหนาแน่นกว่าทั้งคลองภาษีเจริญก็เชื่อมต่อเมืองเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดกับกรุงเทพฯ ส่งผลให้มีผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่มากกว่าบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกที่เป็นชาวไร่ชาวนา

จากคำบอกเล่าของพระครูวิชัยศีลคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดหลักหกรัตนาราม เล่าว่าแรงงานที่มาขุดคลองดำเนินสะดวกส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่มาอยู่เมืองไทยใหม่ๆ ในช่วงเดือนหงายจะมีการขุดในเวลากลางวัน อากาศไม่ร้อน ชาวจีนที่ทำงาน ตอนกลางวันจะนั่งผ้าเตี่ยวผืนเดียว ขุดดินใส่บุงก็แล้วก็นำดินไปทิ้งนอกเขต ส่วนตอนกลางวันจะนอนพักผ่อนเพื่อเอาแรงไปขุดดินตอนกลางวัน แรงงานจีน มีความขยัน อุตุน และประหยัด บางคนทำงานหนัก กินแต่ข้าวต้ม เกลือ และผักต่างๆ บางทีใช้ก้อนกรวดเล็กๆ ล้างให้สะอาด แล้วมาคลุกน้ำเกลือ ใช้ตะเกียบดูดความเค็ม ของเกลือที่ติดก้อนกรวด เสร็จแล้วก็ล้างก้อนกรวดไว้ทำอาหารมื้อต่อไป เวลากินข้าวต้ม จะมีการแขวนปลาเค็มไว้กลางวง และมองปลาเค็ม ความขยันอดทนและประหยัด ทำให้ชาวจีนมีฐานะร่ำรวยในเวลาต่อมา (พระครูสิทธิวรณวิวัฒน์, 2544: 24)

สำหรับคนจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตคลองดำเนินสะดวก จะทำมาหากิน ด้วยการค้าขาย เป็นกุฎตามโรงสี ปลูกพืชทำสวน เช่น พริก และต้นหอม นอกจาก จะทำการเกษตรแล้ว ยังทำอาชีพค้าขาย เช่น ขายหมู ขายเส้นก๊วยเตี๋ยว เปิดร้านตัดผม สิ่งบ่งชี้ของการมีอยู่ของชุมชนชาวจีน ได้แก่ ศาลเจ้า โรงเรียน และตลาดริมคลอง

ปัจจุบัน แม่ค้าพายเรือขายอาหารในคลองดำเนินสะดวก บริเวณตลาดหลักห้า อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร มีจำนวนน้อยลงเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา

เมื่อล่วงเข้าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คลองภาษีเจริญ ก็ตื่นขึ้นอยู่บ่อยครั้ง เพราะช่วงคลองยาว ทั้งยังเชื่อมต่อกับส่วนของคลองบางกอกใหญ่ มิได้เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาโดยตรง ส่งผลให้เกิดการทับถมของตะกอนดินเลน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณา โปรดเกล้าให้กรมคลอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2445 ขุดลอกคลองภาษีเจริญเป็นคลองแรก โดยเริ่มปิดทำนบ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2445 และว่าจ้างแรงงานชาวจีนขุดลอกคลองลึก 2 ศอก 10 นิ้ว พื้นคลองกว้าง 3 วา 2 ศอก และให้ทำทางโยงเรือทั้ง 2 ฝั่งคลอง การขุดลอก คลองครั้งนี้เสร็จลงในเดือนเมษายน พ.ศ. 2446 ลั่นพระราชทรัพย์ไป 50,000 บาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีเปิดคลอง ให้เรือเดินได้ตามเดิม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2446 เมื่อเปิดคลองแล้วให้ เก็บค่าธรรมเนียมเดินเรือในคลองจนครบตามจำนวนพระราชทรัพย์ที่ลงทุนจึงเลิก เก็บค่าธรรมเนียม และในปีรุ่งขึ้นก็ได้ขุดขยายความกว้างของปากคลองจาก 12 เมตร เป็น 16 เมตรเพื่อให้สะดวกในการเดินเรืออีกด้วย

แม้จะมีการขุดลอกคลองอยู่เสมอ แต่ในเวลาน้ำลงถ้าไม่ใช้ฤดูน้ำ เรือที่กินน้ำลึก ก็ต้องจอดรอน้ำขึ้นก่อนจึงจะผ่านไปได้ ประกอบกับเรือที่เดินในคลองภาษีเจริญ มีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นกรมคลองจึงได้สร้างประตูระบายน้ำ และประตูเรือสัญจร ที่ปากคลองทั้งสองข้าง เพื่อเก็บกักน้ำในคลองให้เรือเดินได้ตลอดเวลา ประตูน้ำ ด้านคลองบางกอกใหญ่อยู่ที่เขตภาษีเจริญใกล้วัดนวลนรดิศ ประตูน้ำด้านนครชัยศรี อยู่ที่กระทุ่มแบน

จะเห็นได้ว่าคลองภาษีเจริญมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนเพื่อให้เกิดการคมนาคม เดินทางของประชาชน และการขนส่งสินค้า ทำให้เกิดตลาดและชุมชนเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการสร้างวังเจ้านายเช่นวังปากคลองภาษีเจริญ และบ้านเรือนขุนนางต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และเป็นเส้นทางเสด็จของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จประพาสต้นในปี พ.ศ. 2447 ก็ประทับแรมที่หน้าวัดหนองแขม ที่คลองภาษีเจริญนี้

สำหรับคลองดำเนินสะดวกนั้นเนื่องจากพื้นที่ตั้งของคลองเชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ไกลออกไปจากพระนครมาก ผู้คนอาศัยอยู่น้อยกว่าคลองภาษีเจริญ ประชาชนที่เข้ามาจับจองพื้นที่จึงเป็นคนกลุ่มใหม่ ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 ที่ว่า

“ตามลำคลองมีตลาดเกิดขึ้นใหม่ถึงสามระยะ นับว่าไม่มีที่ว่าง
ว่าคนราชบุรียกลงมาตั้งแถบคลองดำเนินสะดวกนี้มาก”

แสดงให้เห็นว่ามีตลาดเกิดขึ้นริมคลอง และชาวเมืองราชบุรีได้อพยพลงมา จากตัวเมืองตามแม่น้ำแม่กลองเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณดำเนินสะดวกแห่งนี้ คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนจีนที่ทำการค้าขายในเชิงพาณิชย์ ขนส่งสินค้า และเป็นพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง รับซื้อข้าว อาหารแห้ง และสินค้าอื่นๆ เพื่อขายต่อกับชาวบ้านทั่วไป ดังเช่นบ้านของเจ๊กฮวด ที่ต่อมาปรากฏชื่อในคราวที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น เป็นต้น

การสร้างวัดและศาลเจ้าริมคลอง

ตลอดแนวคลองภาษีเจริญและดำเนินสะดวก มีการสร้างวัดเป็นระยะตามความหนาแน่นของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการตั้งหมุดหมายหลักเขตไว้ทุก ๆ 2 เส้นหรือ 4 กิโลเมตร นับจากปากคลองจนถึงปลายคลอง คลองภาษีเจริญนั้นมีจุดเริ่มต้นที่เชื่อมต่อกับคลองบางกอกใหญ่ เมื่อตัดคลองขึ้นใหม่คู่ขนานกับคลองด่านหรือคลองสนามชัยที่เป็นคลองเดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ก็มีการสร้างวัดและศาลเจ้าจีนริมฝั่งคลองภาษีเจริญเป็นระยะ ได้แก่ วัดอ่างแก้ว วัดรางบัว วัดนิมมานรดี ศาลเจ้าแม่ทับทิมหลักสอง วัดม่วง วัดหนองแขม และวัดหนองพะอง

ส่วนคลองดำเนินสะดวกนั้น เนื่องจากเป็นคลองที่ขุดขึ้นเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ที่ผ่านเส้นทางใหม่เข้าไปในพื้นที่ดินมาก จึงมีวัดเป็นระยะน้อยกว่าคลองภาษีเจริญ เริ่มจากวัดบางยาง วัดหลักสอง วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม วัดธรรมจริยาภิรมย์ วัดใหม่ราษฎร์นุกูล วัดหลักสี่ราษฎร์สโมสร วัดประสาธลิทธิ์ (วัดหลักห้า) วัดโชติทายการาม นอกจากนี้ยังมีเสาหลักเขตปักเป็นระยะเพื่อบอกเส้นทางด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าที่ริมคลองดำเนินสะดวกจะมีศาลเจ้า โรงเจ มากกว่าคลองภาษีเจริญ ทั้งนี้เป็นเพราะมีกลุ่มชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่มากกว่า วัดต่างๆ ที่สร้างริมคลองทั้ง 2 นี้ เป็นวัดใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น

ชาวจีนอาศัยกันอยู่หนาแน่นในบริเวณตลาดน้ำหลักห้าซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครกับเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี บริเวณนี้จะเป็นที่มาบรรจบกันของคลองโรงเข้กับคลองดำเนินสะดวก ศาลเจ้าที่สำคัญในบริเวณนี้คือ วิหารโป๊ยเซียนโจวซือ ซึ่งเป็นที่ตั้งของมูลนิธิแพร่ศีลธรรมการกุศลสงเคราะห์ หรือเม่งซวงเซียงตั่ว ถัดไปเป็นชุมชนจีนบริเวณตลาดอำเภอบ้านแพ้วระหว่างตลาดน้ำหลักห้าถึงตลาดน้ำบ้านแพ้วจะมีศาลเจ้าจีนตั้งเรียงรายอยู่หลายแห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าพ่อกิ้วเที้ยนเนี้ยว ศาลเจ้าพ่อสำเร็จ โรงเจไท่เอ็กตั่ว ศาลเจ้าแม่จือปุยเนี้ย ศาลเจ้าสำนักไต้เสี่ย และศาลเจ้าไถ่เสี่ยเล่กุง

วัดและศาลเจ้าริมคลองดำเนินสะดวกและคลองภาษีเจริญ

วิหารโปยเซียนโจวซือ
อำเภอบ้านแพ้ว

ศาลเจ้าพ่อสำเร็จ
คลองดำเนินสะดวก

ศาลเจ้าแม่ทับทิม
ริมคลองดำเนินสะดวก

ศาลเจ้าพ่อกิ้วเทียงเนี้ยว
คลองดำเนินสะดวก

ศาลเจ้าเปากง
คลองภาษีเจริญ

ศาลเจ้านี้เล็กสุดใจ
คลองภาษีเจริญ

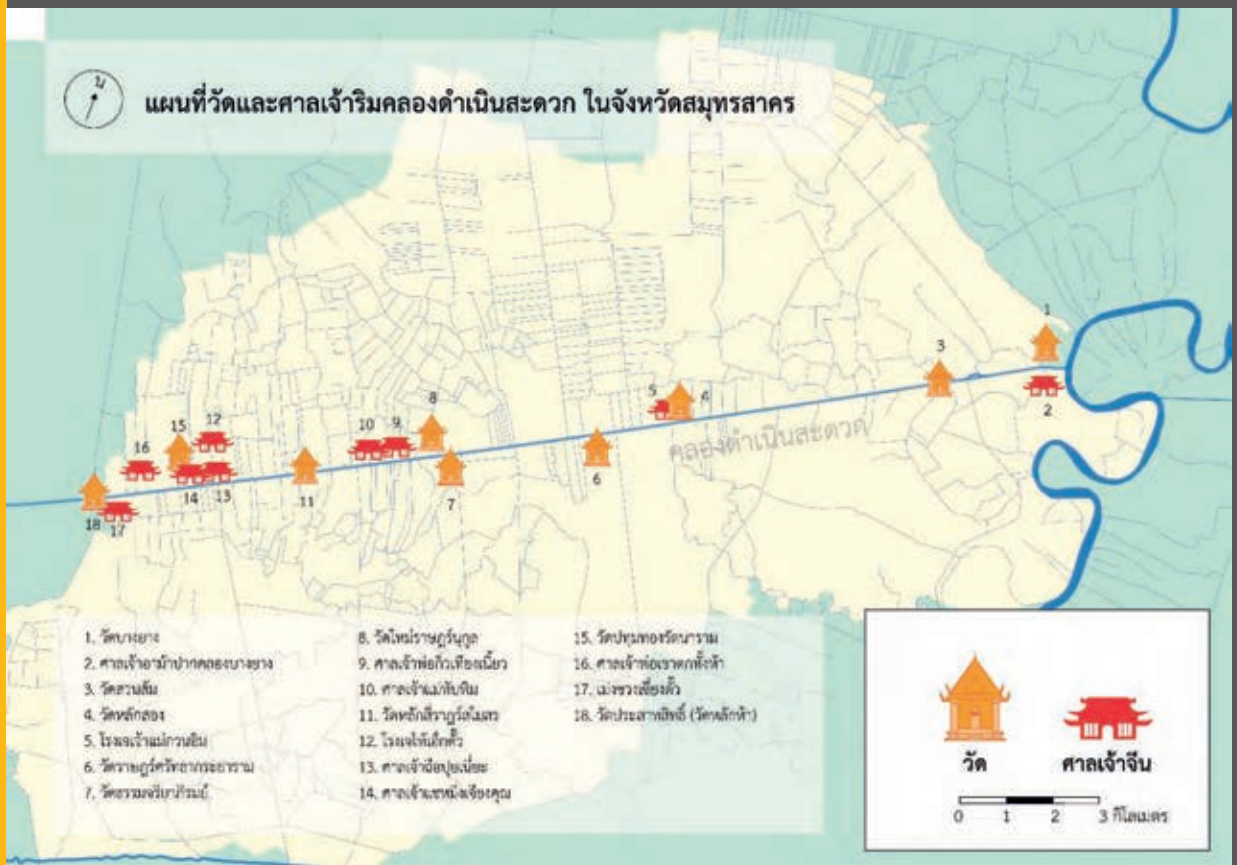

วัดใหม่ราษฎร์นุกูล
คลองดำเนินสะดวก

วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม
คลองดำเนินสะดวก

แผนที่วัดและศาลเจ้าริมคลองดำเนินสะดวก ในจังหวัดสมุทรสาคร

แผนที่วัดและศาลเจ้าริมคลองภาษีเจริญ ในจังหวัดสมุทรสาคร

จากลำคลองบาสุ่ถนน

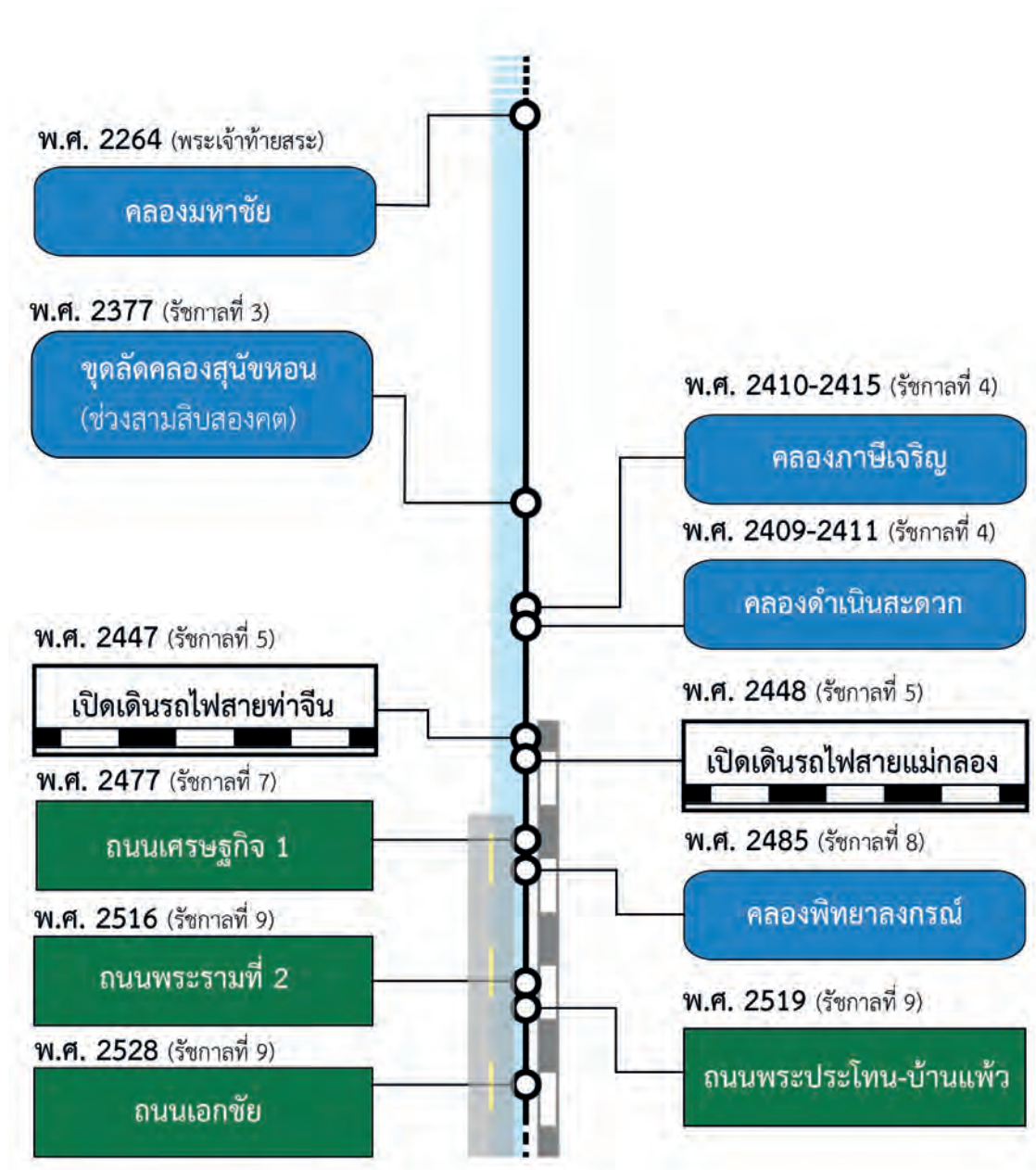
ในช่วง พ.ศ. 2590-2530 การคมนาคมทางน้ำในคลองดำเนินสะดวกเป็นไปอย่างคึกคัก มีเรือโดยสารประจำทางวิ่งรับผู้โดยสารตามจุดต่างๆ เช่น เรือแท็กซี่ เรือหางยาว เรืออีซูซุ เรือวางท้อง ชาวสวนจะบรรทุกพืชผักมาทางเรือเพื่อนำไปขายยังตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดน้ำหลักห้า ตลาดบ้านแพ้ว วัดหลักสี่ ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนและมีตลาดบกเข้ามาแทนที่ ทำให้ความนิยมในการใช้เรือลดน้อยลง พระครูสิทธิวรณวิวัฒน์ เล่าว่าในปี พ.ศ. 2536 เมื่อมีการสร้างตลาดนัดบนบกที่หลังวัดหลักห้าหรือวัดปราสาทสิทธิ์ ขนาดของตลาดประมาณ 12 ไร่ พ่อค้าแม่ค้าก็นำพืชผลทางการเกษตรและสินค้าอุปโภคบริโภคมาขายที่ตลาดนัดแห่งนี้ ทำให้ตลาดน้ำหลักห้าซบเซาลงไป ร้านค้าริมน้ำเริ่มปิดตัว พระสงฆ์หันมาเดินบิณฑบาตทางบก คลองเริ่มตื้นเขินและแคบลง ลูกหลานชาวสวนหันมาใช้รถยนต์ในการเดินทางเพราะสะดวกรวดเร็ว และประหยัดกว่า (พระครูสิทธิวรณวิวัฒน์, 2544: 76)

คลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวกในปัจจุบัน ไม่ได้มีบทบาทในทางการคมนาคมขนส่งดังเช่นเมื่อแรกขุดอีกต่อไป เพราะสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ถนนหลายสายถูกสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมต่อ ที่สำคัญคือถนนเพชรเกษมที่เป็นเส้นทางลงสู่ภาคใต้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2493 และถนนสายธนบุรี-ปากท่อที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2513 ทำให้การขนส่งสินค้าจากเพชรบุรี ราชบุรี เปลี่ยนไปใช้เส้นทางทางบก ตลาดการค้าที่เคยเป็นจุดรับส่งสินค้าริมคลอง ก็ลดบทบาทลง แต่ก็ยังคงมีชาวบ้านที่นำสินค้าของตนมาค้าขายแลกเปลี่ยนและต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมชุมชนของตน ตลาดสินค้าจึงกลายเป็นตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวในที่สุด

ถนนพระรามที่สอง หรือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 สายธนบุรี-ปากท่อ
คือเส้นทางคมนาคมสายหลักผ่านจังหวัดสมุทรสาคร

ลำดับเวลาการเกิดขึ้นของคลอง รดไฟ และ ถนน ในจังหวัดสมุทรสาคร

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. 2477. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- กรมศิลปากร. 2499. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ในปีระกา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452). พระนคร.
- ก.ศ.ร. กุหลาบ. 2543. นิราศยี่สาร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- กิตติ ตันไชย. 2527. “คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย พ.ศ. 2367-2453” ใน จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ.
- มานะรังสรรค์ (บก.). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 227-246.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. 2534. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง, ม.ป.ท.
- จักรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์เศรษฐ. 2527. “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453” ใน จักรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์ (บก.). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 169-201.
- ชีเกฮารุ ทานาเบ. 2527. “การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์ไทย” ใน จักรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์ (บก.). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 202-226.
- ถ้วน ลี เชิง และบุญยิ่ง ไธสงศิริ. 2543. ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศ็องสยาม.
- ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์ และ วิไลรัตน์ ยักรอด 2556. คู่มือเรียนรู้: กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

พระครูสิริวรรณวิวัฒน์. 2544. ประวัติคลองดำเนินสะดวก. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์น
การพิมพ์.

สำนักราชเลขาธิการ. 2536. หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder.
กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพนายสมหมาย สุนทรกุล
ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 25 ธันวาคม 2536.

Skinner, G. William. 1957. Chinese Society in Thailand: An Analytical History.
Cornell: Cornell University Press.

ภาคที่ 2

ชื่อบ้านนามถิ่นสมุทรสาคร
ภาพสะท้อนภูมิทัศน์สังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

ดร.ตรึงใจ หุตะางกูร
นักกฤษ ยอดราช
รานันทร ลิมปศิริ

บทนำ: อะไรแฝงอยู่ในชื่อบ้านนามกับ ของสมุทรสาคร

พื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำ “เจ้าพระยา” “ท่าจีน” และ “แม่กลอง” เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งลาดเทจากทิศเหนือลงไปทางทิศใต้สู่ทะเล พื้นที่ดังกล่าวนี้จึงมีสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติแบบเดียวกัน คือ ตอนบนเป็นเขตน้ำจืดที่เรียกกันว่า “ที่ราบน้ำท่วมตามฤดูกาล” ส่วนตอนล่างเป็นเขตแนวปะทะระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็ม ประกอบด้วย “ที่ลุ่มน้ำกร่อย” และ “แนวป่าชายเลน” อย่างไรก็ตาม ความเจริญของเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำทั้งสามนี้ ย่อมแตกต่างกัน นั่นก็เพราะ “ปัจจัยทางภูมิศาสตร์การเมือง” ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง “เมืองที่อยู่ปากน้ำ” ซึ่งทำหน้าที่เป็นเมืองติดต่อกับภายนอก กับ “เมืองที่อยู่ต้นน้ำ” ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน กล่าวคือ จากปากน้ำล่องขึ้นไปยังต้นน้ำ เราจะพบว่า แม่น้ำ **เจ้าพระยา** เชื่อมต่อเมืองสมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร พระนครศรีอยุธยา และลพบุรี **แม่น้ำท่าจีน** เชื่อมต่อเมืองสมุทรสาคร นครปฐม และสุพรรณบุรี และ**แม่น้ำแม่กลอง** เชื่อมต่อเมืองสมุทรสงครามราชบุรี และกาญจนบุรี ดังนั้น รูปแบบสังคม วัฒนธรรม และความเจริญทางเศรษฐกิจของเมืองปากน้ำทั้งสามคือ **สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม** จึงแตกต่างกันไป ตามนโยบายพัฒนาประเทศในแต่ละยุคสมัย

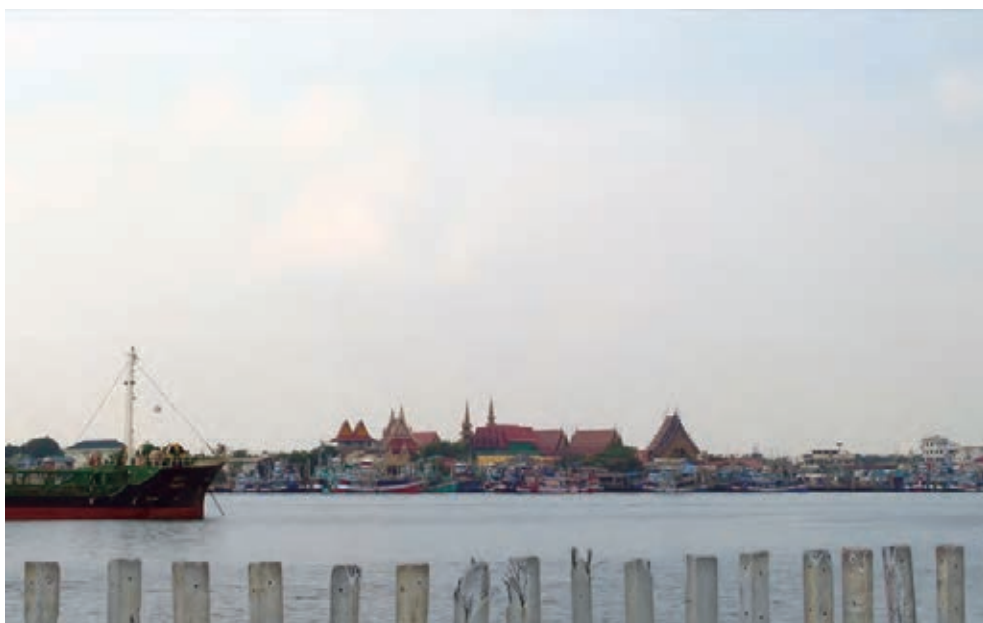

การตั้งชื่อเรียกเมืองทั้งสามที่ตั้งตรงปากน้ำด้วยคำว่า “สมุทร” ย่อมสื่อให้เห็นว่า เมืองทั้งสามเติบโตขึ้นด้วยโลกทัศน์ (worldview) ที่เกิดจากสภาพเศรษฐกิจและการเมืองที่สอดคล้องไปตามสภาพภูมิประเทศ เพราะคำว่า “สมุทร” ซึ่งแปลว่า “ทะเล” ย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ภูมิทัศน์” (landscape) กับ “การตั้งชื่อ” (naming) ที่สื่อว่าเป็นเมืองติดทะเล และโดยหน้าที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง เมืองทั้งสามจึงมีฐานะเป็น “เมืองด่านหน้า” สำหรับติดต่อปฏิสัมพันธ์กับชาวต่างชาติโพ้นทะเล ไม่ว่าจะเป็นในแง่การค้า หรือการสงคราม

ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งของเมืองที่สัมพันธ์กับปากแม่น้ำสำคัญของภาคกลางตอนล่าง
ดัดแปลงภาพ: google earth

กรณีชื่อเมือง “สมุทรสาคร” นั้น เป็นชื่อที่เปลี่ยนมาจากชื่อเดิมคือ “สาครบุรี” ซึ่งแปลว่า “เมืองทะเล” หรือ “เมืองชายทะเล” ชื่อใหม่ที่ว่า สมุทรสาคร เป็นชื่อพระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เพื่อให้เมืองปากแม่น้ำทั้งสามเข้าชุดกัน ซึ่งได้แก่ สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ร่วมกันสื่อความหมายว่า เป็นเมืองชายทะเล อย่างไรก็ตาม ชื่อเก่าแก่ของสาครบุรีในสมัยที่ยังเป็นหมู่บ้านนั้น เรียกกันว่า “บ้านท่าจีน” ซึ่งมีวัดใหญ่จอมปราสาทเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน ท่าเลที่ตั้งหมู่บ้านนี้เหมาะสมมากในการเป็นจุดขนถ่ายสินค้าเพื่อลำเลียงต่อไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ตามคลองสุนัขหอน และแม่น้ำท่าจีน เพราะอยู่ตรงปากคลองสุนัขหอนที่ไหลมาออกแม่น้ำท่าจีนนั่นเอง การที่หมู่บ้านนี้ได้ชื่อว่า “ท่าจีน” ย่อมแสดงให้เห็นว่า เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวจีนโพ้นทะเลเพื่อควบคุมเส้นทางการกระจายสินค้าของกลุ่มน้ำท่าจีนและพื้นที่โดยรอบ ต่อมาเมื่อมีการขุดคลองมหาชัย ซึ่งเป็นคลองเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้เกิดเส้นทางการค้าใหม่ ท่าเลควบคุมเส้นทางการค้าใหม่จึงถูกย้ายจาก “บ้านท่าจีน” มาอยู่ที่ “ท่าฉลอม” กับ “มหาชัย” และตั้งแต่นั้น ก็ได้กลายเป็นท่าเลของทางเศรษฐกิจที่สำคัญจวบจนปัจจุบัน

ปากน้ำท่าจีน มักมีเรือขนส่งสินค้าและเรือประมงจำนวนมากในแต่ละวัน

การตั้งชื่อหมู่บ้านจาก “ภูมิทัศน์ธรรมชาติ” กับ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

โดยทั่วไป การเริ่มต้นตั้งชื่อหมู่บ้านเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รวมกลุ่มกันสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ถ้าพื้นที่นั้น มีชื่อเรียกสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว หรือที่เรียกกันว่า “ภูมิทัศน์ธรรมชาติ” (natural landscape) ก็จะตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพแวดล้อมนั้น ซึ่งมักเป็นชื่อเรียกตามลักษณะภูมิประเทศบวกกับชื่อพืชหรือสัตว์ที่มีปรากฏโดดเด่นอยู่ในพื้นที่นั้น ตัวอย่างเช่น ชื่อหมู่บ้าน “บางกอก” (ในกรุงเทพมหานคร) แสดงสภาพแวดล้อมก่อนตั้งหมู่บ้านว่า เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมตามฤดูกาล และมีป่ามะกอกขึ้นเป็นจุดเด่น ในทำนองเดียวกัน “บางตะบูน” (ในสมุทรสงคราม) ก็แสดงภูมิทัศน์ธรรมชาติก่อนตั้งหมู่บ้านว่า เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมตามฤดูกาล และมีป่าตะบูนขึ้นเป็นจุดเด่น ยิ่งกว่านั้น จากชื่อพืชว่า “ตะบูน” ซึ่งเป็นพืชอาศัยอยู่ในพื้นที่น้ำกร่อย จึงทำให้ทราบอีกว่า บริเวณดังกล่าวเป็นเขตน้ำกร่อยหลังแนวป่าชายเลน จากตัวอย่างที่ยกมา จะเห็นได้ว่า **“ชื่อหมู่บ้าน” ก็คือ “หมุดหมาย” (landmark)** สำหรับระบุตำแหน่งพื้นที่ หรือที่ตั้งหมู่บ้านต่างๆ ในภูมิประเทศอันกว้างขวาง

“ภูมิทัศน์ธรรมชาติ” (natural landscape) ของคลองสุนัขหอน
 ส่วนมากเป็นป่าจากและป่าเสมริมคลอง
 สลับกับ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (cultural landscape)
 ที่เป็นบ้านริมคลอง วัด และหมู่บ้านตามคั้งน้ำ

อย่างไรก็ตาม เมื่อหมู่บ้านเติบโตขยายใหญ่ขึ้น ชื่อหมู่บ้านที่ตั้งตามภูมิทัศน์ธรรมชาติ อาจถูกปรับเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่ถูกแสดงออกมาในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรม การคมนาคม สิ่งก่อสร้าง เป็นต้น สภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมของมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องจนเป็นจุดเด่นของพื้นที่ จึงเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (cultural landscape) และเนื่องจากหน่วยงานปกครองจะไม่เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านถ้าไม่มีเหตุจำเป็น ดังนั้น ชื่อหมู่บ้านที่ตั้งชื่อตามภูมิทัศน์ธรรมชาติ หรือตั้งชื่อตามภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน อาจไม่หลงเหลือสภาพแวดล้อมตามชื่ออีกแล้ว เพราะสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนา จึงกล่าวได้ว่า ชื่อบ้านบางชื่อ ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จัดอยู่ในสถานะภาพที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ฟอสซิลทางสังคม-วัฒนธรรม” (socio-cultural fossil) เพราะเราสามารถทราบเรื่องราวทางสังคมวัฒนธรรมในอดีตของหมู่บ้านได้จากชื่อ ในขณะที่สภาพสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบันของหมู่บ้าน ไม่ได้สอดคล้องไปด้วยกันกับชื่อหมู่บ้านแล้วก็ตาม

ในกรณีการใช้ภูมิทัศน์ธรรมชาติมาตั้งชื่อนั้น มักใช้รูปแบบของพื้นที่ หรือ “ภูมิลักษณะ” (topography) เช่นคำว่า โคก หรือ หนอง นำมาเรียกร่วมกับชื่อพืชท้องถิ่นที่ขึ้นเด่นในที่นั้น เช่น “บ้านบางสะแก” คือ หมู่บ้านที่อยู่บริเวณที่ลุ่มซึ่งมีहु้ต้นสะแกเป็นจุดสังเกต หรือ “บ้านหนองบัว” คือ หมู่บ้านที่อยู่บริเวณหนองน้ำซึ่งมีบัวขึ้นอยู่มาก มิฉะนั้น ก็จะเรียกร่วมกับชนิดของสัตว์ที่มีอยู่มากบริเวณนั้น เช่น “บ้านหนองนกไข่” คือ หมู่บ้านที่อยู่บริเวณหนองน้ำซึ่งมีนกจำนวนมาก มาอาศัยทำรังออกไข่ การตั้งชื่อแบบนี้แสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติดั้งเดิมของพื้นที่ ในช่วงก่อนการตั้งหมู่บ้าน จนถึงช่วงแรกของหมู่บ้าน

ภาพทิวทัศน์ของสองฝั่งคลองดำเนินสะดวก
ถือได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (cultural landscape)
เพราะเป็นคลองที่ขุดโดยฝีมือมนุษย์
อีกทั้งเนื่องแน่นไปด้วยหมู่บ้าน วัดวาอาราม
พื้นที่ทางการเกษตร และการสัญจรทางน้ำ

สำหรับกรณีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น มีหลายกรณี อาทิ กรณีแรก ถ้าพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน เกิดขึ้นจากการบุกเบิกพื้นที่ตามธรรมชาติ มาเป็นที่ทำกิน และเริ่มมีการมาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านก็อาจถูกตั้งชื่อตามการทำมาหากิน นั้น ๆ หรือ ตั้งตามชื่อเจ้าของที่ดิน โดยมักนำมาเรียกร่วมกับสภาพภูมิลักษณะ เช่น บ้านนาโคก (คือ นาเกลือที่อยู่บริเวณที่มีโคกเนินมาก) บ้านนาขวาง (คือ นาเกลือ ที่ทำขวางกันไปมา) บ้านโคกตานุช (คือ ท่งนาซึ่งเป็นที่ยอดตานุช และมีโคกเนินมาก) เป็นต้น ส่วนอีกกรณีหนึ่งคือ หมู่บ้านที่มีอยู่เดิม ได้เติบโตขยายตัวขึ้น จนต้องแบ่งเขต การปกครองใหม่ ชื่อเขตปกครองใหม่ก็อาจตั้งชื่อตามชื่อศาสนสถานสำคัญ หรือ สิ่งก่อสร้างทางวัฒนธรรมเด่น ๆ ของหมู่บ้าน ซึ่งมักจะเป็นศาสนสถาน เช่น “ชุมชน วัดแหลมสุวรรณาราม” คือ ชุมชนที่มีวัดแหลมฯ เป็นจุดสังเกต หรือ “บ้านศาลเจ้าตึก” คือ หมู่บ้านที่มีศาลเจ้าแบบก่ออิฐถือปูนเป็นจุดสังเกต เป็นต้น หรือ เป็นโรงงาน เช่น “บ้านโรงหีบ” คือ หมู่บ้านที่มีโรงหีบอ้อยเป็นจุดสังเกต เป็นต้น และถ้าเป็นหมู่บ้าน ที่อยู่ตามเส้นทางสัญจรโบราณคือ แม่น้ำ-ลำคลอง หมู่บ้านเหล่านั้น มักถูกเรียกขาน ตามชื่อแม่น้ำ-ลำคลองนั้น บวกกับชื่อพืชพรรณที่ขึ้นเป็นจุดเด่นตามแนวคลอง เช่น “บ้านคลองมะพลับ” คือ หมู่บ้านริมคลองที่มีต้นมะพลับขึ้นอยู่เป็นจุดสังเกต เป็นต้น

ภาพถ่ายมุมสูงของมหาชัยและท่าฉลอม
ที่มาภาพ: เทศบาลตำบลท่าจีน

ป้ายสถานีรถไฟบ้านนาโคก บนเส้นทางรถไฟสายแม่กลอง

“ศาลเจ้าตึก” เป็นหนึ่งในจุดหมายตาที่สำคัญบริเวณแม่น้ำท่าจีน
ที่อยู่ระหว่างบ้านเกาะและบ้านท่าเสา

คลองดำเนินสะดวก

ถนนเศรษฐกิจ 1

ถ้าหมู่บ้านนั้น มีลักษณะเป็นชุมชนตลาดริมน้ำ ก็ใช้คำว่า “ท่า” มาบวก เรียกรวมกับลักษณะเด่นของพื้นที่ เช่น ถ้าบริเวณนั้นมีพืชอยู่ ก็เรียกตามชื่อพืชนั้น เช่น “ท่าปรง” ถ้ามีสัตว์อยู่เยอะก็เรียกตามชื่อสัตว์ เช่น “ท่าแร้ง” หรือ “ท่าเนื้อ” หรือ ถ้าเป็นชุมชนคนจีน ก็เรียก “ท่าจีน” หรือ ถ้าเป็นท่าน้ำที่ขนถ่ายสินค้า เช่น ขนถ่าย ย้ายควายก็เรียก “บ้านท่ากระบือ” คือ หมู่บ้านที่เป็นตลาดริมน้ำที่มีการนำควาย ข้ามน้ำมาขึ้นจากอีกฝั่ง หรือขนถ่ายย้ายไม้ย้ายเสาไม้ ก็เรียก “บ้านท่าเสา” “บ้านท่าไม้” เป็นต้น

ถ้าขนาดหมู่บ้านขยายตัวไปเป็นชุมชนเมือง ชื่อสถานที่ที่ใช้กันมาแต่เดิม ก็มักจะถูกเปลี่ยนไปตามระบบการปกครองใหม่ โดยอาจตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้าง ประเภทอาคารต่าง ๆ นอกเหนือจากศาสนสถาน เช่น สุสาน หรือ โรงเรียน เช่น ในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสาคร มีชื่อ “ชุมชนน้ำเก็ก” คือ ชุมชนที่อยู่ใกล้กับสุสานชื่อน้ำเก็ก หรือ “ชุมชนบ้านมหาชัย” คือ ชุมชนที่มีโรงเรียนเทศบาลบ้านมหาชัย เป็นจุดสังเกต เป็นต้น นอกจากนี้ “ถนน” ที่ตัดผ่านชุมชนเหล่านั้น ก็ถูกนำมาตั้งชื่อชุมชนได้ด้วยเช่นกัน เพราะเป็นสิ่งก่อสร้างประเภททางสัญจร ที่สามารถใช้ระบุตำแหน่งแห่งที่และการเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น “ชุมชนเศรษฐกิจ 1” และ “ชุมชนเศรษฐกิจ 2” คือ ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณถนนเศรษฐกิจ 1 เป็นต้น

ภาพรวมของการตั้งชื่อหมู่บ้านดังที่ได้ยกตัวอย่างมานี้ แสดงให้เราเห็นว่าการตั้งชื่อหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับภูมิทัศน์ธรรมชาติและภูมิทัศน์วัฒนธรรม เวลาที่ตั้งชื่อ ฉะนั้น เมื่อเราศึกษาประวัติของ “ชื่อหมู่บ้าน” หลายๆ แห่งในสมุทรสาครแล้ว เราก็จะเข้าใจพัฒนาการของชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ของสมุทรสาคร ได้เป็นอย่างดี

เสาหลักเส้นที่ 2 ของคลองดำเนินสะดวก
ตั้งอยู่อย่างกลมกลืนกับบ้านริมคลองหน้าวัดหลักสอง
เสมือนองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่ซ่อนเร้นอยู่กับวิถีชีวิต

จะรู้ “ชื่อบ้านนามถิ่น” ไปทำไม?

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา สภาพสังคม-วัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทำให้ผู้คนตามชนบทของจังหวัดที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก ต้องปรับเปลี่ยนจากวิถีชนบทไปสู่วิถีเมือง พื้นที่เกษตรกรรมถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่โรงงาน และพื้นที่หมู่บ้านจัดสรร คนชนบทเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกร ไปสู่อาชีพรับจ้างตามโรงงานและย่านการค้า นอกจากนี้ ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ต่างพากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ทั้งประชากรจากกรุงเทพมหานคร ที่มาซื้อบ้านจัดสรร และประชากรต่างจังหวัดและต่างชาติ ที่เข้ามารับจ้างทำงานในอุตสาหกรรมต่าง ๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้เองทำให้ประวัติความเป็นมาของชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นเสมือน “มรดกความทรงจำท้องถิ่น” มีแนวโน้มจะเลือนหายไป นั่นก็เพราะการขยายตัวของชุมชน ทำให้บางครั้งต้องเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านให้เหมาะสมกับการแบ่งเขตการปกครองใหม่ โดยเฉพาะประวัติความเป็นมาของชื่อเดิมและที่มาของชื่อใหม่มักถูกละเลย ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านจึงหลงเหลืออยู่แต่ในความทรงจำของผู้รู้ของหมู่บ้าน ที่พร้อมจะสูญหายไปได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าจะเป็นการที่ผู้รู้ย้ายออก หรือแม้แต่การเสียชีวิตของผู้รู้ ก็จะทำให้ความรู้ “ชื่อบ้านนามถิ่น” ของหมู่บ้านนั้น ๆ ขาดการสืบทอดและสูญหายในที่สุด

สาเหตุหนึ่งที่ประวัติชื่อหมู่บ้านมักสูญหายไปตามกาลเวลาคือ เรื่องราวประเภทนี้ นิยมเล่าสู่กันฟังแบบปากต่อปาก หรือที่เรียกกันว่า “มุขปาฐะ” ซึ่งเป็นเรื่องเล่ากันในครอบครัวบ้าง ในหมู่เพื่อนบ้านกันบ้าง ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากคนฟังลืม หรือไม่ได้เล่าต่อไปยังลูกหลาน เรื่องราว “ที่มาของชื่อหมู่บ้าน” ก็จะสูญหายไปจากความทรงจำได้ง่ายดาย ดังนั้น เรื่องแบบเล่าปากต่อปากจึงเป็นส่วนสำคัญในการเรียบเรียง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของสมุทรสาคร แต่ข้อมูลที่ได้รับจากเรื่องเล่าเหล่านี้ จะสมบูรณ์มากน้อยเพียงใดก็ต้องขึ้นอยู่กับ “คนใน” ที่ต้องมีการเล่าสืบทอด หรือได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการด้านการปกครอง ช่วยผลักดันให้เกิดการบันทึกเรื่องราว “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับชื่อหมู่บ้าน” เอาไว้

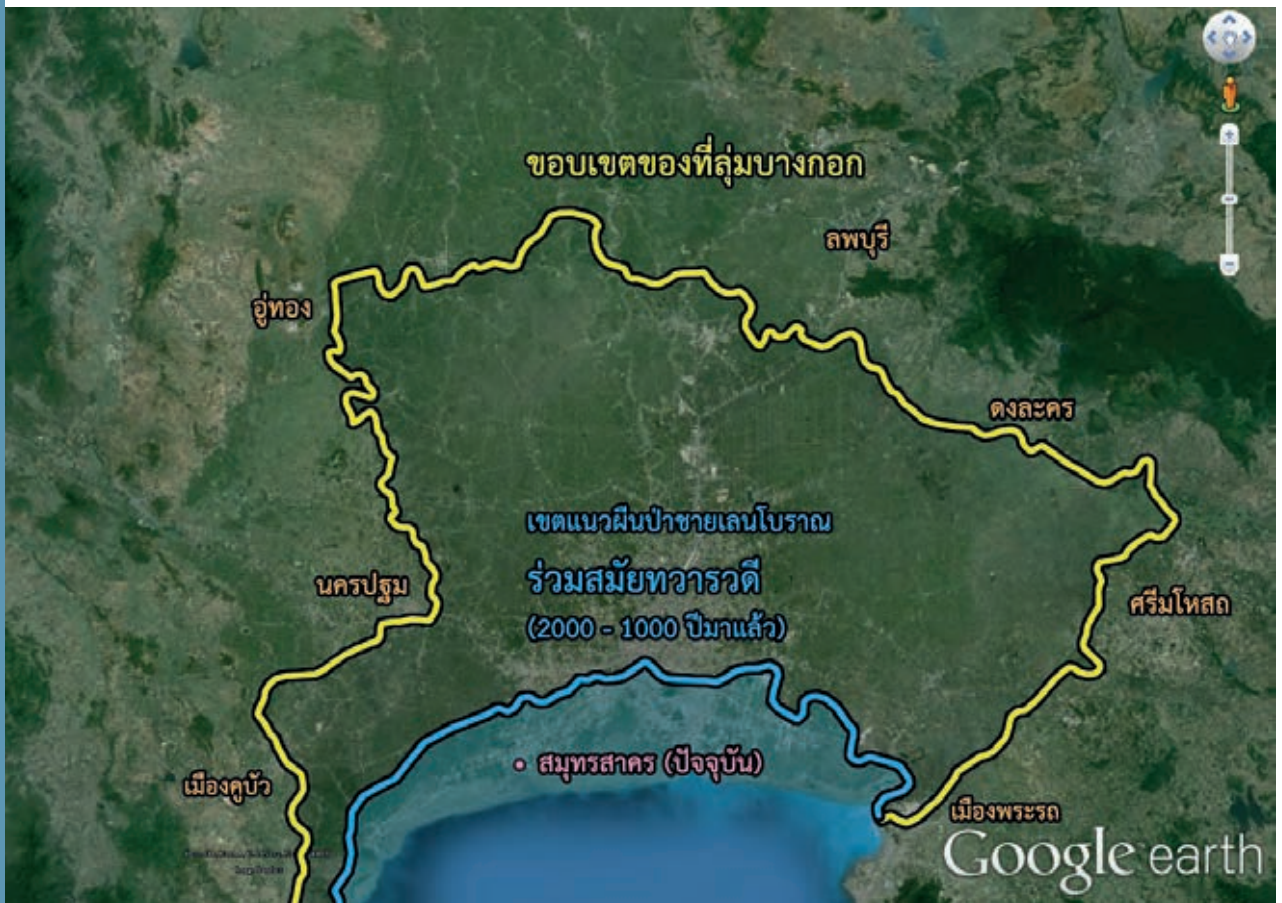

บ้าน คลอง และพืชพรรณธรรมชาติ ที่อยู่ร่วมกัน
เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีในการช่วยทำความเข้าใจมรดกความทรงจำท้องถิ่น
ที่ได้สืบทอดทางมุขปาฐะมารุ่นสู่รุ่น

1. “ชื่อหมู่บ้าน” บอกเล่าสภาพแวดล้อมแรกตั้งหมู่บ้าน

ปัจจุบัน พื้นที่จังหวัดสมุทรสาครตั้งอยู่บริเวณขอบด้านทิศใต้ของ “ที่ลุ่มบางกอก” ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของที่ราบภาคกลางตอนล่าง (Lower Central Plain) ที่ราบส่วนนี้กว้างใหญ่ และเป็นพื้นที่กึ่งกลางเชื่อมภาคต่างๆ เหล่านี้คือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางตอนบน ภาคเหนือ ภาคตะวันตก และภาคใต้ ดังนั้น ที่ราบภาคกลางตอนล่างจึงเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทั้งทางการเมืองและการค้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ ยังความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มนครรัฐทวารวดี อาณาจักรลพบุรี อาณาจักรอยุธยา จวบจนกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ถ้าย้อนกลับไปเมื่อราว 1,500-1,000 ปีที่ผ่านมา คือในสมัยกลุ่มนครรัฐทวารวดีรุ่งเรืองนั้น แนวชายฝั่งทะเลโบราณจะอยู่บริเวณรอยต่อจังหวัดระหว่างกรุงเทพมหานครกับสมุทรปราการ เป็นแนวมาจนถึงกระทู้มแบน ดังนั้น ตำแหน่งที่เป็นปากน้ำแม่กลอง ท่าจีน เจ้าพระยา และบางปะกงในช่วงเวลานั้น จึงยังคงเป็นพื้นที่ทะเลตื้นอยู่ ยังไม่เกิดเป็นปากน้ำอย่างที่เห็นในปัจจุบัน โดยมีสภาพแวดล้อมแบบหาดเลน (tidal flat) หรือ ทะเลตม (mud flat) และทะเลตื้น (shallow sea) อันเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างป่าชายเลนกับมหาสมุทร ที่ได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลง จากนั้นเมื่อเวลาผ่านไป ตะกอนจึงทับถมกันจนเป็นแผ่นดินอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงเมืองสมุทรสาครปัจจุบัน
เทียบกับแนวผืนป่าชายเลนโบราณอายุ 2,000-1,000 ปีมาแล้ว
ร่วมกับตำแหน่งเมืองสมัยทวารวดี (1,500-1,000 ปีมาแล้ว)
บริเวณขอบ “ที่ลุ่มบางกอก” ในภาคกลางตอนล่าง
ดัดแปลงภาพ: google earth

จังหวัดสมุทรสาครมีแหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศชายทะเลสันดอนปากแม่น้ำท่าจีน
และเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่

ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตอนบน (ตำบลบางหญ้าแพรก)
และศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 2 (ตำบลโคกขาม)

การตั้งอยู่บนพื้นที่เกิดใหม่ใกล้ชายฝั่งทะเลเช่นนี้ ทำให้พื้นที่ของจังหวัดสมุทรสาครเป็นที่ราบลาดเทไล่ระดับลงทะเล และมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางราว 1.00–2.00 เมตร เท่านั้น และเหตุที่ใกล้ชายฝั่งทะเล ทำให้จังหวัดสมุทรสาครได้รับอิทธิพลน้ำเค็มจากการขึ้นลงประจำวันของน้ำทะเล เกิดเป็น “ระบบนิเวศสามน้ำ” คือ “น้ำจืด” (freshwater) พบได้ตามหนองบึงต่างๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน “น้ำกร่อย” (brackish water) พบได้ตามพื้นที่หลังแนวป่าชายเลนที่ได้รับอิทธิพลน้ำเค็มหนุนขึ้นมาผสมกับน้ำจืดตามคูคลองต่างๆ และ “น้ำเค็ม” (sea water) พบได้ตามพื้นที่หาดเลน (tidal flat) ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชายเลน ที่ได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงในแต่ละวัน ดังนั้น พืชพรรณชนิดต่างๆ ในสมุทรสาครจึงมีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภท ตามลักษณะน้ำคือ

1.) **พืชน้ำจืด** เติบโตได้ดีในพื้นที่ที่ได้รับน้ำจืดจากแหล่งน้ำบนผิวดินตลอดทั้งปี จึงพบได้ทั่วไปในที่ราบภาคกลางตอนล่าง พืชกลุ่มนี้เป็นวัชพืชขึ้นง่าย จึงมักเป็นไม้เบิกนำในพื้นที่รกร้างของนิเวศน้ำจืด เช่น พืชจำพวก กก (*Cyperus spp.*) ปรีอ หรือ ฐปฤษี (*Typha angustifolia*) แห่ม (*Phragmites karka*) และบอน (*Colocasia esculenta*) ที่มักพบตามหนองบึงหรือที่ลุ่มน้ำขังตามฤดูกาล ส่วนพืชที่ไม่ชอบน้ำแฉะขัง เช่น ขลุ่ (*Pluchea indica*) และ กระถิน (*Leucaena leucocephala*) ก็มักพบเป็นพืชเบิกนำบนที่ดอนรกร้าง เป็นต้น

2.) **พืชน้ำกร่อย** เป็นกลุ่มพืชที่ขึ้นอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็ม มีอยู่หลายชนิด มักพบขึ้นรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ตามปากน้ำและคลองสาขาบริเวณใกล้ชายฝั่ง อย่างไรก็ตาม แม้จะขึ้นชื่อว่าพืชน้ำกร่อย แต่พืชแต่ละชนิดในกลุ่มนี้ ก็ทนเค็มได้ไม่เท่ากัน กลุ่มที่ทนเค็มได้ดีมักอยู่ใกล้กับแนวป่าชายเลน เช่น ผักเบี้ย (*Portulaca spp.*) หญ้าแพรก (*Cynodon dactylon*) หญ้าปากควาย (*Dactyloctenium aegyptum*) และหนามพุงคอก (*Azima sarmentosa*) เป็นต้น สำหรับกลุ่มที่ทนเค็มได้น้อยกว่า ก็จะอยู่ไกลแนวป่าชายเลนออกมา แต่ยังต้องอยู่ในบริเวณที่ได้รับความเค็มอยู่บ้างเป็นครั้งคราว พืชจำพวกนี้เช่น เหงือกปลาหมอ (*Acanthus ebracteatus*) โพทะเล (*Thespesia spp.*) ลำพู (*Sonneratia caseolaris*) ลำแพน (*Sonneratia ovata*) ตะบูน (*Xylocarpus moluccensis*) ปรง (*Acrostichum aureum*) จาก (*Nypa fruticans*) เป้งทะเล (*Phoenix paludosa*) แสมดำ (*Avicennia officinalis*) และแสมขาว (*Avicennia alba*) เป็นต้น

3.) **พืชน้ำเค็ม** เป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในป่าชายเลน เติบโตได้ดีในบริเวณที่มีการขึ้นลงของน้ำทะเล จึงพบได้ทั่วไปบริเวณชายฝั่งและปากแม่น้ำ เช่น โกงกางใบใหญ่ (*Rhizophora mucronata*) โกงกางใบเล็ก (*Rhizophora apiculata*) แสมทะเล (*Avicennia marina*) และชะคราม (*Suaeda maritima*)

ด้วยเหตุที่มีพื้นที่สามน้ำ ชื่อหมู่บ้านในสมุทรสาครบางแห่ง จึงแสดงให้เห็นลักษณะเด่นของพื้นที่แต่ละน้ำ โดยเอาชื่อของพืชที่ขึ้นเด่นในบริเวณนั้นมาตั้งเป็นชื่อเรียกซึ่งพอจะจำแนกเป็น บ้านย่านน้ำจืด บ้านย่านน้ำกร่อย และบ้านย่านน้ำเค็ม ได้ดังต่อไปนี้

ชื่อบ้านย่านน้ำจืด

พื้นที่ตอนบนของ อ.เมืองสมุทรสาคร ใน ต.บางน้ำจืด ต.คอกกระบือ และ ต.นาดี รวมไปถึงพื้นที่ อ.กระทุ่มแบน และ อ.บ้านแพ้ว เป็นเขตที่ได้รับอิทธิพลน้ำจืดจากแม่น้ำท่าจีน และห่างไกลจากอิทธิพลน้ำทะเลหนุน จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสาครมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การทำนาข้าว ฉะนั้น ชื่อบ้านนามถิ่นที่โดดเด่นที่สุดจึงเป็นชื่ออื่นใดไปไม่ได้ นอกจากชื่อ **บ้านบางน้ำจืด** และชื่อ **ตำบลบางน้ำจืด** เพราะแสดงให้เห็นว่า เป็นการตั้งชื่อที่อิงกับทรัพยากรน้ำจืด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีพของชุมชนตามแนวชายฝั่งทะเล พื้นที่ใดมีน้ำจืดให้ใช้ ก็ย่อมเป็นจุดเด่นในการอ้างอิง และยังแสดงให้เห็นด้วยว่า “บางน้ำจืด” เป็นปรากฏการสุดท้ายทางใต้ของที่ราบน้ำจืดผืนใหญ่ของทุ่งกระทุ่มแบน นอกจากนี้ ยังมีพืชยืนต้นหลายชนิดที่อาศัยเติบโตในนิเวศน้ำจืดได้ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เป็นต้นว่า กระทุ่ม มะเดื่อ ไทร แคน ทองหลาง ลำไย ตะโก และ สะแก แม้บางหมู่บ้านจะแทบไม่เหลือต้นไม้ตามชื่อหมู่บ้านแล้ว แต่การที่ชื่อพืชเหล่านี้ยังถูกเก็บไว้ใน “ชื่อหมู่บ้าน” ก็เป็นหลักฐานอย่างดีที่แสดงถึงสภาพนิเวศน้ำจืดในอดีต

ในกรณีของ “ต้นกระทุ่ม” นั้น เป็นต้นไม้ น้ำจืดที่โดดเด่นอย่างมากในจังหวัดสมุทรสาคร เนื่องจากถูกนำมาตั้งชื่อทั้งในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน คือ **อำเภอกระทุ่มแบน ตำบลตลาดกระทุ่มแบน และ บ้านคลองกระทุ่มแบน** (ต.คลองมะเดื่อ) สำหรับความเป็นมาของชื่อ “กระทุ่มแบน” นั้น นายนิวัฒน์ ขวัญบุญ นายกเทศมนตรีเมืองกระทุ่มแบน ได้เล่าให้ฟังว่า

นายนิวัฒน์ ขวัญบุญ
นายกเทศมนตรี
เมืองกระทุ่มแบน

“...ที่มาของชื่อ กระทุ่มแบน แต่เดิมในอดีต มีต้นกระทุ่มต้นหนึ่ง ริมคลองภาษีเจริญตรงปากคลองกระทุ่มแบน มีลักษณะแปลกจากปกติ เหมือนไม้พิการ มีซีกเดียว ลักษณะพุ่มแผ่ขยายออกด้านข้าง ไม่เป็นทรงสูงแบบต้นกระทุ่มปกติ ปัจจุบันต้นกระทุ่มดังกล่าวไม่มีแล้ว ส่วนต้นกระทุ่มสำคัญของตำบลตลาดกระทุ่มแบน คือ ต้นกระทุ่มริมคลองภาษีเจริญ หน้าสำนักเทศบาลเมือง...”
(สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤศจิกายน 2559)

คลองที่มีต้นกระทุ่มดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่ ก็ได้เห็นว่าคลองกระทุ่มแบน จึงทำให้มีการเรียกชื่อหมู่บ้านบริเวณริมคลองนั้นว่า **บ้านคลองกระทุ่มแบน** (ต.คลองมะเดื่อ) ไปด้วย ต่อมา เมื่อมีการขุดคลองภาษีเจริญตัดผ่านคลองกระทุ่ม (หรือ คลองกระทุ่มแบน) ทำให้จุดตัดของสองท้องคลองกลายเป็นทำเลใหม่ที่มีศักยภาพเชื่อมเส้นทางคมนาคมเก่าและใหม่ได้ดี เกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้น และเมื่อชุมชนนี้เติบโตเป็นชุมชนตลาดที่สำคัญของพื้นที่นี้ จึงได้เป็นศูนย์กลางของตำบลเรียกว่า “ตำบลกระทุ่มแบน” และเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ ที่ตั้งชื่ออำเภอตามชื่อตำบลว่า “อำเภอกระทุ่มแบน” ต่อมา กระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองตำบลกระทุ่มแบนเป็น “เทศบาลตำบลกระทุ่มแบน” จึงทำให้ชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ ถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามสภาพพื้นที่ปกครองที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นขึ้น ทั้งนี้รวมถึงการปรับเปลี่ยนชื่อ “บ้านกระทุ่มแบน” และ “บ้านตลาดกระทุ่มแบน” ถูกยกเลิกไป โดยมีการตั้งชื่อเรียกใหม่ที่อิงกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือสิ่งก่อสร้างเด่นในพื้นที่ขึ้นมาแทน ได้แก่ เป๊าะกง บ้านตลาด ท่ากลาง ศาลหลวงตาทอง ท่าใหม่ วัดดอนไก่อดี ประตุน้ำอ่างทอง สีแยกวัดดอนไก่อดี และหมู่บ้านอ่างทองธานี

ต้นกระทุ่ม หน้าเทศบาลเมืองกระทุ่มแบน

สำหรับพื้นที่อื่นที่คลองกระทุ่มแบนไหลไปถึง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตตำบล คลองมะเดื่อและตำบลแครายนั้น ในอดีต ชื่อตำบลทั้งสองนี้ เคยตั้งชื่อตาม “คลอง กระทุ่มแบน” ด้วยเช่นกัน นั่นคือ ตำบลคลองมะเดื่อ เดิมใช้ชื่อ **ตำบลคลองกระทุ่ม (แบน)** และตำบลแคราย เดิมใช้ชื่อ **ตำบลปลายคลองกระทุ่มแบน** โดยชื่อใหม่ ที่เปลี่ยนนี้ ก็ยังคงเป็นชื่อพืชในบริเวณน้ำจืดอยู่ นั่นคือ มะเดื่อ และแค นอกจากนี้ “กระทุ่ม” ยังมีปรากฏในชื่อหมู่บ้านว่า **บ้านรางกระทุ่ม** (ตำบลท่าเสา) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มี ลำรางเล็ก ๆ ไหลลงสู่แม่น้ำท่าจีนบริเวณตำบลท่าเสา แม้ปัจจุบันจะไม่มีต้นกระทุ่มแล้ว แต่จากชื่อก็ทำให้ทราบว่า ที่หมู่บ้านนี้ก็เคยมีต้นกระทุ่มด้วยเช่นกัน ส่วนพืชยืนต้น ชนิดอื่นในเขตน้ำจืด ที่ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เช่น “มะเดื่อ (อุทุมพร)” ที่ **บ้านคลองมะเดื่อ** (ตำบลคลองมะเดื่อ) และ “ไทร” ที่ **บ้านไทรทอง** (ตำบลบ้านแพ้ว)

ต้นไทรใหญ่ริมน้ำหลังศาลพ่อขุนบ้านไทรทอง ตำบลบ้านแพ้ว

“ต้นสะแก” ก็เป็นพืชยืนต้นอีกชนิดที่ถูกนำมาตั้งชื่อหมู่บ้านในสมุทรสาคร สะแก เป็นพืชที่พบได้ทั่วไปในประเทศไทย และเติบโตได้ดีในดินทุกประเภท ซึ่งสอดคล้องกับที่ตั้งของหมู่บ้านที่ใช้ชื่อ “สะแก” ที่กระจายตัวอยู่ในทั้งพื้นที่น้ำจืด และพื้นที่น้ำจืดถึงน้ำกร่อย หมู่บ้านที่ตั้งชื่อตามต้นสะแก ได้แก่ **บ้านบางสะแก** (ต.ชัยมงคล อ.เมืองสมุทรสาคร) **บ้านสะแกงาม** (ต.สวนหลวง อ.กระทุ่มแบน) และ **บ้านดอนสะแก** (ต.โรงเข้ อ.บ้านแพ้ว) แม้ว่าปัจจุบันต้นสะแกจะเหลือน้อยเต็มที แต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับสะแกจากความทรงจำ ก็เป็นหลักฐานยืนยันความสำคัญของ สะแกที่มีต่อหมู่บ้าน ดังที่หลวงปู่เอียง (พระสมุห์ชัยรัตน์ สีลวฑฒโน) อายุ 59 ปี เลขาเจ้าคณะอำเภอกะทุ่มแบน วัดหนองพะอง เล่าสั้น ๆ ว่า

“...พอพูดถึงบ้านสะแกงาม แถว ๆ นั้นก็มี ต้นสะแกเป็นดงอยู่บนโคก ที่จริงก็มีอยู่แทบทุกโคก ทุกบ้าน สำหรับไว้ตัดทำฟืน หรือ เสาบ้าน...” (สัมภาษณ์ วันที่ 1 พฤศจิกายน 2559)

พระสมุห์ชัยรัตน์ สีลวฑฒโน
วัดหนองพะอง
อำเภอกะทุ่มแบน

ข้อมูลดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับสะแกที่พบได้ทั่วไปในที่ดอน ในแถบตำบลโรงเข้ อำเภอบ้านแพ้ว ดังที่ นายสมเกียรติ สุขเปี่ยม อายุ 67 ปี ชาวบ้าน ดอนสะแก ตำบลโรงเข้ เล่าความหลังไว้ว่า

“...เมื่อก่อนแถววัดศรีเพชรจะมีดงสะแกใหญ่มาก ที่ตรงนั้น ๆ ก็พอมีบ้างมีตามคันนา พอนาข้าวหายไปแล้วก็หมด เพราะสะแก มันขึ้นตามคันนา ตามดอน ก็เรียกคันสะแก ดอนสะแก กัน ชาวบ้านเขา ไม่ตัดเพราะเอาไว้ใช้หลบร้อน เดินไปเดินมาตามคันนาร้อนก็จะแฉะพัก ตามดอนสะแก เดิมทีจะมีสะแกเยอะมาก เอาไว้พักร่มหลังเกี่ยวข้าว บ้างก็เรียก ดงสะแก ดงนั้น ดงนี้ แยกหมู่กันไป ก็จำได้นะ พอมาถึง สะแกตรงนี้ก็รู้ว่าเจอบ่อที่ใคร ...” (สัมภาษณ์วันที่ 10 เมษายน 2560)

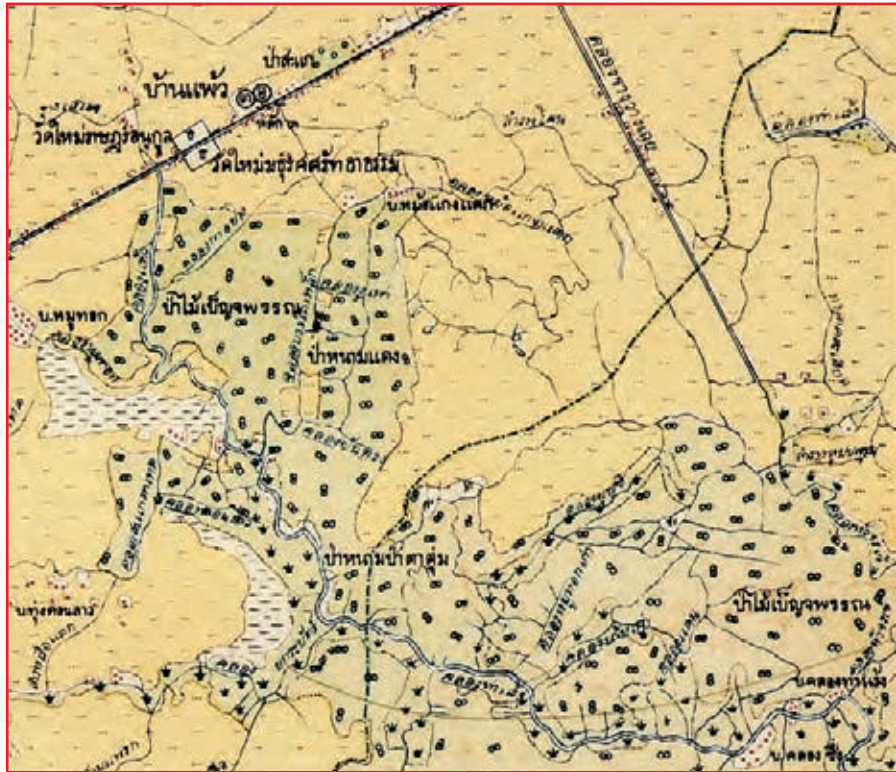
ต้นสะแก และหนามบริเวณลำต้น

นอกจากนี้ ยังมีไม้ยืนต้นที่ขึ้นได้ในป่าเบญจพรรณอีกจำนวนหนึ่ง อาทิ ต้นทองหลาง ต้นสำโรง ต้นตะโก และต้นพะยอม ดังปรากฏในชื่อบ้านนามถิ่น ได้แก่ **บ้านหนองทองหลาง** (ต.สวนหลวง) **บ้านคลองทองหลาง** (ต.คลองมะเดื่อ) **บ้านคลองสำโรง** (ต.สวนส้ม) **บ้านคลองตะโก** (ต.คลองมะเดื่อ) **บ้านสันพะยอม** (ต.ดอนไก่อ่ดี) บางหมู่บ้านก็มีเรื่องเล่าที่มาของชื่อบ้านเกี่ยวกับการขนส่งไม้เนื้อแข็ง จำพวกไม้พะยอม (บางถิ่นเรียก พะยอม) ไม้แดง ไม้เต็ง ซึ่งนำมารวมกันไว้ที่ท่าน้ำ เพื่อส่งขายดังปรากฏชื่อบ้านว่า **บ้านท่าไม้** (ต.ท่าไม้) และ**บ้านท่าเสา** (ต.ท่าเสา)

น่าสังเกตว่า สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของจังหวัดสมุทรสาครในปัจจุบัน บริเวณใกล้แม่น้ำท่าจีนและอำเภอกะพุ่มแบน เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมตามฤดูกาล มักถูกใช้เพื่อเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงไม่พบป่าเบญจพรรณแล้ว แต่หลักฐานการเคยมีป่าเบญจพรรณนั้น ปรากฏในแผนที่จังหวัดสมุทรสาคร ที่จัดทำโดยกรมแผนที่ทหารบก ในสมัยรัชกาลที่ 6 แผนที่ดังกล่าวแสดงขอบเขตป่าเบญจพรรณในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร ปัจจุบันตรงกับท้องที่ตำบลหลักสาม ตำบลยกกระบัตร ตำบลชัยมงคล ซึ่งสอดคล้องกับชื่อหมู่บ้านอื่นๆ ในแถบนั้น ที่ตั้งชื่อตามสัตว์ป่า ได้แก่ ช้าง เนื้อทราย และหมูป่า นั่นคือชื่อ **บ้านรางช้างสี** (ต.บ้านแพ้ว) **บ้านหมูทอด** หรือ **บ้านหมูทอด** (ต.ยกกระบัตร) **บ้านท่าเนื้อ** (ต.อำแพง) **บ้านในท่าเนื้อ** (ต.อำแพง)

ต้นสำโรงขนาดใหญ่กลางทุ่งนา
บริเวณบ้านคลองสำโรง ตำบลอำแพง อำเภอบ้านแพ้ว

ป่าเบญจพรรณ และป่าหนามป่าตาตุ่ม
ที่มีมาแต่เดิมในท้องที่อำเภอบ้านแพ้ว และอำเภอใกล้เคียง
ในแผนที่ภูมิประเทศ ระบุว่าบ้านแพ้ว (บ้านหลักสาม) สํารวจปี พ.ศ. 2457
พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2482

นอกจากพืชแล้ว นกอพยพย้ายถิ่นที่แวะเวียนมาอาศัยทำรังตามหนองบึง ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเรียกนกจำพวกนี้ว่า “นกไข” ที่เด่นๆ เช่น “นกปากห่าง” ที่มีกอพยพมาหากินในหนองน้ำใหญ่ ที่ลุ่มแฉะ และทำรังให้ไข่ฟองโต จึงทำให้พื้นที่เหล่านี้นกลายเป็นจุดสังเกต และเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านได้ด้วยเช่นกัน ด้วยสภาพพื้นที่มีโคกและหนองน้ำสลับกันไปนี้ ทำให้ปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านว่า **ตำบลหนองนกไข บ้านหนองนกไข** (ต.หนองนกไข) **บ้านวัดหนองนกไข** (ต.หนองนกไข) **บ้านคลองหนองนกไข** (ต.หนองนกไข) **บ้านปากคลองหนองนกไข** (ต.หนองนกไข) **บ้านวังนกไข** (ต.หนองนกไข) **บ้านหนองนกไข** (ต.หลักสาม) และ **บ้านดอนนกไข** (ต.ยกกระบัตร) หรือ แม้แต่ “นกกระสา” ซึ่งเป็นนกประจำถิ่น พบได้ทั่วไปในทุ่งนา แหล่งน้ำจืดต่างๆ และพื้นที่ชุ่มน้ำ ก็มาอาศัยหากินอยู่มาก ดังปรากฏชื่อบริเวณนั้นว่า **บ้านหนองนกกระสา** (ต.อ้อมน้อย)

นกยางในหนองน้ำ

“บ้านแพ้ว”แต่เดิมเคยเป็นป่า - ประวัติบุกเบิกป่าในชื่อบ้านนามดิน

“บ้านแพ้ว” เป็นชื่อบ้านนามดินที่สำคัญอีกชื่อหนึ่งของจังหวัดสมุทรสาคร เพราะเป็นทั้งชื่อหมู่บ้าน ชื่อตำบล และชื่ออำเภอเลยทีเดียว อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าที่มาของชื่อ “บ้านแพ้ว” นั้น มีเล่าสู่กันอยู่หลายแบบ แต่สังเกตได้ว่า เรื่องราวมักเล่าตรงกันจุดหนึ่งที่ว่า พื้นที่ดั้งเดิมของบ้านแพ้วเป็นป่ารก จึงต้องปัก “แพ้ว” ไว้เป็นที่หมาย แพ้วเป็นผ้าผืนย้อมๆ ใช้ต่างธงไว้บนปลายไม้สูงๆ แล้วปักไว้เป็นที่หมายตาได้จากระยะไกลสำหรับเป็นจุดนัดพบกันของชาวบ้านที่เข้ามาล่าสัตว์หรือเดินเข้าหาของป่า บริเวณปักแพ้วนี้จึงถูกเรียกว่า บ้านแพ้ว สืบมาจนปัจจุบัน

เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อ “บ้านแพ้ว” นี้ แสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในอดีตของหมู่บ้านเมื่อครั้งยังเป็นป่า ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่จะมีผู้คนเข้ามาบุกเบิกพื้นที่นี้ให้เป็นหมู่บ้านใหม่ ข้อมูลเรื่องบ้านแพ้วเคยเป็นป่ายังสอดคล้องกับประวัติการก่อตั้งอำเภอบ้านแพ้ว กล่าวคือ เมื่อ 90 กว่าปีมาแล้ว (ราว พ.ศ. 2468) ที่มีการจัดแบ่งเอาพื้นที่ในตำบลต่างๆ จากอำเภอสามพราน ของจังหวัดนครปฐม และอำเภอบ้านบ่อ กับอำเภอเมืองสมุทรสาครของจังหวัดสมุทรสาคร มารวมกันเป็นอำเภอบ้านแพ้ว ดังนั้น การเกิดขึ้นของหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอนี้ จึงเกี่ยวข้องกับการจัดสรรเขตปกครองใหม่ ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จ้างจองที่ดินเพื่อการเกษตรในที่บุกเบิกใหม่ การขยายตัวของชุมชนในแถบคลองดำเนินสะดวก จึงเกิดขึ้นเป็นลำดับ สภาพแวดล้อมดั้งเดิมที่เป็นป่ารกทึบ การใช้ธงแพ้วเพื่อเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันในการกำหนดความหมายพื้นที่ จึงเหลืออยู่แต่ในเรื่องเล่าที่มาพร้อมกับชื่อบ้านนามดิน

นอกจากนี้ อำเภอบ้านแพ้วยังมีชื่อหมู่บ้านอีกจำนวนหนึ่ง ที่แสดงว่าเคยเป็นพื้นที่ป่ามาก่อน เพราะปรากฏชื่อสัตว์ป่า เช่น **บ้านหมูทอด** (ต.ยกกกระบัตร์) ที่มีเรื่องเล่าของ “หมูทอด” คือหมูป่าที่มักหากินในป่าและล่าตามธรรมชาติ **บ้านท่าเรือ** (ต.อำแพง) ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ เนื้อทราย ซึ่งเป็นสัตว์จำพวกกวางว่า ตาจ้อยไปพบเนื้อทรายที่ติดหล่มโคลนในป่า โคลนเลอะปิดตาเนื้อทราย จึงดูเหมือนเขื่อง ตาจ้อยจึงผูกคอเนื้อทรายนั้น แล้วจึงกลับบ้าน ระหว่างทางตาจ้อยผ่านหนองน้ำ จึงแวะเอาน้ำล้างตาให้เนื้อทราย พอโคลนหลุดออกจากตา เนื้อทรายจึงตกใจเมื่อเห็นตาจ้อย เลยวิ่งเตลิดกลับเข้าป่า ตาจ้อยจึงจับเชือกดึงไว้ แต่สู้แรงไม่ได้เลยถูกเนื้อทรายลากไปด้วย ลากไปได้ระยะหนึ่งก็ต้องปล่อยไป กลับมาบ้านก็เล่าเรื่องให้เพื่อนบ้านฟัง จึงเกิดเป็นนิทาน “ตาจ้อยเนื้อลาก” และอีกหมู่บ้านชื่อ **บ้านรางช้างสี** (ต.หลักสอง) ซึ่งเป็นบ้านตั้งใหม่แต่กลับมีเรื่องเล่าเก่า ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลำราง ในฐานะที่เป็นเส้นทางให้ช้างลากซุงออกมาจากป่า ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับที่มาของชื่อ **บ้านบางช้าง** ของอำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม อีกด้วย

แผนที่ภูมิประเทศ ราชอาณาจักรสยาม (บ้านหลักตาม)
 แผนที่กรมแผนที่ทหาร พ.ศ. 2482
 หมายเหตุ: สำนักงานแผนที่ทหาร

แผนที่ภูมิประเทศ ราชอาณาจักรสยาม (บ้านหลักตาม)
 แผนที่กรมแผนที่ทหาร พ.ศ. 2460
 หมายเหตุ: สำนักงานแผนที่ทหาร

สภาพแวดล้อมแบบป่าเบญจพรรณ และป่าสะแก
 ที่ปรากฏในแผนที่เก่า

ชื่อบ้านย่านน้ำกร่อย

พื้นที่น้ำกร่อย คือแนวปะทะระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็ม เป็นรอยต่อระหว่างป่าชายเลนกับที่ลุ่มน้ำจืด พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอเมืองสมุทรสาคร ถ้อยคำจากปราชญ์ชาวบ้านที่บ้านบ่อ ได้เล่าถึงวิถีชีวิตในอดีตว่า ช่วงเวลาหน้าแล้ง น้ำในคลองจะมีสกร่อยจนกินไม่ได้ ต้องอาศัยน้ำฝนที่รองไว้ในตุ่ม บ้างบ้านมีตุ่มมากกว่าสิบใบ บ้างก็ไป “ลมน้ำ” จากพื้นที่อื่น บ้างก็ไปซื้อน้ำจากบ่อน้ำ หมู่บ้านที่ชื่อ แสดงว่าอยู่ในเขตน้ำกร่อย มักประกอบด้วยชื่อพืชน้ำกร่อย เช่น แสมดำ แสมขาว ลำแพน ประทะเล เป้ง โพทะเล จาก และมะพลับ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น **บ้านแสมดำ** (ต.พันท้ายนรสิงห์) อยู่ตอนในของคลองมหาชัย ชื่อนี้มาจากชื่อ “คลองแสมดำ” แม้ศูนย์กลางดั้งเดิมจะอยู่ที่วัดแสมดำ กรุงเทพมหานคร แต่ชุมชนสองฝั่งคลองก็ได้ถูกเรียกรวมๆ ด้วยชื่อนี้ไปด้วยกันทั้งพื้นที่ไปโดยปริยาย จากการตั้งชื่อเช่นนี้ ย่อมแสดงว่าพื้นที่ริมคลองและใกล้เคียงมีสภาพดินและน้ำที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของต้นแสมดำ คือมีน้ำกร่อยและดินเป็นเลนแข็ง หรือ **บ้านคลองแสม** (ต.บ้านเกาะ) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน ดินจึงเป็นเลนอ่อนปนทราย แม้จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ คือแม่น้ำท่าจีน แต่ก็ยังคงได้รับความเค็มอยู่บ้างจากน้ำทะเลหนุน ทำให้บริเวณดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการเติบโตของแสมที่ชอบน้ำกร่อย ซึ่งในที่นี้คือต้นแสมขาว พืชเบิกนำของป่าน้ำกร่อย หรือชื่อ **ตำบลอำแพง** ซึ่งสันนิษฐานว่า เพี้ยนมาจากชื่อพืชน้ำกร่อยคือ “ลำแพน” พืชชนิดนี้ขึ้นได้ดีตามเลนอ่อนริมแม่น้ำ ดังที่นายสุรพล มรรคเจริญ อายุ 62 ปี ไวยาวัจกร วัดอำแพง ได้เล่าว่า

สุรพล มรรคเจริญ
ไวยาวัจกร วัดอำแพง

“...ที่มาของชื่ออำแพงในชื่อคลอง ชื่อวัด ชื่อตำบล มีที่มาจาก ลำแพน พืชน้ำกร่อย ชื่อนี้เพี้ยนมานานแล้ว เล่ากันมาว่าสมัยก่อนมีต้นลำแพนอยู่ปากคลองอำแพง ...ส่วนหมู่บ้านแถววัดอำแพงนั้นะ เดิมมีอยู่สองบ้าน เรียกว่า บ้านปากคลอง ก็คือบ้านปากคลองลำแพน ปากคลองอำแพง นี่แหละ แล้วก็บ้านท้ายบ้าน จะอยู่ถัดไปทางท้ายวัด ทางตะวันออก ต่อมาก็มีผู้ใหญ่บ้านรุ่นก่อนๆ ได้รวมสองบ้านเข้ากัน จนทุกวันนี้เลยเรียกรวมว่า บ้านท้ายบ้าน ปากคลอง...” (สัมภาษณ์วันที่ 20 ธันวาคม 2559)

“ปรังทะเล” ก็เป็นพืชน้ำกร่อยอีกชนิดที่พบมากในเขตลุ่มน้ำท่าจีน หมู่บ้านที่นำเอาพืชชนิดนี้มาเป็นชื่อคือ **บ้านท่าปรัง** (ในแผนที่ขอสร้างทางรถไฟสายท่าจีนสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้ว่า “บ้านท่าโปรง”) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านนี้ แต่เดิมเป็นชุมชนตลาดท่าน้ำที่มีต้นปรังขึ้นอยู่มาก คลองบริเวณดังกล่าวจึงได้ชื่อว่า “คลองท่าปรัง” ต่อมา มีการตัดถนนจากบ้านท่าปรังเข้ามายังเทศบาลเมืองสมุทรสาคร ถนนนั้นจึงได้ชื่อว่า “ถนนท่าปรัง” ดังนั้น ชุมชนที่อยู่ติดกับถนนท่าปรัง จึงได้ชื่อ “ชุมชนท่าปรัง” ไปโดยปริยาย ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับที่ตั้งแห่งเดิมของบ้านท่าปรัง

พืชกลุ่มลำแพน ลำพู และตะบูน
มักขึ้นริมแม่น้ำหรือลำคลองที่เป็นดินเลน

“เป้ง” ก็เป็นพืชน้ำกร่อยอีกชนิดที่มักขึ้นอยู่รวมกันเป็นผืนป่า และค่อนข้างชอบน้ำจืด จึงแพร่พันธุ์ได้เป็นบริเวณกว้าง แม้ปัจจุบัน ป่าเป้งได้ลดน้อยลงไปมากแล้ว แต่หลักฐานการแพร่กระจายอย่างกว้างขวางของป่าเป้ง มีปรากฏในแผนที่แสดงภูมิประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าทราย และโคกขาม เนื่องจากเป้งเป็นพืชที่ค่อนข้างอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันจึงทำให้ป่าเป้งสูญหายไปเป็นจำนวนมาก และถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่เพียงแค่วัดบริเวณแนวถนนพระรามสอง แต่จากการพิจารณาหมู่บ้านชื่อ **บ้านบางปิ้ง** ซึ่ง “ปิ้ง” ในที่นี้เป็นสำเนียงถิ่นที่เรียก “เป้ง” ของคนท้องถิ่น แม้ปัจจุบันแทบจะหาต้นเป้งที่บ้านบางปิ้งไม่ได้แล้ว แต่จากชื่อหมู่บ้านก็ทำให้ทราบว่า หมู่บ้านนี้ เคยเป็นป่าเป้ง และมีน้ำกร่อยขึ้นมาถึง

เป้งทะเล

พืชน้ำกร่อยที่ค่อยข้างชอบน้ำจืดอีกชนิดคือ “โพทะเล” ซึ่งคนท้องถิ่นมักเรียกว่า “โพลูกตุ้ม” เนื่องจาก ผลของมันมีลักษณะเป็นตุ้ม เด็กๆ สมัยก่อนจึงนิยมนำมาปั่นเล่นเป็นลูกข่างเล็กๆ เหตุที่เรียกต้นไม้ชนิดนี้ว่า “โพ” เพราะว่าใบของต้นไม้ชนิดนี้ เหมือนกับใบโพธิ์ หรือ โพธิ์พระ เป็นอย่างมาก แต่ถ้าดูทรงต้นไม้แล้ว จะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ โพทะเลมีลำต้นเป็นลำเดี่ยว ขึ้นไม่สูงมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับโพธิ์พระ เพราะโพธิ์พระมีลำต้นใหญ่โตและสูงใหญ่มาก ถ้าเปรียบเทียบกันแล้ว โพทะเลก็คือ “โพเตี้ย” นั่นเอง และน่าสนใจว่า ในสมุทรสาคร มีหมู่บ้านชื่อว่า “โพธิ์แจ้” หรือเดิมสะกด “โพแจ้” คำว่า “แจ้” แปลว่า เตี้ย เช่น ไก่แจ้ คือไก่เตี้ย คู่กับ ไก่โต้ง คือไก่ใหญ่ ด้วยเหตุนี้ **บ้านโพแจ้** ก็น่าจะตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศที่มีต้นโพทะเลขึ้นอยู่มาก และถ้าเป็นเช่นนั้นก็แสดงว่า พื้นที่ดังกล่าวในอดีตเป็นเขตที่น้ำกร่อยขึ้นมาถึง แต่ทว่าปัจจุบัน พื้นที่ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัย และที่ตั้งโรงงานต่างๆ ไปเกือบหมดแล้ว แทบจะหาต้นโพทะเลไม่ได้เลย นอกจากนี้ หมู่บ้านอีกแห่งที่มีร่องรอยของการเป็นพื้นที่น้ำกร่อยคือ ชุมชนบ้านหนองบัว (ต.หนองบัว อ.บ้านแพ้ว) ซึ่งเดิมชื่อว่า “บ้านโพธิ์ร่อย” โดยเพี้ยนมาจาก **บ้านโพล้อม** มาอีกต่อหนึ่ง คำว่า “โพล้อม” นี้ น่าสนใจมาก เพราะโพในทีนี้น่าจะเป็น “โพทะเล” ซึ่งนั่นก็แสดงว่า อิทธิพลน้ำกร่อยเคยขึ้นมาถึงที่หมู่บ้านนี้ ในสมัยที่ยังมีป่าโพทะเลมากมายล้อมหมู่บ้าน

ดอกของโพทะเลมีลักษณะหน้าตาคล้ายคลึงกับดอกชบา
ทั้งนี้ ในทางพฤกษศาสตร์จัดให้อยู่ในกลุ่มวงศ์ (Family) เดียวกัน คือ Malvaceae

“โพทะเล” พืชพื้นถิ่น ต้นไม้ประจำจังหวัดสมุทรสาคร ก่อนเป็น “ตีนเป็ด”

รู้หรือไม่? แต่เดิมจังหวัดสมุทรสาคร เคยกำหนดให้ “โพทะเล” (*Thespesia* spp.) เป็นต้นไม้ประจำจังหวัดมาก่อน แม้ว่า “โพทะเล” มีลักษณะคล้ายกับ “ต้นโพธิ์” หรือ “ต้นโพธิ์พระ” แต่ทว่าต่างกันที่ขนาดลำต้นและสภาพถิ่นที่อยู่อาศัย กล่าวคือ ต้นโพทะเลเป็นพืชที่เติบโตแถบประเทศชายฝั่งทะเลเขตร้อน กระจายตัวได้ในพื้นที่หลายแบบ ตั้งแต่ตามชายฝั่ง ที่ดอน ป่าชายเลนชั้นใน จนถึงริมคลองที่ยังได้รับอิทธิพลน้ำกร่อย ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพนิเวศบริเวณปากแม่น้ำของจังหวัดสมุทรสาคร และใกล้เคียง โพทะเลเป็นพืชไม้ยืนต้นเดี่ยว ๆ ยอดแผ่ขยาย แตกกิ่งต่ำ ค่อนข้างแน่นทึบ แผ่นใบรูปหัวใจกว้างถึงรูปหัวใจแกมรูปไต โพทะเลมักออกดอกสีเหลือง บางชนิดออกดอกสีขาวและสีแดง

การกำหนดให้ “โพทะเล” หรือ “โพทะเล” เป็นต้นไม้ประจำจังหวัดสมุทรสาคร มีปรากฏหนังสือในประวัติศาสตร์ไทยภูมิภาคจังหวัดสมุทรสาคร เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2526 ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงให้ต้น “ตีนเป็ด” หรือ “พญาสัตตบรรณ” ต้นไม้พระราชทาน เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา

ต้นตีนเป็ด หรือ ต้นพญาสัตตบรรณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรสาคร

“จาก” ก็เป็นพืชเด่นในเขตนํ้ากร่อยอีกชนิดที่มักพบขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นตามริมคลองที่ได้รับอิทธิพลน้ำทะเลหนุน แม้ชื่อพืชชนิดนี้ ไม่ได้ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน แต่ก็ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อคลองในตำบลมหาชัย (อำเภอเมืองสมุทรสาคร) เหตุเพราะคลองนั้นมีต้นจากขึ้นหนาแน่นจึงเรียกว่า “คลองจาก” ทำให้ป้ายหยุดรถไฟที่อยู่บริเวณถูกตั้งชื่อว่า “คลองจาก” ไปด้วย อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีชื่อหมู่บ้านหนึ่งที่ซ่อนความหมายของป่าจากเอาไว้ นั่นคือ **บ้านชายป่า** (ต.คอกกระบือ) ซึ่งป่าในที่นี้หมายถึง “ป่าจาก” ดังที่นายธีรศักดิ์ กลิ่นนิล เลขาธิการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคอกกระบือ เล่าว่า

“...ชายป่า ในที่นี้ หมายถึง ป่าจาก ซึ่งเป็นไม้ที่ขึ้นพบได้โดยทั่วไปในสมัยนั้น เดี่ยวนี้เริ่มน้อยลงแล้วเพราะพัฒนาเป็นย่านอุตสาหกรรมจนหมด เท่าที่พอให้เหลือก็คงแถว ๆ ที่บริเวณถนนพระราม 2 ของตำบลคอกกระบือ...” (สัมภาษณ์วันที่ 3 พฤศจิกายน 2558)

ต้นปรงทะเลกับต้นจาก ชอบที่ลุ่มแฉะและริมน้ำ
โดยเฉพาะบริเวณที่ได้รับอิทธิพลความเค็มจากน้ำทะเล

นอกจากพืชเด่นในเขตนํ้ากร่อยดังกล่าวแล้ว ยังมีพืชนํ้ากร่อยที่ค่อนข้างชอบน้ำจืดอีกคือ “มะพลับ” ดังมีปรากฏชื่อ **บ้านคลองมะพลับ** (ต.สวนส้ม) ซึ่งในที่นี้หมายถึง ต้นมะพลับใหญ่ (*Diospyros malabarica*) เป็นพืชที่ขึ้นตามรอยต่อระหว่างป่าบกกับป่าชายเลน โดยเฉพาะชายคลองนํ้ากร่อยกับห้วยหนอง การปรากฏมะพลับในตำบลสวนส้มบ่งชี้ว่า แม้พื้นที่ดังกล่าวจะไกลจากชายฝั่งทะเลพอสมควร แต่นํ้าเค็มยังคงส่งอิทธิพลขึ้นมาถึงที่ลุ่มบริเวณนี้ด้วย

“จระเข้”

ในชื่อบ้านนาบถืบและเรื่องเล่าท้องถิ่น

จระเข้เป็นสัตว์เลื้อยคลานขนาดใหญ่ หนึ่งเป็นแผ่นหนัง อาศัยตามทีลุ่มหนองบึง ตลอดจนแม่น้ำที่ไกลจากที่อยู่อาศัยของคน และไม่อยู่รวมเป็นฝูง จระเข้ที่พบในประเทศไทยมี 3 ชนิด คือ จระเข้แม่น้ำจืด (*Crocodylus siamensis*) จระเข้แม่น้ำเค็มหรือจระเข้ปากน้ำ (*Crocodylus porosus*) และตะโขง (*Tomistoma schlegelii*) ปัจจุบันทั้งสามชนิดถูกจัดเป็นสัตว์ป่าหายากใกล้สูญพันธุ์ ทั้งนี้เพราะถิ่นอาศัยถูกกิจกรรมของมนุษย์บุกรุกทำให้จระเข้อาศัยอยู่ไม่ได้ อีกทั้งยังมีการฆ่าจระเข้เพื่อความปลอดภัยในการตั้งถิ่นฐานและการค้า ทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลให้จระเข้ลดจำนวนลงจนแทบหมดไปจากธรรมชาติ

แม้ว่าไม่เคยมีรายงานทางวิชาการเกี่ยวกับจระเข้ตามธรรมชาติในจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งอาจเป็นเพราะได้สูญหายไปแล้วก่อนการสำรวจ แต่คนท้องถิ่นกลับมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับจระเข้ในลำน้ำเมื่อครั้งวัยเยาว์ ซึ่งยึดโยงกับวิถีชีวิตตามลำคลองจนไปถึงความเชื่อศักดิ์สิทธิ์ อาทิ เรื่องเล่าจระเข้ได้โบสถ์มหาอุดม์ที่วัดนางสาว (ต.ท่าไม้) และการยกให้จระเข้มีฐานะเป็นเรือเจ้าแม่เจ้าพ่อของศาลเจ้าตามคั้งน้ำ ซึ่งศาลเจ้าบางแห่งมีกะโหลกจระเข้ตั้งไว้ในศาลด้วย อาทิ ศาลอำมาปากคลองบางยาง (ต.สวนส้ม) ศาลเจ้าพ่อปากน้ำ (ต.ท่าจีน) เจ้าอำมาซากงซี (ต.บางยาง) ศาลเจ้าพ่อขุนโขน (ต.บ้านบ่อ) ศาลพ่อปู่ปากคลองนาขวาง (ต.กาหลง) เป็นต้น

หุ่นจระเข้และกะโหลกจระเข้
ภายในศาลคุณพ่อมะลิวัลย์
บ้านโรงเข้ ตำบลโรงเข้ อำเภอบ้านแพ้ว

กะโหลกจระเข้หน้าโบสถ์มหาอุดม์
วัดนางสาว ตำบลท่าไม้ อำเภอกะทู้ม่วน

กะโหลกจระเข้ ภายในศาลหัวตะเข้
วัดชัยมงคล ตำบลชัยมงคล
อำเภอเมืองสมุทรสาคร

กะโหลกจระเข้ปิดทอง ตั้งซ้ายขวา
ภายในศาลเจ้าพ่อขุนอิน ตำบลบ้านบ่อ
อำเภอเมืองสมุทรสาคร

นอกจากเรื่องเล่าท้องถิ่นแล้ว หลักฐานว่าสมุทรสาครเคยมีจระเข้ ได้ถูกเก็บรักษาไว้ในชื่อหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ได้แก่ บ้านหัวตะเข้ (ต.ชัยมงคล) บ้านทุ่งอินทรีย์ (หัวจระเข้) (ต.หลักสาม) บ้านทุ่งอินทรีย์ (วังจระเข้) (ต.หลักสาม) และ บ้านโรงเข้ (ต.โรงเข้) ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ในแถบใกล้คลองสุนัขหอน

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและบทบาทของจระเข้ในเรื่องเล่าต่าง ๆ เป็นที่น่าสนใจว่า จระเข้ในเรื่องเล่ามักปรากฏให้เห็นเป็นครั้งคราวตามแม่น้ำลำคลองที่สัมพันธ์กับที่ตั้งศาลเจ้าหรือหมู่บ้านที่เป็นจุดรวมของลำคลองหลายสาย อีกทั้งตำแหน่งที่ตั้งศาลเจ้าและหมู่บ้านนั้น ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่น้ำกร่อย จึงเป็นได้ว่าจระเข้ในเรื่องเล่าเหล่านี้ เป็นจระเข้น้ำเค็ม หรือที่เรียกกันว่าจระเข้ปากน้ำ (Saltwater or Estuarine Crocodile) ตามข้อมูลนิเวศวิทยาของจระเข้สายพันธุ์นี้ส่วนใหญ่พบตามแม่น้ำ ที่ได้รับอิทธิพลน้ำทะเลขึ้นลง จึงมีอาณาเขตหากินตั้งแต่ปากแม่น้ำ จนเข้าไปได้ถึงแผ่นดินตอนในที่น้ำกร่อยขึ้นไปถึง นอกจากนี้ จระเข้น้ำเค็มยังสามารถอาศัยได้ในพื้นที่ชุ่มน้ำ หรือหนองบึงน้ำจืดได้อีกด้วย

ชื่อบ้านย่านน้ำเค็ม

พื้นที่น้ำเค็มคือเขตทะเลขึ้นถึง ซึ่งได้แก่ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่น้ำเค็ม จึงมี 2 ลักษณะ แบบแรกคืออยู่ตามชายฝั่งทะเล ประกอบอาชีพหลักคือประมงชายฝั่ง ส่วนแบบที่สองนั้น เป็นการบุกเบิกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อสร้างพื้นที่ทำกิน ซึ่งก็มี 2 ลักษณะคือ การปรับพื้นที่ป่าชายเลนเป็นสถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์ทะเลประเภทกุ้งก้ามกราม หรืออีกแบบคือปรับพื้นที่ป่าชายเลนที่ห่างจากชายฝั่งเล็กน้อยให้เป็นนาเกลือ

ในอดีต หมู่บ้านที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งมักมีขนาดเล็ก การตั้งชื่อหมู่บ้านจึงเป็นเพียงการระบุว่าที่ตั้งบ้านอยู่ชายทะเล ปัจจุบันมีคำว่า “ชายทะเล” ในระบบการเรียกชื่อหมู่บ้านของกระทรวงมหาดไทยสำหรับจังหวัดสมุทรสาครอยู่ 5 ชื่อ คือ 1. บ้านชายทะเลบางกระเจ้า (ต.บางกระเจ้า) 2. บ้านชายทะเล (ต.กาหลง) 3. บ้านชายทะเลรางจันทร์ (ต.นาโคก) 4. บ้านชายทะเลโรงกุ่ม (ต.นาโคก) และ 5. บ้านชายทะเล (ต.พันท้ายนรสิงห์) จากชื่อทั้งห้านี้ บ้านชายทะเลโรงกุ่มได้แสดงให้เห็นว่า ครั้งหนึ่งในช่วงแรกตั้งชื่อหมู่บ้าน ได้เคยเป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งมาก่อน จึงได้ชื่อตามนั้น ดังที่นายสุรพล เทศบุญ อายุ 63 ปี อดีตกำนันตำบลนาโคก เล่าสั้นๆ ถึงบ้านชายทะเลในท้องที่ตำบลนาโคกว่า

สุรพล เทศบุญ
อดีตกำนันตำบลนาโคก

“อย่างในตำบลนาโคกนี้มีบ้านชายทะเลสองบ้าน บ้านหนึ่งเรียกบ้านชายทะเลรางจันทร์ ค่อนข้างเคยได้ยินว่าเป็นชื่อคน ไม่รู้ จำไม่ได้ว่าตาจันทร์ หรือ ยายจันทร์ แกเป็นเจ้าที่ดินที่ตัดลำรางจากทะเลเข้ามาในวัง และนาประเทียบ ส่วนแถวบ้านชายทะเลโรงกุ่ม ทะเลบริเวณนี้กุ้งเยอะ เมื่อก่อนจึงมีการทำวังกุ่ม กุ้งก็เอามาทำเคย ทำกะปิ...” (สัมภาษณ์ วันที่ 27 มกราคม 2559)

นอกจากนี้ ยังมีชื่อหมู่บ้านอีกแห่งที่น่าสนใจ และบ่งชี้สภาพแวดล้อม ชายฝั่งทะเลด้วยเช่นกัน คือ **บ้านกระช้ำขาว** (ต.บ้านบ่อ) เพราะคำว่า “กระช้ำ” หมายถึงเศษซากเปลือกหอยจำนวนมากที่ทับถมกันเป็นหาดริมทะเล ดังนั้น การตั้งชื่อหมู่บ้านว่ากระช้ำขาว ย่อมแสดงว่า หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ใกล้หาด ซึ่งง่ายต่อการออกเรือไปทำประมงชายฝั่ง โดยมีหาด “กระช้ำ” สีขาวเป็นจุดสังเกต ดังที่นายบุญฤทธิ์ มาบุญธรรม อายุ 56 ปี ผู้ใหญ่บ้านกระช้ำขาว ตำบลบ้านบ่อ เล่าให้ฟังว่า

“...กระช้ำขาว หมายถึง เปลือกหอยแหลก ๆ เป็นซาก มีลักษณะ เล็ก ๆ สีขาว ๆ สามารถนำมาสร้างบ้านถมดินได้ เพราะเมื่อก่อนเวลา สร้างบ้านมันก็เป็นดินเลน ดินนี้ ถ้าเอาไปตรงนี้มีถมก็จะเหมือนทราย ทำให้ดินแน่น เมื่อก่อน กระช้ำขาวเจอเต็มเลยตามชายทะเล ปัจจุบัน ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และไม่มีแล้ว เพราะโดนแนวหินเขื่อนกั้นน้ำสร้างทับ ไปข้าง ไม่ก็โดนทะเลเซาะไป ...หมู่บ้านชายทะเลเมื่อก่อนเขาก็จะอยู่กัน ริมทะเลนี่แหละ ถัดจากแนวชายทะเลจึงจะเป็นวังกุ่มถัดเข้าไปในแผ่นดิน อีกค่อยเป็นนาเกลือ...” (สัมภาษณ์วันที่ 3 ธันวาคม 2558)

หมู่บ้านประมง บริเวณคลองต่างๆ ที่ออกสู่ชายฝั่งทะเล ในตำบลพันท้ายนรสิงห์

อย่างไรก็ตาม สังเกตได้ว่า ชื่อบ้านนามถิ่นในสมุทรสาคร ไม่มีการนำเอาชื่อพืชป่าชายเลนริมทะเล เช่น โกงกาง หรือ แสมทะเล มาตั้งเป็นชื่อ ทั้งนี้เพราะด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นชายทะเล จึงเต็มไปด้วยป่าน้ำเค็มที่ไม่สามารถตั้งถิ่นฐานได้ การตั้งบ้านจึงต้องตั้งตามพื้นที่ที่เป็นโคกเนินที่อยู่ลึกเข้าไป และมีคลองหรือลำรางเชื่อมต่อกับพื้นที่ตอนในของแผ่นดิน จึงเกิดเป็นชื่อต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นการบุกเบิกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อสร้างพื้นที่ทำกิน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ เพาะเลี้ยงสัตว์ทะเลประเภทวังงังวังปลา และนาเกลือ อาจกล่าวได้ว่า ชื่อบ้านประเภทนี้แสดงให้เห็นทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้จากทะเล

สำหรับชื่อหมู่บ้านที่แสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ “นาเกลือสมุทร” นั้น มีในตำบลโคกขาม ตำบลบางหญ้าแพรก ตำบลกาหลง และตำบลนาโคก กล่าวคือ ตำบลโคกขามมีหมู่บ้านใช้ชื่อ **บ้านสหกรณ์** มากถึง 4 หมู่ ซึ่งในที่นี้หมายถึง “สหกรณ์นิคมนาเกลือ” ส่วนตำบลบางหญ้าแพรกมีหมู่บ้านชื่อ **บ้านนาเกลือมณีรัตน์** ซึ่งชัดเจนว่าเป็นพื้นที่น้ำเค็มทำนาเกลือ ยิ่งกว่านั้น ยังได้ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกด้วย เพราะคำว่า “มณีรัตน์” มาจากชื่อของ “ขุนสมุทรมณีรัตน์” ผู้บุกเบิกการทำนาเกลือ และคำว่า “สมุทรมณีรัตน์” เอง ก็มีความหมายที่น่าสนใจด้วยเช่นกัน เพราะแปลตามศัพท์ได้ว่า “ดวงแก้วแห่งท้องทะเล” ซึ่งหมายถึง เมล็ดเกลือสีขาววาววับ สำหรับตำบลกาหลงมี **บ้านนาขวาง** และตำบลนาโคกมี **บ้านนาโคก** ถ้าพิจารณาแต่เพียงชื่อ โดยไม่พิจารณาประวัติและสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านแล้ว ก็อาจเข้าใจผิดได้ว่า “นา” ในชื่อนี้เป็น “นาข้าว” แต่อันที่จริงหมายถึง “นาเกลือ” ซึ่งเป็นอาชีพประจำถิ่นของทั้งสองตำบล และยังบ่งชี้ด้วยว่าสภาพนิเวศของทั้งสองหมู่บ้าน แต่เดิมเป็นเขตน้ำเค็มมาก่อนคือป่าชายเลน ต่อมาจึงถูกปรับพื้นที่เพื่อทำนาเกลือ นอกจากนี้ คำขยายที่ต่อท้ายชื่อว่า “ขวาง” กับ “โคก” ต่างก็บอกเล่าประวัติศาสตร์หมู่บ้านไว้ด้วยเช่นกันว่า นาขวางหมายถึง นาเกลือที่ทำขวางกันไปมา ส่วน นาโคกนั้น ก็บรรยายสภาพแวดล้อมตามที่เห็นว่า ในพื้นที่นาเกลือ นั้น มีโคกเนินกระจายตัวอยู่หลายแห่ง ไม่ได้เถืออก

ภูมิทัศน์นาเกลือ บริเวณบ้านนาโคก อำเภอเมืองสมุทรสาคร

ตำบลบางกระเจ้ามีหมู่บ้านชื่อ “บางกระเจ้า” แม้ชื่อไม่ได้บ่งบอกความเป็นพื้นที่น้ำเค็มโดยตรง แต่ก็เป็นการบอกโดยอ้อม กล่าวคือ “กระเจ้า” แปลว่า “นกกาง” ซึ่งพบได้โดยทั่วไปตามชายฝั่งทะเล หรือแม้แต่พื้นที่นาเกลือนอกฤดูที่มีน้ำท่วมขัง ฉะนั้น **บ้านบางกระเจ้า** จึงหมายถึงหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในที่ลุ่มน้ำท่วมตามฤดูกาล และมีนกกางเป็นจุดเด่น ซึ่งเป็นสภาพนิเวศในอดีตแรกตั้งหมู่บ้านนี้ ในทำนองเดียวกัน **บ้านกาหลง** ในตำบลกาหลง ก็ไม่ได้บ่งบอกความเป็นพื้นที่น้ำเค็มโดยตรง แต่จากข้อมูลด้านธรรมชาติกับพิธีกรรมของชาวนาเกลือในตำบลกาหลง ทำให้ทราบว่า “กา” มีความสัมพันธ์กับ “นาเกลือ” กล่าวคือ แนวป่าชายเลนหลังนาเกลือในตำบลนี้ เคยเป็นถิ่นอาศัยของกาจำนวนมาก และในพิธีทำขวัญนาเกลือ จะมีการวางขนมต้มไว้ตามคันนา ซึ่งก็จะมีกาบินลงมาจิกกินเป็นปกติ

ผลิตภัณฑ์จากทะเล อาทิ กะปิ น้ำปลา และดอกเกลือ เป็นต้น
 ล้วนวางขาย ควบคู่ไปกับป้ายรับสั่งอาหารทะเลสด
 พบได้ทั่วไปสองฝั่งถนนเลียบริมชายทะเล-กระเช้าขาว

ภาพถ่ายเรือริมแม่น้ำท่าจีน หน้าเมืองสมุทรสาคร
 ภายในภาพจะเห็นศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ทางขวาสุดของภาพ
 สมัยยังเป็นศาลทรงไทย และใกล้เคียงกันจะเห็นป้อมวิเชียรโชฎก ในปี ค.ศ. 1936 (พ.ศ. 2480)
 ถ่ายโดย ศาสตราจารย์ Robert Larimore Pendleton
 นักวิทยาศาสตร์ทางปฐพีวิทยา ชาวอเมริกัน
 ที่ได้เดินทางมาเป็นที่ปรึกษาให้กรมเกษตรและประมง ประเทศไทย
 ช่วง พ.ศ. 2478-2485 และ พ.ศ. 2499-2500
 ที่มาภาพ: The American Geographical Society Library,
 University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

2. ภูมิอาชีพอันชื่อหมู่บ้าน: วิถีชีวิตกำมาหากินที่แฝงใน “ชื่อ”

“ภูมิอาชีพ” คือ วิธีการทำมาหากินที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบตัว เป็นการประกอบอาชีพ ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานในการดำรงชีพ ดังนั้น ชื่อหมู่บ้านบางชื่อจึงแฝงภูมิอาชีพเอาไว้ โดยเป็นภูมิอาชีพในสมัยช่วงแรกตั้งหมู่บ้าน ถ้าปัจจุบันมิได้ทำอาชีพนั้น ๆ กันแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าชื่อหมู่บ้านดังกล่าวเป็น “ฟอสซิลทางสังคมวัฒนธรรม” ดังที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้น กลุ่มภูมิอาชีพที่แฝงในชื่อหมู่บ้านของสมุทรสาคร มี 5 กลุ่ม คือ หมู่บ้านประมง หมู่บ้านนาเกลือ หมู่บ้านทำฟืนตัดจาก หมู่บ้านเกษตรกรรม และชุมชนเมืองท่าค้าขาย โดยแต่ละกลุ่มอธิบายได้ดังนี้

หมู่บ้านประมง

หมู่บ้านประมงในอำเภอเมืองสมุทรสาคร มักกระจายตัวตามตลิ่งทั้งสองฝั่งบริเวณตอนในของปากแม่น้ำท่าจีน ในตำบลบางหญ้าแพรก ตำบลท่าฉลอม และตำบลโกรกกราก ส่วนอีกกลุ่มตั้งอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเล หมู่บ้านประมงที่อยู่ตอนในของปากแม่น้ำท่าจีน มีชื่อน่าสนใจคือ **เล่งเกียฉู** ซึ่งเป็นชื่อที่ชาวจีนเรียก “บ้านท่าฉลอม” (ปัจจุบันตรงกับ “ชุมชนศาลเจ้ากลาง”) และ **ซินเสีย** ซึ่งแปลว่า “บ้านใหม่” เพราะเป็นชุมชนประมงที่ย้ายมาอยู่ใหม่จากฝั่งตรงข้าม การที่ทั้งสองชื่อเป็นคำจีนนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า “ชาวจีน” ซึ่งเป็นชนกลุ่มหลักที่ทำกิจการประมงของสมุทรสาคร ทำให้บริเวณบ้านท่าฉลอม กลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของพื้นที่ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางการปกครองที่ปากคลองมหาชัย ตามที่คุณทองแทน เลิศลัทธิภรณ์ อดีตนายกสมาคมการประมงสมุทรสาคร เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนกับชุมชนประมงในจังหวัดสมุทรสาครว่า

“...ชุมชนชาวจีน ตรงท่าฉลอม ได้เข้ามาพักอาศัย มาทำประมง เขาเรียก เหล่งเกียฉู่ หมู่บ้านมังกรน้อย ส่วน ‘ซินเสีย’ อยู่ฝั่งตรงข้าม เก่ามาก่อนมีมหาชัยอีก คนจีนมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาทางนี้ก็มาตั้งบ้าน กันริมแม่น้ำมากหน่อย แปลว่า บ้านใหม่ ยุคอพยพตอนนั้นผมก็จำไม่ค่อยได้ เวลาซื้อกุ้งปลาไปขายต่อ หาปลาอยู่ชายทะเลก็จะเอามาส่ง ท่าฉลอม ที่จริงซีกทางนี้มีไม่เยอะหรอก แต่ซีก ‘หัวโพง’ นี่เยอะกว่า เป็นชุมชนประมงคนจีนแถวบางหญ้าแพรก มีหัวโพงมาก่อนมาแต่ดั้งเดิม บางหญ้าแพรกย่านคนมอญเพิ่งจะมาตั้งทีหลัง ...ส่วนคนจีนทาง กระเช้าขาว เรียก ‘พวกแป๊ะกง’ ไม่ก็เรียก ‘พวกทะเล’ อย่าง ‘หัวโพง’ ก็บ้านคนจีน บางทีคนท่าฉลอมก็มีญาติอยู่หัวโพง พอเขาออกทะเล จะเอาปูปลามาขายก็มาจอดเรือตรงบ้านญาติที่ท่าฉลอม...” (สัมภาษณ์ วันที่ 12 มีนาคม 2559)

เรือประมงบริเวณบางหญ้าแพรก

แผงขายปลาสดในตลาดมหาชัย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสภาพภูมิศาสตร์สังคมจะเป็นหมู่บ้านประมง แต่ดูเหมือนว่าชื่อทั้งสองข้างต้น น่าจะได้มาหลังจากที่หมู่บ้านประมงขยายตัวไปมากจนเป็นหมู่บ้านท่าค้าขาย รวมไปถึงแหล่งผลิตภัณฑจากการประมง อาทิ น้ำปลา อาหารทะเลตากแห้ง แล้ว ดังนั้น ผู้เขียนจะขออธิบายเกี่ยวกับชื่อทั้งสองนี้ในหัวข้อชุมชนเมืองท่าค้าขายต่อไป

หมู่บ้านประมง ริมคลองตรง ในท้องที่ตำบลพันท้ายนรสิงห์

วิธีการตั้งชื่อที่แสดงอาชีพประมงอีกประการคือ การตั้งชื่อตามลักษณะพิเศษของลำน้ำที่ใช้เป็นเส้นทางทำกิน ได้แก่ **บ้านโกรกกราก** กล่าวคือ แม้ว่าจะมีการเล่าถึงที่มาของชื่อ “โกรกกราก” ไว้หลายแบบ และแต่ละแบบมักถูกโยงเข้ากับเสียงดัง โกรก ๆ กราก ๆ เช่น เสียงเครื่องถักอวนที่กระทบกันดังโกรกกราก เสียงคนมอญเรียกคนจีนว่าก๊ก ๆ ก๊ก ๆ หรือ เสียงใบจากตามแนวคลองโกรกกรากที่มาสีกกับข้างเรือดัง โกรกกรากก็ตาม แต่ผู้เขียนขอสันนิษฐานว่า โกรกกราก น่าจะเป็นลักษณะพิเศษของลำน้ำที่ชาวประมงต้องรู้เมื่อแล่นผ่าน เพราะคำว่า “โกรก” แปลว่า ช่อง ตรงกับคำว่า ไตรก หรือ ตรอก ส่วนคำว่า “กราก” แปลว่า เชี่ยว เช่น น้ำเชียวกราก ดังนั้น โกรกกราก จึงแปลว่า “ช่องน้ำเชียว” ซึ่งก็สอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลำน้ำช่วงที่เป็นที่ตั้งของบ้านโกรกกราก ที่มีน้ำไหลเชี่ยว ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะลำน้ำที่อยู่ถัดไปก่อนออกปากทะเล ซึ่งชาวเรือต้องรู้เป็น “ช่องลม” ตรงกับปากแม่น้ำ ในขณะที่ฝั่งตรงข้ามโกรกกรากคือบ้านท่าฉลอม เป็นฝั่งที่น้ำไม่เชี่ยว จอดเรือได้ดี จึงเป็นแหล่งรวมของเรือฉลอมที่เข้ามาขนถ่ายสินค้า พื้นที่โกรกกราก-ท่าฉลอมนี้ แสดงให้เห็นภูมิอาชีพประมงที่สัมพันธ์กับลักษณะทางน้ำและการเดินเรือในบริเวณปากน้ำ

การตากอวนในท่าฉลอม สมัยก่อน
เอื้อเฟื้อภาพ: พอพจน์ วีระสิทธิ์ มีอำพล

หมู่บ้านประมงอีกกลุ่มคือ ประมงชายฝั่งที่ปรากฏคำว่า “ชายทะเล” เช่น **บ้านชายทะเล** (ต.พันท้ายนรสิงห์) ซึ่งในเอกสารบางฉบับของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นมักเรียก “บ้านประมง” ส่วน **บ้านชายทะเล** (ต.กาหลง) **บ้านชายทะเลบางกระเจ้า** (ต.บางกระเจ้า) และ **บ้านชายทะเลรางจันทร์** (ต.นาโคก) บ่งบอกว่าตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล เหมาะสมต่อการทำประมงชายฝั่ง หรือเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นวงกุ้ง วงปลา เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน ขายส่งยังสะพานปลา หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ อาทิ กะปิ กุ้งแห้ง ส่วน **บ้านชายทะเลโรงกุ้ง** (ต.นาโคก) ตั้งชื่อตามการทำนากุ้งแบบธรรมชาติที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล การตั้งชื่อด้วยคำว่า “โรงกุ้ง” เป็นการขยายความว่า หมู่บ้านนี้ทำวงกุ้ง กล่าวคือ เมื่อจับกุ้งได้ก็จะนำมารวมกันที่พื้นที่ส่วนกลาง หรือ โรงกุ้งหมู่บ้าน จากนั้นจึงคัดแยกกุ้งเพื่อนำไปขายต่อตามที่อาจารย์วิโรจน์ กิจสมุทร รักษาการผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราชบูรณธรรมาราม เล่าถึงที่มาของชื่อบ้านชายทะเลโรงกุ้งไว้ว่า

อาจารย์วิโรจน์ กิจสมุทร
รักษาการผู้อำนวยการ
โรงเรียนวัดราชบูรณธรรมาราม

“...ชายทะเลโรงกุ้ง มีที่มาจาก พื้นที่ส่วนใหญ่ในสมัยก่อนทำวงกุ้งเยอะ การทำวงกุ้งสมัยก่อนไม่ใช่วงกุ้งที่เข้าใจแบบในปัจจุบันนะ เพียงแต่เขาจะทำวงกุ้งแบบธรรมชาติ คือจะขุดบ่อหลังป่าชายเลน แล้วเมื่อน้ำทะเลขึ้นก็จะเปิดให้น้ำไหลเข้าไหลออก ก่อนที่จะปิดประตูน้ำ ในน้ำมันจะมีพวกไขปลาไขกุ้งที่มากับธรรมชาติก็จะมาฟักอยู่ในวัง พอถึงเวลามันก็โตชาวบ้านก็จะเอาน้ำออกเก็บกุ้งออกมาได้จำนวนมาก จำได้เลยสมัยครูเด็กๆ เห็นพวกผู้ใหญ่ชนกึ่งกันเป็นตะกร้าๆ ไปที่โรงกุ้งมุงจาก เป็นห้างๆ สี่ห้าปีก็สร้างใหม่ในล้งกุ้งนั้น พวกผู้ใหญ่ก็จะเปิดกุ้งกัน ก็คือคัดกุ้ง เอาไปขายที่มหาชัยกันเป็นล่ำเป็นสัน สมัยนี้ทำแบบนั้นไม่ได้แล้วเพราะป่าชายเลนมันหมด คนไหนที่ทำวงกุ้งแบบใหม่ คือกุ้งกุลากันอยู่ช่วงหนึ่ง จากนั้นระบบนิเวศก็เปลี่ยนไปเลย...” (สัมภาษณ์วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2559)

ท่าเรือสาธารณะที่ยื่นออกไปยังทะเล
มักเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านชายฝั่งทะเล

นอกจากการวางกุ้งแล้ว ชายทะเลแถบบ้านกระเช้าขาวและหมู่บ้านใกล้เคียง
ยังมีการทำกะปิเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อด้วย

หมู่บ้านนาเกลือสมุทร

หมู่บ้านนาเกลือสมุทรพบได้ในพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสาครบริเวณใกล้ชายฝั่งทะเล เนื่องจากสภาพดินมีลักษณะเหนียวและอยู่ใกล้แหล่งน้ำทะเลที่เพียงพอสำหรับทำนาเกลือ พื้นที่ทำนาเกลือดั้งเดิมของสมุทรสาครนั้น อยู่ในตำบลบ้านบ่อ ตำบลบางกระเจ้า ตำบลบางไทรไร่ ตำบลกาหลง และตำบลนาโคก ของอำเภอเมืองสมุทรสาคร ข้อมูลจากโฉนดที่ดินเก่าและแผนที่เก่าเป็นหลักฐานยืนยันว่า อาชีพทำนาเกลือที่นี่ทำสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน สอดคล้องกับคำบอกเล่าของป้าอุบลรัตน์ ไยไหม อดีตกำนันตำบลกาหลงวัยเกษียณว่า

“...การทำนาเกลือที่นี่เก่าแก่มาก ดูได้จากโฉนดที่ดินเก่าของป้า ในนี้เขียนเลยว่าออกสมัยยังเป็นอำเภอบ้านบ่อ กลายเป็นกิ่งอำเภอบ้านบ่อ ...ส่วนการทำนาเกลือก็ไม่ได้ทำติดทะเล ต้องทำลึกเข้ามาพื้นที่ตอนในหน่อย แล้วนำน้ำทะเลเข้ามาตามลำราง ลำประโดงมาที่วังขังน้ำ คนที่นี่เขาจะทำนากันช่วงเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม จนมา มกราคมก็ได้เกลือแล้ว รือเกลือได้ถึงเดือนเมษาก่อนที่ฝนจะมา ...ทำนาเกลือ เรารู้ว่ามันทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้น เราชอบที่จะอยู่กลางแดด พอเห็นมีเกลืออยู่ในถัง เราก็รู้แล้วว่าเรายังมีเงินอยู่...”
(สัมภาษณ์วันที่ 6 มกราคม 2559)

อุบลรัตน์ ไยไหม
อดีตกำนันตำบล
และโฉนดที่ดินในท้องที่
ตำบลกาหลงสมัยก่อน

นาเกลือ กาหลง สมุทรสาคร ราว พ.ศ. 2498 - 2499
 เอื้อเฟื้อภาพโดย ชรินทร์ อินทร์พิทักษ์

ชื่อหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับทำนาเกลือ ได้แก่ **บ้านนาขวาง** (ต.กาหลง) ที่ตั้งชื่อมาจากลักษณะของการวางแผนนาเกลือที่ขวางกันไปมา ลักษณะการวางตัวของแปลงนาเกลือไม่เป็นระเบียบนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่นาเกลือดั้งเดิมที่อาจเก่าที่สุดของสมุทรสาคร เพราะเป็นการบุกเบิกและจับจองพื้นที่ทำนาเกลือกันแบบหลายครอบครัว จึงทำให้ที่นาของแต่ละครอบครัวทำขวางกันไปขวางกันมา ส่วน **บ้านนาโคก** (ต.นาโคก) มีเรื่องเล่าที่มาของชื่อหลายสำนวน ตั้งแต่การที่หมู่บ้านและวัดตั้งอยู่บนโคกโดดเด่นท่ามกลางนาเกลือไปจนถึงผืนนาเกลือในอดีตตรงไหนมีโคกก็เว้นไว้ไม่ปรับเป็นที่ราบ เพราะต้องใช้แรงงานมาก โคกที่ถูกเว้นไว้นี้จึงกลายเป็นจุดเด่นกลางนาเกลือ และเป็นที่มาของชื่อบ้านนาโคก รวมไปถึงวิธีการเก็บผลผลิตนาเกลือของชาวบ้านแถวนี้นิยมทำนาเกลือแบบไม่สร้างยั้งขวาง เมื่อรื้อมาเสร็จก็นำเกลือมากองเป็นเนินคล้ายโคกเกลือเพื่อให้พ่อค้ามาซื้อเกลือได้ทันที

ภาพถ่ายดาวเทียม “นาขวาง” บริเวณในท้องที่ตำบลกาหลง
ดัดแปลงภาพ: google earth

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายชื่อหมู่บ้านที่ปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวโยงประวัติความเป็นมา กับภูมิสังคมวัฒนธรรมนาเกลือสมุทร ตัวอย่างเช่น **บ้านกาหลง** (ต.กาหลง) ที่มีชื่อบ้านเกี่ยวข้องกับนิทานและเรื่องเล่าท้องถิ่นอยู่สามเรื่อง เรื่องแรกเล่าว่า นานมาแล้วมีสองคนตายายไปตัดฟืนในป่าแสม ได้ยินเสียงเด็กร้อง ก็มองไปตามเสียง เห็นอิกาบินวนเหนือดงป่า เมื่อตามเข้าไปดูก็พบเด็กผู้หญิงหน้าตาสวยแต่ตัวดำ ตายายจึงเก็บไปเลี้ยง และตั้งชื่อว่า “กาหลง” เมื่อกาหลงโตเป็นสาว ก็มีหนุ่มต่างถิ่น มาขอแต่งงาน ต่อมา เมื่อมีฐานะจึงบริจาคทรัพย์ให้สร้างวัด วัดนั้นจึงได้ชื่อว่า “วัดกาหลง” เรื่องที่สองเล่าว่า สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีป่าแสมป่าโกงกาง ซึ่งมีอิกาทำรัง อยู่มาก มากเสียจนกล่าวได้ว่า เมื่ออิกากลับรัง ก็เป็นหลงเข้ารังบินกันเป็นประจำ ถิ่นนี้จึงถูกเรียกว่า “กาหลง” ส่วนเรื่องที่สามเล่าว่า เมื่อก่อนมียุ่งเกลือยุ่งหนึ่ง วันหนึ่ง มีอิกากบินหลงเข้าไปแล้วหาทางออกไม่ได้ ก็ตายอยู่ในนั้น เมื่อมีคนมาพบเข้าก็เลย เรียกบ้านที่ตั้งยุ่งเกลือนั้นว่า “กาหลง” อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนสันนิษฐานโดยอิงกับ ลักษณะภูมิประเทศแบบนาเกลือว่า การได้ชื่อว่า “กาหลง” นี้ อาจเป็นการตั้งชื่อ อุปมาอุปไมยกับสภาพแวดล้อมแบบนาเกลือ เพราะสภาพแวดล้อมแบบนาเกลือนั้นดูเจ้งว่าง กว้างขวางสุดลูกหูลูกตา มองไปก็เห็นแต่กาบินไปมา เหมือนบินหลงอยู่ในนาเกลือ

ถ้าพิจารณาชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า “บาง” ในเขตนาเกลือ ย่อมแสดงว่า พื้นที่ก่อนการบุกเบิกเป็นนาเกลือนั่น เป็นที่ลุ่มตื้นน้ำท่วมตามฤดูกาล เหมาะสมต่อการปรับเปลี่ยนเป็นนาเกลือได้ นั่นคือ เปลี่ยนป่าเสมป่าโกงกางเป็นนาเกลือชื่อทำนองนี้ เช่น **บ้านบางกระเจ้า** (ต.บางกระเจ้า) ซึ่งมีที่มาจากนกยางที่หากินตามป่าชายฝั่งทะเลและในนาเกลือ **บ้านบางโทรัด** (ต.บางโทรัด) ซึ่งเพี้ยนมาจาก “บางโคลัด” โดยคนในพื้นที่เล่าว่า สมัยก่อนมีการย้ายโคหรือน้ำท่วมทางเหนือของตำบลมาขำมัดคล้องสุนัขจนตรงที่ตั้งหมู่บ้าน มารับจ้างใช้เป็นแรงงานลากถางป่าเสมเพื่อสร้างนาเกลือ เป็นต้น

ลำประโดงสำหรับนำน้ำเข้าหรือ
ถ่ายน้ำออกจากนาเกลือ

การขนส่งเกลือทางน้ำ
ยังพอมิให้เห็นบ้างในปัจจุบัน

นกยาง นกที่หากินตามชายฝั่งทะเลและนาเกลือ
อาจจะเป็นที่มาของการเรียกชื่อถิ่น “นกกระเจ้า”

การร่อนนาในช่วงปลายหน้าหนาว

ส่วนชื่อหมู่บ้านนาเกลือเกิดใหม่นั้น ถูกตั้งชื่อที่สื่อว่าเป็นนาเกลืออย่างชัดเจน เช่น **บ้านนาเกลือมณีรัตน์** (ต.บางหญ้าแพรก) โดยมีประวัติว่า เมื่อ พ.ศ. 2469 มีการบุกเบิกที่ดินริมทะเลเป็นนาเกลือ โดยขุนสมุทรณีรัตน์ (เม่งฮะ) กำนันตำบลท่าฉลอมสมัยนั้น ท่านได้จัดแบ่งที่ดินขนาดใหญ่เพื่อทำนาเกลือและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาอาศัยทำมาหากิน โดยให้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านนาเกลือขนาดใหญ่ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านดังกล่าว

บ้านนาเกลือมณีรัตน์
พ.ศ. 2469

บรรยากาศนาเกลือมณีรัตน์สมัยก่อน
เอื้อเฟื้อภาพ: พอพนธ์ วีระสิทธิ์ มีอำพล ทายาทขุนสมุทรณีรัตน์

ขณะที่กลุ่มบ้านที่ใช้ชื่อ “สหกรณ์” ในตำบลโคกขามกับพันท้ายนรสิงห์นั้น เป็นการรวมตัวกันทำนาเกลือในรูปแบบสหกรณ์ มีชื่อเรียกกันว่า “สหกรณ์นิคมนาเกลือ” ซึ่งเป็นการจัดสรรที่ดินโดยรัฐบาลให้ทำนาเกลือสมุทร เมื่อ พ.ศ. 2481 จากเดิมที่เป็นพื้นที่ป่าชายเลน ป่าจากป่าแสม กลายมาเป็นที่ดินแบ่งสรร ครอบครองละไม่เกิน 50 ไร่ เข้ามาหักร้างถางพง และมีการจัดกลุ่มรวมตัวในรูปสหกรณ์ ครอบคลุมพื้นที่จากปากอ่าวเจ้าพระยาถึงอ่าวท่าจีน ดังนั้น การที่จะรู้ว่า สหกรณ์ในที่นี้เป็นสหกรณ์ ที่เกี่ยวกับการทำนาเกลือ ก็ต้องได้ข้อมูลจากคนในหมู่บ้าน ข้อมูลนี้ถือเป็นข้อมูลแฝง อยู่ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นี่จึงเป็นตัวอย่างว่า การศึกษาที่มาของชื่อหมู่บ้าน จะวิเคราะห์จากชื่อเพียงอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องนำเอาประวัติของหมู่บ้าน หรือ แม้แต่สภาพภูมิประเทศมาร่วมวิเคราะห์ด้วย ที่สำคัญ ปัจจุบัน อาชีพหลักของ สมาชิกนิคมสหกรณ์ ไม่ใช่ทำนาเกลือเพียงอย่างเดียว แต่เริ่มหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น การทำวังกุ้ง เลี้ยงหอยแครง เลี้ยงปลากะพง เลี้ยงปูทะเล เป็นต้น

นายเลอพงษ์ จันทอง
ปราชญ์ชาวบ้าน
ศูนย์เรียนรู้การทำนาเกลือ
และอดีตประธานสหกรณ์
กรุงเทพจำกัด ตำบลโคกขาม

นิคมสหกรณ์โคกขาม
หน่วยงานสำคัญในการจัดสรรพื้นที่ให้เหล่าเกษตรกร
และสนับสนุนจัดตั้งสหกรณ์ต่าง ๆ

หมู่บ้านกำฝืนตัดจาก

หมู่บ้านที่ตั้งในเขตนํ้ากร่อยส่วนใหญ่ มักไม่สามารถทำการเกษตรแบบที่ทำกันในพื้นที่น้ำจืดได้ เนื่องจากต้นทุนทางธรรมชาติต่างกัน พื้นที่น้ำกร่อยของจังหวัดสมุทรสาครกินพื้นที่กว้างขวางไปตามแนวริมแม่น้ำท่าจีน ลึกเข้าไปจนถึงอำเภอกะทู้แบน โดยมีคลองสุนัขหอน และคลองมหาชัย เป็นคลองสำคัญที่ได้รับอิทธิพลน้ำกร่อยจากแม่น้ำท่าจีน อย่างไรก็ตาม ในจังหวัดสมุทรสาครกลับปรากฏชื่อบ้านนามถิ่นที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพในเขตนํ้ากร่อยน้อยมากที่สุดในบรรดาชื่อบ้านนามถิ่นที่แสดงภูมิอาชีพ ทั้ง ๆ ที่เป็นระบบนิเวศเด่นในพื้นที่

สภาพธรรมชาติส่วนใหญ่รอบคลองสุนัขหอนเป็นป่านํ้ากร่อย
เช่น ป่าแสม ป่าจาก ทั้งนี้เพราะน้ำในลำคลองได้รับน้ำเค็มตลอดทั้งปี
ตามแรงขึ้นลงของน้ำทะเลหนุน

ร่องรอยวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำที่สภาพแวดล้อมริมลำน้ำเต็มไปด้วยป่าจาก อาทิ การตัดจากเย็บจากในแถบบ้านเกาะ หรือ ลังแบบดั้งเดิมที่พอเหลืออยู่ในท่าฉลอม เป็นต้น

ชื่อบ้านนามถิ่นที่ปรากฏรูปแบบอาชีพที่สัมพันธ์กับเขตนํ้ากร่อยได้แก่ **บ้านไร่** (ต.พันท้ายนรสิงห์) โดยจากประวัติของชื่อหมู่บ้านไม่มีการยืนยันแน่ชัดว่าหมายถึง การทำไร่พืชชนิดใด เพียงความหมายของชนิดพืชที่เกี่ยวข้องกับชื่อหมู่บ้าน บ้างก็เล่าว่า เดิมที่ตรงนี้เคยเป็นไร่นาข้าว บ้างก็เล่าว่าเดิมมีไร่จาก เพราะเมื่อก่อนนิยมตัดจาก ไปเย็บเป็นตับ ๆ เพื่อให้สอยในครวเรือนหรือส่งขาย ส่วน **บ้านไร่** (ต.นาโคก) อีกแห่งนั้น ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือไม่ทราบที่มาว่าเป็นไร่ชนิดใดแต่ด้วยหมู่บ้านตั้งอยู่ริมคลอง สุนัขหอน และเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนํ้ากร่อย จึงเป็นไปได้ว่าหมายถึง “ไร่ไม้พิน” ที่ทำจากต้นแสม หรือต้นกระบูน (ตะบูน) ที่เจ้าของที่จะจัดสรรขายให้ตัดเป็นฟืน ด้วยหน่วยนับเป็นไร่ ดังเรื่องเล่าของลุงไพโรจน์ จันสอน อายุ 73 ปี ชาวบ้านไร่ ตำบลนาโคก ซึ่งเล่าว่า

กองไม้ชนิดต่าง ๆ ที่ถูกลำเลียง
เพื่อส่งไปยังอุตสาหกรรมเผาถ่าน
ในพื้นที่ใกล้เคียงต่อไป

“... ไม่รู้หรือกว่า ชื่อบ้านไร่มาจาก
อะไร ย้ายมาอยู่ตั้งแต่หนุ่ม ๆ ก็เรียกกันแบบนี้
ผมเป็นคนโรงเข้ เข้าไปทางคลองนี้ถัดขึ้นไป
ไม่ไกล ผมย้ายเข้ามาอยู่บ้านภรรยา อยู่กับ
พ่อตา สมัยก่อนชาวบ้านในพื้นที่บริเวณนี้
ประกอบอาชีพ ทำสวนมะพร้าว น้ำตาล
ทำฟืน เผาถ่าน กันมาก แต่ถ้าสมัยเริ่มแรกเลย
ก่อนที่มะพร้าวจะเข้ามา ก็นิยมทำแต่ตัดฟืน
รู้จักไหมพวกไม้กระบูน ไม้แสม ตัดเป็นไม้ดง
คือปล่อยให้มันขึ้นตามธรรมชาติ แล้วก็เข้าไป
ตัดเป็นกอง ๆ ขาย ส่วนใหญ่คนที่นี้ ใครมี
ที่ดินเยอะก็จะทำเป็นป่าไม้พวกนี้แหละ
ไม่ต้องทำอะไรเลย ทิ้งให้ป่าแสมมันขึ้น
พ่อค้าหรือคนอื่นก็จะมาเหมาเอาเป็นไร่
คนนี้เหมาไร่หนึ่งสามไร่สี่ไร่ ก็จะตัดไปจนเหี้ยน
ถ้าดูเป็นก็ได้ไม้เยอะ ถ้าดูไม่เป็น ก็จะเหลือไป
เหมาแปลงที่ไม่มันขึ้นไม่แน่นก็ได้ไม้น้อย...”
(สัมภาษณ์วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2559)

นอกจากนี้ ยังมีชื่อบ้านที่น่าสนใจอีกคือ **บ้านคลองกก** (ต.ยกกระบัตร) และ **บ้านปลายคลองกก** (ต.ยกกระบัตร) ที่เกี่ยวข้องกับกนกน้ำกร่อย ได้แก่ กกสามเหลี่ยมใหญ่ หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า “กกตะกาด” ที่พบได้ทั่วไปในคลองน้ำกร่อย โดยคลองดังกล่าวเป็นหนึ่งในคลองสาขาที่แยกจากคลองสุนัขหอน ไม่ไกลจากบ้านไร่ (ต.นาโคก) นายชิต จวนแจ้ง อายุ 59 ปี ผู้ใหญ่บ้านปลายคลองกก และนายไศสร ช่างชนะศึก อายุ 61 ปี อดีตกำนันตำบลยกกระบัตร ร่วมกันเล่าถึงวิถีชีวิตในอดีตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน้ำกร่อย ถึงการเก็บกกในลำคลองธรรมชาติ มาสานเป็นเสื่อเพื่อใช้ในครัวเรือนว่า

นายชิต จวนแจ้ง
ผู้ใหญ่บ้านปลายคลองกก

“...กก ไม่มีแล้วครับ สมัยก่อนตอนเด็กๆ แม่ ปู่ ย่า เขาถอนกกมาสานเสื่อเอา ใช้มีดสานนี่แหละ ไม่ได้ขายใคร ทำใช้เอง แจกกันในหมู่บ้าน เพราะบ้านอื่นๆ ก็ทำกันหมดในคลองมันมีเยอะมากเลย คนที่นี่เขาเรียกกันว่า กกตะกาด เป็นกกน้ำเค็ม ลำต้นสามเหลี่ยม ยาวสูง ถอนขึ้นมาโคนจะสีขาวๆ เจอแฉกน้ำกร่อยนี่แหละ มันจะ ขึ้นแทรกๆ ในทุ่งที่น้ำในคลองท่วม หรือไม่กี่ตรงที่ไม่มี ต้นจากขึ้นกอใหญ่ๆ เห็นอยู่ทั่วนะ เมื่อก่อน แฉกสมุทรสาคร สมุทรสงคราม ...มันอ่อนไหวกับยาฆ่าหญ้า คนรุ่นใหม่ๆ ก็ไม่เก็บไว้เพราะไม่เห็นประโยชน์ ...สมัยก่อน ผมชอบ พายเรือไปกับแม่ไปเก็บต้นกก จอดเรือก็ถอนเอาได้มา เต็มลำเรือ...” (สัมภาษณ์วันที่ 20 เมษายน 2560)

หมู่บ้านเกษตรกรสบ

จังหวัดสมุทรสาครมีชื่อบ้านนามถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมจำนวนมาก ได้แก่ นาข้าว สวนผลไม้ และสวนพืชผักชนิดอื่นๆ ชื่อบ้านเหล่านี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับนิเวศน้ำจืด เนื่องจากน้ำจืดเป็นทรัพยากรหลักในการเพาะปลูกให้ได้ผลดี ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาระบบโครงข่ายคลองในจังหวัดเพื่อประโยชน์ทั้งการเดินทางขนส่งสินค้า และการนำน้ำจืดเข้ามาในพื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่แนวเหนือ-ใต้ระหว่างคลองดำเนินสะดวกกับคลองสุนัขหอน และระหว่างคลองภาษีเจริญกับคลองมหาชัย ด้วยความโดดเด่นในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตร สมุทรสาครจึงมีคำขวัญประจำจังหวัดท่อนหนึ่งที่ว่า “ลานเกษตร”

แม้ปัจจุบัน พื้นที่ตอนบนของจังหวัดได้กลายสภาพเป็นชุมชนเมืองไปแล้ว แต่จากชื่อบ้านนามถิ่นบริเวณนี้ ทำให้ทราบว่า ครั้งหนึ่งบริเวณนี้มีความโดดเด่นในเรื่องการทำนาข้าว เช่น ชื่อ **ตำบลนาดี** เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นใหม่ โดยเปลี่ยนมาจากชื่อเดิมคือ ตำบลบางปิ้ง ทั้งนี้เพราะว่า เมื่อ พ.ศ. 2485 มีน้ำท่วมใหญ่ในตำบลนี้ นาข้าวเสียหายหนักมาก ดังนั้น เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับเกษตรกรที่ต้องทำการเพาะปลูกตั้งตัวกันใหม่ จึงได้เปลี่ยนชื่อตำบลด้วยคำว่า “นาดี” หรือ ชื่อหมู่บ้านที่แฝง “ความเป็นพื้นที่นาข้าว” ก็มีให้เห็นได้ เช่นชื่อ **บ้านกลางนา** (ต.หนองสองห้อง) **บ้านดอนนา** (ต.โรงเข้) หรือ ชื่อหมู่บ้านที่มีความหมายโดยอ้อม เช่นชื่อ **บ้านทุ่งสีทอง** (ต.บางน้ำจืด) ซึ่งเป็นการเปรียบเปรยสีทองเป็นสีรวงข้าวอันอุดมสมบูรณ์ในท้องนา หรือชื่อ **บ้านกระโจมทอง** (ต.หลักสอง) ซึ่งหมายถึงกระโจมนวดข้าวที่ใหญ่มากจนถูกใช้เป็นที่ตั้งเขตของที่ตั้งหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ยังปรากฏชื่อบ้านนามถิ่นที่นำ “ควาย” (กระปือ) และ “วัว” (โค) ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงไว้ใช้แรงงานในนาข้าว มาใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านด้วย กรณีของควายนั้น มีปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านว่า **บ้านคอกกระปือ** (ต.คอกกระปือ) **บ้านท่ากระปือ** (ต.บางยาง) และ **บ้านอ่าวกระปือ** (ต.ท่าไม้) แม้ว่าที่มาของชื่อหมู่บ้านเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับเส้นทางการค้ากระปือ ในฐานะที่เป็นจุดแวะพักและกระจายกระปือต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ แต่ก็สามารถอนุมานได้ว่ากระปือเหล่านี้ ก็คือ “แรงงาน” ที่เกษตรกรต้องซื้อมาใช้ในการทำนานั้นเอง หรือกรณีของวัวนั้น ก็มีปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านว่า **บ้านดอนวัว** (ต.หนองสองห้อง) ซึ่งจากชื่อก็สื่อว่าหมู่บ้านนี้เป็นที่พักรวเพราะเป็นที่ดอน ทำนองเดียวกับชื่อบ้านคอกกระปือ และอีกชื่อคือ **บ้านบางไทรด์** (ต.บางไทรด์) โดยคำว่า “ไทรด์” เพี้ยนมาจาก “ไคลัด” ซึ่งแสดงว่าหมู่บ้านนี้เป็นจุดขนย้ายวัวที่ลัดข้ามคลองสุนัขหอน นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาขอบเขตการตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยควาย และวัวดังกล่าวพบว่า นาข้าวในแถบฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนใช้ควายไถนา ในขณะที่นาข้าวในแถบฝั่งตะวันตกกลับนิยมใช้วัวไถนา

บรรยากาศชาวนากำลังใช้กระบือคราดนา บริเวณท้องนาอย่างบางยาง อำเภอกะทู้ม่วน
ที่มาภาพ: เดช เมฆใจดี, ไปสการ์ด พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสมนิมิตร ถนนเจริญกรุง กรุงเทพฯ
เอื้อเฟื้อภาพ: ชรินทร์ อินทร์พิทักษ์

ชื่อบ้านนามถิ่นโดยอ้อมที่เกี่ยวกับทุ่งนาอีกแบบคือ ชื่อที่ตั้งตามสัตว์ที่อาศัยหากินในทุ่งนา เช่น **บ้านเจ็ดริ้ว** (ต.เจ็ดริ้ว) ซึ่งหมายถึง ปลาช่อนที่หมู่บ้านนี้ตัวใหญ่มาก เพราะเมื่อนำไปทำปลาช่อนตากแห้ง สามารถบั้งได้ถึงเจ็ดริ้ว ดังที่อาจารย์บังอร หังเสวก ข้าราชการครูโรงเรียนวัดเจ็ดริ้วเล่าว่า

อาจารย์บังอร หังเสวก
ครูโรงเรียนวัดเจ็ดริ้ว

“...เมื่อก่อน เจ็ดริ้วเป็นที่รกราก แล้วย่าของครูเนี่ยเป็นคนมอญมาจากบ้านเกาะ แล้วย่าได้ยินเสียงเสื่อ เสียงช้างแว่วมาเวลากลางค่ำกลางคืน ...เวลามอญจะปลูกข้าวก็จะเจาะเป็นหลุมๆ ไม่ได้ทำนาแบบปัจจุบันนี้หรอก หย่อนตรงนี้ หย่อนหลุมนี้ แล้วมีปลาชุมมาก ๆ เขาก็บอกว่าปลาเนี่ยนะ ปลาช่อนเนี่ย แล(เนื้อ)มาก็ได้ เจ็ดริ้ว เรียกว่าฮโปะ เฮรีย (เฮรีย แปลว่า ริ้ว)...” (สัมภาษณ์ วันที่ 12 มีนาคม 2559)

การที่ปลาช่อนเองเป็นปลาที่หาได้ง่ายในตามทุ่งนาเช่นนี้ จึงมีลักษณะไม่ต่างกับเต่าดำ หรือหนูนาคที่เป็นอาหารของนกอินทรี (นกเหยี่ยว) ดังปรากฏในชื่อหมู่บ้าน เช่น **บ้านเต่าดำ** (เดิมชื่อ ทุ่งเต่าดำ ต.ชัยมงคล) **บ้านทุ่งอินทรี** (ต.หลักสาม) ซึ่งสัตว์ทั้งสองชนิดนิยมหากินในทุ่งนาหรือแหล่งน้ำใกล้ทุ่งนา และพบได้ทั่วไปตามธรรมชาติ

ลักษณะของคันนา ก็อาจถูกนำมาใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านได้เช่นกัน เช่นในกรณีของ **บ้านดอนสะแก** (ต.โรงเข้) แต่เดิมนั้นมีต้นสะแกขึ้นอยู่บนดอนคันนา ชาวนาในแถบนี้ไม่ตัดโค่นทิ้งเพื่อใช้เป็นร่มเงาในการพักผ่อนเวลาทำนา หรือเดินทางไปหมู่บ้านอื่นๆ สะแกบนคันนาจึงกลายเป็นจุดเด่นที่ใช้เรียกหมู่บ้านไปโดยปริยาย หรือในกรณีของ **บ้านคลองพาดหมอน** (ต.เจ็ดริ้ว) ก็เกี่ยวข้องกับคลองที่ขุดตามแนวหมอน ซึ่งก็คือคันนาของชาวบ้านในตำบลเจ็ดริ้วและตำบลหลักสอง ส่วนใหญ่การจับจองที่นาของคนในละแวกนี้ นิยมตัดที่นาทางลัดเข้าไปจากปากคลอง ทำให้เกิดแนวหมอนและคันนาขนานกันเป็นแนวพาดชัดเจนนั่นเอง

การตั้งชื่อหมู่บ้านอีกกรณีหนึ่งคือการนำเอาชื่อเจ้าของที่มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน กล่าวคือ การจับจองที่ดินเพื่อการบุกเบิกที่นานั้น มักเกี่ยวข้องกับแนวทางการตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยการใช้ชื่อบุคคลที่เป็นเจ้าที่ หรือเป็นบุคคลที่อาศัยในบริเวณนั้น ดังเช่น บ้านโคกตานูซ (ต.นาดี) บ้านหนองตาแหว (ต.นาดี) บ้านคลองตาสด (ต.คลองมะเดื่อ) บ้านคลองตาเฉย (ต.คลองมะเดื่อ) บ้านคลองผู้ใหญ่ลอย (ต.คลองมะเดื่อ) บ้านตากล่อม (ต.แคราย) บ้านกลางคลองตาปลั่ง (ต.บ้านแพ้ว) บ้านปลายคลองตาปลั่ง (ต.บ้านแพ้ว) บ้านคลองตาขำ (ต.บ้านเกาะ) บ้านคลองจางวาง (ต.หลักสาม) บ้านคลองจางวางเขย (ต.หลักสาม) และ บ้านคลองนางนม (ต.เกษตรพัฒนา) ชื่อลักษณะนี้มักทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “เจ้าของที่” กับ “หมู่บ้าน” โดยมักแสดงออกมาในลักษณะที่ว่า เจ้าของที่สละที่ดินบางส่วนเพื่อประโยชน์สาธารณะ เช่น ยอมปันส่วนที่ดินให้ชุดคลองนำน้ำเข้าพื้นที่ทางการเกษตรของส่วนรวม หรือสละที่ดินสร้างโรงเรียน หรือในลักษณะที่เจ้าของที่เป็นผู้กว้างขวางเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในหมู่บ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ทำนาโดยเฉพาะในอำเภอ กระทุ่มแบน มักถูกกว้านซื้อเพื่อสร้างโรงงานและขยายที่อยู่อาศัย อันเป็นผลมาจาก นโยบายพัฒนาเขตอุตสาหกรรมที่ขยายตัวมาจากกรุงเทพมหานคร ทำให้การทำนาที่เคยเฟื่องฟูในตำบลนาดี คอกกระบือ และบางน้ำจืด ได้หยุดลง กลายเป็นเพียง “บันทึกทางประวัติศาสตร์” ให้คนรุ่นหลังได้อ่านกัน ส่วนที่นาในอำเภอบ้านแพ้วนั้น ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและการพัฒนาระบบชลประทาน ประกอบกับ นาข้าวไม่ให้ผลผลิตเท่าสมัยก่อน เกษตรกรจึงได้เปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นการทำสวนแทน ซึ่งผลผลิตนั้นแปรผันไปตามสภาพเศรษฐกิจ-สังคมในแต่ละยุค โดยมีลำดับพัฒนาการ ดังเช่นนี้ ระยะเวลาแรก เกษตรกรนิยมรื้อที่นาเพื่อปลูกพืชล้มลุก เช่น พริก แตง ถั่วฝักยาว ผักต่างๆ ไม่ก็ผลไม้ ต่อมาก็เริ่มปลูกผลไม้ อาทิ ส้ม มะม่วง และมะพร้าวแก่ ต่อมา เมื่อตลาดเกษตรหลากหลายมากขึ้น ในบ้านแพ้วจึงเต็มไปด้วยผลไม้และไม้ดอก นานาชนิด อาทิ กล้วยไม้ ฝรั่ง มะม่วง มะนาว มะพร้าวน้ำหอม ลำไย ทั้งส่งในตลาด ในกรุงเทพ และส่งออกนอก ทำให้การทำนาข้าวเสื่อมความนิยมเรื่อย ๆ และไม่มีการ สืบต่อ

ในกรณีการเข้ามาของมะพร้าวน้ำหอม นั้น ปู่ชูป กล่อมจิตต์ ราษฎรอาวุโส อดีตเจ้าอาวาสวัดยกระบัตร์ ปัจจุบัน อายุ 86 ปี ได้เล่าถึงบ้านแพ้วในช่วงสมัย ที่ท่านยังพอจำความได้ให้ฟังด้วยอารมณ์ขันไว้ว่า

ชูป กล่อมจิตต์

“...สมัยก่อนเขาทำนาบางส่วนริมน้ำเป็นป่าฝืนป่าจาก แต่ถ้าย้อนเก่าจริง ๆ เป็นป่าหมดเลย คนเข้ามาจับจอง เรียก จับที่ดินใครได้มากก็ได้เยอะได้น้อยกันไปส่วนใหญ่เป็นคนราชบุรี นครปฐม แม่กลอง คนจีนก็มีคนลาวก็มี คนมอญก็มา ที่นี้คนแถวนี้บางทีก็ชอบทำนา เสรีก็เข้าป่าไปเล่นไฟ ไอล เข้าไปเล่นในวัดก็มี ไม่กลัวบาปไม่ค่อยจะขยันหรอก ตอนนั้นผมเป็นพระแล้วก็ดำ ๆ ไปเทศน์ให้ทำมาหากิน ปลุกมะพร้าว พวกที่อยู่ริมคลองก็มักเป็นป่า ตัดจาก ตัดฟัน ไม้ตะบูน ฝาด แสม ใครตัดได้ก็ตัดที่เยอะ จับที่ได้มากก็ได้เยอะ มีคนมารับซื้อถึงที่เลย ตันกกก็มีทำเป็นนากก ตัดมาตากไปสานทำเสื่อขาย เดียวนี้ก็พอมีบ้าง ต่อมาปู่ก็ไปดูคนอัมพวาเขาทำมะพร้าว แล้วได้ผลดีก็เลยทดลองเอามาทำ เอามาให้คนในนี้ลองทำว่ามันกินได้นาน แรก ๆ ก็มีพวกไม่เชื่อ แต่เราเป็นพระจะไปโกหกได้ไง คนที่ทำตามตอนนั้นป่านนี้ก็รวยไปแล้ว มีกินได้ตลอด แรก ๆ พวกก็ดื้อไม่เอา ก็เทศน์ให้ฟังเรื่องมะพร้าวตลอด (หัวเราะ) จนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาเริ่มทำมะพร้าวกันมากขึ้น ยกกระบัตร์ก็เจริญขึ้น มีหน้ามีตา ต่อมาสนใจล้มสวนบ้าง ทำวังกุ้งแซบ้วยไม่ก็มะพร้าวน้ำหอมกัน กว้างกันไป...” (สัมภาษณ์ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2560)

สวนมะพร้าว

สวนลำไย

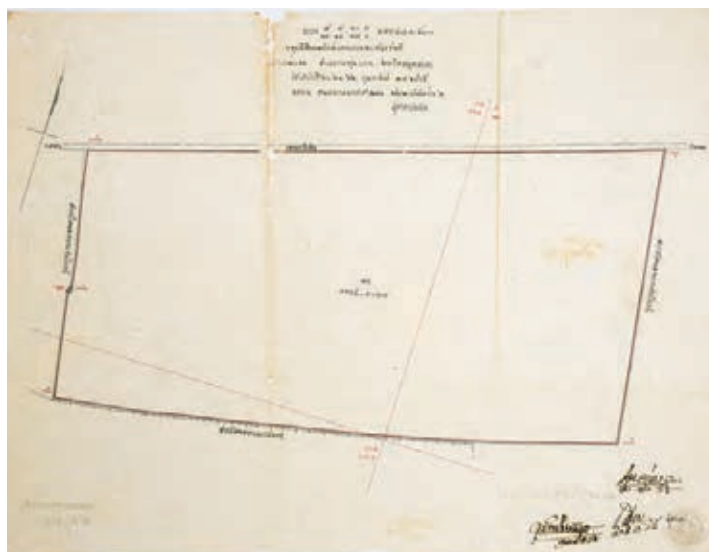
สวนมะม่วง

สวนองุ่น

ด้วยความหลากหลายของพันธุ์พืชไม้ผลที่ปลูกกันในช่วงเวลาสั้นๆ ชื่อหมู่บ้านระยะหลังที่เกี่ยวข้องกับสวนผลไม้จึงมีไม่มาก เมื่อเทียบกับชื่อหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าว แต่ก็ยังพอมีให้เห็นอยู่บ้าง เช่น **บ้านสวนส้ม** (ต.สวนส้ม) **บ้านคลองบางม่วง** (ต.บางยาง) อย่างไรก็ตาม การตั้งชื่อหมู่บ้านในยุคใหม่ มีแนวโน้มปรับชื่อให้เกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยไม่เจาะจงชนิดของพืชผล และเพิ่ม “มงคลนาม” เข้าไป ดังเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่า “มงคลนามเพื่อการเกษตร” เช่น **บ้านคลองทวีผล** (ต.บางยาง) **ชุมชนเกษตรรุ่งเรือง** (ต.เกษตรพัฒนา) **ชุมชนเกษตรสามัคคี** (ต.เกษตรพัฒนา) **ชุมชนเกษตรสมบูรณ์** (ต.เกษตรพัฒนา) **ชุมชนเกษตรร่วมใจ** (ต.เกษตรพัฒนา) และ **ชุมชนเกษตรมั่นคง** (ต.เกษตรพัฒนา) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี **ชุมชนสวนหลวง** (ต.สวนหลวง) ซึ่งเมื่อแรกตั้งชื่อ พื้นที่บริเวณนี้เป็นสวนผักที่เช่าทำในที่ของราชการ (ที่หลวง) ชื่อบ้านนี้ก็มีความเป็นมาที่น่าสนใจ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมริมคลองภาษีเจริญ ประวัติของหมู่บ้านและตำบลสวนหลวงนั้น เกี่ยวพันกับอาชีพชาวไร่ชาวนา ปลูกผัก และในบริเวณนี้เองมีแปลงที่ดินผืนใหญ่ที่เป็นที่ดินหลวงให้เช่าทำมาหากิน ปลูกผักมาก่อน ปัจจุบัน ที่ดินผืนดังกล่าวได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นที่ตั้งค่ายกำแพงเพชรอัครโยธิน

แผนที่ที่ดินตำบลหนองแขม อำเภอกะทู้มณฑล จังหวัดสมุทรสาคร
กรมพระคลังข้างที่ขอให้ออกโฉนดที่เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ พ.ศ. 2465
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หมู่บ้านกำก้าย

หมู่บ้านตลาดทำน้ำที่เก่าแก่และศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ-สังคมของสมุทรสาคร มีอยู่ 2 แห่ง ต่างยุคต่างสมัยกันคือ **บ้านท่าจีน** (ต.ท่าจีน) และ **บ้านท่าฉลอม** (ต.ท่าฉลอม) เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อนการขุดคลองมหาชัยนั้น ศูนย์กลางของสมุทรสาครอยู่ที่บ้านท่าจีน โดยมีวัดใหญ่จอมปราสาทเป็นศูนย์กลางชุมชน ชื่อที่ว่า “ท่าจีน” นี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านนี้เป็นถิ่นอาศัยของคนจีนที่เข้ามาทำกินในสยาม ท่าเลที่ตั้งหมู่บ้านก็เหมาะสมต่อการขนถ่ายสินค้าไปยังพื้นที่อื่นๆ เพราะไปได้ทั้งแม่น้ำท่าจีนและคลองสุนัขหอน ชื่อเดิมก่อนชื่อท่าจีนจะชื่ออะไรนั้น มีอาจทราบได้ แต่การได้มาซึ่งชื่อท่าจีนนี้ เป็นการได้มาเมื่อหมู่บ้านนี้ได้พัฒนาตัวเองเป็นตลาดทำน้ำแล้ว เพราะคำว่า “ท่า” ก็คือจุดจอดเรือเพื่อขนถ่ายสินค้า ต่อมาเมื่อขุดคลองมหาชัยสำเร็จ จุดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ-สังคมจึงย้ายมาบริเวณปากคลองมหาชัยแทน ทำให้เกิดชุมชนชาวจีนขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จอดเรือง่าย ไม่ไกลจากปากน้ำ และปากคลองมหาชัย ชาวจีนเรียกหมู่บ้านตนเองว่า **เล่งเกียฉู่** หมู่บ้านนี้จึงพัฒนาขึ้นเป็นตลาดทำน้ำที่มีเรือฉลอมแวะเวียนมาจอดขนถ่ายสินค้ากันอย่างคับคั่ง คนไทยจึงเรียกหมู่บ้านเล่งเกียฉู่ว่า “บ้านท่าฉลอม” และเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่เจริญที่สุดในละแวกนี้ ชื่อท่าฉลอมจึงถูกนำมาตั้งเป็นชื่อตำบลด้วยว่า “ตำบลท่าฉลอม” โดยมีศูนย์กลางชุมชนดั้งเดิมอยู่ที่ศาลเจ้ากลาง ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นเทศบาลตำบล พื้นที่ของบ้านท่าฉลอมจึงถูกแบ่งย่อยออกเป็นชุมชนต่างๆ เช่น ชุมชนศาลเจ้ากลาง ชุมชนศาลเจ้าแม่จุก้วยเนี้ย เป็นต้น ทำให้ชื่อ “บ้านท่าฉลอม” หายไปจากชื่อหมู่บ้าน เหลือไว้แต่เพียงเป็นชื่อตำบล เรื่องเกี่ยวกับท่าฉลอมนี้ นายทองแทน เลิศลัทธิภรณ์ อดีตรองนายกเทศมนตรีเทศบาลนครสมุทรสาคร เล่าให้ฟังว่า

“... ที่ท่าจีนไม่ปรากฏหลักฐานมีชาติอื่นนะ จีนล้วน ๆ จีนเป็ง หรือ จีนเปี้ยว จีนเปียว (ก๊ก) เป็นจีนที่อพยพมาอยู่ที่ท่าฉลอม เพราะที่ท่าฉลอม คือ ชุมชนชาวจีน ติดต่อกับต่างประเทศโดยตรง โดยทางเรือ ลำภา... ชุมชนชาวจีนตรงท่าฉลอม ได้เข้ามาพักอาศัย มาทำประมง เขาเรียก **เหล่งเกียฮู้** หมู่บ้านมังกรน้อย แต่ว่าที่มาเป็นท่าฉลอม เพราะมีเรือฉลอมมาจอดที่นั่น เพื่อรอรับสินค้าจากลำภาจีน แล้วส่งต่อขึ้นไปที่ยุธยา สุพรรณบุรี อยู่ตรงกระเพาะหมู จากบริเวณศาลเจ้ากลางไปจนถึงวัดช่องลม เป็นชุมชนเก่า เมื่อบริเวณวัดแหลมยังไม่มีชุมชน... เรือฉลอม ตามโบราณหมายถึง เรือขนถ่ายสินค้า ลักษณะเฉพาะต้องมีระวางบรรทุก และถ้าเป็นสินค้าที่โดนน้ำไม่ได้จะมีหลังคาที่เลื่อนได้ ไค้ง ๆ มาปิดทำด้วยไม้ไผ่ แล้วก็ใช้ยาชัน ลักษณะคล้าย ๆ แผ่นลำแพน แต่แข็งแรงกว่า มีไม้ด้านขวางล้อตามลำเรือที่เลื่อนปิดได้ ถ้าพุดง่าย ๆ ก็คือเรือลำภามาขนถ่ายสินค้าที่ท่าฉลอมลงเรือฉลอมแล้วล่องขึ้นตามลำน้ำ...” (สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2559)

เรือฉลอมที่ท่าฉลอม

จากชุดภาพถ่ายของพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ดังนั้น หมู่บ้านท่าจีนและท่าฉลอม จึงถือเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้าที่สำคัญ แม้อยู่ต่างยุคต่างสมัย แต่ทั้งสองได้แสดงบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่ปากแม่น้ำท่าจีน ดังทราบได้จากชื่อบ้านนามถิ่นของทั้งสอง ซึ่งเก็บรักษาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับชุมชนตลาดท่าฉลอมกับชาวจีนเอาไว้ ชื่อบ้านนามถิ่นจึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของพื้นที่หัวใจหลักของเมืองสมุทรสาครที่เติบโตด้วยการเป็นเมืองท่าการค้าโดยแท้

ท่าฉลอมในอดีต
เอื้อเฟื้อภาพ: พอพจน์ วีระสิทธิ์ มีอำพล

ต่อมาเมื่อมีบทบาททางการค้ามากขึ้น ชุมชนตลาดท่าน้ำแบบดั้งเดิมก็พัฒนาขึ้นกลายเป็นลักษณะชุมชนเมือง การตั้งชื่อชุมชนที่ขยายตัวเกิดขึ้นใหม่ก็เปลี่ยนจากอิงสภาพธรรมชาติมาเป็นอิงกับลักษณะทางวัฒนธรรมในชุมชน ในกรณีสมุทรสาคร เป็นละแวกย่านการค้าของคนจีน ชื่อบ้านชื่อชุมชนจึงเกี่ยวข้องกับการนำเอาศาลเจ้าจีนมาเป็นจุดหมายตาของชุมชน ได้แก่ **บ้านหลังศาล** (ต.ท่าจีน) **ชุมชนศาลเจ้ากลาง** **ชุมชนศาลเจ้าแม่** (ต.ท่าฉลอม) และ **บ้านชินเสี** (ต.บางหญ้าแพรก) โดยสอดคล้องกับที่ นายณรงค์ จารุปราโมทย์ ประธานชุมชนท้ายบ้าน ท่าฉลอม เล่าถึงความสำคัญของเครือข่ายชุมชนชาวจีนในท่าฉลอมและชุมชนใกล้เคียงให้ฟังว่า

“... ท่าฉลอมนะ ‘เล้งเกียฉู’ คนจีนโพ้นทะเลที่มาอยู่ตลาดท่าจีนเนี่ย ในสมัยก่อนกึ่งผมเล่าให้ฟังว่า ตอนที่มาบ้านเมืองที่นี่เจริญ มีเรือค้าขายเป็นตลาด ต้องยอมรับเลยเราพัฒนาตัวเองจนเป็นสุขาภิบาลแห่งแรกนี้ไม่ธรรมดา ตั้งแต่เล็กจนโต คนที่เค้าจะเรียกกันปกติว่า “ศาลเจ้ากลาง” ไม่เรียกศาลเจ้าปูนเท่างัง แล้วที่สำคัญคือ เมื่อมองดูจากภาพถ่ายทางอากาศจะเห็นว่าเป็นศูนย์กลาง ตรงกลางของท่าฉลอมพอดี เหมือนเป็นศูนย์รวมของเขา ไม่ก็ไปที่โรงเจ เพราะมีข้อมูล ภาพเก่าๆ เกี่ยวกับผู้อุปถัมภ์คำฐโรงเจ มีทั้งจีนผมยาว เปี้ยผมยาว เตี้ยผมก็มีรูปที่ท่าฉลอม เขามีป้ายรวมคนสุสานของบรรพบุรุษ ตามกิจกรรมตรุษจีน สารทจีน ก็มีการไหว้บรรพบุรุษ ตรงป้ายสถิติวิญญาณด้านหลังโรงเจที่ท่าฉลอมนี้ มีคนจีนเรียก “เกียซัง” ป้ายบางส่วนก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น ตามลูกหลานที่ร่ำรวยแล้วย้ายออกไป พอมาดูและวิเคราะห์ตรงนี้ มันมีเป็นร้อยป้าย ร้อยตระกูลเลยนะ ตลาดท่าจีน-ท่าฉลอม เนี่ยเป็นแหล่งคนจีน แต่ถ้ามาดูมาเที่ยวท่าฉลอม บางทีมาดูตึกกรมบ้านช่อง มาดูก็ไม่เห็นอะไรหรอก... ส่วน ชินเสี เป็นชุมชนชาวจีนเก่าพอๆ กัน อยู่ฝั่งตรงข้าม ที่มีความเชื่อเด่นเรื่อง เจ้าพ่อกิมขิม ช่วยเหลือชาวบ้าน เจ็บไข้ได้ป่วย ปวดหัว ตัวร้อน สมัยผมเด็กๆ เนี่ยนะ ใครป่วยไข้ เขาไม่ไปหอรอกสุขศาลา เขาไปหาเจ้าพ่อกิมขิมกัน ไปถึงท่านก็จะดูอาการ แล้วผมตะลึงเลย คือร่างทรงเฉือนลิ้นมาเขียนฮู้ (ยันต์กระดาศ) จากนั้นก็ให้น้ำมนต์ขวดเล็กกลับบ้านไป เรื่องนี้ผมยังจำติดตาเลย ศาลตรงนี้เป็นศาลเก่าแก่ ศาลใหญ่ ต้องใช้เรือไล่จากท่าฉลอมข้ามฝั่งไปรักษาเลย...” (สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2559)

แผนที่ทางรถไฟตั้งแต่คลองสาน-มหาไชย ซึ่งขุนหาญ -
บริวารของอนุญาดำรงตำแหน่งนี้ พ.ศ.2439

ที่มาภาพ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงตำแหน่งเมืองสมุทรสาคร
ตั้งอยู่บริเวณวงโค้งท่าฉลอม และมีหมู่บ้านต่างๆ กระจายอยู่โดยรอบ
ตามริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน และคลองมหาชัย

ศาลเจ้าเฮียตี่กงและตลาดบริเวณท่าเรือท่าฉลอม

ท่าเรือเทศบาลท่าฉลอม
เอื้อเฟื้อภาพ: ชรินทร์ อินทร์พิทักษ์

นอกจากนี้ ยังมีหมู่บ้านที่มีชื่อเกี่ยวกับการค้าโดยตรง ได้แก่ **ชุมชนตลาด** และ **ชุมชนท้ายตลาด** (ต.มหาชัย) ชุมชนเหล่านี้เติบโตผ่านการค้าและการขนส่งของมหาชัย จึงทำให้มีการนำเอาตลาดมาเป็นองค์ประกอบในการตั้งชื่อชุมชน เรื่องราวความเป็นมาของตลาดมหาชัยจึงสัมพันธ์กับความรุ่งเรืองทางการค้าของตลาดท่าฉลอม นายทองแทน เลิศลัทธภรณ์ อดีตรองนายกเทศมนตรีเทศบาลนครสมุทรสาคร เล่าว่า

ศาลเจ้าปู่แฉ้ง หรือที่ชาวท่าฉลอมเรียกว่าศาลเจ้ากลาง

“... ประวัติศาสตร์มันเชื่อมต่อกัน ยุคที่ทำฉลอมเจริญรุ่งเรือง ในด้านการค้า การตลาด การขนส่งทางเรือ ชุมชนข้างเคียงที่เกี่ยวข้องกับการค้า คือ เรือนแพฝั่งมหาชัย ยังไงก็ต้องเกี่ยวกันทางน้ำ ไปมาก็ซื้อขายกันทางแพ จนกระทั่งมีรถไฟมา ตอนนั้นการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มสูงมาก เรือนแพที่มีการโยกย้ายรุ่นแรกคือ เรือนแพแถว ๆ หน้าศาลเจ้าพ่อ ย้ายเข้าไปในแผ่นดิน เพราะรุ่นผมมาก็ไม่เจอแล้ว แต่ภาพถ่ายเก่า ๆ ยังพอให้เห็นหลักฐานได้บ้าง ส่วนชุดเรือนแพถัด ๆ มา ที่เป็นเรือนแพในคลองก็เริ่มยกบ้านขึ้นไป อย่างร้านแสงชัยก็ย้ายเข้าไปข้างในตลาด ก่อนนี้ก็มีร้านอยู่ข้างล่าง (ในเรือนแพ) ตลาดก็ขยายขึ้นขยายกันไปทั่วเมือง ขยายไปตรงไหนได้ก็ขยาย ขยายกระจายเกิดเป็นย่านการค้า ... หลัก ๆ การเกิดตลาดมหาชัย คือเดิมทีระบบการค้าที่เป็นหัวใจอยู่ที่ท่าฉลอม เป็นเพราะการค้าขายทางน้ำกับฝั่งท่าฉลอม มันสะดวกที่สุด ต่อมาเมื่อรถไฟมันสะดวกกว่า ชุมชนหัวรถก็เป็นชุมชนหลัก ขยายเป็นตลาดริมน้ำ ขยายไปเป็นตลาดสุขาภิบาล พอเพิ่มถนนตลาดก็ขยายไปตามถนน ชุมชนก็ขยายตามไป ถนนไหนเพิ่มก็ขยายออกไป ส่วนสถานที่ราชการก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงมาก อยู่ในแถบ ๆ ป้อมวิเชียร ตำนานจอยุ่ริมน้ำตรงเจ้าพ่อหลักเมืองพอไฟไหม้ก็ย้ายไปอยู่กลางเมือง เดิมทีราชการตั้งอยู่แถว ๆ ป้อมอยู่แล้ว อยู่ในรัศมีที่ทางการเห็นควร พอถนนขยายตามตลาด อาคารราชการก็ขยายตามไปด้วย ...” (สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2559)

บรรยากาศความคึกคักของการค้า
บริเวณหน้าสถานีรถไฟมหาชัย

บรรยากาศภายในตลาดสด
ด้านติดกับสถานีรถไฟมหาชัย

ถนนรสิงห์
มุ่งตรงสู่ศาลากลางจังหวัดสมุทรสาคร

บรรยากาศภายในตลาดสด

เรือใบตอง ทำหน้าที่เชื่อมระหว่างท่าฉลอมและมหาชัย ในปัจจุบัน

ในตำบลตลาดกระทุ่มแบนก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นชุมชนคนจีนขนาดใหญ่รองจากตัวเมืองสมุทรสาคร ชุมชนชนบทเล็กๆ ริมน้ำท่าจีนได้พัฒนาขึ้นหลังการตัดคลองภาษีเจริญ ทำให้ชุมชนโตขึ้นเป็นย่านการค้าในฐานะเป็นจุดรวมสินค้าจากทั่วสารทิศ ได้แก่ ดำเนินสะดวก ราชบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร และกรุงเทพฯ ด้วยเครือข่ายคลองดำเนินสะดวก และคลองภาษีเจริญ ฉะนั้นแล้ว ด้วยทำเลที่ตั้ง จึงทำให้ชุมชนตลาดแห่งนี้พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเมือง และมีสถานะเป็นอำเภอได้อย่างรวดเร็ว ชุมชนที่เติบโตขึ้นในอำเภอกระทุ่มแบน จึงมีลักษณะเป็นย่านคนจีนเทียบเคียงได้แบบเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในแถบท่าจีน ท่าฉลอม โดยที่ชื่อบ้านนามถิ่นที่มีร่องรอยของชุมชนชาวจีนที่อยู่ใกล้เคียงตลาดกระทุ่มแบน ได้แก่ **ชุมชนตลาด** **ชุมชนท่ากลาง** **บ้านแปะกง** (ต.ตลาดกระทุ่มแบน) **บ้านศาลเจ้าตึก** **บ้านศาลอำมา** (ต.ท่าเสา) **บ้านซากงซี** (ต.บางยาง) **บ้านกงฉีลัง** (ต.ท่าไม้) **บ้านไต้ลัง** (ต.สวนหลวง) และ **บ้านหุบศาลเจ้า** (ต.คลองมะเดื่อ) เป็นต้น

ตลาดกระทุ่มแบน ในอดีต
ภาพถ่าย: แสงชัย ตั้งธำ
เอื้อเฟื้อภาพ: นิภัทร์ มั่นคง

ตลาดกระทุ่มแบนปัจจุบัน

ในขณะที่เส้นทางเชื่อมต่อยกหว่างแนวตะวันตกและตะวันออกของจังหวัดสมุทรสาครเกิดขึ้นอย่างคึกคักหลังจากชุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวก อาทิ **ชุมชนประตุน้ำอ่าทอง** (ต.ตลาดกระทุ่มแบน) ชุมชนแห่งนี้ก็เติบโตขึ้นเป็นตลาดบกริมน้ำ ที่ซึ่งเรือสินค้าและเรือขนส่งจอดรอเข้าออกประตูน้ำอย่างคึกคักในอดีต ส่วนบริเวณปลายสุดของจังหวัดสมุทรสาคร ทั้งฝั่งอำเภอกะทุ่มแบน และอำเภอบ้านแพ้ว คือ **ชุมชนบ้านตลาดเตาอิฐ** (ต.สวนหลวง) และ **บ้านท่านัด (ตลาดหลักห้า)** (ต.หนองสองห้องและโรงเข้) ก็ล้วนเกิดขึ้นเพราะการค้าระหว่างชุมชนตอนในคลองสาขาของคลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก

ตลาดหลักห้า ปลายสุดของสมุทรสาคร ริมคลองดำเนินสะดวก

ตลาดเตาอิฐ ปลายสุดของสมุทรสาคร ริมคลองภาษีเจริญ

ไม่เพียงแต่บริเวณทางแยกลำน้ำเท่านั้น แต่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีนก็มีชื่อบ้านนามถิ่นที่แสดงความเป็นชุมชนตลาดริมน้ำ เช่น **บ้านตลาดทองคั่ง** (ต.ท่าไม้) ซึ่งแต่เดิมชื่อ บ้านตลาดท่าไม้ และชุมชนตลาดริมแม่น้ำท่าจีน ข้างกันคือวัดนางสาว ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยา ตลาดนี้ ชาวบ้านเล่าว่า เป็นย่านสำคัญในการซื้อพันธุ์ไม้ผลทางการเกษตรที่ใคร ๆ ก็ต่างนิยมมาซื้อมาหากัน ส่วนสินค้าอื่น ๆ ก็แวะเวียนเข้ามาพากมาซื้อของใช้ไม้สอยได้ เนื่องจากตัวตลาดมักรับเอาสินค้ามาจากตลาดกระทุ่มแบนซึ่งอยู่ไม่ไกลกัน ในขณะที่เรื่องเล่าเกี่ยวกับ **บ้านท่าไม้** (ต.ท่าไม้) ซึ่งเคยเป็นท่าขึ้นไม้ซุงที่ล่องมาตามแม่น้ำท่าจีน เอาขึ้นมาเพื่อส่งต่อไปยังโรงเลื่อย และอีกชื่อคือ **บ้านท่าเสา** (ต.ท่าเสา) ซึ่งแม้ไม่มีข้อสรุปว่าได้ชื่อมาอย่างไร แต่ก็มีเรื่องเล่าในชุมชน 2 แบบ คือ เล่าว่า หมู่บ้านนี้เป็นท่าน้ำที่ใช้ขึ้นลงเสาไม้เสาซุงทำนองเดียวกับบ้านท่าไม้ หรืออีกเรื่องเล่าว่า เมื่อก่อนหมู่บ้านนี้มีเสาตรงขนาดใหญ่ปักตั้งไว้เป็นจุดหมายตาสำหรับคนในหมู่บ้าน เวลาที่ต้องเดินทางเข้าป่าจะได้กลับหมู่บ้านได้ถูกทิศทาง

การล่องซุงในคลองภาษีเจริญ (ไม่ทราบตำแหน่งแน่ชัด)
 ถ่ายโดย ศาสตราจารย์ Robert Larimore Pendleton
 นักวิทยาศาสตร์ทางปฐพีวิทยา ชาวอเมริกัน ใน ค.ศ. 1936 (พ.ศ. 2480)
 ที่มาภาพ: The American Geographical Society Library,
 University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

ร่องรอยตลาดตึกแถวไม้ บริเวณประตูน้ำอ่างทองที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

อีกชื่อคือ **บ้านท่าทราย** (ต.ท่าทราย) ซึ่งหมายถึง หมู่บ้านนี้เป็นแหล่งขนส่งทรายเพื่อการก่อสร้าง โดยแหล่งผลิตทรายที่สำคัญในลุ่มน้ำท่าจีนพบได้มากตั้งแต่จังหวัดสุพรรณบุรีจนถึงนครปฐม บ้านท่าทรายอาจมีบทบาทสำคัญในการเป็นจุดพักและลำเลียงสินค้าไปยังลุ่มน้ำอื่นๆ ผ่านระบบเครือข่ายคลองในสมุทรสาคร เช่น คลองมหาชัย คลองดำเนินสะดวก และคลองภาษีเจริญ เป็นต้น จึงสังเกตได้ว่าชื่อของบ้านที่ตามด้วยท่ามักตามด้วยสินค้าเป็นหลัก อย่างกรณีชื่อ **ท่ากระบือ** (ต.บางยาง) ก็เช่นเดียวกันคือ หมู่บ้านนี้เป็นจุดลำเลียงกระบือจากฝั่งน้ำท่าจีนปากหนึ่งไปยังอีกปากหนึ่ง

ดวงโรงงานยุคบุกเบิก: “น้ำตาลทราย” อุตสาหกรรมเริ่มแรกในสมุทรสาคร

ปัจจุบัน โรงงานอุตสาหกรรม ถือเป็นสิ่งโดดเด่นสิ่งหนึ่งของจังหวัดสมุทรสาคร โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนเหนือของอำเภอเมืองสมุทรสาครนั้น ล้วนเต็มไปด้วยโรงงานนานาชนิด ซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อราว 30-40 ปีที่ผ่านมา จนมีการนำเอาความโดดเด่นนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัดว่า “ดวงโรงงาน” อย่างไรก็ตาม เมื่อกว่าร้อยปีที่แล้ว สมุทรสาครก็เคยโดดเด่นในเรื่องโรงงาน นั่นคือโรงงานน้ำตาล ซึ่งเกิดขึ้นตามสถานการณ์โลกที่ “เศรษฐกิจการค้าน้ำตาลเฟื่องฟู” ในสมัยนั้น เมืองนครชัยศรี (ปัจจุบันคือ นครปฐม) เป็นเมืองสำคัญที่เป็นแหล่งผลิตอ้อยและน้ำตาลเพื่อการส่งออก มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2-5 จึงมีร่องรอยของการตั้งโรงงานน้ำตาลและไร่อ้อยครอบคลุมพื้นที่ตลอดลุ่มน้ำท่าจีน ตั้งแต่เมืองสุพรรณบุรี ลงมาที่เมืองนครชัยศรี และเมืองสมุทรสาคร ดังปรากฏเล่าไว้ในเอกสารของชาวต่างชาติ อาทิ จอห์น ครอว์เฟิร์ด (พ.ศ. 2368) สังฆราชปาเลอกัวซ์ (พ.ศ. 2391) และ เซอร์จอห์น เบาวริง (พ.ศ. 2398) เป็นต้น

โบราณสถานปล่องเหล็ยม ตั้งอยู่ในโรงเรียนบ้านปล่องเหล็ยม
ตำบลท่าไม้ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

เศรษฐกิจน้ำตาลยุคนั้น เริ่มจากระยะแรก มีการเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อการปลูกอ้อย และตั้งโรงงานน้ำตาล ซึ่งทั้งหมดเป็นโครงการของชาวจีน ภายหลังเริ่มมีนักลงทุนอื่นๆ เข้าร่วมด้วย ทั้งที่เป็นคนไทยและคนตะวันตก ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาครเองพบว่า เมื่อ พ.ศ. 2405 พระภาสีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) ได้เข้ามาลงทุนตั้งโรงงานน้ำตาลขึ้น และผลักดันให้เกิดการขาดคลองภาษีเจริญ เพื่อประโยชน์ในกิจการน้ำตาลในบริเวณนั้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทุนจากประเทศอังกฤษอีกกลุ่มคือ บริษัทอินโดไชนีสซูกากัมพานีลิมิติด (Indo Chinese Sugar Company Limited) แต่ทว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 อุตสาหกรรมน้ำตาลเริ่มประสบปัญหาขาดทุน ทั้งจากการเก็บภาษีของเจ้าภาษี และจากปริมาณน้ำตาลล้นตลาดโลก เพราะมีคู่แข่งส่งออกจาก

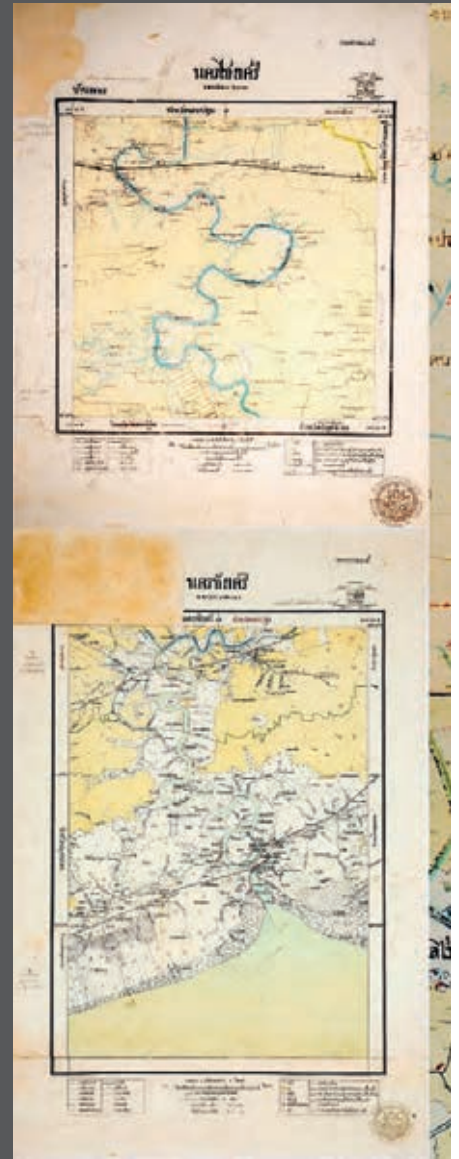
ปล่องเหล็ยม
ตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน
บริเวณตำบลท่าไม้
ซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่ในขอบเขต
การปกครองของเมืองนครชัยศรี
และมณฑลนครชัยศรี
ก่อนจะย้ายมาเป็นส่วนหนึ่ง
ของอำเภอกระทุ่มแบนใน
ปี พ.ศ. 2469
เอื้อเฟื้อภาพ: สุนันท์ ระหงษ์

ดินแดนอาณานิคมอื่นๆ ของชาวตะวันตก ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2432 โรงงานน้ำตาลก็ต้องปิดกิจการ ทำให้บรรดาแรงงานชาวจีนหลายพันครัวเรือนในลุ่มน้ำท่าจีนจำต้องแยกย้ายกันไปทำการเกษตร รวมถึงมีการปรับพื้นที่ปลูกอ้อยไปปลูกข้าวแทนเนื่องจากได้ราคาที่ดีกว่า แม้ว่ากิจการได้ล้มเลิกไปแล้ว แต่หลักฐานการเคยมีอยู่ของโรงงานน้ำตาลยังคงมีอยู่ทั้งที่เป็นรูปธรรมคือ “โบราณสถาน” ซึ่งได้แก่ **โบราณสถานปล่องเหล็ยม** ที่โรงเรียนบ้านปล่องเหล็ยม ตำบลท่าไม้ อำเภอกะทู้มแบน และนามธรรมคือ “ชื่อหมู่บ้าน” ซึ่งได้แก่ชื่อ **บ้านปล่องเหล็ยม** (ต.ท่าไม้) **บ้านโรงหีบ** (ต.ท่าไม้) **บ้านโรงจักร** (ต.บางยาง) **บ้านไต้ลั้ง** (ต.สวนหลวง, หมายถึงโรงใหญ่) และ **บ้านอ้อมโรงหีบ** (ต.บ้านเกาะ) เป็นต้น

ในแผนที่ภูมิประเทศ ระวังบ้านเขมร และเมืองสมุทรสาคร (มณฑลนครไชยศรี) พิมพ์โดยกรมแผนที่ทหารบก แม้จะพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2469 และ พ.ศ. 2474 แต่ข้อมูลจากการสำรวจจริงวัดก็ได้ริเริ่มมาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2456) ซึ่งเวลานั้นเป็นช่วงเวลาราว 30 ปีให้หลังจากการยุติการส่งออกน้ำตาลของโรงงานในแถบนครชัยศรี ในแผนที่สองฉบับนี้ แสดงพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในท้องที่อำเภอนครชัยศรี อำเภอสสามพราน และบางส่วนของอำเภอกระทุ่มแบน เป็นทุ่งนา แต่ทว่ายังคงเหลือร่องรอยของ บริษัทอินโดจีนีสชูคากัมปานิลิมิติด (Indo Chinese Sugar Company Limited) ในบริเวณส่วนล่างของแผนที่ระวังบ้านเขมร ลักษณะของแนวเส้นคล้ายตารางการจัดการพื้นที่เพาะปลูกอ้อยอย่างเป็นระบบ แบ่งเป็นถนนซอยเพื่อสะดวกในการไถพรวนและลำเลียงอ้อย ตลอดพื้นที่ 4,500 ไร่* ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในท้องที่ตำบลท่าไม้ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร และตำบลบ้านใหม่ อำเภอสสามพราน นครปฐม) นอกจากนี้ ในแผนที่ยังปรากฏคลองโรงหีบ และบ้านถนนโรงจักร ในแผนที่ดังกล่าวอีกด้วย

* สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 กษ.12 3/1 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตรธิการ เรื่อง โรงหีบอ้อยนครไชยศรี (26 ต.ค. ร.ศ. 111 – 15 ก.ย. ร.ศ. 119)

ภาพบน:

แผนที่ภูมิประเทศ ระบายบ้านเขมร มณฑลนครไชยศรี

พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2469

ภาพล่าง:

แผนที่ภูมิประเทศ ระบายเมืองสมุทรสาคร มณฑลนครไชยศรี

พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2474

3. ภูมิวัฒนธรรมสาครบุรี: ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะลำน้ำกับที่ตั้งหมู่บ้าน

แม่น้ำท่าจีนกับคลองทั้งสี่คือ คลองมหาชัย คลองสุนัขหอน คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก ถือได้ว่าเป็นลำน้ำหลักของจังหวัดสมุทรสาคร เป็นทั้งที่ทำมาหากิน ที่อาศัย และเส้นทางคมนาคมไปยังชุมชนอื่นๆ แม้ว่าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของคลองทั้งสี่ ได้ถูกพูดถึงไปบ้างแล้วใน ภาค 1 ของหนังสือเล่มนี้ แต่ประเด็นสำคัญอีกเรื่องคือ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “ลักษณะของลำน้ำ” กับ “ที่ตั้งหมู่บ้าน” ซึ่งจะขอนำเสนอโดยลำดับดังนี้

แผนที่ภูมิประเทศ ราชอาณาจักรสยาม (มณฑลนครไทยศรี)
พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2456 (สมัยรัชกาลที่ 6)

แม่น้ำท่าจีน ลำน้ำสายหลัก

แม่น้ำท่าจีน เป็นแม่น้ำสายหลักของพื้นที่ฝั่งตะวันตกของที่ราบภาคกลางตอนล่าง จากทิศเหนือขึ้น ไหลผ่านพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ผ่านจังหวัดนครปฐม และมาออกทะเลที่จังหวัดสมุทรสาคร ลำน้ำของแม่น้ำท่าจีน มีลักษณะการไหลที่คดเคี้ยว เรียกว่า “ลำน้ำโค้งตัว” ซึ่งการตัวแต่ละครั้งทำให้เกิดเป็น “วงโค้ง” ต่อเนื่องกันไป โดยรูปร่างของวงโค้งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือจะช้าก็ขึ้นอยู่กับความแรงของกระแสน้ำ ตลิ่งฝั่งนอกของช่วงโค้งน้ำที่เป็นจุดหักเลี้ยว เรียกว่า “คู้ง” ซึ่งเป็นจุดที่ถูกน้ำเซาะ ทำให้ตลิ่งตรงนั้นมีโอกาสพังทลายสูง และท้องน้ำริมตลิ่งจึงกลายเป็นร่องน้ำลึก บ้างครั้งเรียกบริเวณร่องน้ำลึกนี้ว่า “ท้องคู้ง” ในทางกลับกัน ตลิ่งฝั่งนอกในของช่วงโค้งตรงข้ามคู้งกลับเป็นที่สะสมของตะกอน ทำให้ริมตลิ่งตื้นเขิน เมื่อน้ำลดก็จะกลายเป็นหาดเลนลักษณะเหมือนแหลมที่แทงเข้าหาคู้ง ตลิ่งฝั่งนี้จึงเรียกกันว่า “แหลม” อย่างไรก็ตาม วงโค้งหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ในหนึ่งวงโค้งอาจมีหลายคู้งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจังหวะการตัวด้วยความแรงของกระแสน้ำ แต่โดยทั่วไปมักจะมีสองคู้ง ซึ่งผู้เขียนขอเรียกว่า “คู้งต้น” กับ “คู้งปลาย” มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ที่บริเวณใกล้กับคู้ง หรือ บริเวณกึ่งกลางคู้งทั้งสอง (ในกรณีวงโค้งมีสองคู้ง) มักจะมีลำคลองสาขาไหลออกมา ดังนั้นรูปแบบการตั้งหมู่บ้าน จึงมักตั้งตรงคู้งน้ำ เพื่อให้มีร่องน้ำลึกจอดเรือได้ หรือเลือกตั้งใกล้กับลำคลองสาขาที่อยู่ตามวงโค้ง ส่วนฝั่งที่เป็นแหลมนั้น ไม่นิยมตั้งบ้านเพราะจอดเรือยาก ฝั่งนี้จึงไม่ค่อยปรากฏชุมชนเก่า

ชุมชนเก่าแก่บนลำน้ำสายนี้ มักเลือกตั้งหมู่บ้านกันตามคู้ง โดยมีวัดประจำหมู่บ้านเป็นจุดสังเกต เริ่มจากตอนเหนือของจังหวัดในเขตอำเภอกะทู้มแบน มีปรากฏชื่อ “อ้อมใหญ่” กับ “อ้อมน้อย” ซึ่งเป็นคำบอกลักษณะของลำน้ำที่โค้งอ้อมโค้งอ้อมมากก็เรียกอ้อมใหญ่ โค้งอ้อมที่เล็กกว่าก็เรียกอ้อมน้อย แม้ว่าชื่ออ้อมใหญ่จะอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐมก็ตาม แต่อ้อมใหญ่กับอ้อมน้อยเป็นวงโค้งน้ำเส้นเดียวกัน ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของลำน้ำท่าจีนมาก่อน การขุดคลองลัด วงโค้งนี้มีส่วนโค้งตอนบนใหญ่กว่าส่วนโค้งตอนล่างอย่างชัดเจน นี่จึงอาจเป็นที่มาของการเรียกส่วนโค้งตอนบนว่า **อ้อมใหญ่** และส่วนโค้งตอนล่างว่า **อ้อมน้อย** ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งอ้อมใหญ่” อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีการขุดคลองลัดวงโค้งอ้อมใหญ่เมื่อใด แต่เมื่อลำน้ำเดิมตื้นเขินและแคบลง วงโค้งนี้จึงถูกเรียกว่า “คลองอ้อมใหญ่” ซึ่งปัจจุบันมีวัดสำคัญอยู่ 2 แห่งคือ ตรงคู้งต้นมี

วัดคลองอ้อมใหญ่ และตรงคลองลัดเดิม ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของลำน้ำท่าจีน
ไปแล้ว มีวัดอ้อมใหญ่ ส่วนวัดอ้อมน้อยนั้น อยู่ลึกเข้าไปตามคลองอ้อมน้อย กล่าวคือ
วงโค้งอ้อมใหญ่ส่วนใต้ที่เล็กกว่านั้น (คือ อ้อมน้อย) ที่คู้งปลายมีคลองสาขาแยก
เข้าไปทางทิศตะวันออก คลองนี้จึงถูกเรียกว่า คลองอ้อมน้อย เพราะเป็นคลองที่ไหล
ออกมาเชื่อมกับอ้อมน้อย ดังนั้น วัดที่อยู่ริมคลองนี้จึงได้ชื่อว่า วัดอ้อมน้อย ตามชื่อ
คลอง

คู้งน้ำท่าจีน
บริเวณหน้าวัดดอนไถ่

โบสถ์มหาอุดม้วัดนางสาว
สถาปัตยกรรมแบบศิลปะไทย
สมัยอยุธยาตอนปลาย
ถึงต้นรัตนโกสินทร์

อุโบสถวัดหนองไก่อ่ (หลังเดิม)
วัดสำคัญในพื้นที่ตอนใน
ของหมู่บ้านคลองกระทุ่มแบน

วงโค้งถัดลงมา เป็นวงโค้งขนาดเล็ก ที่ค้ำมีวัดท่าไม้ ถัดมาจึงเป็นวงโค้งใหญ่ มี 2 ค้ำ จึงมีวัดสำคัญ 2 วัด ที่ค้ำนั้น ค้ำต้นคือวัดนางสาว และค้ำปลายคือวัดดอนไก่อดี น่าสนใจว่าตรงพื้นที่ระหว่างค้ำน้ำทั้งสองนี้ มีคลองสาขาชื่อ **คลองกระทุ่มแบน** และมี **ศาลเจ้าแป๊ะกง** อยู่ตรงปากคลอง ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งกระทุ่มแบน” วงโค้งต่อมามีขนาดเล็ก ตรงค้ำเป็นที่ตั้งของโรงหีบน้ำตาลเก่าที่เลิกกิจการไปแล้ว เหลือไว้แต่เพียงปล่องทรงสี่เหลี่ยม และกลายเป็นจุดเด่นของพื้นที่ ดังนั้น หมู่บ้านตรงนี้จึงถูกเรียกว่า **บ้านปล่องเหลี่ยม** ถัดต่อมาเป็นวงโค้งใหญ่ แต่หมู่บ้านหลักไม่ได้ตั้งอยู่ตรงค้ำ แต่อยู่เลยออกมา กล่าวคือ เลยค้ำต้นไปเล็กน้อย ซึ่งเป็นลำน้ำค่อยข้างตรง เป็นที่ตั้ง**บ้านท่ากระบือ**และวัดท่ากระบือ เหตุที่ไม่ตั้งหมู่บ้านตรงค้ำก็อาจอธิบายได้จากชื่อหมู่บ้านที่ว่า ท่ากระบือ เพราะว่าเป็นจุดที่ต้องต้อนรับควายข้ามแม่น้ำนั่นเอง จึงต้องเลือกข้ามบริเวณที่เลยค้ำออกมาเพื่อให้ควายว่ายน้ำและขึ้นตลิ่งได้สะดวก ถัดต่อมามาก่อนถึงค้ำปลาย คือบริเวณหัวค้ำมีปากคลองดำเนินสะดวก และเป็นที่ตั้งของ**บ้านบางยาง** และวัดบางยาง ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งบางยาง” วงโค้งถัดลงมามีขนาดเล็ก ตรงหัวค้ำมีวัดอ่างทอง และตรงค้ำเป็นทางออกของคลองขุด นั่นคือคลองภาษีเจริญ

ถัดลงไปอีกระยะหนึ่ง เข้าเขตอำเภอเมืองสมุทรสาคร เป็นช่วงลำน้ำทำจัน ที่มีร่องรอยวงโค้งเก่าของแม่น้ำท่าจีน 3 วง ตวัดต่อเนื่องกันคือ วงโค้งแรก ปัจจุบันกลายเป็นแนวคลองอำแพง-คลองเกาะ ผู้เขียนขอเรียกว่า “วงโค้งบ้านเกาะ” วงโค้งนี้ถูกขุดคลองลัด ทำให้พื้นที่ด้านในของวงโค้งมีลักษณะเป็นน้ำล้อมรอบเหมือนเกาะ จึงเป็นที่มาของชื่อ **บ้านเกาะ** โดยมีวัดสำคัญตั้งอยู่บนฝั่งขวาของคลองลัดซึ่งเป็นเกาะ จึงได้ชื่อตามลักษณะภูมิประเทศว่า วัดเกาะ ค้ำที่สองตวัดต่อเนื่องมา มีวัดบางปลา อยู่เลยค้ำไปเล็กน้อย ผู้เขียนจึงขอเรียกว่า “วงโค้งบางปลา” ซึ่งเล่ากันว่าลำน้ำบริเวณนี้มีปลาชุกชุมจึงได้ชื่อว่า **บางปลา** และค้ำที่สามปัจจุบันตรงกับแนวคลองอ้อมโรงหีบ เลยค้ำต้นไปเล็กน้อยเคยเป็นที่ตั้งของโรงหีบน้ำตาลอ้อย ซึ่งปัจจุบันไม่มีแล้ว ผู้เขียนจึงขอเรียกว่า “วงโค้งโรงหีบ” ต่อมา มีการขุดคลองลัดค้ำโรงหีบ ทำให้ลำน้ำนี้ตื่นเขินและแคบลง กลายเป็นลำคลอง และเมื่อมี “คลองลัด” แล้ว ลำน้ำเก่าจึงถูกเรียกว่า “คลองอ้อม” ดังนั้น คลองอ้อมที่มีโรงหีบเป็นจุดเด่นนี้ จึงถูกเรียกว่า “คลองอ้อมโรงหีบ” ปัจจุบันตรงฝั่งขวาของคลองลัด มีวัดศิริมงคล และหมู่บ้านที่วงโค้งโรงหีบนี้ ได้ชื่อใหม่ตามชื่อคลองว่า **บ้านอ้อมโรงหีบ**

คั้งน้ำท่าจีนต่าง ๆ แถบตำบลบ้านเกาะในแผนที่สมุทรสาคร พ.ศ. 2465
แสดงให้เห็นคั้งน้ำท่าจีนเดิมบริเวณคลองอ้อมโรงหีบ และแม่น้ำท่าจีน
ช่วงหน้าวัดศิริมณฑลยังเป็นคลองลัดบางปลา

อุโบสถวัดบางปลา (หลังเดิม) ในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยผสมศิลปะจีน
ตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

ถัดต่อลงมาอีกสองวงโค้ง ก็จะถึงอีกวงโค้งหนึ่ง เป็นวงโค้งขนาดใหญ่ของ
ลำน้ำท่าจีนเก่า บนคั้งของวงโค้งนี้ไม่มีร่องรอยวัดเก่า แต่บนวงโค้งนี้มีคลองสาขาชื่อ
คลองครุ ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งคลองครุ” ต่อมาเมื่อมีการขุดคลองลัด
วงโค้งคลองครุ ทำให้ลำน้ำนี้ตื้นเขินและแคบลง กลายเป็นคลอง ปัจจุบันจึงเรียกว
งโค้งนี้แบบรวมๆ ว่า “คลองครุ” อย่างไรก็ตาม ในแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 6 บริเวณ
คั้งต้นเป็นที่ตั้งหมู่บ้านชื่อ “บ้านกะบูน” และบริเวณฝั่งตรงข้ามคั้งปลาย ซึ่งเป็นแหลม
มีหมู่บ้านชื่อ “บ้านแหลมครุ” ชื่อทั้งสองนี้ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม
ปัจจุบันมีหมู่บ้านบนวงโค้งนี้ชื่อ **บ้านคั้งสำเภา** ซึ่งชื่อบ้านนี้สอดคล้องกับลักษณะ
ลำน้ำเดิมที่เป็นคั้ง และมีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อก่อนสมัยที่ยังเป็นคั้งน้ำใหญ่ มีเรือสำเภา
มาล่อมบริเวณนี้ ชาวบ้านจึงเรียกหัวคั้งบริเวณนั้นว่า “คั้งสำเภา”

วัดใหญ่จอมปราสาท
โบราณสถานสำคัญของเมืองสาครบุรี

วงโค้งถัดมา ตรงคั้งต้นเป็นที่ตั้ง **บ้านท่าจีน** และมีวัดเก่าแก่ของหมู่บ้านชื่อ วัดใหญ่จอมปราสาท ถัดลงมาใกล้ๆ กันคือปากคลองสุนัขหอน ฉะนั้น ที่ตั้งบ้านนี้ จึงเป็นทำเลที่เหมาะสมทางภูมิศาสตร์-เศรษฐกิจ ดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งบ้านท่าจีน” ถัดมาที่คั้งปลาย แต่เดิมนั้น เคยเป็นที่ตั้งวัดชื่อ “วัดลิงโจน” ซึ่งอยู่ตรงข้ามปากถนนกับวัดช่องลม แต่ทว่าวัดลิงโจนได้ถูกระแสน้ำกัดเซาะลงแม่น้ำไปแล้ว ปัจจุบันที่บริเวณนั้น น่าจะตรงกับที่ตั้งอุทยาน พระโพธิสัตว์กวนอิม ด้วยลักษณะลำน้ำที่เป็นคั้ง จึงเรียกชุมชนบริเวณนี้ว่า **ชุมชนทองคั้ง**

ปากคลองสุนัขหอนบริเวณตำบลท่าจีน

เรือประมงจอดอยู่สองฝั่งปากคลองมหาชัย

ถัดมา คือวงโค้งอันเป็นหัวใจของสมุทรสาคร เพราะเป็นที่ตั้งของมหาชัย-ท่าฉลอม วงโค้งนี้เป็นมีขนาดใหญ่ มีสองคั้ง และเติบโตขึ้นจาก การขุดคลองมหาชัย มาทะลุออกบริเวณใกล้กับ “จุดกึ่งวงโค้ง” นำมาซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่บริเวณปากคลองมหาชัย กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการเมืองแห่งใหม่ แทนที่บ้านท่าจีน ดังนั้น เราจึงพบว่า พื้นที่ระหว่างคั้งต้นกับคั้งปลาย หรือที่เรียกว่า “วงโค้งช่วงกลาง” นั้น เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ของชุมชนเมือง อาทิ วัดป้อมวิเชียรโชติการาม โบราณสถานป้อมวิเชียรโชฎก ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง วัดติกมหาชยาราม และสถานิรโถพมหาชัย เป็นต้น ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งสาครบุรี” ร่องรอยการตั้งบ้านเรือนยุคแรกบนวงโค้งสาครบุรียังคงมีให้เห็นอยู่ว่า ป้อมวิเชียรโชฎก ตั้งอยู่ตรงหัวคั้งด้านในของคั้งต้น บริเวณนั้นจึงมีวัดและหมู่บ้านคือ “บ้านป้อม” กับ “วัดป้อม” ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า **ชุมชนวัดป้อม** ถัดมา เป็นบริเวณจุดกึ่งวงโค้ง มีปากคลองมหาชัย ฝั่งขวาของคลองนั้น เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ การปกครอง และศูนย์รวมใจ จึงเป็นที่ตั้งของศาลหลักเมือง ตลาดมหาชัย และอาคารสำนักงานราชการ ปัจจุบันแบ่งเรียกพื้นที่นี้ว่า **ศูนย์ราชการ ชุมชนตลาด และชุมชนท้ายตลาด** ส่วนพื้นที่ฝั่งซ้ายของคลองนั้น เป็นเขตชุมชนชาวจีน มีวัดติกมหาชยาราม และศาลเจ้าจีนชื่อ ศาลเจ้าเกา ปัจจุบันเรียกชื่อชุมชนบริเวณนี้ว่า **ชุมชนเจษฎาวิถิ 1** ตามชื่อถนนเจษฎาวิถิ ที่ตัดผ่านมาจากวัดเจษฎาราม จึงได้ชื่อถนนเช่นนั้น ถัดมาตรงคั้งปลาย เป็นที่ตั้งของ**ชุมชนเรือนจำ** ซึ่งตั้งชื่อตามเรือนจำ ซึ่งเป็นสถานที่ราชการอันเป็นจุดเด่นในชุมชน แต่ในแผนที่สมัยรัชกาลที่ 6 ระบุว่า เป็นที่ตั้งของตลาดโกรกกราก ส่วนคลองโกรกกราก และวัดโกรกกราก ซึ่งเป็นศูนย์กลางเดิมของหมู่บ้านนั้น ตั้งอยู่บริเวณหัวคั้งด้านนอกของคั้งปลาย ซึ่งต่อเนื่องกับ “ช่องตรง” ซึ่งเป็นช่วงลำน้ำที่น้ำไหลเชี่ยวมากเพราะเพิงไหลผ่านมาจากคั้ง ดังนั้น ด้วยลักษณะตามธรรมชาติเช่นนี้ ผู้เขียนจึงขอสันนิษฐานชื่อ **บ้านโกรกกราก** ว่า ตั้งชื่อตามลักษณะลำน้ำที่เป็น “ช่องน้ำเชี่ยว” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัจจุบัน บริเวณนี้ อยู่ในเขตเทศบาลจึงเรียกว่า **ชุมชนโกรกกราก**

ป้อมวิเชียรโชฎก และวัดป้อมวิเชียรโชติการาม

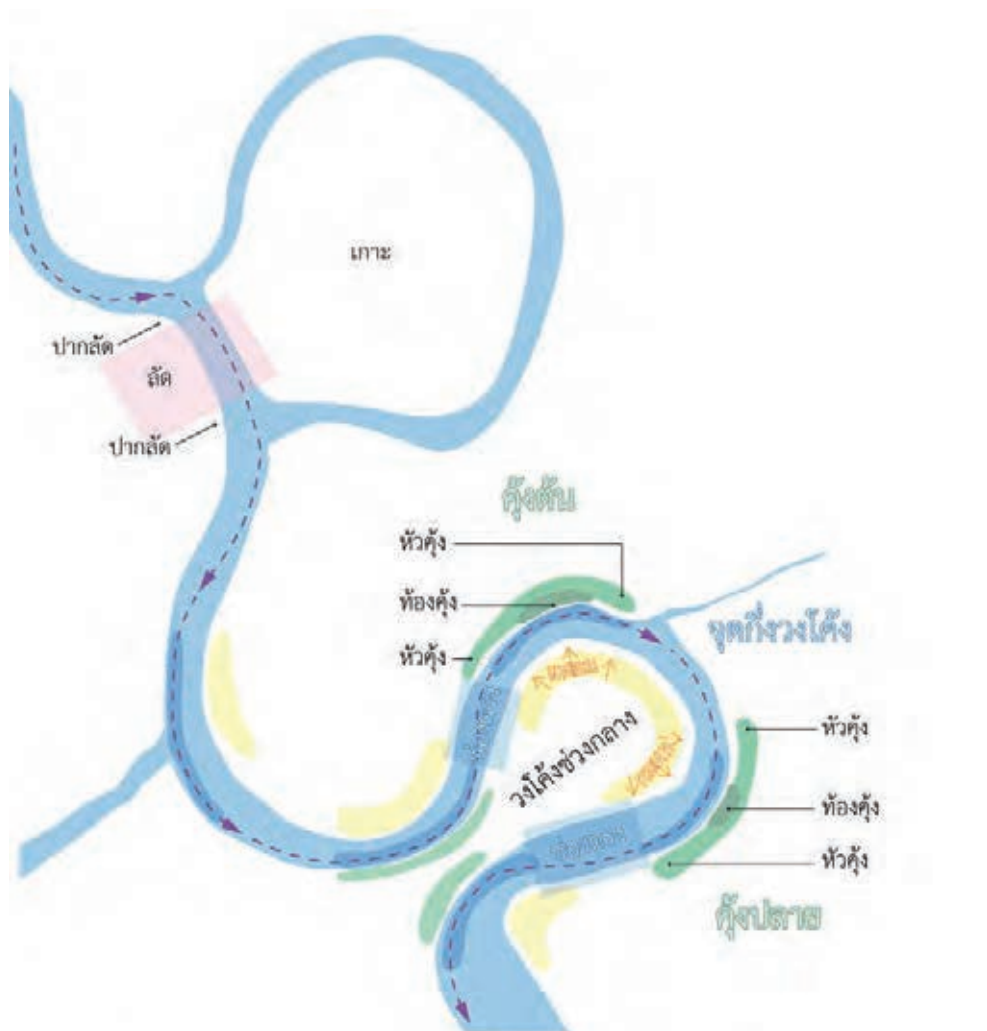
สำหรับพื้นที่ตำบลท่าฉลอมนั้น มีลักษณะเป็นแหลมอยู่ 2 จุด ที่ลัดกับคั้งน้ำของวงโค้งสาครบุรี จุดแรกเป็นแหลมที่อยู่ตรงข้ามกับคั้งตัน และยังทำมุมตรงข้ามกับปากคลองมหาชัยอีกด้วย หมู่บ้านตรงแหลมนี้เติบโตขึ้นตามความเจริญของตลาดมหาชัย และเรียกกันตามสภาพภูมิประเทศที่ตั้งหมู่บ้านว่า “บ้านแหลม” โดยมีวัดแหลมสุวรรณารามเป็นวัดเก่าแก่ของหมู่บ้าน ปัจจุบันเรียกชุมชนบริเวณนั้นว่า **ชุมชนวัดแหลมสุวรรณาราม** สมัยต่อมา เมื่อมีเส้นทางรถไฟเข้ามาถึง สถานีของแหลมท่าฉลอม จึงได้ชื่อว่า สถานีบ้านแหลม ก็เริ่มมีราษฎรเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ปัจจุบันเรียกชุมชนบริเวณสถานีรถไฟบ้านแหลมว่า **ชุมชนห้วยรถไฟ** ถัดมาเป็นแหลมที่อยู่ตรงข้ามคั้งปลายที่เคยเป็นตลาดโกรกกราก ตลิ่งของแหลมนี้นี้เป็นที่ตั้งหมู่บ้านที่มีศาลเจ้าแม่จุก้วยน้อยเป็นศาลเจ้าของชุมชน ถัดมาเป็นช่วงลำน้ำ “ช่องตรง” ที่ตรงข้ามมีน้ำเชี่ยว จึงเรียกว่าโกรกกราก แต่ฝั่งตำบลท่าฉลอมนี้ น้ำไม่เชี่ยวจอดเรือได้ดี จึงกลายเป็นท่าเลที่เหมาะสมในการเป็นจุดขนถ่ายสินค้า ชาวจีนจึงเข้ามาอาศัยกันมาก โดยมีศาลเจ้ากลางเป็นศาลเจ้าของชุมชน และเมื่อชุมชนขยายตัวก็เกิดศาลเจ้าอีกแห่งคือศาลปูนเกล้ากง ชาวจีนที่นี่เรียกชุมชนของตนว่า “เล้งเกียจู้” แต่คนไทยเรียกตามความคับคั่งของเรือขนถ่ายสินค้าว่า **บ้านท่าฉลอม** ปัจจุบันมีการเรียกชื่อตามการแบ่งเขตปกครองใหม่ตามสิ่งก่อสร้างเด่นของชุมชนเป็น **ชุมชนศาลเจ้าแม่จุก้วยน้อย กับชุมชนศาลเจ้ากลาง**

สภาพภูมิทัศน์บริเวณบ้านแหลม
(ตำบลท่าฉลอม)

ต่อมาเป็นวงโค้งสุดท้าย ก่อนแม่น้ำท่าจีนจะไหลออกสู่อ่าวไทย วงโค้งนี้เป็นแบบคู้เดียว และโค้งต่อเนื่องจากมาจากช่องตรงที่บ้านโกรกกราก พอลำน้ำหักโค้งแล้ว ก็ไหลเป็นลำตรงออกสู่อ่าวไทย เนื่องจากลำน้ำช่วงจากท้องคู้ จนถึงปากอ่าวมีลักษณะเป็นช่องทางตรง และมีลมทะเลพัดผ่านมาตามร่องน้ำ บริเวณนี้จึงเรียกกันว่า “ช่องลม” ดังนั้น วัดที่ตั้งอยู่ตรงท้องคู้จึงได้ชื่อว่า วัดช่องลม ผู้เขียนจึงขอเรียกวงโค้งนี้ว่า “วงโค้งช่องลม” แต่เนื่องด้วยชุมชนบริเวณนี้เป็นชุมชนใหม่ที่ขยายตัวต่อเนื่องมาจากหมู่บ้านท่าฉลอม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของตำบล ดังนั้น ปัจจุบันจึงตั้งชื่อเรียกชุมชนบริเวณนี้ว่า **ชุมชนท้ายบ้าน** ส่วนฝั่งตรงข้ามท้องคู้ช่องลมนั้นเป็นปลายแหลม มีคลองกระโจนเป็นคลองสำคัญ เล่ากันว่า ที่เรียกว่าคลองกระโจน เพราะเมื่อก่อนสองฟากคลองมีต้นเสม็ดขึ้นหนาแน่นเป็นยอดสูง มีฝูงลิงหากินอยู่ในป่าเสม็ด เวลาจากลิงจะข้ามคลองก็ “กระโจน” ข้ามคลอง ชาวบ้านจึงเรียกคลองนี้ว่า คลองกระโจน ปัจจุบัน เรียกชุมชนตามชื่อคลองว่า **ชุมชนคลองกระโจน**

ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วงโค้งและคู้น้ำต่าง ๆ ของแม่น้ำท่าจีนช่วงที่ไหลผ่านสมุทรสาคร ล้วนมีร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานที่เก่าแก่ ที่สัมพันธ์กับการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านตามลักษณะของลำน้ำตรงส่วนที่เรียกว่า “คู้” นั่นก็เพราะคู้เหมาะสมกับการจอดเรือ และตรงบริเวณคู้ หรือหัวคู้มักมีคลองสาขาไหลไปเชื่อมกับหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน

ภาพจำลองภูมิลักษณะของสัณฐานของลำน้ำโค้งตวัด

	คู้ง (Concave bank)		แหลม (Point bar)		แม่น้ำ, คลอง (River)
	ท้องคู้ง (Mid-parts of bends)				แอ่งลึก (Pool)

คลองสุนัขหอน-คลองมหาชัย:

คูคลองเชื่อมลุ่มน้ำยุคแรก

วิหารเก่าแก่ วัดใหญ่บ้านบ่อ

แนวคลองสุนัขหอน-มหาชัยนี้ ถือเป็นเส้นทางเชื่อมต่อสายตรงระหว่างสามลุ่มน้ำคือ จากลุ่มน้ำแม่กลองผ่านเข้ามาลุ่มน้ำท่าจีน และไปออกแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างไรก็ตาม ก่อนการเชื่อมต่องดกล่าวนี้นี้ คลองสุนัขหอนเป็นลำคลองธรรมชาติที่เก่าแก่ ทราบได้เพราะลักษณะลำน้ำช่วงตั้งแต่ปากคลองด้านแม่น้ำท่าจีนจนถึงบริเวณบ้านสุนัขหอน เป็นลำน้ำโค้งตัว แต่ระยะต่อไปจนถึงช่วงใกล้เมืองสมุทรสงครามนั้น ลำคลองกลับมีลักษณะค่อนข้างตรง ซึ่งอาจเป็นการขุดแต่งก็เป็นได้ ตามคั้งน้ำต่าง ๆ ของคลองสุนัขหอน ก็มีการตั้งหมู่บ้านกันหลายแห่ง ไหลมาตั้งแต่ปากคลองท่าจีน ในจำนวนนี้ หมู่บ้านบ้านบ่อมีทำเลที่เหมาะสมในการติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ได้ดีที่สุด ทำให้**บ้านบ่อ**และชุมชนใกล้เคียง เติบโตและขยายตัวไปตามลำน้ำได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้น ตามคั้งน้ำของคลองสุนัขหอน จึงกลายเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่ โดยมีวัดเป็นจุดสังเกต อาทิ วัดชีผ้าขาว วัดบางสีคต วัดบางกระเจ้า วัดใหญ่บ้านบ่อ วัดบางน้ำวน วัดบางพลีใหญ่ และวัดกาหลง เป็นต้น ในบรรดาหมู่บ้านเก่าแก่เหล่านี้ น่าสนใจว่า บริเวณคั้งน้ำที่ตั้ง**บ้านกาหลง** และวัดกาหลง เป็นจุดสำคัญของชุมชนชาวนาเกลือ เพราะมีคลองนาขวางแยกจากคลองสุนัขหอน คลองนาขวางนี้ เป็นคลองที่นำไปสู่หมู่บ้านนาเกลืออื่น ๆ อาทิ บ้านนาขวาง บ้านนาโคก เป็นต้น ได้อีกส่วนบริเวณ**บ้านสุนัขหอน** อันเป็นที่มาของชื่อคลองนั้น ตั้งอยู่ตอนกลางระหว่าง

แผนที่ทางรถไฟแม่กลองที่พระยาไวยวุฒิวิเศษฤทธิขอสร้าง พ.ศ. 2447

แผนที่นี้ได้รับการจัดทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ข้อมูลในแผนที่ฉบับนี้สามารถนำมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในช่วง 110 ปีที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี อาทิ ตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือน หมู่บ้าน วัดวาอาราม บางชื่อที่ปรากฏในแผนที่ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน แต่บางชื่อก็สะกดคำต่างออกไป เมืองสมุทรสาครในชวงเวลานั้นมีการแบ่งเขตการปกครองบริเวณคลองสุนัขหอนที่แตกต่างจากปัจจุบัน กล่าวคือ แบ่งเขตปกครองเป็น **แขวงอำเภอก** ได้แก่ แขวงอำเภอกำจิ้น แขวงอำเภอบ้านบางหญ้าแพรก แขวงอำเภอบ้านป้อ แขวงอำเภอบ้านบางกระเจ้า แขวงอำเภอบ้านตัวเตา แขวงอำเภอบ้านโรงเข้ และแขวงอำเภอบ้านกาหลง

สองลุ่มน้ำคือ ลุ่มน้ำท่าจีน กับลุ่มน้ำแม่กลอง ด้วยลักษณะทางภูมิประเทศที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลและน้ำในคลองได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงอย่างมาก ผู้ที่เดินเรือผ่านแคว้นในอดีต จึงต้องแวะจอดเรือเพื่อรอระดับน้ำให้ขึ้นสูงจนพอจะเดินทางต่อไปได้

ชุมชนในแถบคลองธรรมชาติอย่างเช่นคลองสุนัขหอน ต้องปรับการตั้งบ้านเรือนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แม้ว่าการตั้งบ้านตั้งเรือนบริเวณคูก้นน้ำจะมีความเสี่ยงในการถูกน้ำกัดเซาะตลิ่ง แต่เพื่อความสะดวกในการจอดเรือไม่ให้ท้องเรือติดสันดอนในช่วงน้ำลงนั้นสำคัญกว่า ส่วนจุดที่เป็นชุมชนใหญ่ก็มักจะเป็นบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างชุมชนริมน้ำและตอนในของคลองสาขา

ในทางกลับกัน **คลองมหาชัย** มีลักษณะลำคลองที่ต่างออกไป คือเป็นคลองขุดโดยมนุษย์ ที่ตั้งใจขุดให้เป็นแนวตรง อย่างไรก็ดีตาม ถ้าพิจารณาตามลักษณะความตรงแล้วจะพบว่า ช่วงลำคลองตั้งแต่ วัดเสม็ดดำ ถึงวัดโคกขามนั้น แม่ลำคลองเป็นแนวตรง แต่ก็คดโค้งเล็กน้อยเป็นระยะ และตั้งแต่วัดโคกขามเป็นต้นมาจนถึงปากคลองมหาชัย ลำคลองเป็นแนวตรงไม่มีความคดโค้งเลย จึงเป็นไปได้ว่า ช่วงตั้งแต่วัดเสม็ดดำ ถึงวัดโคกขามคงเป็นการขุดที่มีมาก่อน หมู่บ้านหลักบนเส้นทางนี้คงมีเพียง **บ้านเสม็ดดำ** และ **บ้านโคกขาม** ต่อมาจึงมีการขุดต่อกจากบ้านโคกขามมาออกแม่น้ำท่าจีน ซึ่งสำเร็จในรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ เดือนยี่ จุลศักราช 1093 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2265 ตามปฏิทินไทยสากล¹

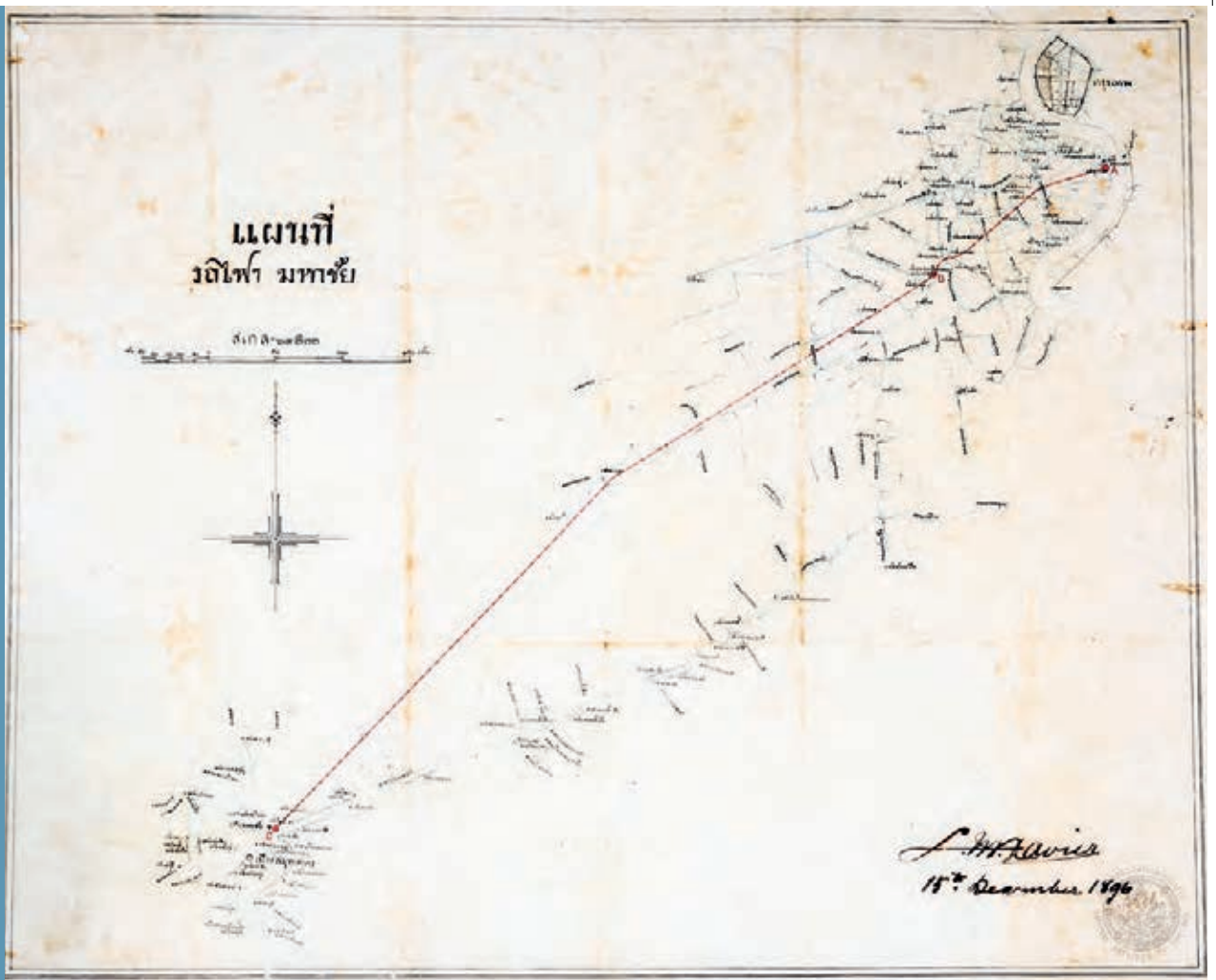
การตั้งหมู่บ้านขึ้นเป็นระยะตามลำคลองทั้งช่วงที่ขุดเก่าขุดใหม่นี้ ซึ่งอาจตามร่องรอยได้จากวัดที่สร้างริมคลองมหาชัยตรงบริเวณที่ขุดตัดขวางทางคลองเก่าตามแนวคลองมหาชัยนั้น ตั้งต้นจากจุดตัดคลองเสม็ดดำเหนือ/คลองเสม็ดดำใต้เป็นจุดตั้งหมู่บ้านชื่อ **บ้านเสม็ดดำ** มีวัดเสม็ดดำเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน ถัดมาเป็นจุดตัดคลองบางน้ำจืด/คลองลัดตะเคียน เป็นจุดตั้งหมู่บ้านชื่อ **บ้านไร่** มีวัดบ้านไร่

¹ การเทียบจุลศักราชเป็นพุทธศักราชแบบง่าย ๆ คือ เอาเลขปีจุลศักราช บวกด้วย 1181 ดังนั้น จุลศักราช 1083 จึงตรงกับพุทธศักราช 2264 แต่ตามหลักแล้ว เลขจุลศักราชจะเปลี่ยนตอนวันขึ้นสงกรานต์ ซึ่งอยู่ในเดือนเมษายนตามปฏิทินไทยสากล ดังนั้น ถ้าคิดตามปฏิทินไทยสากลที่เปลี่ยนเลขพุทธศักราชวันที่ 1 มกราคม ข้อมูลที่ว่า **เดือนยี่ จุลศักราช 1083** ก็ต้องอยู่ในเดือนมกราคม คือเปลี่ยนปีพุทธศักราชแล้ว ดังนั้น เมื่อบวกด้วย 1181 แล้วก็ต้องบวกด้วย 1 อีกทีหนึ่งเป็น พ.ศ. 2265

เจริญผลเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน ถัดไปเป็นจุดตัดคลองสีวาฬสวัสดิ์/คลองโคกขามเก่า มีศาลเทพารักษ์อยู่หนึ่งหลัง ซึ่งปัจจุบันคือศาลพันท้ายนรสิงห์ ส่วน**บ้านโคกขาม** และวัดโคกขามนั้น อยู่ลึกเข้าไปในคลองโคกขามเล็กน้อย ซึ่งย่อมแสดงว่าชุมชนโคกขามเป็นชุมชนเก่าแก่ก่อนการขุดคลองมาตัดผ่าน ถัดมาเป็นจุดตัดคลองวัดบ้านขอม/คลองพระราม เป็นจุดตั้งหมู่บ้านชื่อ **บ้านขอม** มีวัดโสมนาราม (วัดบ้านขอม) เป็นศูนย์กลางชุมชน ถัดมาเป็นจุดตัดคลองห้วยลิง/คลองกระเจ็ดใหญ่ เป็นที่ตั้งของ**บ้านโคก** ซึ่งมีวัดศรีบูรณาวาสเป็นศูนย์กลางชุมชน ถัดมาเป็นจุดตัดคลองเอกราช/คลองกระเจ็ด ใกล้ปากคลองกระเจ็ดมีวัดเจษฎารามเป็นศูนย์กลางชุมชน และตรงปากคลองฝ้ายซ้ายมีวัดตึกมหาขยาราม (วัดตึก) กับศาลเจ้าพ่อเกาเป็นศูนย์กลางชุมชน การเลือกตั้งบ้านในบริเวณที่เป็นจุดตัดเช่น ย่อมแสดงถึงการเลือกทำเลที่เหมาะสมต่อการคมนาคมติดต่อกันระหว่างชุมชนริมคลองมหาชัยกับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินตามลำน้ำสาขาทั้งขึ้นไปทางเหนือออกสู่ที่ราบน้ำจืดและลงมาทางใต้ออกสู่แนวป่าชายเลน

หมู่บ้านตามคิ่งน้ำคลองสุนัขหอนในแผนที่

แผนที่ทางรถไฟตั้งแต่คลองสาน-มหาไชย ซึ่งขุนภาษาปริวัตรขออนุญาตทำทางรถไฟสายนี้ พ.ศ. 2439

แผนที่นี้ถูกเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกัน แผนที่นี้มีข้อน่าสังเกตคือ ตำแหน่งชุมชนสำคัญต่างๆ ริมคลองมหาชัยและโค้งน้ำท่าจีน รอบๆ ใจกลางสมุทรสาคร ตั้งอยู่แทบจะแยกขาดจากแนวเส้นทางรถไฟ ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองการนำเสนอเส้นทางตัดตรงจากกรุงเทพฯ มายังเมืองสมุทรสาคร การปรากฏชื่อบ้านนามถิ่นในคลองมหาชัยจึงกลายเป็นผลพลอยได้จากการสำรวจจริงวัดในครั้งนั้น กล่าวคือ แผนที่ฉบับนี้สามารถช่วยให้ทำความเข้าใจพัฒนาการหมู่บ้านต่างๆ ในคลองมหาชัย และรอบๆ เมืองสมุทรสาครเมื่อ 120 ปีที่แล้วได้อีกด้วย

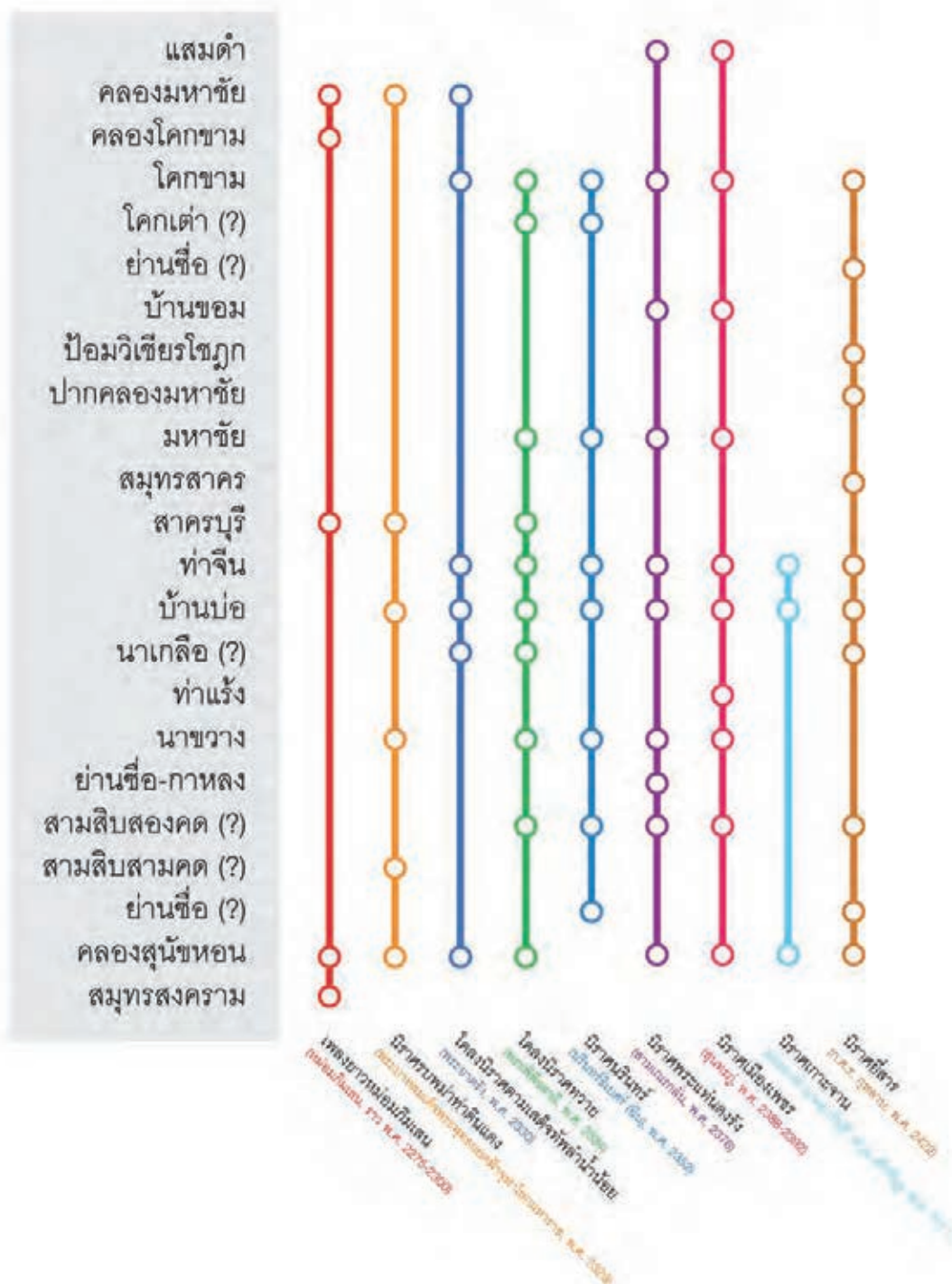
“วรรณกรรมโบราณ” แหล่งเก็บรักษาชื่อบ้านนามถิ่นสาครบุรี

วรรณกรรมประเภทนิราศที่แต่งเรื่องให้เดินทางผ่านพื้นที่สมุทรสาครนั้น ถือเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาบทบาทของคลองมหาชัย-คลองสุนัขหอน ในฐานะที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา วรรณกรรมรุ่นแรกที่พูดถึงย่านนี้มีว่า เป็นการเดินทางผ่านป่าและธรรมชาติและบรรยายถึงเฉพาะหมู่บ้านที่สำคัญระหว่างการเดินทาง ในจำนวนนี้คือ **บ้านโคกขาม และเมืองสาครบุรี** วรรณกรรมรุ่นต่อมาก็เริ่มพูดถึง บ้านบ่อ เช่น เพลงยาวหม่อมมภิรมเสน (ราว พ.ศ. 2275-2300) นิราศรบพม่าทำดินแดง (พ.ศ. 2329) และโคลงนิราศตามเสด็จทัพล้านน้ำน้อย (พ.ศ. 2330) เป็นต้น ต่างจากวรรณกรรมรุ่นหลัง พ.ศ. 2330 ที่พรรณนาชื่อบ้านนามถิ่นที่มากขึ้น เช่น **นาขวาง สามสิบสองคด บ้านขอม ย่านชื้อ กาหลง แสมดำ** และในขณะที่กวีได้เดินทางผ่าน ก็มักเอาวิถีชีวิตผู้คนและพืชพรรณธรรมชาติ มาใช้พรรณนาด้วยวรรณศิลป์ เช่น โคลงนิราศทวายุ (พ.ศ. 2334) นิราศนรินทร์ (พ.ศ. 2352) นิราศพระแท่นดงรัง (ของสามเณรกลั่น) (พ.ศ. 2376) นิราศเมืองเพชร (พ.ศ. 2388-2392) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หลังมีเส้นทางคลองภาษีเจริญ-ดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นคลองหลักสายใหม่ที่เดินทางได้รวดเร็วกว่าเส้นทางคลองมหาชัย-สุนัขหอน ทำให้เส้นทางคลองมหาชัย-สุนัขหอนหมดความนิยม ส่งผลให้งานนิราศที่ผ่านคลองนี้น้อยลง มีเพียงนิราศเกาะจาน (พ.ศ. 2411) ที่ใช้เส้นทางผ่านคลองสุนัขหอน โดยระบุว่าผ่าน **ท่าจีน บ้านบ่อ และบ้านสุนัขหอน** ส่วนนิราศยี่สาร (พ.ศ. 2422) ก็เลือกเอาคลองทั้งสองนี้เป็นเส้นทางเดินทางเฉพาะขากลับ นอกจากนี้ ยังมีเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ อาทิ รายงานการตรวจราชการหัวเมืองเพชรบุรี สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน พ.ศ. 2442 ที่เสด็จออกจากเพชรบุรี ผ่านสมุทรสมุทรสาคร โดยทรงใช้เส้นทางคลองสุนัขหอน และคลองมหาชัย เป็นต้น จากนั้นเป็นต้นมา บทบาทของเส้นทางคลองมหาชัย-สุนัขหอนก็ลดลง จนกระทั่งภายหลังการสร้างทางรถไฟสายท่าจีน และทางรถไฟสายแม่กลอง การเติบโตของชุมชนในบริเวณคลองมหาชัยและคลองสุนัขหอนนี้จึงกลับมาคึกคักอีกครั้ง

"วรรณกรรมโบราณ" แหล่งเก็บรักษาชื่อบ้านนามถิ่น

จุดชื่อบ้านนามถิ่นรายทางที่ทวีพบเห็นในวรรณกรรม ขณะเดินทางในคลองมหาชัยและคลองสุนัขหอน

คลองมหาชัย
ในปัจจุบัน

คลองมหาชัย
ในปัจจุบัน

คลองสุนัขหอน
ในปัจจุบัน

แม่น้ำท่าจีน
บริเวณตำบลท่าจีน

คลองภาษีเจริญ-ดำเนินสะดวก:

คูคลองเกิดใหม่ในสมัยพัฒนาเศรษฐกิจสยาม

ศาลเจ้ากิ้วเทียงเนี้ยว และคลองดำเนินสะดวก

คลองทั้งสองนี้ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ระหว่าง พ.ศ. 2409-2415 ลักษณะลำคลองจึงเป็นแนวตรงโดยตลอดสุดสายตา ขุดขึ้นเพื่อพัฒนาที่ดินระหว่างลุ่มน้ำให้เป็นพื้นที่การเกษตรสองฝั่งคลอง และใช้คลองเป็นเส้นทางขนส่งผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าอื่นๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ คลองภาษีเจริญถูกขุดขึ้นเพื่อเชื่อมคลองบางกอกใหญ่กับแม่น้ำท่าจีน โดยมีปากคลองฝั่งท่าจีนอยู่บริเวณตำบลดอนไก่ดี ประโยชน์ที่ได้รับจากเส้นทางคมนาคมใหม่นี้คือ ถูกใช้เป็นเส้นทางขนส่งผลผลิตน้ำตาลจากโรงหีบอ้อยที่มีอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และยังใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่พื้นที่บุกเบิกใหม่ในการขยายพื้นที่ทำนาทำสวนเพื่อนำผลผลิตทางการเกษตรส่งออกตามนโยบายเศรษฐกิจการค้าหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ส่วนคลองดำเนินสะดวกนั้น ก็มีวัตถุประสงค์ลักษณะเดียวกัน แต่เชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีน ซึ่งมีปากคลองอยู่ที่ตำบลบางยางฝั่งตรงข้ามกับปากคลองภาษีเจริญ กับแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งมีปากคลองอยู่ที่ตำบลบางนกแขวก เมืองสมุทรสงคราม

ดังนั้น ในเอกสารประวัติศาสตร์ หรือ วรรณกรรมที่เขียนขึ้นหลังจากการ
ขุดคลองทั้งสอง จึงไม่ค่อยมีบทบรรยายเกี่ยวกับบรรยากาศสองฝั่งคลองเท่าใดนัก
เพราะโดยมากเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ ดังมีตัวอย่างจาก “นิราศยี่สาร” (พ.ศ. 2422)
ที่กวีได้พรรณาสภาพภูมิทัศน์ว่าเต็มไปด้วย “ทุ่งนาหญ้าอุดม” ส่วนการเดินทางและ
สังเกตบ้านเรือน ก็จะอาศัยเสาหลักเสี้ยนในลำคลองเป็นจุดสังเกต ทั้งนี้อาจเพราะ
สภาพเป็นป่าและหนองบึง ไม่มีอะไรโดดเด่นพอที่จะนำมาเล่านอกจากนกนานาพันธุ์
ที่เห็นตามรายทาง ชุมชนที่เกิดขึ้นในคลองทั้งสองนี้ จึงมีลักษณะเป็นชุมชนที่
เกิดขึ้นใหม่จากการบุกเบิกที่ดินและขุดคลองซอยคลองย่อยมากมายเข้าไปยัง
พื้นที่รกร้าง

คลองภาษีเจริญและสะพานเวียงบุญ
บริเวณหน้าที่ทำการอำเภอกระทุ่มแบน รวบรวมต้น พ.ศ. 2520
ภาพถ่ายโดย หน้อย วัดดอนไก่อ๊ต เอื้อเฟื้อภาพโดย ชรินทร์ อินทร์พิทักษ์

เมื่อล่องตามคลองภาษีเจริญมาจากกรุงเทพฯ เมื่อเข้าเขตจังหวัดสมุทรสาคร ก็จะพบหมู่บ้านแรกคือ **บ้านหนองพะอง** มีวัดหนองพะองเป็นศูนย์กลางชุมชน และเป็นบ้านที่ตั้งอยู่ติดกับคลองขุดที่ชื่อ คลองวัดหนองพะอง ตรงข้ามฝั่งคลองเอื้อง ๆ กัน เป็นจุดปักเสาหลักเส้นที่ 4 ชุมชนที่มาตั้งบริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า **บ้านหลักสี่** ถัดมา บริเวณจุดปักเสาหลักเส้นที่ 5 ซึ่งปัจจุบันสูญหายไปแล้วนั้น เดิมเป็นที่ดินของราชพัสดุ ที่ให้ราษฎรเช่าทำสวนผัก บริเวณนี้จึงเรียกกันว่า **บ้านสวนหลวง** ซึ่งต่อมาที่ดินผืนนี้ ถูกใช้เป็นที่ตั้งค่ายทหารชื่อว่า **ค่ายกำแพงเพชรอัครโยธิน** ถัดมาเป็นพื้นที่แนวคลอง ที่ตัดผ่านพื้นที่ใกล้เคียงกับ “วงโค้งกระทุ่มแบน” ดังนั้น คลองภาษีเจริญช่วงนี้จึงตัดผ่าน คลองเก่าของพื้นที่ที่ไหลออกแม่น้ำท่าจีนถึง 2 เส้น จุดแรกตัดคลองกระทุ่มแบน กับจุดที่สองตัดคลองท่าเสา

อาคารสำนักงานเทศบาล ตำบลตลาด กระทุ่มแบน
ที่มาภาพ: สมปอง หัตถวงษ์

บริเวณปากคลองกระทุ่มแบนนั้น เป็นหมู่บ้านเก่าแก่มานาน มีศาลเจ้าแป๊ะกงเป็นศาลเจ้าสำคัญของหมู่บ้าน จนเมื่อคลองภาษีเจริญตัดผ่านคลองกระทุ่มแบน ซึ่งอยู่ไม่ไกลหมู่บ้านมากนัก ทำให้มีการเคลื่อนย้ายมาตั้งบ้านตั้งตลาดกันบริเวณจุดตัดดังกล่าว จนขยายตัวเป็นชุมชนขยายใหญ่ และเป็นศูนย์กลางปกครองของบริเวณนี้ จุดตัดนี้ทำให้คลองกระทุ่มแบนถูกแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงปากคลองถึงจุดตัด ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “คลองแป๊ะกง” ตามชื่อศาลเจ้าสำคัญของหมู่บ้าน ส่วนลำคลองตั้งแต่จุดตัดลงไปนั้น ยังคงเรียกชื่อเดิมว่า “คลองกระทุ่มแบน” ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเรียกจุดตัดนี้ว่า จุดตัดคลองแป๊ะกง/คลองกระทุ่มแบน ปัจจุบันพื้นที่บริเวณจุดตัดนี้เรียกว่า **ชุมชนตลาดกระทุ่มแบน** และเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอกระทุ่มแบนอีกด้วย

ถัดมาตรงคุ้งปลายของวงโค้งกระทุ่มแบน เป็นที่ตั้งของ **บ้านดอนไถ่ดี** และมีวัดดอนไถ่ดีเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน และใกล้เคียงกันนั้นมีปากคลองท่าเสา ซึ่งคลองนี้ถูกคลองภาษีเจริญตัดผ่าน ทำให้ความเจริญย้ายมาอยู่ที่จุดตัดนี้ ผู้เขียนขอเรียกจุดตัดนี้ว่า จุดตัดคลองท่าเสา ปัจจุบันชุมชนบริเวณนี้ชื่อว่า ชุมชนวัดดอนไถ่ดี จากนั้น ลำคลองภาษีเจริญจึงไปออกแม่น้ำท่าจีนที่คุ้งต้นของ “วงโค้งบ้านท่าเสา” (กึ่งวงโค้งมีคลองท่าเสา) ซึ่งบริเวณตลิ่งฝั่งนอกของช่องตรงแรกเป็นที่ตั้งของวัดอ่างทอง

บรรยากาศตึกแถวไม้และปูน ตลอดแนวคลองภาษีเจริญ
ในตำบลตลาดกระทุ่มแบน
ภาพถ่าย: แสงชัย ตั้งธำรง เอื้อเฟื้อภาพ: นิภัทร์ มั่นคง

นอกจากจุดสังเกตที่เป็นจุดตัดแล้ว จุดหมายตาที่เคยสำคัญอย่างมากในอดีตของคลองภาษีเจริญคือ “เสาหลักเส้น” ที่ปักไว้บอกระยะทาง กลับถูกลดบทบาทลงไปเหลือเพียงชื่อหมู่บ้านบางแห่งที่รักษาเอาไว้ เช่น **บ้านหลักสี่** ตำบลสวนหลวง บริเวณใกล้กับวัดใหม่หนองพะอง สัมพันธ์กับ**แขวงหลักสาม** เขตหนองแขม และ**แขวงหลักสอง** เขตบางแค กรุงเทพฯ ที่ได้ชื่อมาจากเสาหลักเส้นในกลุ่มเดียวกัน **เสาหลักห้า**สูญหายไปแล้ว เหลือเพียง**เสาหลักหก** แต่ทว่าตำแหน่งที่ตั้งของเสาอยู่ระหว่างวัดดอนไก่ดีกับคลองกระทุ่มแบน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีมาแต่ดั้งเดิม ตัวเสาจึงไม่ได้มีบทบาทในการตั้งชื่อหมู่บ้านในแถบตลาดกระทุ่มแบน

เสาหลักเส้นที่สี่ร้อย
ในท้องที่ตำบลสวนหลวง

เสาหลักเส้นที่หกร้อย
ในท้องที่ตำบลตลาดกระทุ่มแบน

ในขณะที่การตั้งชื่อหมู่บ้านตามลำคลองดำเนินสะดวกให้ความสำคัญกับเสาหลักเส้นอย่างมาก ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงปักอยู่ครบทุกหลัก หมู่บ้านที่อยู่บริเวณที่ปักเสาหลักศูนย์และหลักหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีมาแต่เดิม ดังนั้นชื่อหมู่บ้านก็ยังคงเป็นชื่อเดิมที่เรียกกันมาคือ บางยาง สวนส้ม และประตูน้ำ พื้นที่ตามคลองระยะต่อมาเป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่และเป็นเส้นตรง ดังนั้น เสาหลักเส้นจึงเป็นที่หมายตาของการเดินทาง และทำให้หมู่บ้านใหม่ๆ มาตั้งไม่ไกลจากที่ปักเสา ชื่อเสาหลักเส้นจึงถูกนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านและวัดประจำถิ่นว่า **บ้านหลักสอง** (ต.หลักสอง) กับวัดหลักสอง **บ้านหลักสาม** (ต.หลักสาม) **บ้านหลักสี่** กับวัดหลักสี่ราษฎร์โมศรรวมไปถึงการนำมาตั้งชื่อตลาด**หลักห้า**ที่ตั้งอยู่ใกล้กับเส้นเขตระหว่างอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีและอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

บ้านเรือนริมคลองดำเนินสะดวก ย่านปากคลองบางยาง
 ถ่ายโดยศาสตราจารย์ Robert Larimore Pendleton
 ที่มาภาพ: The American Geographical Society Library,
 University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

วัดหลกสอง ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเสาหลักเส้นที่ 2

เสาหลักเส้นที่ 2

ที่ว่าการอำเภอบ้านแพ้ว ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเสาหลักเส้นที่ 3

เสาหลักเส้นที่ 3

วัดหลักสี่ราษฎร์สโมสร มีที่มาจากเสาหลักเส้นที่ 4

เสาหลักเส้นที่ 4

เสาหลักเส้นที่ 1

เสาหลักเส้นที่ 5

ด้วยเหตุนี้ หมู่บ้านในย่านคลองดำเนินสะดวกจึงเจริญขึ้นมาพร้อมกับ การบุกเบิกที่ดินริมสองฝั่งสอง ซึ่งถ้ามองจากที่สูงแล้วจะเห็นคลองซอยและลำราง มากมายที่ถูกขุดตรงเป็นแนวตัดกันไปมาคล้ายตารางแยกออกมาจากคลองสาขา ของคลองดำเนินสะดวกไปทางทิศเหนือและใต้ ภูมิประเทศแบบเครือข่ายลำน้ำ บนที่ราบเช่นนี้ จึงมักนำเอาชื่อคลองมาเป็นชื่อหมู่บ้าน โดยชื่อคลองเหล่านี้จะถูก ตั้งชื่อตามลักษณะลำคลอง หรือตามพืชหรือสัตว์ที่อาศัยอยู่บริเวณหมู่บ้านริมคลอง หรือชื่อเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดคลอง อาทิ **บ้านคลองตัน บ้านคลองเจ็ดริ้ว บ้านคลอง พาดหมอน บ้านคลองตาปลั่ง บ้านคลองเขื่อนขันท์ บ้านคลองจางวาง บ้านคลอง หม้อแกง บ้านคลองตาขำ บ้านคลองแค บ้านคลองใหญ่ บ้านใหม่คลองดำเนิน บ้านคลองสองห้อง บ้านคลองสามัคคี บ้านคลองใหม่ บ้านคลองหินปัก เป็นต้น**

คลองตาขำ

นอกจากนี้ หมู่บ้านตามลำคลองเมื่อขยายเป็นชุมชนใหม่ ก็ยังสามารถแบ่งออกเป็นหมู่บ้านใหม่แต่ยังอ้างอิงชื่อตามชื่อเดิม ร่วมกับระบุตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านไปด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือ บ้านเจ็ดริ้ว ชุมชนมอญที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของสมุทรสาคร มักตั้งบ้านตลอดแนวคลองเจ็ดริ้ว ทำให้เมื่อภายหลังได้แบ่งเขตให้ย่อยลง เพื่อสะดวกในทางการปกครองของส่วนภูมิภาค จึงนำชื่อคลองมาใช้ในการตั้งชื่อ **บ้านคลองเจ็ดริ้ว** และยังแบ่งออกเป็น **บ้านต้นคลองเจ็ดริ้ว** **บ้านกลางคลองเจ็ดริ้ว** และ **บ้านปลายคลองเจ็ดริ้ว** จึงเห็นได้ว่าชื่อบ้านนามถิ่นนอกจากจะบอกเล่าความหมายที่ซ่อนอยู่ในชื่อแล้ว ยังบ่งบอกประวัติการจัดตั้งเขตการปกครองของหมู่บ้านที่ขยายไปตามลำคลองได้อีกทางหนึ่ง

บริเวณหน้าวัดเจ็ดริ้วเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นบริเวณกลางคลองเจ็ดริ้ว หมู่บ้านเจ็ดริ้วริมคลองในละแวกวัดเจ็ดริ้วจึงมีชื่อในทำเนียบท้องที่ว่า บ้านกลางคลองเจ็ดริ้ว

สองฝั่งถนนสมัยใหม่: ร่องรอยในชื่อบ้านนามถิ่นในชุมชนเมือง

เมื่อหมู่บ้านกลายเป็นชุมชนเมือง คลองและเส้นทางน้ำในปัจจุบันจึงเริ่มลดบทบาทลง เส้นทางสัญจรสมัยใหม่คือทางรถไฟและรถยนต์ ได้แก่ ทางรถไฟสายท่าจีน-แม่กลอง (พ.ศ. 2477-2478) และการตัดถนนสำคัญเชื่อมเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ถนนเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2477) ถนนพระรามที่ 2 (พ.ศ. 2516) ถนนพระปิ่นโต-บ้านแพ้ว (พ.ศ. 2519) และถนนเอกชัย (พ.ศ. 2528) การเติบโตของเมืองและการเร่งพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเทศบาล ทำให้มีการปรับชื่อบ้านนามถิ่นให้สะดวกในการปกครองมากขึ้น ชุมชนหลายแห่งที่ได้รับการตั้งชื่อเมื่อถนนได้เข้ามามีบทบาทในความเจริญ จึงเป็นชื่อถนนสายหลักที่ตัดผ่าน หรือมีชื่อนั้นก็เป็นชื่อสถานที่สำคัญในย่านนั้น การตั้งชื่อนานี้ พบได้ในตัวเมืองสมุทรสาคร และอำเภอกระทุ่มแบน ซึ่งเป็นบริเวณใกล้กับกรุงเทพมหานครมากกว่าส่วนอื่นๆ ของจังหวัด คือ เขตเทศบาลนครสมุทรสาคร ที่รวมเอาสุขาภิบาลท่าฉลอมเข้ากับท้องที่ตำบลมหาชัย และโกรกกรากเข้าไว้ด้วยกัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2459 ส่วนตำบลตลาดกระทุ่มแบน เป็นเทศบาลเมืองกระทุ่มแบน ตั้งแต่ พ.ศ. 2483

พิธีเปิดถนนเศรษฐกิจ 1
(กรุงเทพฯ-สมุทรสาคร)
เมื่อ 20 พฤษภาคม 2495
โดยมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี ได้ไปเป็นประธาน
ที่มาภาพ ภาพหน้าปก
ข่าวประชาสัมพันธ์
ฉบับกำนันผู้ใหญ่บ้าน
ปีที่ 3 ฉบับที่ 3
เมษายน-พฤษภาคม 2495
ที่มาภาพ: Isuriyasrun Museum
เอื้อเฟื้อโดย ชรินทร์ อินทร์พิทักษ์

เหตุนี้ ชุมชนใหม่ ๆ ที่ต้องแบ่งตัวออกจากชุมชนหรือหมู่บ้านเดิม จึงต้องเปลี่ยนหรือตั้งชื่อใหม่ให้เป็นประโยชน์ต่องานปกครองในเขตเมือง โดยตั้งชื่อให้สื่อถึงตำแหน่งและเส้นทางเข้าถึงชุมชน ชื่อทำนองนี้เช่นอิงกับรถไฟคือ **บ้านริมทางรถไฟ ชุมชนหัวรถไฟวัดแหลม** อิงกับชื่อถนนหรือซอยเช่น **ชุมชนเศรษฐกิจ ชุมชนเจริญวิถี ชุมชนเดิมบาง ชุมชนซอยเจียม ชุมชนนราชนูทิศ ชุมชนท่าปรัง** และบางครั้งชื่อชุมชนยังรักษาชื่อเก่าของถนนก่อนที่มีการเปลี่ยนชื่อถนน เช่น **ชุมชนโรงไฟฟ้า** เรียกตามชื่อถนนโรงไฟฟ้า ซึ่งเป็นชื่อลำลองของถนนที่ปัจจุบันคือ ถนนวิเชียรโชฎก ส่วนชื่อบ้านนามถิ่น ชื่อชุมชนในอำเภอกระทุ่มแบน ทั้งที่เทศบาลเมืองกระทุ่มแบน และเทศบาลนครอ้อมน้อย ที่ตั้งชื่อทำนองนี้ เช่น **ชุมชนสี่แยก วัดดอนไก่อดี ชุมชนหัวถนน ชุมชนซอยโรงนุ่น ชุมชนซอยก้านวิจิตร ชุมชนอรรถภัทรก้าวหน้า** เป็นต้น

แผนที่แสดงขอบเขตการให้บริการไฟฟ้าในจังหวัดสมุทรสาคร สมัย พ.ศ. 2472
 ที่มาภาพ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ,
 แผนที่บริเวณที่บริษัทไฟฟ้าจังหวัดจำกัดได้ยื่นเรื่องรออนุญาตตั้งโรงจำหน่ายไฟฟ้า
 ที่ตำบลท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสาคร พ.ศ. 2472.
 ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ทางรถไฟสายท่าจีน

ถนนถวายเป็น

สถานีรถไฟมหาชัย

“นามบุคคลสำคัญ” ในชื่อบ้านนามถิ่นสาครบุรี

บุคคลสำคัญของจังหวัดสมุทรสาคร ที่ปรากฏในชื่อบ้านนามถิ่น ส่วนมากเป็นนามบุคคลที่ได้รับการตั้งชื่อเป็นชื่อถนนในเขตชุมชนเมือง ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า เมื่อหมู่บ้านในเขตชุมชนเมืองเติบโตขึ้นจึงมีการตั้งชื่อใหม่เพื่อความสะดวกในการปกครองตามรูปแบบสมัยใหม่ ชื่อถนนจึงเป็นชื่ออันดับต้น ๆ ที่มักถูกนำมาตั้งชื่อชุมชนตามเขตการปกครองใหม่ หรือมีฉะนั้นก็เป็นชื่อของคหบดีผู้บริจาดที่ดินหรือจัดสรรที่ดินที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่จังหวัด เช่น บุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่มียบทบาทในการพัฒนาท่าฉลอม เมืองสมุทรสาคร คือ **ขุนสมุทรณิรัตน์ (พ.ศ. 2422-2489)** โดยตลอดชีวิตของท่าน ไม่ว่าจะอยู่ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ท่านได้ทำนุบำรุงวัด โรงเรียน ถนน สะพาน และคลองสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ในท่าฉลอมและท่าจีนจำนวนมาก จนกระทั่งราว พ.ศ. 2474 ท่านจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ “สมุทรณิรัตน์” หมายถึง คุณงามความดีของท่านคู่กับบ้านเมืองสมุทรสาคร และยังสื่อไปถึง “เกลือ” ผลผลิตสีขาวดั่งมณีที่ได้จากน้ำทะเล เพราะท่านเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้านนาเกลือณิรัตน์ ชุมชนนาเกลือเอกชนขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศสมัยนั้น

หลังจากที่ความเจริญของเมืองสมุทรสาครได้ขยายขยายเข้ามาถึงฝั่งมหาชัยแล้วนั้น มีการตัดถนนใหม่ ๆ ขึ้นมาทำให้ต้องมีการตั้งชื่อถนน ชื่อบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือเป็นชื่อบุคคลที่สร้างความเจริญให้แก่จังหวัดจึงมักได้รับการพิจารณาเป็นลำดับต้น ๆ ในการตั้งชื่อ ดังเห็นได้จากชื่อถนนที่ปรากฏในเขตเทศบาลนครสมุทรสาคร อาทิ **ถนนสรศักดิ์ ถนนสรรเพชร ถนนเจ้าเสือ ถนนเอกชัย ถนนนรสิงห์** ล้วนเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับ**สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ)** ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราววีรกรรมความซื่อสัตย์ของพันท้ายนรสิงห์ โดย “ถนนนรสิงห์” ได้ถูกนำชื่อไปตั้งชื่อชุมชนที่อยู่บริเวณถนนนั้นว่า **ชุมชนนรสิงห์** อีกตัวอย่างหนึ่งคือพระนามของ**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ผู้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมวิเชียรโชฎกณปากน้ำท่าจีน ขุดลอกคลองมหาชัย และขุดตัดคลองสุนัขหอนบางส่วน ทำให้เมืองสาครบุรีกลับมามีบทบาททางเศรษฐกิจและเป็นฐานกำลังในการป้องกันประเทศเพื่อเป็นการรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณจึงได้นำพระสมัญญานามมาตั้งชื่อถนนว่า “ถนนเจษฎาวิถิ” อันเป็นที่มาของชื่อ**ชุมชนเจษฎาวิถิ** ในเวลาต่อมา

วงเวียนน้ำพุ บริเวณจุดตัดของถนนนรสิงห์และถนนสุขคนวิท
ใจกลางกลางตกแต่งด้วยพานรัฐธรรมนูญ
แต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ สัญลักษณ์ของยุคสมัยใหม่ในขณะนั้น
เอื้อเฟื้อภาพ: ชนินทร์ อินทร์พิทักษ์

นอกจากตัวอย่างชื่อที่นำมาจากพระนามของบุรพกษัตริย์แล้ว ชื่อบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการพัฒนาเมืองสมุทรสาครยุคใหม่ก็มีตัวอย่างให้เห็นคือ **ถนนสุนทรวิท** ซึ่งตั้งชื่อตาม **ขุนสุนทรวิทศึกษากร (สำอางค์ สุนทรวิท) (พ.ศ. 2445-2505)** ผู้แทนราษฎรคนแรกของจังหวัดสมุทรสาคร ผู้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาจังหวัดสมุทรสาคร อาทิ การตัดถนนเศรษฐกิจ 1 และถนนเอกชัย (ช่วงคอกกระบือ-มหาชัย) การขุดลอกคลองสุนัขหอนและคลองภาษีเจริญ การขุดขยายคลองโรงเข้และคลองบางน้ำจืด รวมไปถึงการผลักดันให้เกิดนิคมสหกรณ์นาเกลือที่ตำบลโคกขาม ต่อมาเมื่อดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีกระทรวงมหาดไทย ก็ยังผลักดันให้เกิดการพัฒนาเมืองกระทรวงมหาดไทยเช่นกัน อาทิ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า การวางรากฐานการประปา-สาธารณสุข และอุปถัมภ์การศึกษาโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น ถนนสุนทรวิทจึงเป็นถนนที่มีอยู่ทั้งในเทศบาลนครสมุทรสาคร และเทศบาลเมืองกระทุ่มแบน โดยในเขตเทศบาลเมืองกระทุ่มแบนมีชุมชนหนึ่งคือ **ชุมชนสี่แยกวัดดอนไก่อี** ที่เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ภายหลังการตัดถนนดังกล่าว

ในขณะที่ **ถนนราชอุทิศ** ซึ่งตั้งชื่อไว้เป็นอนุสรณ์แด่ **พระนรราชจำนง (สิงห์ ไรวา) (พ.ศ. 2443-2532)** ปลัดกระทรวงพาณิชย์วัยเกษียณ ผู้กลับมาใช้ชีวิตบั้นปลายที่สมุทรสาครบ้านเกิดช่วงหลัง พ.ศ. 2505 ท่านได้บริจาคที่ดิน และทุนทรัพย์สร้างโรงพยาบาลสมุทรสาคร และโรงเรียนเทศบาลมหาชัย (อนุกุลราษฎร์) รวมไปถึงการสนับสนุนสาธารณกุศลในจังหวัดอีกมากในเวลานั้น แต่ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นชื่อของชุมชนที่อยู่บริเวณถนนสายนั้นด้วยชื่อ **ชุมชนนรราชอุทิศ**

ชื่อของนายอำเภอ นักพัฒนา ก็ถูกนำมาตั้งชื่อถนนหรือคลองเพื่อเป็นอนุสรณ์ด้วยเช่นกัน อาทิ **ถนนเดิมบาง** ซึ่งได้รับการตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ **หลวงเดิมบางบริบาล (เดิม กุณทลบุตร) (พ.ศ. 2436-2530)** ท่านเป็นชาวจังหวัดจันทบุรี แต่รับราชการไปยังที่ต่างๆ และย้ายมาดำรงตำแหน่งนายอำเภอกระทุ่มแบน ใน พ.ศ. 2473-2476 และอำเภอเมืองสมุทรสาคร ใน พ.ศ. 2476-2479 ต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ จึงมีการตั้งชื่อชุมชนที่อยู่ติดถนนเส้นนี้ว่า **ชุมชนเดิมบาง** ส่วนชื่อนายอำเภอที่ปรากฏในชื่อคลอง เช่น **คลองสี่วาพาสวัสดิ์** ซึ่งมาจากชื่อ **นายสิงห์ ภาสวัสดิ์** (นายอำเภอเมืองสมุทรสาคร พ.ศ. 2481-2483) หรือชื่อ **บ้านแนวลิขิต คลองแนวลิขิต** มาจากชื่อ **นายลิขิต รัตนสังข์** (นายอำเภอกระทุ่มแบน พ.ศ. 2483-2487) และชื่อ **บ้านคลองแนวนิยม คลองแนวนิยม** ก็มาจากชื่อนายนิยม **เอี่ยมใจกล้า** (นายอำเภอกระทุ่มแบน พ.ศ. 2499-2503) เป็นต้น

อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ เมืองสมุทรสาคร ไม่มีข้อมูลว่าสร้างในปีใด แต่คาดว่าสร้างในช่วงหลัง พ.ศ. 2482-2483 ซึ่งมีนโยบายจำลองอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญไปทั่วประเทศ อนุสาวรีย์แห่งนี้ ตั้งอยู่ใจกลางแยกที่เจียบสงบ มีต้นไม้ และพื้นที่สำหรับหย่อนใจ ต่อมาจึงมีการปรับเปลี่ยนเป็น วงเวียนน้ำพุ รว พ.ศ. 2504 โดยมีพิธีเปิดวงเวียนน้ำพุ ในสมัยนายสุรินทร์ เทพกาญจนา เป็น นายกเทศมนตรีสมุทรสาคร นายดำริ น้อยมณี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และมีจอมพลประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานในพิธี
 เอื้อเฟื้อภาพและข้อมูล: พอพจน์ วีระสิทธิ์ มีอำพล

เอกสารแนบเพิ่มเติม (เฉพาะประเด็น)

ชื่อบ้านนามถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมุทรสาครเบื้องต้น

สมพงษ์ เชาวน์แหลม. 2539. **นามเนื่องเมืองสาครบุรี**. สมุทรสาคร: โรงเรียนสมุทรสาครบูรณะ.

สมพงษ์ เชาวน์แหลม. 2542. **สมุทรสาครในประวัติศาสตร์และวรรณคดี**.สมุทรสาคร: ม.ป.ท.

กรมการปกครอง. 2526. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสมุทรสาคร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

สุภาพรณ์ จินตามณีโรจน์. 2554. **ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

มณฑล คงแถวทอง. 2527. **เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. ม.ล., 2526. **การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 19**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยา

Webb, G.J.W., Manolis, S.C. and Brien, M.L. (2010). **Saltwater Crocodile *Crocodylus porosus***. Pp. 99-113 in Crocodiles. Status Survey and Conservation Action Plan. Third Edition, ed. by S.C. Manolis and C. Stevenson. Crocodile Specialist Group: Darwin.

ตรงใจ หุตางกูร. 2557. “การตีความใหม่เรื่องขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดีบนที่ราบภาคกลางตอนล่าง” ใน **วารสารดำรงวิชาการ** ปีที่ 13, เล่ม 1, หน้า 11-44.

สรายุทธ บุญยะเวชชีวิน และรุ่งสุริยา บัวสาลี. 2554. **ป่าชายเลน นิเวศวิทยาและพรรณไม้**. กรุงเทพฯ: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.

เอกสารประวัติศาสตร์ จังหวัดสมุทรสาคร ประเภทแผนที่เก่าที่สำคัญ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กต. 41. แผนที่สมุทรสาคร แผนที่สถานีกาหลง จังหวัดสมุทรสาคร สํารวจเมื่อ พ.ศ. 2456 พิมพ์ที่ กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2464.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กบค. 1-(16-27). แผนที่สมุทรสาคร บ้านสามหลัก แผนที่บ้านสามหลัก (บ้านแพ้ว) อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และ เขตติดต่อ กรมแผนที่รวบรวมเมื่อ พ.ศ. 2469 พิมพ์ที่กรมแผนที่ พ.ศ. 2483.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กบค. 2-(3-15). แผนที่เมืองสมุทรสาคร มณฑล นครไชยศรี สํารวจเมื่อ พ.ศ. 2456 พิมพ์ที่ กรมแผนที่ทหารบก พ.ศ. 2460.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กบค. 5-(11-3). แผนที่สมุทรสาคร แผนที่บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร พิมพ์ที่กรมแผนที่ฯ พ.ศ. 2482, 2496.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กบค. 5-(11-4). แผนที่จังหวัดสมุทรสาคร สํารวจเมื่อ พ.ศ. 2456 พิมพ์ที่กรมแผนที่ฯ พ.ศ. 2474.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. ร.5 ยธ. 30. แผนที่ทางรถไฟแม่กลองที่ พระยาไวยวุฒิวิเศษฤทธิ์ก่อสร้าง พ.ศ. 2447.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. ร.5 ยธ. 35. แผนที่ทางรถไฟตั้งแต่คลองสนามไชย ซึ่งขุนภาษาปวิตรขออนุญาตทำทางรถไฟสายนี้ พ.ศ. 2439.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กต. 134. แผนที่บ้านหัวกระบือ จังหวัดธนบุรี กรมแผนที่ทหารบกสํารวจ พ.ศ. 2455 พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2463.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ. กบค. 5-(9-8). แผนที่บ้านเขมร จังหวัดนครปฐม พิมพ์ที่กรมแผนที่ พ.ศ. 2469.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ยธ. 5 .8/4. แผนที่ประกอบ หนังสือสัญญา ทำทางรถไฟสายแม่กลอง ใน เอกสารราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงโยธาธิการ กรมรถไฟ เอกสารรถไฟสายมหาไชย.

ภาคที่ 3

ผู้คน การเคลื่อนย้าย และสายสัมพันธ์
หลากหลายชาติพันธุ์ ในสมุทรสาคร

ดร.สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ และ จักรี โพธิ์มณี

คนหลากหลายชาติพันธุ์ใน “สาครบุรี”

ด้วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมือง “สาครบุรี” ที่เป็นปากน้ำออกสู่ทะเล มีแม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อ กับเมืองหลวง บริเวณนี้จึงเป็นเมืองท่าค้าขายสำคัญ และเป็นเส้นทางน้ำสายหลักในการระดมพลเพื่อ เดินทางไปทำศึกกับพม่าในอดีต ส่งผลให้มีการอพยพ เคลื่อนย้ายของคนกลุ่มต่าง ๆ มาตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่อง ด้วยมีการติดต่อกับชุมชนต่างวัฒนธรรม อย่างชัดเจนในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ในระยะแรกเป็นการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคม ทางน้ำ โดยเฉพาะช่วงตำบลมหาชัยเป็นบริเวณ ปากแม่น้ำท่าจีน มีชาวจีนเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐาน (ดังรายละเอียดในภาค 1)

นอกจากคนจีน ที่เป็นแรงงานอิสระ มีเสรีภาพในการเดินทางและตั้งหลักแหล่งเพื่อช่วย การค้าของหลวง ทำหน้าที่เก็บภาษี การส่งออก และการเดินเรือแล้ว ยังมีคนหลากหลายชาติภาษา อาทิ มอญที่อพยพหลีกเลี่ยงการสู้รบกับพม่าเข้ามาขอพึ่ง พระบรมโพธิสมภาร คนลาวและเขมร ที่ถูกกวาดต้อน กลับมาในการสงคราม เพื่อเป็นแรงงานอยู่ใน ราชอาณาจักร อยู่ภายใต้ระบบไพร่ ทาส สังกัด มุลนาย ต้องทำงานให้หลวง คนเหล่านี้ถูกเกณฑ์ มาเป็นแรงงานสร้างวัด คูคลองและป้อมปราการ เมื่อเสร็จงาน คนส่วนหนึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ และยังคงพูดภาษาของตน ดังพรรณนาในนิราศ พระแท่นดงรัง (เถรกลั่น)¹ เมื่อผ่านคลองสุนัขหอน ว่า มี “ทั้งพวงแพแห่ซ้อนเจ๊กมอญไทย” และ ด้วยความหนาแน่นของเรือที่ผ่านคลองทำให้เกิดการติดขัดกระทบกัน จนกระทั่ง

¹ กรมศิลปากร สันนิษฐานว่า เถรกลั่นแต่งขึ้นในคราวติดตาม พระภิกษุสุนทรภู์ไปนมัสการ พระแท่นดงรัง ในเดือน 4 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2376

“หลักเรือฝางวางเรือเกลือติดเรือฟัน โกรธคนอื่นอ้ออิงขึ้นมึงกู

เขมรด่าว่ามะจู้ไ้ดฺยนา

ลาวว่าปาสีแม่บแพ่ส

พวกเจ๊กด่าว่าป็นังติงกู

เสียงมอญขู่ตะคอกดอกขะมิ

ด้วยมากมายหลายอย่างมาทางนั้น

เรื่อน้ำมันหมากพลุกงูปะปิ”

เนื้อความนี้ นอกจากบรรยายถึงความหนาแน่นของเรือบรรทุกสินค้าแล้วยังพรรณนาถึงปฏิสัมพันธ์ของคนหลายชาติภาษาได้อย่างมีชีวิตชีวา อันบ่งชี้ว่าผู้เขียนน่าจะคุ้นเคยกับการได้ยืมภาษาเหล่านี้พอสมควร ซึ่งเวลาที่ประพันธ์นิราศนี้เป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีการค้าขายกับต่างประเทศสูง ราชสำนักมักคั่งจากการผูกขาดการค้า และอนุญาตให้ผู้อพยพจากผลของสงครามสามารถเข้าหักร้างถางพงพื้นที่รกร้างที่มีอยู่มากมาย เพื่อสร้างบ้านเรือนและปลูกพืชผลได้ แต่ต้องจ่ายภาษีอากรให้แก่เจ้าของที่หรือเจ้าเมืองตามที่กำหนด ผู้อพยพมักตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นชุมชนชาติพันธุ์ของคนทีพูดภาษาเดียวกัน มีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน ผู้ปกครองของสยามมักแต่งตั้งให้หัวหน้าเก่าของคนชาตินาชนั้นๆ ดำรงตำแหน่งของมูลนาย ทำหน้าที่ดูแลควบคุมกันเอง ดังเห็นได้จากกรณีชุมชนมอญ และลาว เป็นต้น (ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป) อย่างไรก็ตาม ชุมชนในสังกัดมูลนายเหล่านี้ไม่สามารถย้ายถิ่นได้อย่างเสรี ต่างจากชาวจีนที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก² ส่วนใหญ่เป็นเงินแต่จิวฮกเกี้ยน ไหล่ล่า กวางตุ้ง และมีส่วนน้อยที่เป็นจีนแคะ นโยบายต่อคนจีนในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เช่น การยอมรับคนจีนเข้าเมืองโดยไม่จำกัดจำนวน ให้เสรีในการเคลื่อนย้าย เก็บภาษีทางตรงต่ำ และอนุญาตให้คนจีนดำเนินธุรกิจผูกขาดการค้าเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ได้นั้นเอื้ออำนวยต่อการพำนักอยู่ของชาวจีน

² ปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศจำนวนมากในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 เนื่องจากชาติตะวันตกเริ่มรุกรานเข้ามาในจีนตอนใต้ มีสงครามตามเมืองท่าชายฝั่ง (พ.ศ. 2381-2385, 2399-2401) ทำให้เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ความยุ่งเหยิงทางสังคม เกิดทุพภิกขภัยและโรคภัยไข้เจ็บในหลายเขต และเกิดกบฏไถ่ผิงในช่วง พ.ศ. 2391-2408 ซึ่งผู้ร่วมขบวนการถูกปราบปราม และหนีภัยไปต่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม เมื่อคนจีนอพยพมีจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดปัญหาในการปกครองคนเหล่านี้ คนจีนแต่ละกลุ่มภาษาได้สร้างศาลเจ้าและสุสานแยกจากกัน มีการขัดแย้งวิวาทกัน ทางราชการจึงได้ริเริ่มตั้งนายอำเภอจีนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 กระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมคนเชื้อสายเดียวกันในท้องที่ ซึ่งรัฐบาลกำหนดให้ เช่น จีนไหหลำจะเป็นนายอำเภอที่มีอำนาจการปกครองเฉพาะในหมู่เชื้อสายไหหลำในท้องที่นั้น ๆ เท่านั้น จีนอื่นที่มีได้เป็นไหหลำในท้องที่เดียวกัน ก็ไม่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลควบคุมของนายอำเภอจีนไหหลำ (จ.ร. 3 จ.ศ. 1204 เล่มที่ 18 อ้างใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555: 152) โดยนายอำเภอจีนต้องจัดทำบัญชีรายชื่อชาวจีนในท้องที่ที่ต้องควบคุมดูแลว่า มีอยู่เท่าไร ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหน ประกอบอาชีพอะไร รวมทั้งนำชาวจีนเหล่านี้มาผูกปี้ข้อมือเมื่อถึงกำหนด ต่อมา มีการตั้งจางวางจีน และปลัดจีนขึ้นด้วย มีอำนาจหน้าที่คล้ายกับมูลนายในระบบไพร่ เช่น การควบคุมดูแลการตัดสินใจคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ และการช่วยฟ้องร้อง คดีความต่าง ๆ ต่อทางการ ต่างกันเพียงว่าผู้ปกครองชาวจีนเหล่านี้ไม่มีอำนาจในการควบคุมแรงงานและการตั้งถิ่นที่อยู่ของชาวจีนอพยพ

ยิ่งไปกว่านั้น ความหลากหลายของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ยังปรากฏหลักฐานในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 3 ปีมะโรง พ.ศ. 2399-ปีมะเสง พ.ศ. 2400 เมื่อการค้ากับต่างประเทศเฟื่องฟูมาก ก็เริ่มมี “คนชาติที่มีผิวขาวที่เรียกว่าฝรั่งนอก เข้ามาทำสัญญาว่าจะขอเข้ามาซื้อที่อยู่ ตั้งท่ามาหากินในพระราชอาณาจักรนี้ คล้ายกันกับจีนแลชาวประเทศอื่นซึ่งเข้ามาอยู่แต่ก่อน...” รัชกาลที่ 4 จึงทรงประกาศให้ “... บรรดาราชภพทั้งไทย จีน ญวน มอญ ลาว เขมร พม่า มลายู แลคนเชื้อฝรั่ง โปรตุเกสเดิม แลคนเชื้อแขกเทศ แขกจาม ทุกชาติทุกภาษาทั้งปวง ซึ่งอยู่ในกรุงเทพ... แลอยู่แขวงหัวเมืองชั้นในใกล้ ๆ คือ... เมืองสาครบุรี³ .. เมืองนครไชยศรี...” ทราบว่า สามารถขายหรือให้เช่าที่ดินแก่ฝรั่งได้ในเขตที่กำหนด เพราะทรงขึ้นชอบที่ “ฝรั่งนอก” เหล่านี้ “มีวิชาฉลาดในการงานต่าง ๆ... ประกอบการช่างทำสิ่งของเครื่องใช้สอยต่าง ๆ... มักเข้าใจวิธีเพาะปลูก มีดำหรับตำรา.. ทำไร่นาเรือกสวนได้มากในที่เป็นป่าแลท้องทุ่งที่รกร้างว่างเปล่าอยู่ ก็จะทำให้จำเริญสมพิศสรอากาศมีมากขึ้นแก่แผ่นดิน (บุษบันบัวผัน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2466: 74)”

³ในสมัยนั้น สาครบุรีจัดเป็นเขตหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งมี 8 หัวเมือง ได้แก่ สาครบุรี นครไชยศรี สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ปรามบุรี

ชาติตะวันตกได้นำความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาในพื้นที่ อาทิ โรงเลื่อย โดยเครื่องจักรไอน้ำ ก่อให้เกิดการค้าไม้ที่มีมูลค่าสูง โรงสีข้าวด้วยเครื่องจักรไอน้ำ ทำให้มีการขยายตัวของการปลูกข้าวเพื่อส่งออก มีการขุดคลองเพิ่มขึ้น ได้แก่ คลอง ภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวกเพื่อประโยชน์ในการค้าขาย และการสัญจรทางน้ำ ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองสมุทรสาคร มีการสร้างทางรถไฟ นับเป็นการเปิดขยาย พื้นที่เพาะปลูก และการให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่คนในบังคับสยามทำให้เกิดการอพยพ สร้างชุมชน และย่านการค้าใหม่ ๆ ไปสู่พื้นที่ด้านในของเมืองสาครบุรี ซึ่งในปัจจุบัน คือ อำเภอบ้านแพ้วและกระทุ่มแบน

กล่าวได้ว่า การเปิดรับคนหลากหลายชาติภาษาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์และ ยอมรับให้ผู้อพยพย้ายถิ่นเหล่านั้นดำเนินชีวิตตามแบบแผนประเพณีที่เคยปฏิบัติ มาก่อน เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้สมุทรสาคร มีชุมชนชาติพันธุ์ที่หลากหลาย และ ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มตนเอาไว้

การค้าไม้ที่มีมูลค่าสูงในกลุ่มน้ำท่าจีน
ที่มาภาพ: The American Geographical Society Library,
University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

ชุมชนไทยรามัญ (ไทยเชื้อสายมอญ)

ในสมุทรสาครมีชุมชนมอญอยู่ตลอดแนวแม่น้ำท่าจีน คลองมหาชัย คลองสุนัขหอน และคลองขุดใหม่อื่น ๆ โดยเทียบเคียงกับการตั้งวัด ความเก่าแก่ของสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมมอญที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว นักวิชาการด้านมอญศึกษาแบ่งชุมชนมอญในสมุทรสาครออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งมีประวัติที่มาต่างกัน ทำให้แตกต่างกันในแง่ของการนับถือผี ความเชื่อ ประเพณี และการแต่งกาย

แผนที่แสดงที่ตั้งวัดและชุมชนชาติพันธุ์มอญในจังหวัดสมุทรสาคร

หลักฐานสำคัญอีกชิ้น คือ เอกสารฉบับพิมพ์ภาษามอญระบุว่า ผู้ที่นำพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายจากเมืองไทยไปเผยแพร่ที่เมืองมอญ คือ พระไตรสรณธัช (พระอาจารย์เย็น) ซึ่งท่านเกิดในหมู่บ้านมอญ ชื่อว่าบ้านคลองครุ จังหวัดสมุทรสาคร มีความเชี่ยวชาญภาษามอญและบาลี และนำพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายไปเผยแพร่ที่วัดมอญในประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. 2419 ได้สร้างวัดมอญขึ้น 52 วัด⁴ ตามประวัติแล้ว พ่อแม่ของอาจารย์เย็นเป็นมอญที่เกิดในไทย มาตั้งรกรากที่บ้านคลองครุ มีลูก 10 คน อาจารย์เย็นเป็นบุตรคนที่ 2 เกิดเมื่อ พ.ศ. 2384 (องค์ บรรจุน, 2551: 117) ฉะนั้น พ่อแม่ของท่านน่าจะเกิดประมาณ ปี 2360 หรือก่อนหน้านั้น

เนื่องจากมอญได้อพยพพลัดถิ่นเข้ามาหลายระลอกตั้งแต่สมัยอยุธยา กระจายตั้งถิ่นฐานในหลายพื้นที่ ได้รับราชการ มีหน้าที่สำคัญในการสืบข่าวศึก และลาดตระเวนปลายด่านที่ติดกับพม่า มอญกลุ่มนี้ถูกเรียกว่า “มอญเก่า” ส่วนพวกที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้นถูกขนานนามว่าเป็น “มอญใหม่” ดังหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 2 บันทึกว่าพวกมอญใหม่ได้ “พาบุตรภรรยาไปเที่ยวทำมาหากินทุกตำบล..” และคงตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนด้วย มีประวัติศาสตร์บอกเล่าถึงการอพยพของมอญจำนวนมากในครั้งนั้น ว่า

“เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินพม่าได้เกณฑ์แรงงานชาวมอญสร้างพระมหาธาตุที่เมืองมิงยูน (Mingun) ให้เป็นเจดีย์สถานที่ใหญ่ที่สุดในโลก เมื่อถูกกดขี่อย่างไม่เป็นธรรมหนักเข้า ต่างก็พากันละทิ้งถิ่นฐานดั้งเดิมของตน อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย [...] รอนแรมมาทางป่าเขาลำเนาไพรโดยมุ่งหน้าสู่ทิศตะวันออกข้ามทิวเขาตะนาวศรีทะลุผ่านด่านเจดีย์สามองค์ ในบรรดาผู้ที่อพยพมาในครั้งนั้น มีกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งเป็นชาวบ้านกะมาวก จังหวัดมะละแหม่ง เล่ากันว่า กว่าจะมาถึงไทยมีผู้ล้มหายตายจากไปจำนวนมากเพราะไข้ป่า เมื่อมาถึงได้แยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ตามลุ่มแม่น้ำท่าจีน เช่นที่

⁴ “วัดมหาอิน” (Mahayin Monastery) หมู่บ้านกะโตะเมืองมะละแหม่ง รัฐมอญ ประเทศเมียนมา คือวัดที่มหาเถรได้สร้างขึ้นและเริ่มเผยแผ่กติกายธรรมยุติเป็นครั้งแรกในเมียนมาและยังเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษานิกายธรรมยุติของเมียนมาในปัจจุบัน (อดิศักดิ์ ศรีสม, 2558)

ต.มหาชัย ต.บ้านเกาะ ต.ท่าทราย เป็นต้น และภูกรมัญญกลุ่มอื่น
ขนานนามว่า “มอญน้ำเค็ม” หรือ “มอญลุ่มน้ำเค็ม” อาชีพแรกเริ่ม คือ
ตัดไม้ไผ่ที่ขึ้นตามริมน้ำไปขายเป็นพื้นสำหรับหุงต้ม ทำป่าจาก
เย็บจากขาย กลุ่มที่อยู่บริเวณบ้านเกาะซึ่งอยู่ห่างจากรัศมีน้ำเค็มพอสมควร
จึงสามารถปลูกข้าวได้ เรียกว่า ทำน่าน้ำฝน เหมือนที่เคยทำมาแต่อดีต
ณ บ้านกะมาวัก” (อนุสรณ์งานศพพระครูโกศล สาครกิจ, มปป.: 22-23)

นายอ้วน ก้อนดี อายุ 88 ปี ชาวราษที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอจังหวัดสมุทรสาคร
ย้อนรำลึกว่า บรรพบุรุษอพยพจากเมืองมอญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 มาตั้งรกรากที่
ชุมชนวัดบ้านไร่ แรกเริ่มคือมาปลูกจาก เพราะที่นี่มียุ้งเยอะ น้ำเค็ม ใบบางใช้ทำ
หลังคาได้⁵ และการทำงานต้องทำบนที่สูงเพราะน้ำเค็ม แล้วยกตัดฟันไปขาย พระพิสุทต
ปิระจิโต วัย 84 ปีให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า วัดบ้านไร่เจริญผลตั้งโดยคนมอญมาจาก
เมืองหงสา เล่ากันว่า มีพี่น้องสองคนพลัดพรากจากกัน ผู้หญิงมาอยู่บ้านไร่ แล้วก็มี
ลูกหลาน สืบทอดมายาวนานกว่า 200 ปี คนมอญเป็นคนใจบุญ อยู่ที่ไหนก็ต้องทำบุญ
แล้วก็รวมกันสร้างวัด เจ้าอาวาสองค์แรกเป็นคนมอญ วัดนี้มีเจ้าอาวาสประมาณ
12 องค์ วัดบ้านไร่เจริญผลเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย ในวันพระคนมอญจะมาถือศีลอุโบสถ
และนอนที่วัดตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน “คนมอญเวลามีอะไรก็เข้าวัด รับศีล สวดมนต์
12 ตำนาน ทุกวันพระไม่ขาด” (สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2558)

เมื่อคนมอญตั้งชุมชนอยู่ที่ใดก็นิยมสร้างวัดหรือบูรณะวัดเก่าขึ้นเพื่อเป็น
ศูนย์กลางของชุมชน และมีการตั้ง “เสาหงส์” อยู่หน้าวัด หรือหน้าเจดีย์ เพื่อบูชา
พระพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์แทนเมืองหงสาวดี เมืองหลวงของอาณาจักรมอญ
ในอดีต

⁵ Rushenberger (ค.ศ. 1838) พบว่า จำนวนภาษีเสาไม้และใบบางเพิ่มขึ้นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3
เพราะการขยายตัวของชุมชนในกรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555: 138)

เสาธงสี ธงตะขาบ ที่วัดเจ็ดริ้ว

ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษามอญได้อธิบายว่า อาณาจักรมอญโบราณนั้นมีการติดต่อกับอนุทวีปอินเดียมาเป็นเวลานาน จนได้รับอิทธิพลแทบทุกด้านไม่ว่าจะเป็นศาสนา วัฒนธรรมและภาษา โดยราวพุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรมอญนั้นได้สร้างอักษรและสระภาษามอญมาจากอักษรปัลลวะที่มีกำเนิดมาจากภูมิภาคอินเดียได้ และรับอิทธิพลภาษาสันสกฤตไว้ด้วยเช่นกัน พระสงฆ์รามัญนับเป็นผู้มีบทบาทสูงในการจดจารคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ตำนานและสรรพวิชาต่างๆ และเมื่ออพยพเข้ามาไทย ก็ได้นำแนวปฏิบัติพุทธศาสนาแบบรามัญนิกายเข้ามาด้วยในสมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ยังคงให้มีการปกครองคณะสงฆ์ของตนเอง โดยแต่งตั้งพระราชาคณะรามัญ ให้ทำหน้าที่ปกครองพระสงฆ์รามัญที่อยู่ในส่วนหัวเมืองต่าง ๆ มีการสอบพระปริยัติธรรมตามหลักสูตรเปรียญรามัญ⁶

⁶ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ประกาศยกเลิกการสอบพระปริยัติธรรมแบบรามัญใน พ.ศ. 2454 เนื่องจากเห็นว่าการเล่าเรียนของภิกษุสามเณรรามัญเสื่อมลง พระราชาคณะเปรียญรามัญก็น้อยรูปและไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะสอบความรู้ของพวกรามัญได้

จนในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้สถาปนาภิกษุธรรมยุตขึ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระดำริให้รวมคณะสงฆ์รามัญนิกายตามหัวเมือง ต่าง ๆ ให้ไปขึ้นกับคณะธรรมยุต แต่มีอุปสรรคไม่สามารถจัดการให้ลุล่วงไปได้ จึงทรงให้คณะสงฆ์รามัญขึ้นอยู่ในคณะมหานิกายไปตามเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2454 ได้ประกาศยกเลิกการสอบพระปริยัติธรรมแบบรามัญ เนื่องจากเห็นว่าการเล่าเรียน ของภิกษุสามเณรรามัญเสื่อมลง พระราชาคณะเปรียญรามัญมีน้อยรูปและไม่มี ความรู้ความสามารถพอที่จะสอบความรู้ของพวกรามัญได้ นับแต่นั้นมา พระภิกษุสามเณร รามัญจึงศึกษาเล่าเรียนโดยใช้หลักสูตรเดียวกับพระสงฆ์ไทย ส่งผลให้จำนวนพระ ที่รู้ภาษารามัญลดจำนวนลงอย่างมาก (พระมหาจุญญ ญาณจारी, มปป.)

คุณตาวัย 90 ปี ที่วัดเกาะ ให้ข้อมูลว่า “วัดช่องลม ฉันเองเป็นลูกศิษย์วัด พระมอญ อาจารย์มอญ ฉันไปฉันรู้ (สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2559)” ในอดีตหลายวัด เช่น วัดคลองครุ วัดป้อมฯ วัดบางปลา วัดช่องลม ในอดีตเจ้าอาวาสล้วนแต่เป็นมอญ เพราะเป็นถิ่นเดิมมีคนมอญตั้งชุมชนอยู่ แต่เมื่อพระที่รู้ภาษามอญมรณภาพไป เจ้าอาวาสที่ได้รับแต่งตั้งมาใหม่เป็นพระสงฆ์ไทย ภาษาและธรรมเนียมปฏิบัติ ในวัดแบบมอญ ก็ค่อย ๆ หายไป ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการยกเลิกระบบไพร่ และให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่ราษฎรที่จะใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าว ทำให้คนมอญอพยพ ย้ายถิ่นเข้ามาบุกเบิกพื้นที่รกร้าง และสร้างชุมชนใหม่ตามแนวคลองสาขาที่ขุดแยก ไปจากคลองดำเนินสะดวกเพื่อเป็นคลองส่งน้ำ ได้แก่ ชุมชนบริเวณคลองเจ็ดริ้ว คลองพาดหมอน คลองตาปลั่ง คลองตาข่า คลองเขื่อนขันธุ์ และทำนาเป็นอาชีพหลัก

เจ้าอาวาสวัดราษฎร์รัทธากะยาราม (วัดมอญ) ย้อนความถึงการอพยพ มาจับจองพื้นที่ของคนมอญเมื่อมีการขุดคลองดำเนินสะดวกและการสร้างวัด ว่า

“คลอง [ดำเนินสะดวก] แห่งนี้ รัชกาลที่ 4 สั่งให้ขุดคลองนี้ แล้วในปี พ.ศ. 2411 เมื่อขุดเสร็จแล้วก็ให้มอญที่อยู่ในเขตมหาชัย ทั้งหมดอยู่แถวบางปลาบ้าง วัดเกาะบ้าง บางหญ้าแพรก อพยพมา จับจองที่ ที่นี้ที่บ้านแพ้วมันเป็นป่าแซม รัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 5 ให้มา จับจองที่โดยการถางป่า ใครถางได้ถางเอา ก็มาถางกัน สมัยก่อนนี้ก็มี หมูป่า มีสัตว์ทุกอย่าง จระเข้ งูเห่าลิ้ม แล้วก็พวกกวาง พวกอะไร เยอะแยะ แล้วสุดท้ายก็มาจับจองที่นี้ ถางป่าแซม ทำนากัน คลอดลูก

ทำโรงนาไว้มาพัก น้ำขึ้นน้ำลง ตอนหลังเห็นว่าทำเลที่นี่ดี บางส่วนก็อพยพจากมหาชัย วัดป้อมหมู่บ้านมอญทั้งนั้น มาอยู่ที่นี่ส่วนหนึ่ง บางส่วนไปอยู่ที่บางเลนเขาเรียกกระทุ่มมืด ไปจับที่ที่นั่นอีก ที่นั่นมีวัด สโมสร์ วัดบึงลาดสวาย วัดเกษตรพันธาราม ไปขึ้นกับจังหวัดนครปฐม ที่นั่นเป็นวัดมอญเหมือนกัน ใครทางได้ ทางเอา

วัดบางปลา วัดป้อม วัดป้อมนั้นเป็นหมู่บ้านมอญทั้งหมดจมลงไปในน้ำทำเงิน มอญเขาเรียกว่า ฟันป้อม ฟันป้อม วัดบางหญ้าแพรก ปากน้ำ ภาษามอญ เขาเรียก บ้านบีปากน้ำ มันก็หมดๆ ไปนะ พอมาอยู่ที่นี่วัดนี้ เดิมตั้งอยู่หลักสอง ดังเดิมเขาเรียกวัดมอญ ตอนหลังน้ำขึ้นน้ำลง คลองดำเนินไม่มีประตูน้ำ เวลามอญมาวัดลำบาก เวลาน้ำลง ต้องเอาควายลากเรือเพราะเวลาน้ำลงนี้หมดเลย แล้วย้ายวัดมาตั้งที่นี่ วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2418 แล้วก็ย้ายมาที่นี่ พ.ศ. 2438 [...] วัดราชวรค์ ศรีท้าวเกษารามนี้ เป็นวัดมอญสายธรรมยุติจะสวดยติภาษามอญก่อน แล้วค่อยสวดภาษาไทยทีหลัง เพื่อรักษาประเพณี” (พระครูวิสุทธิธรรมรัต⁷, สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2559)

สอดคล้องกับความทรงจำของหลานอายุ 57 ปีของผู้ที่มาถาม ที่เล่าว่า

“สมัยก่อนปู่ชู้ ย่าจันขยันมาก ปู่ชู้เกิดคลองตาขำ ตอนที่ย้ายมาแถวนี้ ต้องมาบุกเบิกที่ดิน ย่าจันขยันจนถึงขนาดเวลาออกไปทำนา ถ้าหลับไปในพงนังจี ย่าจันยังเอามือถอนหญ้าไปด้วยเลย เขาว่ากันแบบนั้นว่า แกขยันมาก แล้วดู ลูกๆ ต้องช่วยกันทำงาน เมื่อก่อนใครถางที่ ทำที่ได้มาก ก็ยิ่งจะจับจองไว้ได้มาก” (เสนาะ วรรณรังษี, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2560)

⁷ พระราชทานสถาปนาเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ เป็น พระรามัญมุนี เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2559

ชุมชนมอญมีความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อกลุ่มที่โยกย้ายมา มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก็ได้สร้างวัดเจ็ดริ้วขึ้นในปี พ.ศ. 2453 ได้นมัสการเชิญ พระภิกษุรามัญจากวัดพันธุวงศ์ ตำบลบ้านเกาะ นามว่า พระอธิการเกิด มาเป็น เจ้าอาวาสรูปแรก ต่อมาปี พ.ศ. 2480 ในสมัยของเจ้าอธิการหงส์ เจ้าอาวาสรูปที่ 2 ชาวบ้านเจ็ดริ้วได้ร่วมกับทางการขุดคลองขึ้นเป็นคลองตรงไปเชื่อมกับคลองจินดา ทำให้ระบบส่งน้ำเพื่อการเกษตรนั้นขยายออกไปมากขึ้น การไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชน จึงใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ต่อมามีการบริจาคที่ดินและสร้างวัดธรรมเจดีย์ ศรีพิพัฒน์ขึ้นที่คลองตาปลั่ง วัดธัญญารามราษฎร์บำรุงขึ้นที่คลองตาข่า และ วัดอุทัยารามที่คลองพาดหมอน ตามการขยายตัวของชุมชนมอญในบ้านแพ้วตามลำดับ

คุณแม่แดง เรียงแหลม
หญิงชาวมอญ
ผู้บริจาคที่ดินบริเวณ
คลองพาดหมอน
ให้สร้างวัดอุทัยาราม

วัดอุทัยาราม สมัยก่อนสร้างด้วยไม้ มุงหลังคาด้วยจาก

พระสงฆ์ได้รับความเคารพอย่างสูงและมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนาและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งพิธีเหล่านี้จะมีลักษณะเฉพาะของมอญ เช่น สวดเป็นภาษามอญและท่วงทำนองแบบมอญ พิธีศพซึ่งมีการบรรเลงปี่พาทย์มอญ และในอดีตเมื่อพระสงฆ์ และผู้อาวุโสผู้เป็นที่เคารพถึงแก่ภรรณกรรม จะมีการเก็บศพไว้ ข้ามปี และสร้างโลงมอญ (สะลาบ็อก) อันวิจิตรบรรจงไว้บรรจุศพในพิธีฌาปนกิจ มีการฉลุกระดาษทำลวดลายสีสดใส ลักษณะของฝาปิดทำเป็นยอดปราสาทหลายชั้น ตามสถานะของผู้วายชนม์

โลงมอญของผู้วายชนม์ ที่ชุมชนมอญเจ็ดริ้ว

วงปี่พาทย์จากชุมชนมอญบ้านเกาะ

ปัจจุบัน ในสมุทรสาครยังคงมีช่างฝีมือโลงมอญที่อาศัยศาลาเล็กภายในวัดธรรมเจดีย์ศรีพิพัฒน์เป็นสถานที่ทำงาน นั่นคือ ลุงย้อย ขวาคู ผู้สืบทอดศิลปะการทำโลงศพมอญมาจากบิดา ฝึกฝนและพัฒนาต่อยอด จนได้รับการกล่าวขานว่ามีฝีมือประณีตและรู้เรื่องพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับพิธีศพคนมอญเป็นอย่างดี “แต่ก่อนที่รับมาจากพ่อ ส่วนฝา [คล้ายยอดปราสาท] มีสองชั้น ทีนี้ก็เอามาประยุกต์ปรับเป็นสาม คนอื่นเขาก็ไม่มี แต่ลุงก็พยายาม ... มากสุดก็สี่ชั้น (ย้อย ขวาคู, สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2560)” การทำโลงมอญของลุงย้อยนั้นมีการตกแต่งลวดลายและฉลุลวดลายกระดาษที่ละเอียดมาก ต้องใช้เวลา 3-5 เดือน จึงต้องสั่งทำล่วงหน้า เมื่อมีผู้เสียชีวิตและเก็บศพไว้ข้ามปีตามธรรมเนียมมอญ ลูกหลานก็จะมาสั่งทำโลงไว้ก่อนกำหนดเผา

ลุงย้อย
ช่างฝีมือโลงมอญที่ดีที่สุดในสมุทรสาคร

โลงมอญฝีมือลุงย้อย

ในอดีตวัดเป็นพื้นที่สำคัญในการส่งผ่านความรู้และศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งสอนอ่าน-เขียนภาษามอญด้วย เนื่องจาก “ในสมัยก่อนนั้น การบวชเรียนต้องเป็นภาษามอญ แต่ปัจจุบันใช้เอ็ง” ดังที่คุณยายวัย 79 ปี ที่ชุมชนเจ็ดริ้ว เล่าว่า

“สมัยก่อนโรงเรียนไม่มี ต้องเรียน [ภาษามอญ] เรียนที่ศาลา
พอวันโกนก็ต้องเก็บโต๊ะ วันพระเขาจะมาทำบุญ เขาใช้ศาลา ศาลา
ไม่ใช่ใหญ่ อย่างนี้ศาลาเล็กๆ ห้าห้อง [...] พ่อสอนตั้งแต่อยู่ ป. 3
เขาสอนลูกผู้ชายก็สองคน พี่สาวที่ชื่อสะอาดนั้นเขาก็สอน เขาสอน
ก่อนยายอีกนะเพราะ ยายคือ ยายไม่สนขี้เกียจ นอนดีกว่า สอนตั้ง
หลายเดือน [...] สมัยนั้นพระเขาเทศน์มอญนะ ไม่มีเทศน์ไทย ...ไม่ได้
โดนแน่นอน [...] เรื่องโดนตีก็กลัว เพราะอยู่โรงเรียนก็ไม่เคยโดนตี
อยู่กับพ่อแม่ก็ไม่เคยโดนตี ...ถ้าไม่อย่างนั้นหนังสือมอญก็ไม่ใช่ [...]
ยายจำไม่ลืม เพราะเขาเราเลยได้เป็นหนังสือมอญ (ฉลาด ร้อยอัมพวง,
สัมภาษณ์ 29 พฤศจิกายน 2559)

ใบลานภาษามอญ

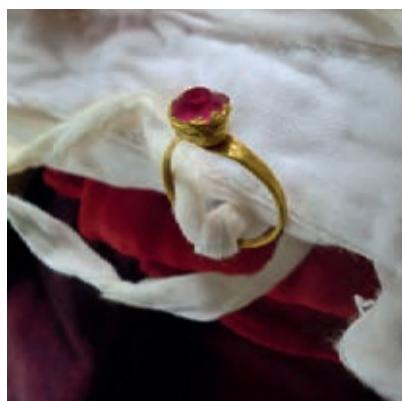
วัดยังเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนมอญในชุมชน และต่างชุมชนด้วย คนในชุมชนริมคลองตาปลั่ง ย้อนความทรงจำในวัยเด็กว่า “ส่วนมากก็จะทำบุญที่วัด คนทางนี้ออกวัดกันแทบทุกวันพระ หรืองานเทศกาลงานบุญ ไปร่วมกับทางเจ็ดริ้ว เช่น ในงานบุญเข้าพรรษา มีการแห่เทียน ในขบวนแห่ปลาแห่ก โดยสาวมอญ แต่งกายใส่เสื้อลูกไม้ คาดเอว ทำผม ประดับด้วย ‘มะแแพ’ หรือลูกปัด (สัมภาษณ์ มณี วรณรังษี, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2560)” สาวมอญจะเป็นผู้อุ้ม ดันเทียนไปถวายวัด ในสมัยก่อนนั้น การเดินทางไปมาลำบาก ไม่สะดวก เวลาไปเที่ยว งานประเพณีขึ้นโรงตามวัด เช่น งานบวช หรือสงกรานต์ จะต้องไปค้างบ้านคนอื่น ทำให้มีโอกาสได้รู้จักกับคนบ้านอื่น หรือแม้แต่ญาติด้วยตนเอง ตามงานขึ้นโรงนั่นเอง

ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านเกาะหลายคน เล่าว่า “สงกรานต์ เรียกว่านัดหนุ่มสาว มาเจอกัน อย่างกลุ่มบ้านเกาะมีสาว 1 ชุด 10 คน กลุ่มไหนต้องเตรียมพวกมา 10 คน ถามว่าพวกเราไม่ถึง กลุ่มนั้นเขามี 5 คน เรามี 5 คน ก็มาแสดงกัน เล่นสละบ้า ประมาณ 50 ปีแล้ว” แต่ทว่าการเล่นสละบ้าแบบดั้งเดิมเริ่มหมดความนิยมลง เมื่อมีวิทยุและ มิววดนตรีลูกทุ่งมาแสดงในงานวัด

มิสอะด (ซ้าย) และมิชลัด (ขวา) ตระกูลร้อยอำแพง
ผู้อาวุโสในชุมชนมอญเจ็ดริ้ว เรื่องวัฒนธรรมและภาษามอญ

ชีวิตในชุมชนมอญนั้นนอกจากผูกพันกับพุทธศาสนาและวัดแล้ว ความเชื่อ
ดั้งเดิมในเรื่องผีบรรพบุรุษก็มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมาก กล่าวคือ ทุกตระกูลจะมี
ผีประจำตระกูล ซึ่งมีสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ผีเต่า ผีงู ผีไก่ ผีข้าวเหนียว ผีแขก
เป็นต้น และมีข้อห้ามปฏิบัติที่แตกต่างกัน การสืบทอดผีจากบรรพบุรุษนั้นผ่านทาง
ผู้ชาย ผู้หญิงไม่สามารถรับสืบทอดได้ และถ้าในบ้านไม่มีลูกชายเลย ต้องให้ญาติผู้ชาย
ที่อยู่ในตระกูลเดียวกันเป็นผู้สืบทอดผีแทน เมื่อหัวหน้าครอบครัวตายและไม่มีผู้รับสืบทอด
ต่อไป ก็เท่ากับว่าหมดผี ต้องถอนเสาเอกไปถวายวัด เพราะเสาเอกของบ้าน
เป็นสถานที่เก็บของใช้ของผี ได้แก่ กระบุงหรือหีบผ้าผี ภายในประกอบด้วยผ้าถุง
ผ้าห่ม และแหวนผี เป็นแหวนทองหัวพลอยแดง ซึ่งลูกหลานในตระกูลต้องเก็บรักษา
ดูแลให้ดี

หีบผ้าผี เสื้อ และแหวนพลอยของต้นผี
ที่มาภาพ: จิรศักดิ์ กาสศิริ

หากมีผู้ละเมิดข้อห้ามปฏิบัติของตระกูล ทำให้เกิดการ “ผิดผี” ขึ้น จะส่งผลให้เครือญาติเดียวกันของเจ้าเรือนเจ็บป่วยหรือเกิดเภทภัยได้ และต้องจัดพิธีรำผี เช่นสรวงบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งเครือญาติทั้งหมดที่ถือผีเดียวกันต้องมาเข้าร่วมพิธีด้วย ต้องระดมทั้งแรงงานและทรัพยากรในการสร้างโรงพิธีให้เสร็จภายในวันเดียว การเตรียมเครื่องเซ่นต่าง ๆ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการเชิญ ‘ได้ง’ ผู้รู้พิธี และวงปี่พาทย์มอญ อีกด้วย

งานพิธีรำผี จัดขึ้นในชุมชนเจ็ดริ้ว

การนับถือบูชาผีบรรพบุรุษ ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมทางสังคม พิธีรำผีมอญมีบทบาทในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสายตระกูล และดำรงความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติในการระดมแรงงานเพื่อให้เพาะปลูกและเก็บเกี่ยวได้ทันกับเวลา อย่างไรก็ตาม ในระหว่างจัดพิธีรำผี หากมีสมาชิกบางส่วนในสายตระกูลต้องการแยกผี เนื่องจากย้ายถิ่นฐานไปไกลหรือสาเหตุอื่นๆ ก็สามารถทำการขออนุญาตต่อผีบรรพบุรุษ เมื่อทำการแยกผีกันแล้ว หากคนในสายตระกูลเดิมทำผิดผี ก็จะไม่ส่งผลต่อกลุ่มที่แยกออกไป เพราะไม่ได้ถือผีเดียวกันอีกต่อไปแล้ว

ในอดีตคนมอญไม่นิยมสมาคมกับคนภายนอก คนในชุมชนสื่อสารกันด้วยภาษามอญและมักให้ลูกหลานแต่งงานกับคนมอญด้วยกัน แม้ว่าหลังจากปี พ.ศ. 2464 ไทยเริ่มใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์หรืออย่างช้าปีที่ 8 เรียนอยู่ในโรงเรียนจนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์หรืออย่างช้าปีที่ 15 โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน (ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย, 2551)⁸ ทำให้เด็กจากชุมชนมอญต้องเข้าสู่วัฒนธรรมโรงเรียน ทุกคนต้องเรียนภาษาไทย และห้ามพูดภาษาท้องถิ่นในโรงเรียน แต่ในอดีตคนมอญไม่สนับสนุนให้ลูกหลานศึกษาต่อระดับสูงนอกชุมชนนัก กลุ่มผู้อาวุโสชายวัย 70-90 ปีที่ไปถือศีลในวันพระที่วัดเกาะย้อนความหลังว่า “มอญโบราณเรียกว่าอยู่ในกะลาครอบ [...] ไม่เคยสัมผัสคนไทย คนไทยไม่เคยสัมผัสคนมอญ เข้าโรงเรียนนี่พูดมอญ โดน โดนตี สมัยก่อนพูดว่ากะลาครอบ คือเขตใครเขตมัน คือเด็กไทยเด็กมอญไม่ได้เล่นกัน คนรุ่นฉันพูดไทยไม่ชัด (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านเกาะ, 20 มกราคม 2560)”

ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านเกาะยังคงสื่อสารด้วยภาษามอญและถืออุโบสถในวันพระ

⁸ ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย (2551). สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2560, จาก <http://www.kroobannok.com/3345>

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาทิ การสร้างถนนเชื่อมกรุงเทพ-นครปฐม-ราชบุรี-เพชรบุรี ทำให้ชุมชนไทยรามัญในสมุทรสาครเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น กลุ่มที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองมีการขายที่ให้กับคนภายนอกมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและที่พักอาศัยใหม่ ๆ จำนวนมาก คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาและทำอาชีพหลากหลาย นอกภาคการเกษตร ตลอดจนแต่งงานกับคนนอกกลุ่มมากขึ้น ทำให้จำนวนผู้ที่พูดภาษามอญในชีวิตประจำวันลดน้อยลงมาก ต่างจากชุมชนเกษตรกรรมในอำเภอบ้านแพ้ว ซึ่งแม้จะเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นการทำสวนผลไม้ขายส่งตลาดแล้ว แต่งานศึกษาชุมชนเจ็ดริ้วเมื่อปี พ.ศ. 2528 พบว่า มีประชากรที่ยังพูดภาษามอญกันในชีวิตประจำวันสูงถึงร้อยละ 98 ทั้งนี้เพราะมีบ้านเรือนของคนไทยเชื้อสายอื่นปนอยู่จำนวนน้อยมาก จึงทำให้โอกาสที่จะใช้ภาษาไทยสื่อสารกับคนภายนอกน้อย จากการสำรวจในตำบลเจ็ดริ้วมีคนพูดภาษามอญได้ประมาณ 3,000-4,000 คน (ประเชิญ คนเทศ, 2528: 9)

จากการวิจัยภาคสนามในพื้นที่ในปี พ.ศ. 2559-2560 พบว่า คนสูงอายุ 70 ปีขึ้นไปส่วนใหญ่ในชุมชนไทยรามัญบริเวณบ้านเกาะและเขตบ้านแพ้วยังคงสื่อสารภาษามอญกันในครอบครัวและในวัด แม้บางคนจะมีเชื้อสายจีนก็ตาม และมีจำนวนหนึ่งที่อ่าน-เขียนภาษามอญได้ แต่ขาดการสืบทอดในกลุ่มคนรุ่นต่อมา จึงมีผู้ที่อ่าน-เขียนภาษามอญได้น้อยมาก ดังที่ผู้สูงวัยรำพึงว่า “สมัยก่อนจะส่งให้เรียนหนังสือมอญ แต่สมัยนี้บอกไม่ได้แล้ว เด็กรุ่นใหม่จบปริญญาตรี ปริญญาโท การศึกษาระดับสูง การเจริญเขาเจริญพอแล้ว” ในปัจจุบัน แม้ยังคงมีการเทศกาลธรรมและการสวดมนต์เป็นภาษามอญในโอกาสสำคัญ แต่เป็นการอ่านบทสวดทับเสียงมอญด้วยตัวอักษรไทยเป็นหลัก

ชุมชนไทยรามัญใน จังหวัดสมุทรสาครยังมีคตินิยมในการทำบุญด้วยการบริจาคเงินสร้างเจดีย์ในวัด ไว้เพื่อเป็นที่สักการะบูชาของคนทั่วไป ที่จะส่งผลกุศลยิ่งใหญ่ ดังจะเห็นได้จากการสร้างเจดีย์ที่วัดเจ็ดริ้ว วัดธัญญาราม และวัดอุทยาราม นอกจากนี้ คนในชุมชนเจ็ดริ้วยังร่วมใจอนุรักษ์ประเพณีต่าง ๆ ของไทยรามัญ อาทิ การตักบาตรดอกไม้และล้างเท้าพระในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 11 การตักบาตรน้ำผึ้งในทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10

ประเพณีตักบาตรดอกไม้และล้างเท้าพระ ที่วัดเจ็ดริ้ว

ปัจจุบัน ศิลปะรามัญบางอย่างกำลังได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมจากองค์กรท้องถิ่นและคนในชุมชนไทยรามัญ ได้แก่ การทำสไบมอญ การสานเสื่อมอญและเครื่องจักสาน การเล่นทะเลียมมอญ และการประดิษฐ์สัญลักษณ์ธงตะขาบ เพื่อให้คนรุ่นใหม่สืบทอดต่อไป

สไบมอญปักด้วยมือ
ตำบลเจ็ดริ้ว

สไบมอญอายุกว่า 100 ปี
ของครูบั้งอ หังเสวก

ชุมชนไทดำ (ลาวโซ่ง)

ไทดำหรือผู้ไทซ่งดำ เป็นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนจากบริเวณสิบสองจุไท (ในอดีตเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้า ที่ส่งบรรณาการให้อาณาจักรลาว อันนัม และจีน) จากการทำสงครามหลายครั้งตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์ พร้อมกับคนลาวกลุ่มอื่นๆ แต่เนื่องจากมีเอกลักษณ์ด้านการแต่งกายในชีวิตประจำวันที่ผู้ชายสวมใส่เสื้อและกางเกงสีดำล้วน ผู้หญิงเกล้ามวยผมสวมเสื้อดำและนุ่งซิ่นดำมีลายริ้วเส้นเล็ก (เรียกว่า ลายแดงโม) ทำให้ถูกเรียกว่า ลาวทรงดำ และ ลาวโซ่ง ดังปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ว่า ในปี พ.ศ. 2322 เมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกตีเวียงจันทน์ได้แล้ว “ได้สั่งให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ (ญวนเรียกเมืองซื่อหงี) และเมืองม่วย สองเมืองนี้ประชาชนเป็นพวกลาวทรงดำอยู่ริมเขตแดนญวน ได้ครัวลาวทรงดำเป็นจำนวนมาก โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเพชรบุรี เพราะภูมิประเทศมีป่าเขามาก มีหุบเขา ห้วย ลำธาร น้ำท่วมไม่ถึง” (บังอร ปิยะพันธ์, 2529: 31-32) ครั้งต่อมา รัชกาลที่ 1 ได้กวาดต้อนชาวลาวทรงดำมาจากเมืองแกลง ในปี พ.ศ. 2335 ลาวทรงดำตั้งชุมชนแห่งแรกที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม อันเป็นบ้านชายทะเล แล้วต่อมาขอมาตั้งบ้านใหม่ในบริเวณอำเภอยะโฮย

การแต่งกายของหญิงสาวชาวไทดำในอดีต

ซึ่งมีภูมิประเทศเป็นป่าเขาเหมือนกับบ้านเมืองเดิม ในสมัยรัชกาลที่ 3 ช่วงปี 2378-2381 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมมา (สมบุญ) ยกกองทัพไปปราบหัวเมืองฝ่ายเหนือ จึงได้กวาดต้อนเอาครอบครัวลาวทรงดำในหัวเมืองเหนือกลับมาด้วย และให้ไปตั้งภูมิลำเนาพร้อมกับพวกเดียวกันที่เมืองเพชรบุรี เนื่องจากในยุคต้นรัตนโกสินทร์ กำลังคนมีค่ามาก รัฐใช้วิธีการควบคุมคนในระบบไพร่ได้สังกัดมูลนาย เพื่อให้รวบรวมคนได้รวดเร็วในยามที่มีศึกสงครามและจัดสรรคนมาใช้ในการพัฒนาบ้านเมือง คนกลุ่มนี้จึงย้ายไปอยู่ที่อื่นตามใจไม่ได้ และได้รับราชการในหลายด้าน อาทิ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อสยามต้องเผชิญการคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ได้มีการฝึกหัดชายหนุ่มเพื่อเตรียมให้เป็นกองกำลัง ในคราวนั้นมีลาวทรงดำจากเมืองเพชรบุรี ถูกเกณฑ์ไปฝึกหัดอาวุธปืนด้วย ในช่วง พ.ศ. 2401-2405 ที่มีการสร้าง “พระนครคีรี” พระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ใช้แรงงานลาวทรงดำจำนวนมากเป็นผู้สร้าง และให้ทำหน้าที่เฝ้ารักษาถ้ำเขาหลวงซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงพระนครคีรีด้วย จนได้พระราชทานตราภูมิพิเศษให้ยกเว้นภาษี ต่อมา เมื่อพระยาสุรศักดิ์มนตรีนำทัพขึ้นไปปราบพวกฮ่อที่มาตีเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ได้บันทึกว่า “ทหารที่ได้ยกกองทัพมากับข้าพเจ้าคราวนี้ ได้เกณฑ์เอาลาวโง่งที่เป็นชายฉกรรจ์ ขึ้นมาหลายร้อยคน และพวกนี้ได้พบญาติพี่น้องซึ่งอยู่ในเมืองแฉ่งเป็นอันมาก (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2544)” จึงได้พาญาติพี่น้องจำนวนหนึ่งกลับมาสยามด้วย

การแต่งกายของชายชาวไทดำในอดีต

การแยกถิ่นฐานจากคนสยามตั้งแต่แรกมีส่วนในการพัฒนาอัตลักษณ์ และ ยีนกรานที่จะเป็นชนกลุ่มน้อยในชนบท “ลาวโซ่ง” ถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่มีอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมเด่นชัดทางภาษา การแต่งกาย และคติความเชื่อทางพิธีกรรมการไหว้ผี และการไหว้บรรพบุรุษ ที่แตกต่างไปจากคนสยามในภาคกลาง และอ้างชุมชน เครือญาติของคนกลุ่มนี้ไว้ เมื่อยกเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 คนกลุ่มนี้จึงเริ่ม อพยพย้ายไปตั้งชุมชนต่างเมืองได้ โดยอพยพเป็นกลุ่ม หรือติดตามกันไปหลาย ๆ ครอบครัว และไปอยู่รวมกันเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับ คนนอกมากนัก ไม่ค่อยมีการแต่งงานกับคนชาติพันธุ์อื่น การแยกตัวเชิงพื้นที่กายภาพ ในอดีตเป็นปัจจัยสำคัญในการสืบต่ออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ในสมุทสรสาร พบว่ามีชุมชนไทดำอยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว ที่บ้านโคกหลวง และบริเวณรอบ ๆ วัดศรีเพชรพัฒนา ตำบลโรงเข้ และบ้านกลาง บ้านดอน บ้านหนอง สองห้อง ตำบลหนองสองห้อง โดยตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ เนื่องจากทำนา เป็นหลัก ไม่มีหลักฐานเอกสารบันทึกว่าย้ายมาตั้งชุมชนบริเวณนี้เมื่อใด มีเพียง หลักฐานจากพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2438 ว่ามี “ชาวลาวทรงดำจำนวน 700 คน พวกนี้อพยพจากเมืองเพชรบุรี มาอยู่ที่บ้านโพธิ์หักและโคกคลัง แขวงเมืองราชบุรี สาเหตุเพราะเดือดร้อนต้องเสียเงิน ค่าราชการและถูกเกณฑ์ทำนาหลวง” (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2512 อ้างใน เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2544: 45) และแม้จะอพยพย้ายถิ่นก็ยังรักษาประเพณีการเซ่นไหว้ผีแถน และผีบรรพบุรุษด้วยเหล้า (อุ) ดังปรากฏในเอกสารตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ความว่า

“พวกลาวทรงดำเดิมอยู่เมืองเพชรบุรี ที่นาไม่พอกันทำ ยกอพยพ มาอยู่แขวงเมืองสุพรรณบุรี และนครไชยศรีประมาณ 3,000 คน ร้องทุกข์ว่าอยู่เมืองเพชรบุรีเคยทำอุเส้นผีได้ ครั้นมาอยู่เมืองสุพรรณ มาทำอุเส้นผี นายอากรสุราฟ้องต้องปรับไหม ได้ความเดือดร้อน [...]

คำอธิบายสัญลักษณ์

- จังหวัดสมุทรสาคร
- จังหวัดนครปฐม
- จังหวัดราชบุรี
- จังหวัดสมุทรสงคราม

223

3/20/2561 BE 15:07

ลาวทรงดำหลายคนร้องว่าเมื่ออยู่เพ็ชบุรี ได้รับพระราชทาน
ตราภูมิพิเศษในรัชการที่ 4 คุ่มภาษีอากรได้ปีละ 8 บาท ครั้นมาอยู่
เมืองสุพรรณบุรี เจ้าพนักงานหายภาษีอากรให้ตามตราภูมิไม่ ข้อนี้
เป็นเรื่องที่ได้รับทราบอยู่แล้ว คือตราภูมิพิเศษนี้พระราชทานแก่
พวกลาวที่ได้เกณฑ์มาทำพระนครคีรีเมื่อปีวอกโทศกจุลศักราช 1222
แต่ตราภูมิพิเศษนี้ เจ้าพนักงานได้เรียกกลับเสียบ้าง ยังคงอยู่แก่ผู้รับบ้าง
เป็นการสับสนอยู่...”⁹

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2442 มีการเปลี่ยนแปลงชื่อมณฑลเทศาภิบาลที่มีคำว่าลาว
ทั้งหมด เช่น มณฑลลาวพวนเปลี่ยนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ ต่อมาเปลี่ยนเป็นมณฑล
อุดร เป็นต้น เนื่องจากกลัวคำว่า “ลาว” จะทำให้คนบริเวณนั้นไปเข้ากับฝ่ายฝรั่งเศส
และทรงประกาศให้เลิกคำเรียกว่า “ลาว” กับคนลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ให้เรียกว่า
ชาวไทยในบังคับของสยาม สอดคล้องกับข้อมูลจากการค้นคว้าโฉนดโบราณในพื้นที่
หนองสองห้อง ซึ่งพบว่า ไม่มีการใช้คำนำหน้าชื่อที่บ่งถึงความเป็นชาติพันธุ์ในกรณี
ของไทยดำที่มาจับจองที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยใช้คำเรียกผู้ชายว่า ‘นาย’ และคำเรียก
ผู้หญิงว่า ‘อ้ายแดง’ เช่นเดียวกับคนสยามทั่วไป ต่างจากกรณีของมอญที่ใช้คำนำหน้า
ผู้ชายว่า ‘มะ’ และคำนำหน้าผู้หญิงว่า ‘เม้ย’ และของชาวจีนที่ใช้คำนำหน้าว่า “จีน”
ต่อมาในสมัยราว พ.ศ. 2500 ได้มีการใช้คำว่า “ไทยทรงดำ” ขึ้นในจังหวัดเพชรบุรี
และเป็นที่นิยมกันทั่วไปในภาษาของทางการ (มนู อุดมเวช, 2547: 1)

จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติของบ้านโคกหลวง ประมาณการว่าอาจย้ายมา
ตั้งถิ่นฐานก่อนปี พ.ศ. 2455 นางสมหมาย เรื่องทับ วัย 65 ปี เล่าว่า

⁹ จดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. เอกสารกรมราชเลขาธิการ กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5
ม.2 แผนกปกครองเรื่องกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (หมายเหตุ
หนังสือรายงาน 1 เล่ม). รหัสไมโครฟิล์ม มร. 5 ม/29/2. เลขที่เอกสาร ม.2.14/107.

สมหมาย เรืองทับ
วัย 65 ปี

“คุณปู่ของข้าพเจ้าได้เข้ารับราชการเป็นทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นองครักษ์คอยติดตามเวลาออกเสด็จประพาส ณ ที่ต่าง ๆ เสมอ จนกระทั่งได้จัดให้ประชาชนมีนามสกุลใช้กัน อ้ายอู้ (คุณปู่) ได้ขอใช้นามสกุลว่า “แอนิหล” คำว่า แอ มาจากชื่อของคุณพ่อของคุณปู่ (ปู่เหาะ) และนิหล มาจากสถานที่ที่อยู่เดิมก่อนมาอยู่โคกหลวง คือบ้านสะพานนิหลนั่นเอง คุณปู่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำหมู่บ้านในสมัยนั้น และต่อมาได้เรียกว่า ผู้ใหญ่สาย แอนิหล ที่ดินของหมู่บ้านเป็นดินสูง ไทยทรงดำเรียกว่า ‘โคก’ และพระเจ้าอยู่หัวได้จัดสรรแบ่งปันให้อยู่ตามอรัยาศัย เรียกว่า แผ่นดินของหลวง จึงรวมเรียกว่า ‘โคกหลวง’ มาจนบัดนี้ ... ข้าพเจ้าคาดได้ว่า ไทยทรงดำโคกหลวงมาอยู่กันนานมากเกือบ 150 กว่าปี เพราะเคยถามคุณป้าซึ่งเป็นพี่สาวคนโตของคุณพ่อบอกว่า เกิดมาก็อยู่บ้านหลังนี้แล้ว ซึ่งท่านเกิดในปี พ.ศ. 2455 (สมหมาย เรืองทับ, มปป.)”

ส่วนชุมชนไทดำในพื้นที่ตำบลหนองสองห้อง ก็สืบประวัติการย้ายถิ่นมาจากจังหวัดเพชรบุรี ครูพิกุลทอง เล่าว่า “ยายเกิดที่นี่ แต่ว่ารุ่นแม่ของยายมาจากเพชร (เพชรบุรี) มาแล้วก็มาตากถางเอา จงเป็นร้อย ถากเป็นร้อยไร่” อีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่อพยพมาอยู่ ตำบลบัวงาม และซื้อที่ดินในบริเวณตำบลหนองสองห้อง เพื่อบุกเบิกพื้นที่ ทำนาเป็นอาชีพหลัก วิถีชีวิตในอดีตไม่ต้องใช้เงินตรามากนัก ดังที่คุณครูเกตุร เล่าให้ฟังว่า

“ก่อนนี้เป็นบ้านเก่า เป็นบ้านแบบไทยทรงดำ .. มีไต้ถุนสูงจะเอาไว้เลี้ยงวัว ไว้เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ที่บ้านก็เหมือนกัน แต่พอตอนหลังมาก็เปลี่ยนแบบไปแล้ว .. ไต้ถุนจะมีที่ทอดผ้า มีกระเดื่อง .. ที่เหยียบ ๆ อะนะ แล้วก็มียี่ข้าวทวน ๆ อย่างงี้ คนอื่นบ้านอื่นก็เอาข้าวมาสี ก่อนนี้จำได้ติดตาเลย ข้างบ้านเค้าก็ตำข้าวกิน..

เมื่อก่อนปลูกเผือกปลูกมันกินปลูกอะไรกินอะไรอย่างเงี๊ยะ แต่ก่อนไม่รู้จักซื้ออะไรที่บ้านเนี่ย ตั้งแต่เล็ก ๆ มา ผักปลาก็ไม่เคยซื้อกินนะ เดียวนี้ไปตลาดซื้อสายบัว ผักบุ้ง รู้สึกกระดาก ๆ อาย ๆ [เพราะ] ผักกระเฉด ผักบุ้ง สายบัว เคยปลูกเองทั้งนั้น ตรงเนี่ยเป็นนาหมดเลย ตรงเนี่ยไม่มีสวนอะไรแบบนี้เลย จากนั้นไปจนถึงบัวงาม [ราชบุรี] นั่นแหละมองเห็น ไปก็เล็งต้นตาล... เดินตรงไปเลย ตลาดอยู่ตรงไหน บัวงามก็เดินตรงไปเลย เดียวนี้มองไม่เห็นอะไรเลย” (เกยูร ธรรมเที่ยง, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2559)

ปัจจุบันชุมชนไทดำในจังหวัดสมุทรสาครเปลี่ยนจากการทำนาทำสวนผลไม้ เช่นเดียวกับชุมชนเกษตรกรรมส่วนใหญ่ในอำเภอบ้านแพ้ว และมีจำนวนประชากรไม่มากนัก อีกทั้งยังอยู่ปะปนกับคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน มีการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ เริ่มกลืนกลายทางวัฒนธรรมในด้านการแต่งกาย ลักษณะบ้านและภาษาพูดในชีวิตประจำวันตามแบบสมัยใหม่ ดังที่ครูพิกุลทอง เล่าให้ฟังว่า “เริ่มต้นเนี่ย พี่สอนตรงนี้อยู่แล้ว ท้องถิ่นของเรานะก็ไม่ว่าจะเอาอะไรไปสอนเด็กมัธยมทีนี่เราเป็นลูกคนลาว ลาวโซ่ง” จึงเริ่มเก็บข้อมูลวัฒนธรรมที่กำลังหายไปในช่วงปี พ.ศ. 2537 ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น

“คนลาวอายุที่จะบอกตัวเองเป็นลาว เพราะว่าส่วนใหญ่พอคนลาวเขาออกมา เขาบอกว่าคนลาวจะโง่ เพราะคนลาวนี้ธรรมชาติของคนลาว เขาจะพึ่งพาตนเองเขาไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก เพราะในบ้านเขาจะมีทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอาหาร สัตว์ พืชอะไรเขาจะปลูกกินเอง เสื้อผ้าเขาก็ทำเอง เขาไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก เพราะฉะนั้นเขาก็จะอยู่ในหมู่บ้านของเขา พอออกมาข้างนอกเขาก็จะเขย ๆ แต่งตัวเขย ๆ เพราะว่าอายุต่อไปรุ่นลูกรุ่นหลานก็เลยแต่งแบบคนไทย แล้วไม่พูดลาวใส่กัน”

การออกไปศึกษาในโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน และสื่อต่างๆ โดยเฉพาะวิทยุและโทรทัศน์ที่มีอยู่แพร่หลายในชุมชน ทำให้คนรุ่นใหม่พูดภาษาไทยมากกว่าภาษาโซ่ง แต่ก็ยังคงรักษาและปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ผีบรรพบุรุษอยู่ คนในชุมชนเล่าว่า “บ้านหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านเล็ก ก็จะถูกตัดทอนไป ประเพณีก็เหลือไม่มาก เหลือแค่เล่นทำเล่น ทำปาดตง” กันอยู่

ตามความเชื่อดั้งเดิม ผีที่มีความสำคัญในชีวิตประจำวัน คือ ผีบรรพบุรุษ หรือ “ผีเื่อน” ทุกครัวเรือนมีห้องเฉพาะสำหรับบูชาผีบรรพบุรุษ ที่เรียกว่า “กะล๋อห้อง” ซึ่งห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้าไป โดยเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว จะมาปกป้องรักษาลูกหลานให้มีความสุข และผู้ชายจะเป็นผู้รับสืบทอดผีเื่อน ส่วนผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ย้ายไปถือผีของสามี และลูกถือผีบรรพบุรุษของพ่อ

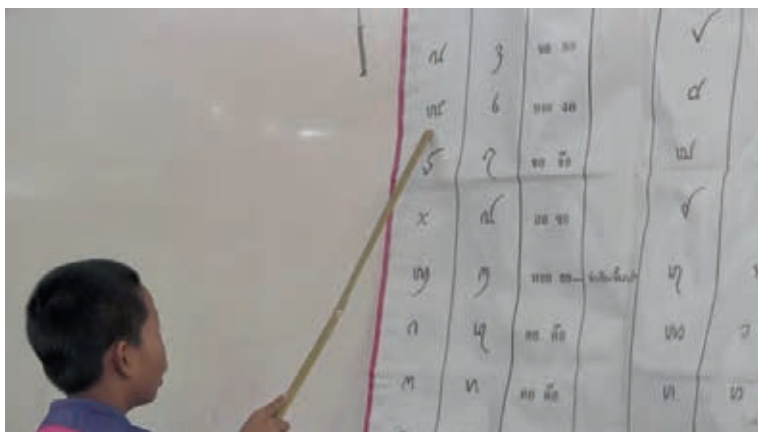

ภายในกะล๋อห้อง :
ลูกชายผู้รับสืบทอดและเชย (หมอ) ผู้ทำพิธีเือน

ไทดำ/ลาวโซ่ง มีการถือสายตระกูล ที่เรียกว่า ‘สิง’ ลักษณะเดียวกับ ‘แซ่’ ของคนจีน มาตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น สิงล่อ สิงเลื่อง สิงวี สิงกวาง สิงกา ฯลฯ โดยสิงล่อ เป็น 2 สาย ได้แก่ ตระกูลของผู้ปกครองที่เรียกว่า ‘ผู้ตัว’ และสิงล่อที่เป็น ‘ผู้น้อย’ หรือสามัญชน แม้เมื่อถูกกวาดต้อนมาอย่างสยามแล้ว จะมีสถานะเท่าเทียมกัน และเปลี่ยนมาใช้นามสกุลแบบไทยแล้ว แต่ ‘สิง’ ดั้งเดิมก็ยังใช้เพื่ออ้างอิงความเกี่ยวข้อง เป็นเครือญาติกันในพิธีกรรมและขั้นตอนที่ต่างกันในการทำพิธีระหว่างผู้ตัวและผู้น้อย ภายในสิงยังแบ่งย่อย เป็น ‘ก้อ’ (กอ) หรือกลุ่มญาติที่มีปู่เดียวกัน ซึ่งจะบันทึกชื่อผู้ตายที่เป็นเครือญาติข้างพ่อในสิงไว้ในสมุดที่เรียกว่า ‘ปับผีเฮือน’ โดยแยกผู้ตายตามเรือนที่เคยอยู่

นอกจากนี้ ต้องบันทึกวันที่เจ้าเรือนเดิมเสียชีวิตเอาไว้ เพื่อการทำปาดตง หรือ เซ่นไหว้ที่กะล่อห้อง โดยตระกูลผู้ตัวทำปาดตงทุก 5 วัน ส่วนผู้น้อยทำปาดตงทุก 10 วัน การนับวันของไทดำ/ลาวโซ่ง มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนไทย ภาคกลางทั่วไป กล่าวคือ มีการนับวัน ที่เรียกในภาษาไทยว่า “มื่อ” เป็นรอบ 10 วัน ได้แก่ มื่อฮ่วง มื่อเต่า มื่อกำ มื่อกาบ มื่อฮับ มื่อฮาย มื่อเมิง มื่อเป็ก มื่อกัต มื่อขด วันที่เจ้าเรือนเดิมเสียชีวิตถือเป็นมื่อเวรตงที่ห้ามจัดพิธีมงคลต่าง ๆ

ในการประกอบพิธีเสนเรือน เพื่อเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษของเรือน จะต้องเชิญ “หมอเสนเฮือน” มาเป็นผู้ทำพิธีในห้องผีของเรือน “หมอ” เป็นผู้ชายและได้ฝึกเรียนรู้การทำพิธีจากครูและหัดอ่านตำราที่เขียนด้วยภาษาไทยจันแตกจน

การฟื้นฟูการเรียนรู้ภาษาใต้ดำ

ในภาษาไทยคำเรียกหมอของผู้ตัวว่า “จ้าง” หรือ “องจ้าง” แปลความหมายได้ว่า ผู้ชำนาญการเฉพาะด้านการประกอบพิธีกรรม จะสวมเสื้อสีแดงทำพิธีให้เฉพาะ สายตระกูลผู้ตัว ส่วนหมอของผู้น้อยเรียกว่า “หมอ” หรือ “องหมอ” สวมใส่เสื้อสีดำ ปกติ คำบอกกล่าวในพิธีนั้นเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นผู้น้อยหรือผู้ตัว แต่ต่างกันที่ คำนำหน้านามเท่านั้นที่จะบอกชนชั้น กล่าวคือ ในกรณีของผู้ตัว มีคำนำหน้าชื่อของผู้เสียชีวิตที่เป็นชายว่า “ล้านกำ.... (ตามด้วยชื่อผู้นั้น)” และคำนำหน้าของผู้หญิงที่เสียชีวิตว่า “นางกำ.... (ตามด้วยชื่อผู้นั้น)” ส่วนสิ่งที่เป็นผู้น้อย จะกล่าวคำนำหน้าผู้เสียชีวิตชาย ว่า “ป้อกวาน.... (ตามด้วยชื่อ)” และคำนำหน้าของผู้เสียชีวิตหญิง ว่า “แม่นาง.... ตามด้วยชื่อ” (ชวลิต อารยุดิธรรม, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2559) และเมื่อรุ่นต่อมาเสียชีวิตก็ต้องจดบันทึกรายชื่อและคำเรียกความสัมพันธ์ของผีกับเจ้าเรือนใหม่ในปีผีเรือน อาทิ จาก ป้อกวาน (พ่อ) เป็น ปู้กวาน และเปลี่ยนจาก แม่นาง เป็น ย่านาง เป็นต้น

ในวันทำพิธีเสน ต้องแจ้งให้ลูกหลานของผู้ที่อยู่ในสิ่งเดียวกันตามรายชื่อที่บันทึกไว้ในปีผีเรือนทั้งหมดมาร่วมพิธี ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกล และนำเครื่องเซ่นต่าง ๆ ได้แก่ หมู ไก่ เหล้า ข้าว หมากพลู ขนม มาร่วมในพิธีด้วย ผู้ประกอบพิธีจะเอ่ยชื่อบรรพบุรุษของเจ้าของเรือน ตามรายชื่อในสมุดจดทุกคน ให้มารับเครื่องเซ่นในพิธี กล่าวได้ว่า ‘สิ่ง’ เป็นหน่วยสังคมที่มีพลังในฐานะที่รวมเรือนที่อยู่ในสิ่งเดียวกันมาร่วมกันประกอบพิธีเสนเรือน (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ, บก., 2558) ด้วยข้อกำหนดเช่นนี้ทำให้เครือญาติตระกูลข้างพ่อที่แยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่าง ๆ ยังต้องติดต่อสัมพันธ์กันอยู่เสมอ และหากเครือญาติตระกูลข้างพ่อไม่ส่งตัวแทนมาร่วมงานเสนเรือนก็จะถือว่าผิดผีได้ ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน จึงมีการตัดรายชื่อผีบรรพบุรุษรุ่นเก่า ๆ ออกไปจากปีผีเรือน เพื่อให้รายชื่อสั้นลง และเครือญาติของผู้ที่ถูกตัดรายชื่อออกไปแล้วไม่จำเป็นต้องมาร่วมพิธีเสน

ญาติที่เข้าร่วมนำอาหารและข้าวของใส่ในพานเพื่อน
ก่อนหมอลงเรือนจะเริ่มพิธี

ผู้รู้พิธีของไทยดำนั้นมีหลายประเภท นอกจาก “หมอล” ผู้ชายซึ่งมีตำราแล้วยังมี “แม่มัด” เป็นผู้หญิงซึ่งถูกเลือกโดย “ผีมัด” ให้สามารถสื่อสารกับวิญญาณได้โดยไม่มีตำรา แม่มัดจะเป็นผู้เสี่ยงทายวันที่จะทำพิธีต่างๆ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือเหตุร้ายอย่างต่อเนื่อง ผู้ประสบเคราะห์มักไปขอให้แม่มัด ทำการ “เยื้อง” โดยนำเสื้อของผู้ป่วยมาใส่ในผ้าเปียวของแม่มัด แล้วขบถามผี เพื่อทำนายสาเหตุและวิธีการแก้ไข อาทิ ต้องทำพิธี ‘เสนแก่เคราะห์’ หรือ ‘เสนกวัดกว่าย’ โดยแม่มัดประกอบพิธีเองได้ หรือพิธีขนาดใหญ่ อาทิ เสนปลุกกล้วยเมืองบน (เสนตัว) เสนลูกกล้วยเมืองลุ่ม (เสนตัว) เสนฆ่าเกียด เสนกินปาง หรือ เสนตั้งบังหนอ ที่ต้องเชิญคณะหมอล ได้แก่ หมอลเมือง หมอลเป่าปี่ หมอลเก็บข้าว มาประกอบพิธีตลอดวันจนถึงหลังเที่ยงคืน

อีกทั้งในพิธีกรรมต่าง ๆ ไทยต้องใช้ผ้าหรือเครื่องแต่งกายเพื่อบ่งบอกสถานภาพของแต่ละบุคคลในครอบครัว ทุกครัวเรือนจึงต้องมีเสื้อผ้าที่สวมในการประกอบพิธีกรรม ที่เรียกว่า ‘เสื้อฮี’ เกือบไว้ เสื้อนี้ด้านนอกเป็นสีดำแต่ด้านในลวดลายสีสันสดใสงดงาม เสื้อฮีของผู้ชายเป็นเสื้อยาวถึงเข่า ผ่าหน้าและป้ายทับไปทางซ้าย ตะเข็บเสื้อด้านข้างและชายเสื้อด้านในมีการตกแต่งด้วยเศษผ้าสีต่าง ๆ เสื้อฮีของผู้หญิงเป็นเสื้อสวมหัวคอวี ทรงตรงขนาดใหญ่คลุมเข่า แขนในตัวยาว ด้านในบริเวณสาคบหน้าปลายแขน และชายล่างประดับลวดลายต่าง ๆ ในงานพิธีต่าง ๆ จะสวมใส่ให้เห็นด้านนอกที่ไม่มีลวดลายนัก แต่เมื่อเสียชีวิตแล้วจะกลับด้านในออกให้เห็นลวดลายที่มีสีสัน ปัจจุบัน คนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้ตัดเย็บเอง แต่สั่งซื้อจากผู้สูงอายุในชุมชนที่ตัดเย็บเสื้อและทำลวดลายแบบดั้งเดิมได้

ยายปล้อง ยอดเพชร ครูภูมิปัญญา ตำบลหนองสองห้อง
ผู้มีความรู้เรื่องลายผ้าและการทำเสื้อฮี
และผู้หญิงไทดำ สวมเสื้อฮีเข้าร่วมพิธีกรรม (ขวาล่าง)

ในส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญ ได้แก่ งานศพ ปัจจุบันแม้มีการจัดพิธีศพที่วัด และนำกระดูกใส่เจดีย์สำเร็จรูปเล็ก ๆ ไปตั้งในวัดหรือป่าช้า แต่บางครอบครัวยังคงประกอบพิธีแบบดั้งเดิมตามประเพณีควบคู่ไปด้วย ได้แก่ หลังจากเผาศพแล้วมีการทำพิธีส่งแห้ว หรือการนำกระดูกไปฝังในป่าช้า (ออกเสียงในภาษาไทยคำว่า ป่าเฮ้ว หรือ ป่าแห้ว) โดยลูกของผู้ตายจะสวมเสื้อผ้าดิบสีขาวและโพกผ้าที่ศีรษะ ส่วนเขยและสะใภ้ใส่เสื้อสี มีการสร้างเรือน (หอแก้ว) พร้อมกับนำข้าวของเครื่องใช้ที่ผู้ตายจะได้นำติดตัวไปใช้ในภพภูมิใหม่ที่เรียกว่า เมืองถน ในวันเดียวกันนั้น หมอผู้ทำพิธีนี้ เรียกว่า ‘เขือย’ หรือ ‘เขย’ ซึ่งทำหน้าที่บอกทางวิญญาณผู้ตายไปหาถนในถิ่นกำเนิดดั้งเดิม หลังจากจัดพิธีศพต้องมีการทำพิธีเอาผีขึ้นเรือน คือเรียกขวัญส่วนหนึ่งของผู้ตายให้กลับมาประจำที่กะล่อห้องของเรือน หากยังไม่ได้ทำพิธีเอาผีขึ้นเรือน คนที่อยู่ในเครือญาติผีเรือนเดียวกันห้ามจัดงานแต่งงานหรือเสนเรือน

การทำพิธีป่าเฮ้ว บริเวณชุมชนไทดำโคกหลวง

นายพล ดีห้อง วัย 94 ปี และหลานๆ แห่งบ้านโคกหลวง เล่าว่า ในพิธีศพ ผู้ทำพิธี “จะบอกทางไปส่งเมืองลาว... บอกทางให้เขาไปเสร็จแล้วอะ เขาไปถึงแดนละ แล้วก็บอกทางให้เขากลับมาบ้านเรา แล้วก็พอถึงวันเสน เราก็เรียกเขามากินเสน เขาได้กลับบ้านถูก” (สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2559) คำบอกทางวิญญาณผู้ตาย ไปหาแดนที่เมืองลาวทำให้ไทดำในสมุทรสาครยังคงรับรู้และมีความผูกพันทางวัฒนธรรมกับถิ่นกำเนิดดั้งเดิมอยู่ และยังนิยมเรียกตัวเองว่า “ลาว” แม้จะใช้ชื่อในภาษาราชการว่า “ไทยทรงดำ” ก็ตาม

จากการสัมภาษณ์ ปัจจุบันชุมชนไทดำในจังหวัดสมุทรสาคร ไม่มีผู้ประกอบ พิธีกรรมเหลืออยู่เลย เพราะเมื่อหมอมด เขยบอกทาง ดั้งเดิมในชุมชนเสียชีวิตไป ไม่มีผู้รับสืบทอด เมื่อจะประกอบพิธีต่าง ๆ จึงต้องไปเชิญหมอมดและมดจากจังหวัด ไกลเคียงมาทำพิธี อีกทั้งคนในเรือนไม่รู้การเตรียมเครื่องใช้ในพิธี จึงต้องจ้างผู้ช่วย หมอมดและมดมาจัดเตรียมอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง รับ-ส่งเพิ่มขึ้น หมอรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่สามารถอ่าน-เขียนตัวอักษรไทดำแบบดั้งเดิมได้ จึงจดบันทึกบทหรือต่าง ๆ จากตำราของครูด้วยตัวอักษรไทยตามที่ตนเองท่องมา

คนรุ่นกลางในชุมชนเองก็ไม่พูดภาษาไทดำแล้ว ส่งผลให้ไม่เข้าใจความหมาย ของคำร้องของหมอมดและความสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้การสืบทอดธรรมเนียม ปฏิบัติตามความเชื่อแบบเดิมลดลง แต่ยังคงสามารถรักษาพิธีเสนเรือน พิธีศพ พิธีเอาผีขึ้นเรือน ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษเอาไว้ได้ ซึ่งทำให้บ้านเรือน แม้จะเปลี่ยนรูปแบบและวัสดุไปตามสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แต่ยังรักษาพื้นที่ใช้งาน ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการนับถือผีเอาไว้ ยังคงมีห้องผีบรรพบุรุษ และโถงกลางเรือน เป็นพื้นที่โล่งใช้สำหรับจัดพิธีกรรมต่าง ๆ

พิธีเสนแก่เคราะห์ ในบ้านที่มีลักษณะเป็นตึกแถว

การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม ที่มาจากการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นถนนและเครือข่ายการตลาดชนบทได้ขยายไปยังชุมชน ที่มีวิจัยพบว่า ในชุมชนที่บ้านโคกหลวง รอบวัดศรีเพชรพัฒนาและหนองสองห้อง มีการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาในระบบ แต่งกายแบบสมัยนิยม และประกอบอาชีพใหม่ๆ มีเพียงผู้สูงอายุบางส่วนที่ยังคงทำทรงผม “ปั้นเกล้า” และนุ่งผ้าถุง ลายแตงโมการพูดภาษาโง่งในชีวิตประจำวันระหว่างคนหลายรุ่นเลื่อนไปจนเกือบหมดสิ้น เด็กรุ่นใหม่ไม่ได้รับการถ่ายทอดทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน และความเชื่อดั้งเดิมไว้ เพราะหลายครอบครัวส่งเสริมให้บุตรหลานไปเรียนหนังสือและทำงานภายนอกชุมชน จึงมีจำนวนครัวเรือนที่มีการสืบผิ้น้อยลง เนื่องจากสกุลหนึ่งๆ จะมีครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเท่านั้นที่สืบผิเรือขึ้นอยู่กับการมอบให้ผิผู้ใด ผู้ชายยังต้องสืบทอดการไหว้ผิเรือประจำตระกูล แต่ความเคร่งครัดในการพึงพาลูกชายเริ่มยืดหยุ่น มีหลายครัวเรือนที่จำเป็นต้องให้ผู้หญิงสืบทอดการไหว้ผิแทนเนื่องจากผู้สืบทอดผิที่เป็นผู้ชายไปบวชเป็นพระและไม่สึก (ดังกรณีของครูเกยูร ที่ต้องนำของไปเซ่นไหว้ที่กะลื้อห้องแทนนายอนุภาพ ผู้รับสืบผิที่ไปบวชพระ) อีกทั้งยังมีการลาออกจากการนับถือผิเรือด้วย

นอกจากพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษที่ผูกโยงคนในสายตระกูลเดียวกัน ไทดำยังมีงานประเพณีรื่นเริงในการสร้างสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชุมชนด้วย ได้แก่ การอันกอนฟ้อนแคน ในอดีตช่วงฤดูที่ว่างจากการทำนา คนในชุมชนจะใช้ลานตากข้าวกลางหมู่บ้านเป็นพื้นที่ “เล่นคอน” (หนุ่มสาวได้ตอบกันด้วยคำกลอน) ยายทรัพย์ วัยกว่า 80 ปี แห่งบ้านโคกหลวง เล่าว่า “ฉันอายุ 17 อยู่บ้านตาบ้านยาย หุงข้าวก็ยังไม่เป็น แล้วก็มาเล่น (กลอน) นี่แหละ” และย้อนเล่าบรรยากาศในอดีตว่า “ถ้าสมัยก่อนเที่ยวงาน ใส่ผ้าถุงลาวลายแดง ใส่เสื้อดำแล้วก็มีผ้าคล้องสีเหลืองสีแดงตามแต่จะมีผ้า เขาไม่ได้นุ่งเสื้อ เขาเอาผ้ามาคาดนม คนหนึ่งมี 7-8 สี เล่นกลอนเนี่ย ต้องทำข้าวเลี้ยงเขานะ 3 เวลา [...] สมัยก่อนเขาทำนากัน ทำนาเสร็จก็เก็บพริก สมัยก่อนไม่มีของน่หรรอก มีแต่พริกอย่างเดียว เราตั้งขายกาแฟตรงนี้ ขายดินะ เขาหยุดมาเที่ยวสงกรานต์ มาเที่ยวกันเยอะ หลัก 7 หลัก 8 ยังมาเลย” ประเพณีเช่นนี้เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวต่างหมู่บ้านได้มาพบปะและทำความรู้จักกัน ด้วยการโยนลูกช่วง (ต๋อดมะกอน) และร้องเกี่ยวพาราสีกันอย่างสนุกสนาน แต่ประเพณีนี้เริ่มหมดไปเมื่อคุณยายอายุ 20-21 ปี หรือเมื่อประมาณ 60 กว่าปีก่อน ยายทรัพย์เล่าว่า ไม่มีโอกาสเล่นกลอนอีกเลย จนกระทั่งได้ฟังรายการวิทยุที่พูดออกอากาศเป็นภาษาไทยทรงดำ ดำเนินรายการโดยอาจารย์สามชาย ธีรพงษ์ กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ของมูลนิธิไทยทรงดำแห่งประเทศไทย ซึ่งเปิดให้ผู้ฟังทางบ้านโทรศัพท์เข้าไปร้องกลอน หรือขับส่ายแบ่ง ออกอากาศได้ คุณยายจึงมีโอกาสร้องกลอนออกอากาศ จนได้รับยกย่องว่า เป็น “หมอขับ” แห่งบ้านโคกหลวง (สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2560)

สถานการณ์เช่นเดียวกันนี้เกิดขึ้นในชุมชนไทดำอื่นๆ เช่นกัน ประมาณปี พ.ศ. 2506-2508 เข้าย้อยได้ริเริ่มงานฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมลาวโซ่ง ซึ่งกำลังจะสูญหายไปคงอยู่ต่อไป โดยใช้ชื่อว่า “วัฒนธรรมไทยทรงดำ” และเชิญหมอแคน สมัย อ่อนวงศ์ มาร่วมเป่าแคน แต่เมื่อผู้ริเริ่มเสียชีวิต การแสดงประเพณีไทยทรงดำ จึงยุติไประยะหนึ่งหลังปี 2517 (ศิลปชัย ชันธชัย, 2554: 86) และประมาณปี 2535 ไทดำในเพชรบุรีกลับมาฟื้นฟูจัดงานประเพณีประจำปีในลักษณะเหย้าเยือน โดยเชิญชวนไทดำจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมงาน และหมุนเวียนผลัดกันไปร่วมงานในหลายหมู่บ้าน จากนั้นก็แพร่กระจายไปในจังหวัดอื่น (สุธิ จันทรศรี, 2557: 53) รวมถึงสมุทรสาคร

ชุมชนไทดำใน ตำบลหนองสองห้อง เริ่มมีการรื้อฟื้นจัดงานประเพณีไทยทรงดำขึ้น โดยการริเริ่มของหมอโรจน์ แพทย์ประจำตำบล ผู้มีภรรยาเป็นลาวโซ่ง คนในชุมชนได้ร่วมกันออกทุนทรัพย์ในการจัดงาน ต่อมาหยุดชะงักไประยะหนึ่ง จนเมื่อครูโรงเรียนวัดหนองสองห้องได้เก็บรวบรวมข้อมูลประเพณี วิถีชีวิตชุมชน หัตถกรรมเครื่องจักสาน และลวดลายผ้าดั้งเดิม จัดทำศูนย์วัฒนธรรมชุมชนขึ้นใน โรงเรียนประมาณปี 2537 หลังจากนั้นจึงได้เริ่มของบประมาณจากสภาวัฒนธรรม อำเภอบ้านแพ้วและองค์การบริหารท้องถิ่นมาจัดงานประเพณีไทยทรงดำทุกวันที 2 เมษายน ติดต่อกันมาเกือบทุกปีจนถึงปัจจุบัน ส่วนบ้านโคกหลวงเองได้มีการ จัดตั้งชมรมไทยทรงดำโคกหลวงขึ้น และจัดงานประเพณีทุกวันที 3 เมษายน และ ชุมชนรอบวัดศรีเพชรพัฒนา จัดระดมทุนชาวบ้านมาจัดงานทุกวันที 14 เมษายน ทำให้คนในชุมชนตื่นตัวในการแต่งชุดตามประเพณีมาร่วมงานทั้งหญิงและชาย ในงานมีการขับสายเป๋ง (ร้องเพลงของไทดำ) การแสดงบนเวที การฟ้อนรำประกอบ วงดนตรีแคนประยุกต์ นิทรรศการ และมีการนำอาหาร ขนม และเครื่องดื่ม มาออกร้านต้อนรับผู้มาร่วมงาน

นอกจากนี้ ผู้จัดงานยังได้เชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐ อาทิ นายอำเภอ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานมูลนิธิไทยทรงดำแห่งประเทศไทย สภาวัฒนธรรมจังหวัด และประธานหรือตัวแทนของชมรมไทดำ/ไทยทรงดำ¹⁰ จากจังหวัดอื่นมาร่วมงานด้วย งานประเพณีเช่นนี้ไม่ได้เป็นงานรื่นเริงที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวต่างหมู่บ้านได้ พบเจอกันอีกต่อไป หากกลายเป็นงานที่ตอบสนองความต้องการในด้านการส่งเสริม และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ควบคู่ไปกับเสริมสร้างความสามัคคีของเครือข่าย ไทดำในประเทศไทย ที่ต้องส่งตัวแทนของชุมชนไป “เอาแรง” ตอบแทนซึ่งกันและกัน เพื่อดำรงสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทดำเอาไว้ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง สังคมและเศรษฐกิจสมัยใหม่

¹⁰ มีการจัดตั้งชมรมโดยใช้ชื่อต่างกัน ในภาคกลางส่วนมากใช้ชื่อว่า “ชมรมไทยทรงดำ” ในภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้นิยมใช้ชื่อว่า “ชมรมไทดำ”

งานประจำปี ไทยทรงดำ ของเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชนไทดำ
ตำบลหนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว

ชุมชนคนไทยเชื้อสายจีน

พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำและเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ จึงเป็นที่รวมของชาวบ้านและชาวจีนผู้ถนัดเชิงการค้า มักมีวัดใหญ่และศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางความเชื่อตั้งเรียงรายอยู่ริมน้ำ (ดังรายละเอียดในภาค 1 และภาค 4) คนจีนมีบทบาททางเศรษฐกิจสูงมากในลุ่มแม่น้ำท่าจีน เริ่มต้นด้วยการเป็นกุลี ทำไร่ ทำนา ทำการประมง เป็นพ่อค้าหาบเร่ พายเรือขายของ และซื้อของต่าง ๆ เพื่อนำไปขายอีกทอดหนึ่งด้วยเรือเล็ก ๆ ครั้นเมื่อสะสมทุนมากขึ้นจึงเป็นเจ้าของแพ เจ้าของร้านค้า เจ้าของโรงสี โรงน้ำตาล โรงน้ำแข็ง และเป็นนายอากรฝิ่น น้ำ และจันทน์ (เกษม ปรานีธยาชัย, 2544: 54) นอกจากบริเวณท่าฉลอมและมหาชัยที่มีคนจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นแล้ว พบการตั้งถิ่นฐานและผสมกลมกลืนเข้ากับชุมชนอื่น ๆ โดยทั่วไปทั้งในอำเภอกระทุ่มแบนและอำเภอบ้านแพ้ว

งานวิจัยของชาวตะวันตกพบว่า ชาวจีนในสยามมีอัตราการเลื่อนชั้นทางสังคมสูงมากในช่วง พ.ศ. 2423-2453 ชาวจีนรอบ ๆ กรุงเทพฯ และตามเมืองสำคัญอื่น ๆ มีสวนผัก พืช และสวนหมาก รวมทั้งเล้าหมู เพื่อส่งขายในตลาดท้องถิ่นนั้น ๆ คนไทยไม่มีใครจะเลี้ยงหมูและฆ่าหมูเพราะกลัวบาป ดังนั้นอาชีพที่ได้กำไรงามจึงอยู่ในมือของชาวจีน (สกินเนอร์, 2547: 114) ชาวตะวันตกยังได้บันทึกว่า

“หลังจากที่มีการนำเครื่องจักรไอน้ำมาใช้ในโรงงาน พวกเขา [เจ้าของชาวจีน] ไม่รอช้าที่จะดำเนินการต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงให้ทันสมัย ดังนั้นบรรดาโรงเลื่อยไอน้ำและโรงสีข้าวไอน้ำจำนวนมากจึงมีเจ้าของเป็นชาวจีนที่มีความคิดริเริ่ม คล่องแคล่วและกล้าได้กล้าเสีย เมื่อธุรกิจการค้าซบเซาลงและชาวยุโรปหยุดกิจการโรงงานทั้งหลายของพวกเขา ชาวจีนยังคงดำเนินธุรกิจของพวกเขาต่อไป เหตุผลประการหนึ่งสำหรับเรื่องนี้ก็คือ ชาวจีนสามารถอยู่ได้ด้วยค่าครองชีพที่ถูกกว่าชาวยุโรป ทั้งพอใจในกำไรที่ไม่มากมายอะไร”

นอกจากนี้ยังบันทึกถึงสภาพชีวิตของกุลิชาวจีน ว่า “ชาวจีนอยู่กันเป็นกลุ่มในห้องเล็ก ๆ บางทีคนประมาณ 20 คน จะกิน ทำงานและนอนอยู่ด้วยกันในห้องเล็ก ซึ่งคนพิชชาวคงจะตายเพราะหายใจไม่ออก” (สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2557: 111-112)

เจ็กทอง ต้นตระกูล ทองชีว
ที่มาภาพ: อนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพ นายเรียน ทองชีว, 2550

ผู้อพยพชาวจีนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายที่เดินทางมาโดยลำพัง และจ่ายค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานได้ ผู้ที่คิดตั้งหลักแหล่งตามหัวเมืองต่าง ๆ มักแต่งงานกับหญิงไทยและคนท้องถิ่นอื่น ๆ อาทิ มอญและลาว จนสามารถเรียนรู้ภาษาไทยและพูดภาษาท้องถิ่นได้ แต่ยังคงมีลักษณะที่แตกต่าง เพราะไม่ถูกบังคับเรื่องการแต่งกาย แต่งผม สามารถไว้หางเปียได้ และสามารถย้ายถิ่นที่อยู่หรือไปตั้งหลักแหล่งในที่ใดก็ได้ ดังตัวอย่างของนายทอง (ทง) แซ่จิ๋ว ต้นตระกูลทองชีว ตามประวัติแล้ว นายทง เกิดปี พ.ศ. 2380 ได้อพยพมาบริเวณท่าจีน และแต่งงานกับสาวมอญ นางคัด เกลิด มีลูกหลานสืบต่อมาและอาศัยในชุมชนมอญ จนสามารถพูดสื่อสารภาษามอญได้ แต่ก็ยังคงรักษาผมเปียและการแต่งกายแบบจีนไว้

เช่นเดียวกับบรรพบุรุษต้นตระกูลระหงษ์ ที่เป็นชาวจีนอพยพเข้ามาและ
แต่งงานกับหญิงไทยที่นครศรีธรรมราช ก่อนจะล่องขึ้นมาลงหลักปักฐานบริเวณ
ลุ่มน้ำท่าจีน จนกลายมาเป็นหนึ่งในตระกูลใหญ่ในพื้นที่ตำบลบางยาง-ตำบลท่าไม้
ของอำเภอกระทุ่มแบน เหนือพื้นที่ 5 ของตระกูลให้ข้อมูลว่า

“เล่ากังโหวมาจากเมืองจีน ได้ยินมา
จากคนในครอบครัวว่า คนจีนสมัยก่อน มีแต่
ผู้ชายเป็นใหญ่ที่อพยพมา แล้วมาแต่งงานกับ
ผู้หญิงทางนี้ ตอนอพยพนั้นมากับเรือสินค้า
มาขึ้นที่นครศรีธรรมราช พบกับภรรยา[ย่าเหนียว]
แล้วจึงติดเรือมาถึงมหาชัย แม่น้ำท่าจีน เมือง
ท่าจีน เห็นว่าเป็นทำเลที่ดี ใกล้เมืองหลวง
ต่อมาจึงมาตั้งครอบครัวอยู่ที่ตำบลบางยาง
เล่ากังโหว นั้นมาทำนาอยู่บริเวณหนองท่าจีน
ลูกหลานก็ทำนาต่อกันมา [...]” (สุนันท์ ระหงษ์,
สัมภาษณ์ 9 เมษายน 2560)

ด้านล่าง: ทวดสุด ก๊วยสมบุญ
(แต่งงานกับตระกูลระหงษ์)
ถ่ายภาพกับพระเกจิผู้นำแม่ท่าจีน
ซ้ายมือ: หลวงปู่รุ่ง วัดท่ากระบือ
ขวามือ: หลวงปู่สะ วัดดอนไผ่
ที่มาภาพ: สุนันท์ ระหงษ์

ชาวตะวันตกในยุคนั้นบันทึกว่า คนจีนประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ในฐานะชาวน แม้จะไม่ได้ทำ “นาข้าวอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด แต่ซื้อข้าวจาก บรรดาผู้ผลิตและนำมายังตลาดที่กรุงเทพฯ ในส่วนมากมีการปลูกใบพลู ซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางในประเทศสยาม” (สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2557: 121)

การแต่งงานกับหญิงท้องถิ่น ทำให้ลูกจีนเกือบทั้งหมดพูดไทยคล่อง รวมทั้ง ได้ภาษาจีนของบิดาด้วย เป็นผลดีต่อการค้าขาย ดังที่ครูเฟื่อง ผลประดิษฐ์ วัย 90 ปี เล่าถึงปู่และบิดาว่า

“เตี้ยเป็นคนแต่จิว เกิดในไทย เป็นลูกจีนแท้ ๆ แซ่เดิม แซ่ไค้ว [...] อาจเป็นคนจีนแต่งงานกับย่าคนไทย เป็นคนขยันทำมาหากิน เตี้ยก็แต่งงานกับแม่ ที่เป็นคนไทยย่านบางคนก็ แต่งงานแล้วก็พากันย้ายมา อยู่แถวตลาดหลวง อำเภอดำเนินสะดวก... เตี้ยเป็นคนที่ 4 จำได้ว่า สมัยเป็นเด็ก เตี้ยกับแม่เป็นคนขยัน ตอนกลางคืนไม่มีไฟฟ้าใช้ก็ยัง สานกระบุง ตะกร้า เมื่อตอนเป็นเด็กเตี้ยยังพูดภาษาจีนกับพวกจีน ด้วยกัน เวลาติดต่อค้าขายเตี้ยไม่รู้หนังสือไทย แต่เวลาอยู่ในบ้านเตี้ย จะพูดภาษาไทยกับคนในครอบครัว ส่วนแม่อ่านออกเขียนได้ ทำสวน กับค้าขาย [...] พี่น้องพ่อทุกคนขยันหมั่นมีที่นา โรงสีข้าว (เฟื่อง ผลประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 29 มีนาคม 2560)”

แม้ชายจีนอพยพจะตั้งถิ่นฐานและมีครอบครัวใหม่ในไทยแล้ว แต่พวกเขายังคงมีความผูกพันกับบ้านเกิด พวกจีนอพยพที่ไม่ได้เลื่อนฐานะทางสังคมแต่พอ เก็บเงินได้บ้างมักจะกลับไปประเทศจีน พวกที่ประสบความสำเร็จในทางการค้าและสังคม เมื่ออายุมากหลายคนได้เดินทางกลับจีน ดังกรณีของอาของครูเฟื่อง ที่เดินทางกลับไปเสียชีวิตที่บ้านเกิด ทั้งภรรยาไทยและบุตรหลานไว้ดำเนินการ สืบต่อไป

นอกจากความขยัน อดทนแล้ว อีกปัจจัยที่เกื้อหนุนให้คนจีนและลูกหลานจีนเลื่อนสถานะทางสังคม ก็คือ การเห็นคุณค่าของการศึกษา มีการเรียนหนังสือจีน และส่งลูกหลานให้เรียนเขียน-อ่านภาษาไทยที่วัด เมื่อหมอสอนศาสนาเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับเด็กจีน เพราะเห็นว่า พ่อซึ่งเป็นชาวจีนเห็นคุณค่าของการศึกษามากกว่าแม่ซึ่งเป็นชาวไทยและคนท้องถิ่นที่ทำการเกษตรต้องการให้ลูก ๆ ช่วยงานในสวนมากกว่า (สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2557) จึงทำให้จำนวนลูกจีนที่อ่านออกเขียนได้มีจำนวนเพิ่มขึ้น และเมื่อกระทรวงมหาดไทยเริ่มกระจายการปกครองสู่ท้องถิ่น ชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีศักยภาพเป็นผู้นำจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนนางฝ่ายปกครองในระบบราชการไทย¹¹ ดังเช่นกรณีของนายเม่งสะ ซึ่งทั้งปู่และตาเป็นจีนอพยพมาแต่งงานกับหญิงไทย ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนสมุทรมณีรัตน์ เมื่อปี พ.ศ. 2464 ท่านได้บันทึกประวัติตนเองว่า

“ข้าพเจ้า ขุนสมุทรมณีรัตน์ (เม่งสะ หรือ มิ่ง มณีรัตน์) กำเนิดตำบลท่าฉลอม ... เกิดปีเถาะ เดือน 10 วันพฤหัสบดี (ตรงกับวันที่ 21 ส.ค. 2422) เป็นบุตรนายโง่ง มณีรัตน์ (พ.ศ. 2395 - 5 ธ.ค. 2470) ... มารดาชื่อ ปิ่น (ถึงแก่กรรม พ.ศ. 2435) ปู่ชื่อ ชีไถ่ แซ่ลี เป็น จีนนอก ย่า ชื่อ เอ็ม ตา ชื่อเฮี้ย แซ่จิง เป็น จีนนอก ยาย ชื่อ รอด ข้าพเจ้าเกิดที่ตำบลท่าฉลอม หมู่ที่ 5 สมัยนั้น ยังไม่มีโรงเรียนเหมือนเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าได้เรียนหนังสือไทยและหนังสือขอมอยู่ที่วัดใหญ่จอมปราสาท ตำบลท่าจีน”¹²

¹¹ แม้รัฐบาลสยามจะให้ชาวจีนอพยพ เป็นอิสระอยู่นอกระบบไพร่ แต่ได้ตั้งกลไกขึ้นมาควบคุมชาวจีนในระดับหนึ่ง โดยมอบหมายให้ชาวจีนที่ประกอบอาชีพค้าขาย มีฐานะดี หลงใจในโรงงานน้ำตาล หรือพวกที่เป็นบุตรหลานของพวกขุนนางไทยเชื้อสายจีน เป็นขุนนางฝ่ายปกครองในระบบราชการไทย

¹² ทายาท บริษัทนาเกลือขุนสมุทรมณีรัตน์จำกัด (2560) ได้จัดทำข้อมูลเผยแพร่ออนไลน์ผ่านหน้าเพจบน www.facebook.com เพื่อเผยแพร่ประวัติตระกูล และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มหาชัย-ท่าจีน-ท่าฉลอม

นายเม่งฮะยังได้เรียนหนังสือจีนที่โรงเรียนข้างบ้านเป็นเวลาปีเศษจนอ่านออกเขียนได้ หลังจากทำมาหากินจนมีหลักฐานมั่นคง ท่านมองเห็นความสำคัญของการศึกษาและเห็นว่าเด็กผู้หญิงไม่มีโอกาสเรียนในวัด ในปี พ.ศ. 2455 จึงได้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นโดยจ้างครูมาจากกรุงเทพฯ สอนเฉพาะเด็กหญิง ที่หมู่ 5 ตำบลท่าฉลอม ต่อมาชาวบ้านขอให้รับเด็กชายเข้าเรียนด้วยจึงโอนโลมและตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนบำรุงวิทยา” เด็กที่เข้ามาเรียนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด หลังจากนั้นเมื่อทางราชการได้มีการขยายการศึกษาไปถึงหัวเมือง จึงได้โอนกิจการโรงเรียนนี้เป็นของรัฐ และให้ชื่อใหม่ว่า โรงเรียนประจำจังหวัดสมุทรสาคร “บำรุงวิทยา”¹³

ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยเหตุที่มีชนนารีและบาทหลวงทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปสู่คนไทยและคนชาติภาษาอื่นที่นับถือพุทธศาสนาไม่ประสบผลนัก จึงเน้นเผยแผ่ในกลุ่มคนจีนอพยพ ซึ่งเป็นผู้ย้ายถิ่นที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม และยังไม่ได้กลมกลืนเข้ากับสังคมไทยนัก¹⁴ มีการซื้อที่ดินและสร้างสถานวัดบาทหลวงอยู่ท่าฉลอมเมื่อ พ.ศ. 2431 เรียกว่าวัดท่าจีน ต่อมาตั้งชื่อว่า “วัดนักบุญอันนา” (อนุรักษมงคลญาณวรรัตน์, 2556) ในปี พ.ศ. 2465 ได้สร้างโรงเรียนอันนาลัยขึ้น แรกตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาล มีนายเคี่ยม (เฮง) ชาวจีน เป็นผู้จัดการ¹⁵

¹³ ต่อมาได้ย้ายมาตั้งที่มหาชัย และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสมุทรสาครบูรณะ

¹⁴ ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาล การทะเลาะวิวาทระหว่างจีนต่างกลุ่มมีมากขึ้น จนในปี พ.ศ. 2411 (1868) ได้ประกาศตั้ง “ศาลคดีจีน” ขึ้นในกรมท่าซ้าย และแต่งตั้ง “กงสุลจีนในบังคับสยาม” ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก เช่น เพชรบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา และอยุธยา ซึ่งในหลายหัวเมืองนั้นมีผู้ช่วยปฏิบัติงานดำรงตำแหน่งเป็น “ที่สองกงสุลจีนในบังคับสยาม” ด้วย อาทิ แต่งตั้งให้จันคุ้ม แซ่โฮ อยู่บ้านท่าควาย แขวงเมืองนครชัยศรี เป็นที่หลวงทวิจันบำรุง กงสุลจีน และแต่งตั้งจันหู แซ่เอี้ย อยู่บ้านหนองจอก แขวงเมืองนครชัยศรี เป็นที่ขุนผดุงจีนประชา ที่สองกงสุลจีน โดยให้รับผิดชอบพิจารณาคดีความของชาวจีนทั้งในเมืองนครชัยศรี และสมุทรสาคร (การควบคุมชาวจีนในสังคมไทยก่อนการปฏิรูปการปกครอง สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม 2560, จาก <http://thai.cri.cn/1/2004/09/28/21@27700.htm>)

¹⁵ ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2483 โรงเรียนอันนาลัยได้เปลี่ยนฐานะเป็นโรงเรียนราษฎร์ (สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม 2560, จาก http://www.anl.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=8)

นอกจากชุมชนคริสต์ทางฝั่งท่าฉลอมแล้ว ในระยะหลัง ชาวจีนผู้นับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ ได้อพยพมาสู่ประเทศไทยในช่วงที่จีนเปลี่ยนการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์¹⁶ เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณตลาดริมน้ำฝั่งมหาชัย มีจำนวนไม่มากนักและรวมกลุ่มกัน โดยมีศาสนาจารย์จากต่างประเทศเข้ามาเป็นช่วง ๆ จนสามารถระดมเงินกันสร้างศาลาธรรม ขึ้นในปี พ.ศ. 2506 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “คริสตจักรมหาชัย” และสร้างโรงเรียนขึ้นเช่นกัน

ครูเฟื่อง ผลประดิษฐ์
ขายเชื้อสายจีน อาศัยอยู่
ริมคลองดำเนินสะดวก
แต่งงานกับหญิงลาวโซ่ง

การศึกษาในระบบโรงเรียนช่วยให้เด็กเชื้อสายจีนเหล่านี้กลมกลืนกับสังคมไทยทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย และโลกทัศน์ใหม่ในยุคที่ประเทศไทยก้าวสู่การเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่รวมศูนย์การบริหารราชการและให้สัญชาติไทยแก่พลเมือง คนกลุ่มนี้จึงเป็นกำลังสำคัญในการทำการค้าขาย และงานราชการส่วนต่าง ๆ มีโอกาสได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ และปฏิสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ดังที่อดีตครูวัย 90 ปี เล่าว่า

“ผมเคยไปค้าขายกับแม่ [ในละแวก] แม่ยังทำอาชีพค้าขายไปไหนก็เอาผมไปด้วย ลูกคนอื่นไม่ไป พายเรือลำบันไป ไปจนถึงตลาดน้ำดำเนินสะดวก แล้วก็เข้าคลองบัวงาม เป็นลาวโซ่ง เวลาไปต้องไปใช้เวลานาน เราจะต้องค้างกับเขา เขามีอยู่จอดเราก็พักเรือตรงนั้น ต้องเสียเงิน ใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าซจุดเอา [...] เวลาไปแลกข้าวเปลือกเราเอามะพร้าวไป เราแลกจากหลาย ๆ บ้านที่ละนิด ก็เป็นกระสอบ... ก็มีคนเอามะพร้าว มะม่วงไปแลกเช่นกัน บ้างก็ซื้อ ตลาดหลักห้าจะมีแต่ริมคลอง จนตลาดย้ายขึ้นบกไป เมื่อก่อนเวลาเราไปแลกก็จะตรงไปยังบ้านเขาเลย คือ ถามว่าเอามะม่วงไหม? มะพร้าว หัวหอม กระเทียม พริก? อยากแลกอะไร เขา [ลาวโซ่ง] พอใจจะแลกอะไรก็แลก ตามแต่ตกลงกัน” (เฟื่อง ผลประดิษฐ์, อ้างแล้ว)

¹⁶ ประเทศจีนเกิดการต่อสู้ระหว่างรัฐบาลก๊กมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์ตลอดทศวรรษ 2480 และพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะ ตั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีนขึ้น ในปี พ.ศ. 2492 (ค.ศ. 1949)

ต่อมาเมื่อรับราชการเป็นครูก็ได้แต่งงานกับครูสาวลาวโซ่ง ครูเฟื่องเล่าว่า “เมื่อเข้ามาเป็นเขยลาวโซ่ง ได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีบ้างเป็นครั้งคราว เคยใส่เสื้อฮี เพราะเป็นเขยของบ้านลาวโซ่งไปร่วมพิธีเสนเรือน [...] ป้าสะใภ้ก็เป็นลาวโซ่งโคกหลวง” ในส่วนประเพณีจีนนั้น ครูกล่าวว่า “พอเป็นครู ก็กลายเป็นคนชาติไทยไป ไหว้แค่ ตรุษจีน สารทจีน ไหว้ศาลพระภูมิ ไหว้กระดูกบรรพบุรุษที่วัด...” (เฟื่อง ผลประดิษฐ์, อ้างแล้ว)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้เก็บ “ภาษีส่งออกข้าว” ในอัตราสูง เพื่อทำให้ราคาข้าวต่ำลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อหมู่บ้านที่ปลูกข้าว “เพื่อขาย” ภาวะเงินเฟ้อ การขาดแคลนยาและเครื่องนุ่งห่ม ทำให้ชาวนาจำนวนมากละทิ้งไร่นาและย้ายถิ่นเพื่อหางานในกรุงเทพฯ (พอพันธ์ อุทยานนท์, 2545: 58-59) ประกอบกับนับแต่ปี 2500 เป็นต้นมา รัฐบาลโดยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา ได้ก่อสร้างทางหลวงและเครือข่ายของถนนเป็นระยะทาง 9,068 กิโลเมตร เชื่อมกรุงเทพ-นครปฐม-ราชบุรี-เพชรบุรี ซึ่งส่งผลให้หมู่บ้านในสมุทรสาครได้เชื่อมโยงกับโลกภายนอกผ่านทางถนนอย่างสะดวกและรวดเร็วขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ชุมชนที่เคยทำนาเป็นหลักเริ่มเปลี่ยนไปทำสวนผลไม้ ปลูกผัก และพืชการค้าอื่นๆ อาทิ มะนาว ส้ม องุ่น มะพร้าว เพื่อส่งขายตลาด และเริ่มให้ความสำคัญกับการส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษามากขึ้น ต่อมาได้มีการริเริ่มนำกล้วยไม้มาปลูกในอำเภอกระทุ่มแบน ดังที่คนในพื้นที่เล่าว่า

“สมัยก่อนทำนา แล้วก็มีสวนบ้าง พอระยะนี้ เข้าสู่สังคม ปลูกกล้วยไม้ ทางพวกชุมชนที่บ้านเริ่มปลูกกล้วยไม้เข้ามา พื้นที่ตรงกระทุ่มแบนดินไม่เหมือนบ้านแพ้ว เขาจะทำผลไม้ได้มาก ดินดี กระทุ่มแบนดินจะแข็ง กล้วยไม้ไม่ใช้ดิน ใช้อากาศ เลยเป็นกล้วยไม้ท้องถิ่น ผึ้งนี่นะ ในเมืองจะเป็นโรงงาน” (ครูนา โรงเรียนวัดอ่างทอง, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2560)

บทบาทของชาวจีนในอดีตไม่เพียงเกี่ยวข้องกับเรื่องการค้าและเศรษฐกิจเท่านั้น เมื่อเกิดการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ผสมกั้นกลายเป็นคนท้องถิ่นและระบบของรัฐไทยในเวลาต่อมา แต่ยังคงไว้ซึ่งความรู้ในการประกอบอาชีพและรูปแบบวัฒนธรรมความเชื่อที่หลากหลาย ดังจะเห็นได้จากศาลเจ้า โรงเจ โรงเรียนเอกชนสอนภาษาจีน โรงเรียนเก่าตลอดสองฝั่งแม่น้ำท่าจีนและคลองดำเนินสะดวก สุสานแบบจีน ตลอดจนประเพณีการไหว้ตรุษจีน สารทจีน ขบวนแห่บูชาเทพในศาลเจ้า (ดังรายละเอียดในภาค 4) การแจกทานของโรงเจ ประเพณีการล้างป่าช้า โบสถ์คาทอลิก และคริสตจักรที่มีโรงเรียนเอกชนในความดูแล ฯลฯ ชาวไทยเชื้อสายจีนได้กลายมาเป็นประชากรกลุ่มสำคัญของจังหวัดสมุทรสาคร วิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมลุ่มน้ำท่าจีน มีความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดสมุทรสาครอีกด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจหลังทศวรรษ 2530 และการนำเข้าแรงงานข้ามชาติ

ในช่วงเวลากว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา พื้นที่สมุทรสาครได้รับอิทธิพลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ¹⁷ เริ่มมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ตั้งแต่ปี 2512 เป็นต้นมา มีการสร้างถนน¹⁸ และระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานสมัยใหม่ ด้วยเหตุที่มีชายฝั่งทะเลยาว 41.8 กิโลเมตร จึงเป็นศูนย์กลางของธุรกิจการประมง และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีเรือประมงทะเลทั้งขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่เป็นเรือบรรทุกห้องเย็น สามารถไปจับปลาในน่านน้ำต่างประเทศได้ มีท่าเทียบเรือแพปลา และห้องเย็นจำนวนมาก ตลอดจนโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารทะเลเพื่อการส่งออก อาทิ บริษัท ไทยรวมสินพัฒนาอุตสาหกรรม จำกัด เริ่มต้นก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2520 เพื่อผลิตและส่งออกปลาทูน่าบรรจุกระป๋อง¹⁹ การขยายตัวด้านอุตสาหกรรมอาหารทะเลอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้มีความต้องการแรงงานในการผลิตแบบเข้มข้น (Intensive Labor) มีการย้ายถิ่นของคนกลุ่มใหม่ๆ เข้ามาทำงานในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ในระยะแรกเป็นคนไทยจากภาคอีสานมาเป็นแรงงานในภาคการประมง อุตสาหกรรมอาหารทะเล ก่อสร้าง และงานบริการอื่นๆ จนช่วงทศวรรษ 2530 จึงเริ่มมีแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านมาแทนที่

¹⁷ ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2501 ในแผนพัฒนาฉบับที่ 3 (2514-2518) รัฐเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารทะเลกระป๋องไว้ด้วย เริ่มมีการส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมอาหารทะเลในปี พ.ศ. 2515 ให้สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษีอากร ส่งผลให้เกิดการร่วมลงทุนระหว่างผู้ประกอบการของไทยกับออสเตรเลียและไต้หวันเพื่อผลิตอาหารทะเลกระป๋องจำหน่ายในประเทศและส่งออก (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541: 182)

¹⁸ ถนนพระรามที่ 2 เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2513 เปิดใช้อย่างเป็นทางการในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2516 ทำการขยายช่องจราจรเป็น 4 ช่องจราจร แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2535

¹⁹ เมื่ออุตสาหกรรมปลาทูน่ากระป๋องพัฒนาอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้อุตสาหกรรมอาหารทะเลกระป๋องชนิดอื่นๆ ขยายตัวตามไปด้วย ได้แก่ ปลาซาร์ดีนกระป๋อง หอยลายกระป๋อง รวมไปถึงอาหารทะเลแช่เย็นแช่แข็ง (Frozen Seafood Industry) ในปี 2531 ไทยรวมสินได้ก่อตั้งบริษัท ไทยยูเนี่ยน โฟรเซ่น โปรดักส์ จำกัด (มหาชน) ขึ้น สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2560, จาก http://tu-th.listedcompany.com/company_highlights.html

การต่อสู้ระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับกองกำลังอิสระของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และเหตุการณ์ที่รัฐบาลทหารพม่าปราบปรามประชาชน จนเป็นจลาจลทางการเมือง ในปี พ.ศ. 2531 (เหตุการณ์ 8888) ทำให้มีนักศึกษา พระสงฆ์-สามเณร และคนหลายชาติพันธุ์อพยพทะลักเข้าประเทศไทยเป็นจำนวนนับแสนเพื่อหลบภัยและหางานทำ ในจังหวัดสมุทรสาครแรงงานข้ามชาติจากเมียนมาส่วนใหญ่เป็นคนมอญ เนื่องจากพูดภาษามอญและมีสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับพระสงฆ์และชุมชนไทยรามัญในสมุทรสาคร จึงสามารถติดต่อสื่อสารและปรับตัวในการใช้ชีวิตได้เร็ว ดังที่เจ้าอาวาสวัดนวมกานนท์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานชาวมอญข้ามชาติว่า

“คนมอญนิยมเดินทางมาค้าขายแรงงานในเมืองไทย เพราะว่าสมุทรสาครมีคนมอญอยู่มากมายจึงพูดคุยกันรู้เรื่อง ก็เหมือนไทยพูดคุยกับคนประเทศลาว ก็เหมือนกับคนสุรินทร์พูดกับคนเขมร คนมอญในไทยก็สามารถพูดคุยกับคนมอญได้เพราะวัฒนธรรมก็ใกล้เคียงกัน ดังนั้นคนมอญจึงอยู่อย่างถ้อยอาศัย คนมอญพม่าจึงมีความรู้สึกอบอุ่นจึงมาอยู่กับมอญเชื้อสายไทย [...] สังเกตว่ามอญจากพม่าชอบมาอยู่สมุทรสาคร เพราะมีเชื้อสายสัมพันธ์กันอย่างนี้” (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2559)

แรงงานชาติพันธุ์ข้ามชาติประกอบอาชีพหลากหลายในสมุทรสาคร

นอกจากนี้ ยังมีแรงงานหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์จากเมียนมาเข้ามาทำงานในสมุทรสาครด้วย ซึ่งในระยะแรกล้วนเป็นแรงงานที่ไม่มีสถานะทางกฎหมาย จึงยอมรับค่าตอบแทนที่ต่ำกว่ามาตรฐานการจ้างงานคนไทย ไม่เลือกงาน มีความอดทนต่องานหนัก กลายเป็นแรงงานราคาถูกที่ผู้ประกอบการในทุกภาคส่วนต้องการ จนเกิดการกดดันให้รัฐบาลเปิดช่องให้คนเหล่านี้ทำงานได้อย่างถูกกฎหมาย

ในปี 2535 รัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน ได้มีนโยบาย “ผ่อนผัน” ชั่วคราว ให้เฉพาะผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าหรือผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าที่มีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยเท่านั้นสามารถขอใบอนุญาตทำงานได้เฉพาะในเขต 9 จังหวัดชายแดน ซึ่งมีแรงงานจากประเทศพม่าเข้ามาทำงานอยู่ก่อนแล้ว ต่อมา ปี 2539 จึงขยายการผ่อนผันให้แรงงานต่างชาติจาก 3 ประเทศคือพม่า กัมพูชา และลาว ขอใบอนุญาตทำงานได้ใน 43 จังหวัด และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 อนุญาตให้ทำงานได้ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้จะผ่อนผันให้แรงงานข้ามชาติจดทะเบียนทำงานได้ แต่นายจ้างและแรงงานต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงและมีข้อจำกัดอยู่มาก ทำให้ยังคงมีการลักลอบจ้างแรงงานข้ามชาติและเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีที่ติดตามแรงงานข้ามชาติทำงานโดยไม่ได้จดทะเบียนจำนวนมาก

ในปี พ.ศ. 2547 [รัฐบาล] เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังเกี่ยวกับการจัดแรงงานข้ามชาติ โดยมีการจัดการระบบการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติใหม่ทั้งหมด โดยเปิดให้มีการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติและผู้ติดตาม เพื่อนำไปสู่กระบวนการทำให้ถูกกฎหมาย (legalization) [...] การเปิดจดทะเบียนครั้งนี้นั้นทำให้ยอดของแรงงานข้ามชาติและผู้ติดตามที่ถูกต้องตามกฎหมายอยู่ที่ประมาณ 1 ล้านคน [...] ในการดำเนินการช่วงแรกจะมีแค่ประเทศลาวและกัมพูชาที่สนใจเข้ามาดำเนินการพิสูจน์ สำหรับพม่ายังไม่ได้ให้ความสนใจกับการดำเนินการพิสูจน์สัญชาติแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ จนกระทั่งภายหลังที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในพม่า เริ่มปรับเปลี่ยนไปในแนวทางประชาธิปไตย จึงมีความสนใจในแรงงานข้ามชาติมากขึ้น (อดิศร เกิดมงคล, 2557: 11) การจัดระบบแรงงานใหม่นี้ ทำให้เกิดการคุ้มครองแรงงานในหลายด้าน โดยแรงงานที่จดทะเบียนจะได้รับค่าแรงขั้นต่ำรายวันตามที่

กฎหมายกำหนด และมีประกันสุขภาพ แต่ยังคงมีการจำกัดอาชีพที่ให้แรงงานข้ามชาติ จาก 3 ประเทศ ทำได้เพียงงานกรรมกรและคนรับใช้ในบ้าน ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับความต้องการแรงงานและการจ้างงานจริง²⁰

ในระยะแรกที่แรงงานจำนวนมากเข้าประเทศอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ต้องหลบซ่อน ทำงานหนัก รายได้น้อย ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ เจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้าง และชุมชนไทยบางส่วนจึงถูก หวาดระแวงและไม่ไว้วางใจ ศรัทธาในศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการช่วยให้แรงงานข้ามชาติปรับตัวและอดทนกับการใช้ชีวิตพลัดถิ่น แรงงานข้ามชาติจากเมียนมาส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่เลื่อมใสศรัทธา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา แม้จะพักอาศัยในห้องเช่าขนาดเล็กและแออัด แต่ในห้องพักมีหิ้งพระพุทธรูปตั้งอยู่และไหว้บูชาด้วยดอกไม้สดเสมอ วัดที่มีเจ้าอาวาส เชื้อสายมอญและมีพระที่สื่อสารภาษามอญได้จึงกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการ ทำกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติ ที่มีกรรมกันเป็นจิตอาสา ไปทำบุญและอุทิศแรงงานช่วยทำความสะอาดและบูรณะวัดในเวลาว่างและ ในวันหยุด ตลอดจนช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในช่วงเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา

แรงงานข้ามชาติเข้าร่วมประเพณีลอยกระทง

²⁰ มีการเรียกร้องให้เพิ่มอาชีพที่จ้างแรงงานข้ามชาติได้ คือ พนักงานสาธารณสุขต่างด้าว (พสต.) และล่าม เพราะทั้งหน่วยงานราชการและองค์กรมูลนิธิต่าง ๆ ได้จ้างงานอยู่ ส่วนฝ่ายนายจ้าง ก็เรียกร้องให้กระทรวงแรงงานระบุนโยบายการจ้างงานเพิ่ม เช่น งานในภาคบริการและงานเสมียนระดับล่าง ซึ่งปัจจุบันต้องระบุว่าจ้างเป็นกรรมกร (กฤตยา อาชวนิจกุล และกุลภา วจนสาร, 2551)

สัญลักษณ์ทางศาสนา สร้างโดย แรงงานข้ามชาติ ณ วัดศิริมงคล

เจ้าหน้าที่มูลนิธิรักษไทยซึ่งทำงานอยู่ในสมุทรสาครมานาน เล่าถึงจุดเริ่มต้นในการใช้พื้นที่วัดเพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านสุขภาพไปยังแรงงานข้ามชาติ ว่า

“การสื่อสารในภาษาเดียวกันจึงนำมาสู่การรวมกลุ่ม เช่น การเข้าวัด การดูแลสุขภาพ โดยการดูแลภายใต้กลุ่มรักษไทย จึงมีการประชาสัมพันธ์ กลุ่มรักษไทยเพื่อให้เป็นที่รู้จักจากการใช้ศาสนา นิมนต์พระจากวัดเจษฎาฯ มาเพื่อจัดบาตร จัดงานวันพ่อ เชิญพระมาทำพิธี เชิญรองผู้ว่าราชการจังหวัด [มล. ปนัดดา ดิศกุล] มาเปิดงาน ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเห็นความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้แรงงานกลุ่มต่าง ๆ มารวมกัน เพราะศาสนาไม่มีเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หลังจากนั้นเริ่มมีการนิมนต์พระอาจารย์มาจากพม่า” (สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2558)

วัดน้อยนางหงส์ ตำบลท่าจีน
เปิดให้แรงงานข้ามชาติที่นับถือศาสนาพุทธเข้ามาใช้พื้นที่ทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี

นอกจากนี้ องค์การพัฒนาเอกชนต่างๆ อาทิ มูลนิธิริรักษ์ไทยสมุทรสาคร ศูนย์คาทอลิกนักบุญอันนาเพื่อผู้อพยพย้ายถิ่น เครือข่ายสิทธิแรงงานข้ามชาติ²¹ (MWRN - Migrant Worker Rights Network) มูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา (HRDF - Human Rights and Development Foundation) ยังเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและให้ความรู้แก่แรงงานข้ามชาติในด้านสุขภาพ กฎหมายแรงงาน สิทธิมนุษยชน และจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการแก่แรงงานและเด็กข้ามชาติที่ติดตามพ่อแม่มาอยู่ในประเทศไทยหรือเกิดในประเทศไทย แต่ไม่มีเอกสารรับรอง ไม่สามารถเข้าเรียนในระบบโรงเรียนตามหลักสูตรการศึกษาของไทยได้ ศูนย์การเรียนรู้เหล่านี้เน้นสอนวิชาพื้นฐาน อาทิ เลขคณิต ภาษาพม่า ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย เพื่อให้เด็กข้ามชาติสามารถปรับตัวกับสังคมไทยและกลับไปเรียนต่อที่เมียนมาได้

แผ่นพับประชาสัมพันธ์เรื่อง
โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์
ของหน่วยงานในท้องถิ่น

องค์การพัฒนาเอกชนร่วมกับ
หน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดสมุทรสาคร
ในการให้บริการทางสุขภาพแก่แรงงาน

²¹ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2552 เครือข่ายนี้มีความโดดเด่นในฐานะที่ทำงานให้คำปรึกษาช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย โดยมีประธานเครือข่ายเป็นแรงงานเมียนมา

ปัจจุบัน วัดหลายแห่งในสมุทรสาคร อาทิ วัดป้อมวิเชียรโชติการาม วัดเทพนรรัตน์ วัดศรีบูรณาวาส วัดบ้านไร่เจริญผล วัดคลองครุ จึงเปิดกว้างให้แรงงานข้ามชาติมาใช้พื้นที่วัดในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนให้ใช้พื้นที่วัดเป็นศูนย์เรียนรู้ ให้การศึกษาแก่เด็กข้ามชาติตามหลักสูตร เมียนมาและสอนภาษาไทย บางแห่งเสริมการสอนภาษามอญด้วย ส่วนแรงงานข้ามชาติที่ต้องการเรียนภาษาไทยนั้น ปัจจุบันสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดสมุทรสาคร ก็ได้เข้ามาสนับสนุนการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบสำหรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย เพื่อให้ผู้ที่เรียนในศูนย์เรียนรู้เหล่านี้สามารถเทียบวุฒิการศึกษาระดับประถมศึกษาได้

นักเรียนสัญชาติเมียนมา ในศูนย์การเรียนรู้วัดโคก อำเภอมืองสมุทรสาคร

ยิ่งกว่านั้น โรงเรียนบางแห่งในจังหวัดสมุทรสาคร อาทิ โรงเรียนวัดศิริมงคล โรงเรียนวัดกำแพง ได้ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมให้เด็กข้ามชาติได้เข้ามาเรียนในระบบโรงเรียนร่วมกับเด็กไทย มีการสอนเตรียมความพร้อมภาษาไทย ก่อนเข้าชั้นเรียนและสอนภาษาพม่าสัปดาห์ละครั้ง อย่างไรก็ตาม ยังคงมีเด็กข้ามชาติจำนวนมากไม่ได้เข้าไปเรียนในระบบโรงเรียนไทย เนื่องจากแรงงานข้ามชาติส่วนหนึ่งไม่เห็นว่าการศึกษาไทยเป็นประโยชน์สำหรับบุตรหลานของพวกเขา หรืออาศัยอยู่ห่างไกลจากโรงเรียน และบางส่วนก็ต้องการให้ลูก ๆ ไปทำงานหาเงินช่วยครอบครัวมากกว่า

ผู้ปกครองนำบุตรหลานสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนสอนหนังสือพม่า ณ วัดเทพนรรัตน์ ตำบลนาดี

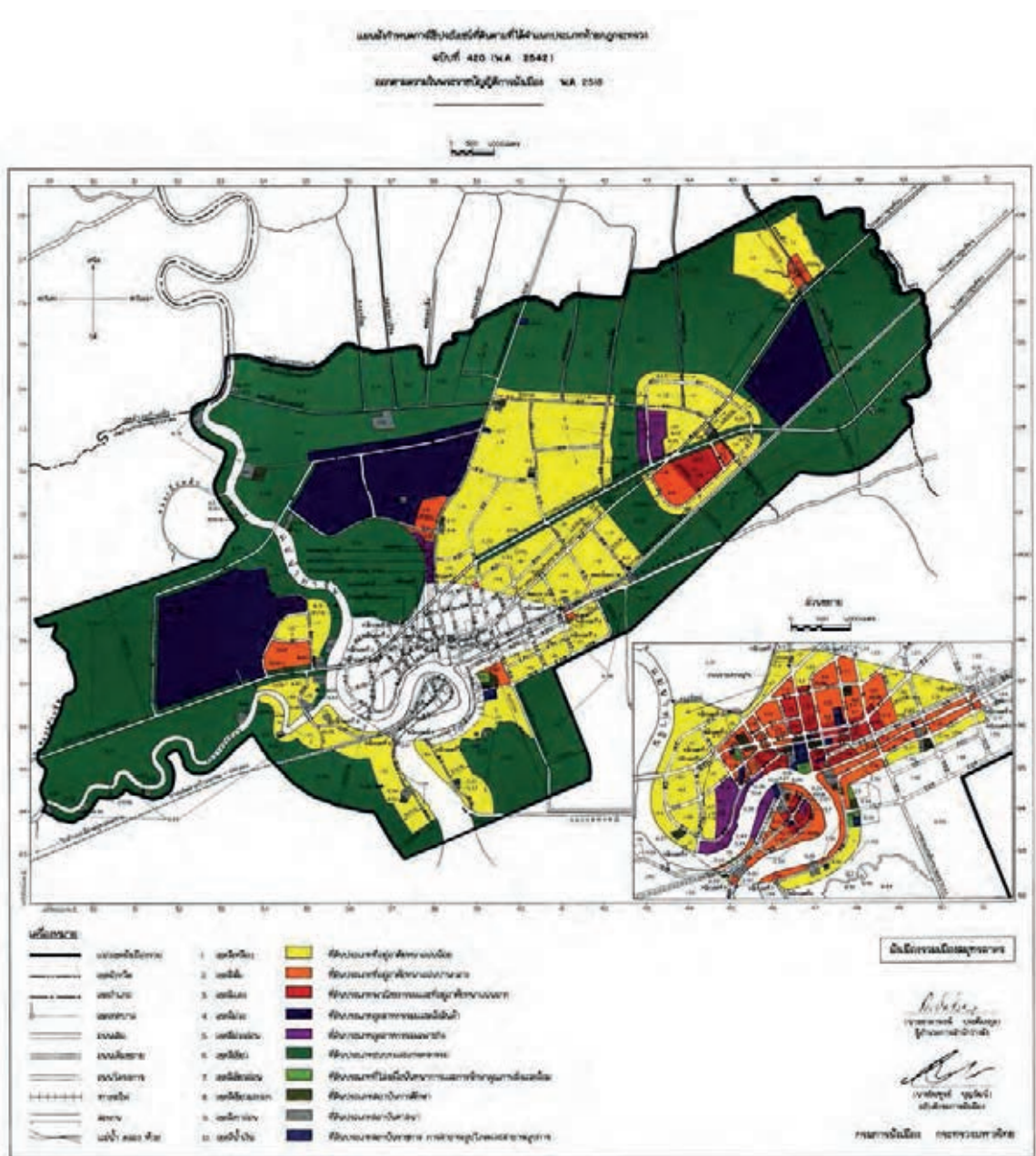

บุตรหลานแรงงานในภาคเกษตรกรรมที่ตำบลเจ็ดริ้ว จำเป็นต้องอยู่กระเดื่องขณะพ่อแม่ออกไปทำงาน

การรวมกลุ่มและเครือข่ายของแรงงานข้ามชาติในสมุทรสาคร

การเติบโตทางอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรสาครที่มีโรงงานมากกว่า 5,000 แห่ง²² ทำให้แรงงานข้ามชาติจากเมียนมาเวียดนามสวจำนวนมากมายมาทำงานที่สมุทรสาคร เนื่องด้วยมีเครือข่ายทางสังคม คือ ญาติมิตรที่มาทำงานก่อนแล้ว อีกทั้งประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่ขาดแคลนแรงงาน การจ้างแรงงานข้ามชาติได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ประกอบการ ส่งผลให้จำนวนแรงงานข้ามชาติเพิ่มสูงขึ้นอาศัยอยู่หนาแน่นในอำเภอเมืองสมุทรสาคร ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากและกระจัดกระจายอยู่ในอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว เพื่อเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมขนาดเล็กและภาคการเกษตร

²² สถิติปี 2559 จังหวัดสมุทรสาครมีสถานประกอบการอุตสาหกรรม (โรงงาน อาคาร สถานที่ หรือยานพาหนะที่ใช้เครื่องจักรมีกำลังรวมตั้งแต่ห้าแรงม้าหรือกำลังเทียบเท่าตั้งแต่ห้าแรงม้าขึ้นไป หรือใช้คนงานตั้งแต่เจ็ดคนขึ้นไป) ทั้งหมด 5,862 แห่ง ขยายตัวเพิ่มจากปี 2547 ที่มี 3,727 แห่ง (สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2560, จาก http://smsakhon.old.nso.go.th/nso/project/search/result_by_department.jsp)

แผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภททำกฎกระทรวงฉบับที่ 420 เมื่อปี 2542 เฉพาะอำเภอเมืองสมุทรสาครซึ่งเป็นเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด รองลงมาคืออำเภอกระทุ่มแบน สีม่วงเข้มคือที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า และสีม่วงคือที่ดินอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ ที่มาภาพ: กรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

ตามสถิติประจำเดือนมกราคม 2560 จังหวัดสมุทรสาคร เฉพาะกรณีที่สามารถสำรวจได้ มีแรงงานต่างด้าวที่ได้รับใบอนุญาตทำงานทั้งสิ้น จำนวน 291,737 คน (ดังตาราง 1²³)

สถิติข้างต้นบ่งชี้ว่า จำนวนแรงงานและผู้ติดตามสัญชาติเมียนมามีสัดส่วนสูงกว่าแรงงานสัญชาติอื่นๆ มาก ส่วนใหญ่เป็นชาวมอญ ที่เหลือเป็นพม่า (Bamar/Burmese) ทวาย (Dawei) กะเหรี่ยง (Karen) ปะโอ (Pa-O) ยะไข่ (Arakan) คะฉิ่น (Kachin) และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีทั้งผู้นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม เนื่องจากมีจำนวนมากและนิยมเช่าที่พักอาศัยเป็นชุมชนในหมู่คนชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้ปรับตัวและเรียนรู้ภาษาไทยได้ช้า ส่วนแรงงานสัญชาติลาวและกัมพูชามีจำนวนน้อย ทำงานและอาศัยปะปนกับคนไทย จึงเรียนรู้ภาษาไทยได้เร็ว และไม่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแสดงอัตลักษณ์ที่เด่นชัดนัก

ตาราง 1 จำนวนแรงงานข้ามชาติในจังหวัดสมุทรสาครที่ได้รับใบอนุญาตทำงาน
ที่มา ปรับปรุงจาก สำนักจัดหางานจังหวัดสมุทรสาคร

ประเภท	สัญชาติ				รวม
	เมียนมา	ลาว	กัมพูชา	อื่นๆ	
ผู้มีหนังสือเดินทางและการตรวจลงตรา (visa)	124,745	5,944	5,205	3,227	139,121
จดทะเบียนจากศูนย์บริการจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (one stop service)	83,073	2,941	7,404		93,418
ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน				4,441	4,441
จดทะเบียนในกิจการประมงทะเล	1,344	29	252		1,625
จดทะเบียนในกิจการแปรรูปสัตว์น้ำ	44,502	1,273	7,352		33,127
สัญชาติเวียดนามที่ได้ใบอนุญาตฯ				5	5
เฉพาะผู้ติดตาม	2,269	113	664		3,046
รวม	255,933	10,300	20,877	7,673	291,737

²³ ที่มา ปรับปรุงจาก สำนักจัดหางานจังหวัดสมุทรสาคร สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2560, จาก <http://samutsakhon.mol.go.th/node/56>

แรงงานหลากหลายชาติพันธุ์ อาทิ ชาวเมียน ชาวลาว ชาวกัมพูชา เป็นต้น
ในอำเภอกระทุ่มแบนและอำเภอบ้านแพ้ว

จากในยุคต้นที่องค์กรพัฒนาเอกชนสนับสนุนให้แรงงานข้ามชาติจากเมียนมา รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันเองในด้านสิทธิ สุขภาพ และการศึกษา เมื่อมีการ จัดทะเบียนทำงาน มีพาสปอร์ต สามารถเดินทางออกนอกพื้นที่ได้ แรงงานเริ่มมี ความมั่นใจที่จะแสดงตนในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น และขอใช้พื้นที่ทางศาสนาที่ กลุ่มตนนับถือในการทำกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนมีความภาคภูมิใจที่จะ แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มากขึ้น แรงงานข้ามชาติจากเมียนมาเริ่มสร้างกลุ่มหรือ เครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ อยู่บนฐานความเหมือนกัน อาทิ ชาติพันธุ์เดียวกัน ศาสนาเดียวกัน ทำงานโรงงานเดียวกัน หรือเช่าอาศัยในพื้นที่เดียวกัน

หิ้งพระภายในกระเตงของแรงงานข้ามชาติชาวมอญ

แรงงานข้ามชาติกลุ่มที่นับถือพุทธศาสนานิยมรวมตัวทำกิจกรรมเพื่อธำรงพระพุทธรูป ร่วมมือกันระดมทุนเพื่อนิมนต์พระจากเมียนมามาเทศนาธรรมเป็นภาษาพม่า เพื่อให้แรงงานใช้ธรรมะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และร่วมกันทำบุญในเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา และทอดกฐิน เป็นต้น นอกจากขอใช้พื้นที่วัดแล้ว เริ่มมีการเช่าพื้นที่ลานกว้างใกล้ที่พักในการจัดงานส่วนใหญ่มีการตั้งชื่อกลุ่ม โดยปรึกษาพระสงฆ์ที่กลุ่มตนนับถือ มีการออกแบบตราสัญลักษณ์ประจำกลุ่ม และกำหนดโครงสร้าง วัดอุประสงค์ และข้อกำหนดในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม เพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาและสังคมสงเคราะห์ร่วมกัน บางกลุ่มมีการรวบรวมเงินเพื่อช่วยเหลือจัดงานศพ สงเคราะห์แรงงานที่เจ็บป่วย ต้องการกลับบ้านเกิด และแรงงานที่ถูกตำรวจจับ-ปรับ รวมถึงนำเงินส่วนหนึ่งไปก่อสร้างศูนย์ชุมชน อุโบสถ กำแพง และถนน สร้างพระพุทธรูป สร้างเจดีย์ซ่อมแซมอุโบสถและวัดในเมียนมา

แรงงานข้ามชาติหลายชาติพันธุ์จากเมียนมา
รวมตัวสร้างกลุ่มเรียกว่า อะโนแมะ
เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา
มักรวมตัวกันเพื่อติดตามงานของกลุ่มที่วัดเทพนรรัตน์

บางกลุ่มมุ่งเน้นด้านการให้การศึกษา มีการจัดตั้งเป็นห้องสมุดหนังสือพม่า ดีวีดีธรรมะเทศนา ซึ่งสมาชิกในกลุ่มสมทบทุนทุกเดือนเพื่อเป็นค่าเช่าตึกและทุนในการซื้อหนังสือ ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกมายืมหนังสือและสื่อต่างๆ ได้ โดยช่วยบริจาคตามศรัทธา บางกลุ่มมีการรวมเงินเพื่อซื้อภาชนะ กะทะ หม้อ จาน ช้อน เพื่อเป็นของส่วนกลาง ให้ยืมใช้ในงานแต่งงานและงานอื่นๆ บ้างก็นำเงินส่งเสริมอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรม อาทิ ฝึกซ้อมให้หนุ่มสาวและเด็กรำเพื่อแสดงในงานประเพณี

นอกจากนี้ ในช่วงเทศกาลมีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ หลายกลุ่มร่วมกันจัดพิธีอุปสมบทให้แก่แรงงานข้ามชาติทั้งชายและหญิงที่ต้องการบวชเป็นพระ เณร ชี และฝึกสมาธิให้แก่ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมเป็นเวลา 3-5 วัน โดยมีตารางเวลาสำหรับการปฏิบัติที่เคร่งครัด เริ่มตั้งแต่ตี 5 จนถึง 5 โมง แรงงานที่ไม่ได้ฝึกสมาธิ ก็จะร่วมทำบุญหรือเป็นจิตอาสาช่วยเตรียมอาหาร ทำความสะอาดสถานที่ ซักเสื้อผ้า ดูแลปฐมพยาบาลผู้มาบวชและปฏิบัติธรรม

จากข้อมูลภาคสนาม พบว่า แรงงานจากเมียนมามีการรวมตัวกันมากกว่า 100 กลุ่มแล้ว ทั้งกลุ่มขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก โดยแบ่งภาษาหลักในการสื่อสารเป็น 2 ภาษา คือ ภาษามอญและภาษาพม่า (ดังภาคผนวก ท้ายภาค 3)

พิธีอุปสมบทให้แก่แรงงานข้ามชาติทั้งชายและหญิง

การแสดงและมรสพใน “งานวัด”
ที่จัดโดยแรงงานข้ามชาติชาวเมียนมา

ส่วนแรงงานข้ามชาติจากเมียนมาที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ที่มีจำนวนน้อยกว่า มักไม่ได้แสดงอัตลักษณ์อย่างเปิดเผยนักในพื้นที่สาธารณะ แต่ก็อาศัยใช้พื้นที่ขององค์กรทางศาสนาที่กลุ่มตนนับถือในการรวมกลุ่มเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และจัดกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ดังกรณีของกลุ่มแรงงานคะฉิ่นที่นับถือคริสต์ศาสนา ขอเช่าพื้นที่ของคริสตจักรมหาชัย เพื่อทำพิธีร่วมกันทุกวันอาทิตย์ มีการเล่นดนตรี อ่านพระคัมภีร์ภาษาคะฉิ่น และทานอาหารร่วมกัน

คริสตศาสนิกในวันอาทิตย์ของแรงงานชาวคะฉิ่น

ส่วนกลุ่มแรงงานที่นับถือศาสนาอิสลามก็รวมตัวกันอยู่เป็นชุมชน และค่อยๆ ระดมทุนสร้างพื้นที่ 2 แห่งในการประกอบศาสนกิจสำคัญ ละหมาด และทานอาหารร่วมกัน ได้แก่ สุเหร่าขาว (มัสยิดนูรุลลอฮ์) ถนนเอกชัย และสถานที่ประกอบพิธีกรรมของแรงงานมุสลิม ในซอยร่วมมิตร (ซอย 3 วัดเกตุม) และมีการสอนเด็กๆ ให้อ่านคัมภีร์ ดังที่ โต๊ะอิหม่ามประจำสุเหร่าขาว เล่าว่า

“ตอนแรกมา สุเหร่าเป็นไม้ [ผู้มาละหมาดที่สุเหร่า] ส่วนใหญ่มุสลิมเป็นชาวพม่า ตอนหลังๆ มันใกล้คนถึงเยอะขึ้น ตาขาวเป็นคนในพื้นที่ ผมอยู่ทางแม่สอด พะอัน แฟนเป็นกะเหรี่ยง ผมมาอยู่ที่นี่ 16 ปี ตอนแรกทำงานโรงงาน เขาไม่มีครูเขาก็เรียก ... เด็กมีเรียนประจำทุกวัน สอนอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน สอนในสุเหร่า เวลา 16.30-18.00 น. เด็กโรงเรียนอื่นด้วยมาเรียนในตอนเย็น” (โต๊ะอิหม่าม, สัมภาษณ์ 28 มีนาคม 2559)

แรงงานผู้นับถือศาสนาอิสลาม รวมตัวกันประกอบศาสนกิจ บริเวณซอยร่วมมิตร

กล่าวได้ว่า จำนวนแรงงานข้ามชาติจากเมียนมาที่มีอยู่มากมายในสมุทรสาครนั้น ทำให้พวกเขาสามารถพึ่งพาตนเองภายในเครือข่ายและกลุ่มตนได้ในหลายเรื่อง ทำให้มีพื้นที่ทางสังคมและสามารถธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษา การแต่งกาย อาหารการกิน ประเพณี อีกทั้งยังเป็นพื้นที่เฉพาะที่เอื้อให้กลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยที่ถูกจำกัดสิทธิต่าง ๆ ในประเทศเมียนมาสามารถมารวมตัวทำกิจกรรมเฉพาะทางชาติพันธุ์กันได้ อาทิ การจัดวันรำลึกบรรพบุรุษมอญที่วัดศิริมงคล การจัดงานประเพณีมัดมือของกะเหรี่ยงที่วัดนางสาว การจัดงานบุญของกลุ่มยะไข่

แรงงานกระเหรี่ยงจัดงานบุญนิมนต์ เชิญพระจากเมียนมามาเทศนาธรรม
บริเวณซอยโรงเหล็กตำบลล่อมน้อย

เครือข่ายแรงงานในภาคการเกษตร

ในส่วนแรงงานต่างด้าวที่ถูกจัดเป็น “ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน” ในสมุทรสาคร มีจำนวนกว่า 4,400 คน นั้น คือ “คนต่างด้าว มาตรา 13 ประเภทชนกลุ่มน้อย” ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ “ไม่ได้รับสัญชาติไทยตามกฎหมายว่าด้วยสัญชาติและกระทรวงมหาดไทยได้ออกเอกสารเพื่อรอพิสูจน์สถานะยื่นขอใบอนุญาตทำงาน กลุ่ม มาตรา 13” ได้แก่ ไทใหญ่ เมียนมา (ที่มีบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง ไม่ใช่คนต่างด้าวสัญชาติเมียนมา) กะเหรี่ยง มอญ ไทลื้อ ลัวะ จีน ลาหู่ ผู้พลัดถิ่นสัญชาติเมียนมา ลาว สัญชาติอื่นๆ (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2558)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในอำเภอบ้านแพ้ว พบว่ามีแรงงานชาวมอญจากประเทศเมียนมาจำนวนมากทำงานในภาคเกษตร โดยในระยะแรกเข้ามาทำงานในชุมชนชาวไทยรามัญ ตำบลเจ็ดริ้ว เกิดจากสายสัมพันธ์ของชาวมอญทั้งสองฝั่งผ่านการเดินทางไปมาของพระภิกษุ ดังที่เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ (มอญ) ให้ข้อมูลว่า

“สมัยที่กองกำลังมอญอิสระมาตั้งเพื่อจะไปสู้กับพม่า สมัยหลวงพ่อต่วน เจ้าอาวาสองค์ที่ 4 สมัยนั้นอังกฤษปกครองพม่า พระไตรปิฎกถูกเผาหมด ทำให้พระมอญแทบไม่รู้หนังสือเหลือแต่ภาษาพูด หลวงพ่อมอญเก่า ๆ จากปทุมธานี นนทบุรี มหาชัย สมุทรสาคร ก็มีพระมอญเมืองไทยไปสอนที่มอญ สมัยรัชกาลที่ 2-3 และในสมัยรัชกาลที่ 4 ไปมากที่สุด บางองค์เป็นเจ้าอาวาสมอญอยู่เมืองไทยแต่เมื่อไปอยู่ที่นั่นสบายดีก็ไม่ได้กลับไทย ... พออังกฤษคืนเอกราชให้พม่า ทำสัญญาที่ปางหลวงเมืองไทยใหญ่ให้รวมกัน 5 ปี แต่พม่าหักหลังยังกะเหรี่ยงและไทยใหญ่ทิ้ง จึงเกิดกองกำลังกู้ชาติ ทั้งยะไข่ กะเหรี่ยง จึงทำให้พระมอญไปสอนไม่ได้เพราะจะถูกจับ มีพระองค์หนึ่งหลวงพ่อศีล อยู่ที่วัดบางกระดีจะไปแจกผ้ายันต์ ยังไม่เข้า ซึ่งท่านมีคาถาอาคมยังไม่เข้าจึงถูกทหารพม่าจับฝังทั้งเป็นเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว ...” (สัมภาษณ์, 4 มกราคม 2559)

ในยุคหลัง พระครูสาครกิจโกศล หรือพระอาจารย์จั่น วรฺโณ (2457-2528) เจ้าอาวาสรูปที่ 3 ของวัดเจ็ดริ้ว เป็นพระอีกรูปหนึ่งที่เดินทางไปช่วยเหลือชาวมอญพลัดถิ่นที่สังขละบุรี และเดินทางนำสิ่งของไปบริจาคช่วยเหลือมอญในเมียนมาหลายครั้ง มีคุณูปการเป็นอย่างยิ่งจนมีผู้สร้างรูปเคารพของท่านที่บริเวณทางไปด่านเจดีย์สามองค์ ในบางครั้งจะมีคนมอญพลัดถิ่นติดตามกลับมาทำงานกับคนไทยรามัญด้วย เพราะสื่อสารภาษามอญได้ อยู่อาศัยในที่ดินของนายจ้าง ต่อมาเมื่อมีการเปิดให้จดทะเบียนทำงานได้ เริ่มมีการชักชวนแรงงานข้ามชาติเข้ามาเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรมมากขึ้น โดยให้ค่าแรงรายวันและมีค่าล่วงเวลาตามกฎหมาย แต่เนื่องจากงานในภาคเกษตรไม่มีงานทุกวัน ไม่จำเป็นต้องเข้าหรือออกงานตามเวลา และบางช่วงต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ดังนั้นในปัจจุบันแรงงานมอญข้ามชาติมักจะเช่าที่ปลูก ‘กระแต้’ อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม 5-15 หลัง เมื่อมีงานรับจ้างเก็บผลไม้ เตรียมรวงสวนใส่ปุ๋ย เก็บมะพร้าว และจับปลา/กุ้ง นายจ้างจะติดต่อแจ้งล่วงหน้าว่าต้องการแรงงานจำนวนกี่คน และส่งรถไปรับในวันเวลาที่นัดหมาย

ภายในกระแต้ หรือที่พักอาศัยของแรงงานชาวมอญภาคเกษตรกรรม

แรงงานชาวมอญร่วมขบวนงานบุญ กับชุมชนท้องถิ่น

ลักษณะการอยู่อาศัยเป็นกลุ่มเล็กกระจายในพื้นที่กว้าง และเวลาทำงานที่ไม่แน่นอน ทำให้ไม่เกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างและแบ่งหน้าที่กันชัดเจนดังเช่นกลุ่มเครือข่ายของแรงงานในภาคอุตสาหกรรม แต่มีผู้นำกลุ่มย่อยที่ติดต่อสัมพันธ์กันเมื่อมีการระดมเงินและแรงงานในงานบุญต่าง ๆ สำหรับกิจกรรมทางศาสนาวัฒนธรรมนั้น แรงงานชาวมอญนิยมไปทำบุญที่วัดอุทุมพรารามเป็นส่วนใหญ่เกือบทุกวันพระ และเทศกาลทำบุญในช่วงสงกรานต์ หรือ ออกพรรษา เป็นต้น เนื่องจากกระเต็งแรงงานนั้นจะอยู่ช่วงบริเวณคลองพาดหมอนเป็นส่วนใหญ่

แรงงานชาติพันธุ์ปล้าง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่อำเภอกระทุ่มแบน ได้พบว่าแรงงานประเภทชนกลุ่มน้อย หรือที่คนในพื้นที่เรียกว่า “ชาวเขา” เป็นแรงงานหลักในเขตพื้นที่เกษตรกรรม ทำสวนผัก ฟาร์มกล้วยไม้ พืชสวนท้องร่องอื่น ๆ อาทิ ต่ำบลสวนหลวง บางยาง ท่าเสา หนองนกไข่ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาติพันธุ์ปล้าง (Blang, Plang)²⁴ ที่จดทะเบียนเป็น “ลัวะ” ส่วนน้อยเป็นไทใหญ่ และว่า ซึ่งอพยพหนีภัยความไม่สงบจากพื้นที่รอยต่อระหว่างรัฐฉานของเมียนมา กับสิบสองปันนาของจีน เข้ามาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในไทย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ด้วยเหตุที่เป็นชนกลุ่มน้อยในเขตที่มีการสู้รบระหว่างรัฐบาลกลางของพม่า กับกองกำลังของชนกลุ่มน้อยที่ต่อสู้เรียกร้องอิสระในการปกครองตนเอง ชาวปล้างต้องประสบความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ถูกบังคับเรียกเก็บภาษี หรือเกณฑ์ไปเป็นทหารของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตั้งแต่ยังเป็นเด็กชาย บางครั้งบ้านเรือนถูกเผาทำลาย ต้องกลับมาเริ่มต้นช่วยกันสร้างใหม่ อย่างไรก็ดี คนกลุ่มนี้ไม่ถูกขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองของประเทศใดประเทศหนึ่ง เนื่องจากอยู่บนพื้นที่สูง ห่างไกล ดังที่แรงงานคนหนึ่งเล่าว่า

²⁴ ในจีนเรียกกลุ่มปล้างว่า “ปู้หลาง Bulang” ส่วนชาวไทใหญ่เรียกคนปล้างว่า “ไตหลอย” หมายถึงคนดอย ชาวปล้างเรียกตัวเองว่า “คาปาง” (Hka pang) หมายถึง ข้างบน เพราะปล้างอาศัยอยู่ในพื้นที่สูงห่างไกลจากตัวเมืองและเป็นที่ยอมรับว่ามีความสงบสุขและใช้ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ ภายในหมู่บ้านมีหัวหน้าหมู่บ้านที่คอยดูแลลูกบ้าน และที่สำคัญคือหัวหน้าหมู่บ้านต้องรู้อย่างน้อย 3 ภาษา คือ ภาษาไทใหญ่ ภาษาพม่า ภาษาว่า เพราะเมื่อมีทหารของกลุ่มใดเข้ามาในหมู่บ้านหัวหน้าหมู่บ้านก็ต้องพูดกับทหารภาษานั้นๆ หากพูดไม่ได้ก็จะถูกลงโทษ

“ก่อนมาเมืองไทยเป็นตำรวจว่าแดง แล้วก็เพ็นทหาร ไม่สามารถ มีบัตรได้ ถ้าบอกว่าเป็นพม่าก็จะถูกว่าฆ่า ถ้าบอกว่าเป็นว่าก็จะถูกพม่า ฆ่าอีก ใครมาก็ต้องติดด้วยและเสียภาษีให้ทั้งสองฝ่าย [...] ถ้าอยู่พม่า ก็ไม่มีการสำรวจว่าเป็นคนพม่าหรือแม่แต่เงินก็ไม่ทำการสำรวจว่าเป็นเงิน เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการแย่งแผ่นดินกัน มีการรบกัน ไม่มีฝ่ายไหน เข้าสำรวจ” (แก้วบุญ นามสมมติ, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2558)”

เมื่อชาวปลั่งหลบหนีเข้ามาในเมืองไทย จะมุ่งเน้นการทำงานเพื่อความอยู่รอด ชาวปลั่งเริ่มต้นด้วยการเป็นแรงงานในสวนกล้วยไม้และสวนผัก เมื่อทำงาน มีเงินเก็บบ้างก็จะกลับไปรับครอบครัวมาอยู่ด้วย โดยได้รับความช่วยเหลือจาก ชุมชนปลั่งที่ชายแดนภาคเหนือให้จดทะเบียนทำบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง

“ทำสวนกล้วยไม้ได้วันละ 40 บาท เดือนละ 1,200 บาท ตอนนั้นมาอยู่ไม่มีคนปลั่งเลย จะคุยกับใครก็ไม่รู้เรื่อง พูดไทยก็ไม่ได้ ตอนนายสั่งงานที่แรกก็ไม่รู้เรื่อง ตอนนั้นมาอยู่เมืองไทยได้บัตรแล้ว มีลูก 3 คน ได้บัตรทั้งหมด นาน ๆ ที่ได้กลับไปเยี่ยมบ้าน (สาม นามสมมติ, สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2560)”

“ตอนหนีมา มากับคนรู้จักที่เชียงตุงก่อน จากนั้นมีคนที่ได้ ทำงานอยู่กรุงเทพฯชวนให้มา เพราะทำงานอยู่พม่าได้เดือนละ 250 จ๊าด เลยชวนมาอยู่แถววัดเว ตอนนั้นยังเป็นป่าอยู่ ตอนนั้นปี [25]31 สมัยนั้น ทำบัตรได้แค่ที่แม่จันโดยแจ้งว่าเป็นลัวะ ที่ลงมาได้ก็เพราะมีคนรู้จัก ที่เป็นคนปลั่งจากกองต๋อยมาอยู่ก่อน แล้วก็ตามเขามา ตอนแรกที่มาก็ มาคนเดียว พอเริ่มอยู่ตัว ได้ดี ก็กลับไปรับแฟนจากเชียงตุงมาอยู่ด้วย พอเริ่มตั้งตัวได้ [...] ก็กลับไปพี่น้องลูกเมียมาด้วย ต้องจ่ายเงินให้เขา พามาคนละ 1,500 บาท ผ่อนจ่ายเอา (แก้ว นามสมมติ, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2558)”

คนที่เป็นแรงงานสวนกล้วยไม้ นั้นบางแห่งสามารถหยุดได้ตามตกลงกัน แต่บางแห่งคนงานจะได้หยุดงานทุกวันที่ 1 และ 16 ของเดือน ต่อมาเมื่อทำงานจน มีความชำนาญ และเก็บออมเงินที่เงินก้อน บางส่วนจึงได้เช่าเหมาที่ดินเพื่อทำ การเกษตรและส่งขายตลาดเอง และบางส่วนที่มีบัตรประชาชนสามารถซื้อที่ดิน เป็นของตนเองได้ ดังที่ปล้งคนหนึ่งเล่าว่า “อยู่สวนกล้วยไม้มา 20 ปี พอมีบัตรประชาชน จึงมาทำของตัวเอง มาได้ 10 ปี ทำสวนไม่ได้มากนัก แต่พออยู่ได้ ตอนเป็นลูกน้อง ไม่พอกิน เวลาหยุดก็จะเกรงใจเขาและหักเงิน เวลาป่วยก็ลำบาก”

แรงงานสวนกล้วยไม้และสวนผัก ในอำเภอกระทุ่มแบน

คนปลั่งอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย มีเครือข่ายทางสังคมระหว่างกลุ่มที่มาจากหมู่บ้านเดียวกันในถิ่นฐานเดิม ทำกิจกรรมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาทิ กลุ่มฌาปนกิจ ช่วยเหลืองานศพและผู้ป่วยที่ขาดเงินรักษา การร่วมทำบุญต่าง ๆ งานใหญ่ประจำปีของวัดในพื้นที่ เช่น วัดศาลาแดง วัดหนองนกไข่ เป็นต้น มีความศรัทธาในการทำบุญ และนับถือผู้อาวุโส มีความซื่อสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจของนายจ้าง จึงกลมกลืนเข้ากับสังคมท้องถิ่นได้ดี แรงงานปลั่งนิยมส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนในเขตกระทู้มแบน เช่น ที่โรงเรียนวัดราชภฏ์บำรุง โรงเรียนบ้านดอนไก่อ่ดี โรงเรียนวัดท่าเสา (อาทรราชภฏ์ อุปถัมภ์) โรงเรียนกระทู้มแบน (วิเศษสมุทคุณ) ฯลฯ กลุ่มปลั่งให้ความสำคัญกับประเพณีการบวชลูกชายเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันเริ่มมีการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มปลั่งที่มาจากหมู่บ้านต่างกัน และทำกิจกรรมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากครอบครัวใดจากหมู่บ้านใดจะจัดงานบวชก็จะรวมเงินช่วยเหลือและเวียนกันไปร่วมงานกันเลี้ยงกัน

ชุมชนชาวปลั่ง รวมตัวร่วมงานบวชลูกแก้วที่จัดภายในชุมชน

ชุมชนชาวปลั่งวัดรวมกับคนท้องถิ่น ส่งลูกหลานร่วมบวชเณรภาคฤดูร้อน
ที่วัดท่าเสา ตำบลท่าเสา

กล่าวโดยสรุป การรวมกลุ่มทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนแรงงานข้ามชาติด้วยกันในจังหวัดสมุทรสาครนั้น เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ช่วยให้แรงงานข้ามชาติมีส่วนร่วมและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสมุทรสาคร เป็นทั้งการเปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับแรงงาน และเป็นช่องทางในการต่อรองกับข้อจำกัดของประเทศไทยและนโยบายสังคม เครือข่ายของชุมชนชาติพันธุ์ข้ามชาตินี้ มีกลวิธีต่อรองโดยใช้มิติทางสังคมวัฒนธรรม ที่ในแง่หนึ่งนั้นก็เป็น การสั่งสมทุนประเภทต่างๆ ให้แก่สมาชิกของชุมชนแรงงานข้ามชาติด้วยกันเองทั้งด้านความสัมพันธ์ทางสังคม การศึกษา และเศรษฐกิจ อันทำให้ชุมชนชาติพันธุ์ข้ามชาติเหล่านี้ มีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนคนไทยในพื้นที่และเพิ่มความสามารถในการปรับตัวเข้าสู่พื้นที่ทางสังคมที่ชุมชนข้ามชาติอาศัยอยู่ การรวมตัวเป็นเครือข่าย จึงมีส่วนสำคัญในการช่วยให้แรงงานข้ามชาติสามารถปรับตัวทางภาษา สังคมและวัฒนธรรม และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยได้อย่างสงบสุข การที่รัฐและชุมชนท้องถิ่นยอมรับเปิดกว้างให้พื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมแก่แรงงานข้ามชาติในการแสดงอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาก ส่งผลให้พวกเขา รู้สึกว่าตนได้รับการยอมรับ มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมสูงขึ้น และภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมทำนุบำรุงศาสนาและพื้นที่สมุทรสาครซึ่งพวกเขาได้มาทำงานและอาศัยอยู่

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล และ กุลภา วจนสาระ. 2551. รายงานการวิจัย “การจ้างแรงงานข้ามชาติตามพระราชบัญญัติ การทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 กับการจัดทำบัญชีรายชื่ออาชีพสำหรับคนต่างด้าว”. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- เกษม ปราณีธยาศัย. 2544. ผู้ชายในครอบครัวจีน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านชนชาติ ผู้ไร้สัญชาติ แรงงานข้ามชาติ และผู้พลัดถิ่น สภาทนายความ. 2554. รายงานการวิจัย “การจ้างแรงงานข้ามชาติตาม พระราชบัญญัติ การทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551. มูลนิธิรักษ์ไทย.
- จดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. เอกสารกรมราชเลขาธิการ กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 ม.2 แผนกปกครอง เรื่องกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (หมายเหตุหนังสือรายงาน 1 เล่ม). รหัสไมโครฟิล์ม มร.5 ม/29/2. เลขที่เอกสาร ม.2.14/107.
- จรัญ ญาณจारी, พระมหา. 2552. คณะสงฆ์ร่วมัญญิกาย. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2552, จาก <http://www.monstudies.com>
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, บก. 2558. ถกเถียงวัฒนธรรมในงานวิจัยภาคกลาง. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธัญ เจริญกุล. 2547. กำเนิด “นามสกุล” กับบทบาทผู้ปกครองของรัชกาลที่ 6. รัฐศาสตร์สาร ปี 25, เล่ม 1.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2555. ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- บังอร ปิยะพันธุ์. 2529. ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย.
- บุษบันบัวผัน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2466. ประกาศปีมะโรง พ.ศ. 2399 ปีมะเสง พ.ศ. 2400. กรุงเทพฯ: ไท.

- ประเทญ คนเทศ. 2528. ภาษามอญ ตำบลเจ็ดริ้ว จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาไทย), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พอพันธ์ อุทยานนท์. 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง. กรุงเทพฯ: สถาบัน
วิจิตรศิลป์.
- มนู อุดมเวช. 2547. ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย. รายงานวิจัย คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- เมทินา อูฮารส และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2557. พัฒนาการทุนทางสังคมของ
คาทอลิกในสังคมไทย. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
ปี 22, 39 (พ.ค.-ส.ค.): 147-166.
- ศิลปชัย ชันธชัย. 2554. รำลึกเรื่องเก่านำมาเล่าใหม่ ที่ระลึกงานฉลองอายุ 95 ปี
พระครูโสมณพัชรธรรม (เย็น หัตถชาติ จันทโชติ). เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์
- สกินเนอร์, จี. วิลเลียม. 2547. สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.
แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2541. โครงการศึกษาการพยากรณ์
การส่งออกสินค้าสำคัญ 20 รายการของไทยในตลาดโลก. กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สมหมาย เรืองทับ. มปป. ไทดำโคกหลวง. ม.ป.ท. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. 2558. วารสารสถิติจำนวนคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาต
ทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ประจำปี 2558. ฝ่ายสารสนเทศ เข้าถึงจาก:
<http://wp.doe.go.th>.
- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. 2557. สยามและลาวในสายตามิชชันนารี
ชาวอเมริกัน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุธี จันทรศิริ. 2557. แคว้นประยุกต์ไทยดำ: การต่อรองอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านดนตรี.
นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล

เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2544. ลาวโซ่งกับคริสต์ศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

หงส์ สุชาติ. พระครู, มปป. พุทธนิสาร. สมุทรสาคร: มปป.

องค์ บรรจุน. 2551. ประวัติศาสตร์และถิ่นฐานชาวมอญสมุทรสาคร ใน หนังสือ อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี. กรุงเทพฯ: เทคโพรโมชั่น แอนด์ แอ็ดเวอร์ไทซซิง

อดิศักดิ์ ศรีสม. 2558. พุทธศาสนา ไทยรับมอญ มอญรับไทย. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2560, จาก http://thailand.prd.go.th/1700/ewt/aseanthai/ewt_news.php?nid=1006&filename=index

อดิศร เกิดมงคล. 2557. แรงงานข้ามชาติในสังคมไทย: สิทธิและสวัสดิการ. ใน ชัยนันท วรรณะภูติ และสมศรี กอเข็ม (บก.). อาเซียนเสวนา: ความเชื่อมโยงของอาเซียนจากมุมมองระดับล่าง. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อนุรักษ์ มงคลญาณวัฒน์, บก., 2556. สมุทรสาครเมืองแห่งทะเลและสายน้ำ. มปป.

_____. (มปป). อนุสรณ์งานศพพระครูโกศลสาครกิจ, กรุงเทพฯ: รักศิลป์.

ภาคที่ 4

การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
การอยู่ร่วมกันของพุทธ ฆี วิญญูญาณ และเจ้าพ่อเจ้าแม่

ดร.นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ

ชุมชนท้องถิ่น กับความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร มีความสำคัญอย่างไรนั้น สามารถพิจารณาได้จาก กลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานจนเกิดเป็นหมู่บ้าน และชุมชน ซึ่งกลุ่มคนที่มีความสำคัญในพื้นที่นี้ ประกอบด้วย กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน กลุ่มคนมอญ หรือไทยรามัญ และกลุ่มลาวโซ่งหรือไทยทรงดำ ที่เข้ามาตั้งรกรากตั้งแต่อดีต โดยทำมาหากินและยังชีพด้วยตัดฟัน ตัดใบจาก ทำนาเกลือ นากุ้ง เลี้ยงปลา เพาะปลูก ทำนา ทำสวน ทำประมงชายฝั่ง รวมทั้งค้าขาย การยังชีพดังกล่าวนี้จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น ปลาในแม่น้ำลำคลอง ท้องทะเล และพืชพรรณต่าง ๆ ในระบบนิเวศน์ ดังนั้น การแสดงความเคารพต่อธรรมชาติจึงเป็นเรื่องจำเป็นในชีวิตของคนแถบนี้ ซึ่งการแสดงความเคารพนี้สัมพันธ์กับระบบความคิด ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น เทพเจ้า เทวดา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ผี วิญญาณ และอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง อยู่ดีมีสุข ทำมาค้าขึ้น จับปลาได้ เพาะปลูกพืชได้ผลดี คนจีน คนมอญ คนลาวโซ่งจึงต้องทำพิธีสักการะบูชา เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเพื่อให้ตนเอง ครอบครัวและชุมชนมีชีวิตรอด ทำมาหากินได้อย่างราบรื่น และปราศจากโชคร้าย และอันตรายทั้งปวง

ภาพรูปปั้นงูเห่าในศาลเจ้าพ่อ
ดอนยาว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้าน
กราบไหว้บูชาในตำบลบางกระเจ้า
อำเภอมะเอนก จังหวัดสมุทรสาคร

จากการสำรวจวัดในจังหวัดสมุทรสาคร พบวัดทั้งหมด 108 วัด จำนวน ศาลเจ้าจีน 82 ศาลเจ้า จำนวนศาลเจ้าไทย จำนวน 96 ศาลเจ้า จำนวนศาลเจ้ามอญ จำนวน 34 ศาลเจ้า และศาลเจ้าของลาวโซ่ง จำนวน 5 ศาลเจ้า รวมจำนวนศาลเจ้าทั้งสิ้น 217 ศาลเจ้า รายละเอียดตามตารางข้างล่างนี้

อำเภอ	วัด	ศาลเจ้าจีน	ศาลเจ้าไทย	ศาลเจ้ามอญ	ศาลเจ้าลาวโซ่ง
อำเภอมือง	66	37	56	24	-
บ้านแพ้ว	27	20	27	10	5
กระทุ่มแบน	15	25	13	-	-
รวม 3 อำเภอ	108	82	96	34	5

ชุมชนไทยเชื้อสายจีน กับการบูชาเทพเจ้า

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ชิง (แมนจู) (พ.ศ. 2187 - 2455) ชาวจีนจากมณฑลยูนนานเริ่มอพยพสู่สยามมากขึ้น ประกอบกับชาวตะวันตกกำลังแผ่ขยายอำนาจทางการค้าเข้ามาสู่สยาม ชาวจีนจึงหันไปเป็นพ่อค้าขายฝิ่น โดยร่วมมือกับขุนนางสยาม ทำให้เกิดการตั้งเป็นกลุ่มฮ้างยี่ที่มีการแสวงหาผลประโยชน์ เช่น เรียกเก็บเงินค่าคุ้มครองจากชาวจีนด้วยกัน ในสมุทรสาครบริเวณที่เป็นโรงฝิ่น จะอยู่ในย่านวัดเจษฎารามและเขตท่าฉลอม บริเวณนี้มีกลุ่มฮ้างยี่หลายกลุ่มที่มีอิทธิพลในท้องถิ่น แต่ละกลุ่มมักจะมีเรื่องทะเลาะวิวาทและแทงกันตาย เช่น กลุ่มมหาชัย กลุ่มไกรกราก กลุ่มหัวโพรง กลุ่มท่าฉลอม ฯลฯ ในแง่ทางสังคม ชาวจีนในสยามได้รับอุดมการณ์ชาตินิยมภายใต้การปกครองของขุน ยัตเต็น ซึ่งทำให้ชาวจีนพยายามสร้างกลุ่มของตัวเอง เช่น ตั้งโรงเรียนจีนเพื่อสอนภาษาจีนและวัฒนธรรมจีน แต่งานกับคนจีนด้วยกัน

จนถึงสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) แห่งรัตนโกสินทร์ เมืองสาครบุรีก็เปลี่ยนชื่อเป็นสมุทรสาคร ในเขตบ้านท่าจีน หรือท่าฉลอมในปัจจุบันซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวจีนโพ้นทะเลตั้งรกรากมาแต่เดิมก็ถูกจัดตั้งเป็นเขตสุขาภิบาลแห่งแรกในปี พ.ศ. 2448 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ถือว่าเป็นช่วงที่ชุมชนจีนในท่าฉลอมขยายตัวรวดเร็ว และเริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจ พื้นที่ท่าฉลอมซึ่งมีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์คล้ายรูปรางมังกร บริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดแหลมสุวรรณาราม ชาวจีนเชื่อว่าเป็นหัวมังกร บริเวณนี้จะมีสุสานของชาวจีนและศาลเจ้าไต้ฮงกง ชาวจีนท่าฉลอมเชื่อว่าการฝังคนตายบริเวณพื้นที่หัวมังกรนี้จะทำให้วิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์

แผนที่บริเวณท่าฉลอมที่แม่น้ำท่าจีนไหลคดเคี้ยวคล้ายรูปเกือกม้า
ส่วนที่เป็นแหลมยื่นออกไปในคูกแม่น้ำ ชาวจีนเชื่อว่ามียูปร่างเหมือนหัวมังกร
บริเวณปลายแหลมเป็นที่ตั้งสุสานของชาวจีน
หรือชาวบ้านเรียกว่าสุสานวัดแหลม (วัดแหลมสุวรรณาราม)

แม่น้ำท่าจีนบริเวณหน้าวัดแหลมสุวรรณาราม (ฝั่งท่าฉลอม)
ซึ่งเปรียบเสมือนหัวมังกร ฝั่งตรงข้ามจะเป็นฝั่งมหาชัย

สุสานวัดแหลม ดินแดนที่ผู้ตายไปสู่สวรรค์

สุสานวัดแหลม ชาวจีนเชื่อว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นหัวมังกร คนตายที่ฝังไว้ในพื้นที่นี้จะเดินทางไปสู่สวรรค์ ภายในสุสานจะมีศาลเจ้าไต้ฮงกง ซึ่งตำนานเล่าว่าท่านเป็นพระภิกษุที่ช่วยเหลือบริจาควาให้ชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วย และช่วยเก็บศพชาวบ้านไปฝังในสุสาน

หลุมฝังศพในสุสานวัดแหลม

ศาลไต้ฮงกงในสุสานวัดแหลม

โบสถ์วัดแหลมสุวรรณาราม

เทพเจ้าไต้ฮงกง

ฝั่งมหาชัยในอดีต ยังไม่ค่อยมีคนมาตั้งบ้านเรือนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นสถานที่ราชการ ซึ่งคนจีนฝั่งท่าฉลอมไม่ค่อยอยากเข้ามาในเขตนี้ เพราะกลัวตำรวจจับตัวไป คนจีนจึงทำมาหากินในเขตท่าฉลอม เจ้าหน้าที่สมาคมสามัคคีธรรมภาวนาเล่าให้ฟังว่าในอดีต สมาคมเริ่มจากการรวมกลุ่มผู้ขายเงินที่อาศัยในเขตท่าฉลอม ทำอาชีพรับจ้าง แบกข้าวสาร หาบปลาหู เป็นกรรมกร จับกัง ค้าขาย คนพวกนี้รวมตัวกันอยู่ในเพิงเล็กๆ อาศัยอยู่ด้วยกันประมาณ 20 คน เป็นกลุ่มอั้งยี่ กลุ่มใหญ่มีชื่อว่ากลุ่มอินทรีแดงมีกรรไกรเป็นสัญลักษณ์ คนพวกนี้จะนับถือเจ้าพ่อกวนอู คนในกลุ่มต้องทำพิธีสาบานเป็นพี่น้องกันโดยการกรีดเลือดและดื่มเลือดพร้อมกัน พอคนจีนมีเงินก็เปลี่ยนไปค้าขายผ้า เปิดร้านตัดเสื้อ พอมีรถไฟก็เอาปลาไปขายที่วงเวียนใหญ่ ตลาดพลู จนมีเงินมากขึ้นก็ไปเปิดร้านทอง จนเป็นเจ้าสัว จนกระทั่งจดทะเบียนเป็นสมาคมอย่างถูกต้อง และในปี พ.ศ. 2511 ได้ย้ายมาสร้างศาลเจ้าในถนนสรรพศักดิ์ ตำบลมหาชัย มีสมาชิกเพิ่มขึ้น มีการสอนดนตรีให้กับเด็กๆ เมื่อมีพิธีตามคติความเชื่อแบบจีน คณะดนตรีของสมาคมจะได้รับเชิญไปเล่นในงานต่าง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของสมาคมคือหลวงปู่ทอง

หลวงปู่ทองและเจ้าพ่อกวนอู สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวจีนที่เคยเป็นอั้งยี่

สมาคมสามัคคีธรรมภาวนา ในเขตมหาชัย มีประวัติความเป็นมาจากกลุ่มผู้ขายชาวจีนในท่าฉลอม ซึ่งประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างแบกหาม คนเหล่านี้อาศัยอยู่รวมกันในเพิง ที่สมาชิกในกลุ่มต้องสาบานตนเป็นพี่น้องกันโดยทำพิธีกรีดเลือดและดื่มเลือดต่อหน้าเจ้าพ่อกวนอู

ประเด็นการสร้างทางรถไฟ Skinner (1957) อธิบายว่าการขยายตัวของชาวจีนสัมพันธ์กับการสร้างทางรถไฟ ในปี พ.ศ. 2444 มีการก่อสร้างทางรถไฟสายแม่กลองซึ่งเริ่มจากสถานีปากคลองสาน ถึงสถานีมหาชัย และช่วงสถานีบ้านแหลมถึงสถานีแม่กลองรวมระยะทาง 66.9 กิโลเมตร เส้นทางรถไฟสายนี้ผ่านชุมชนชาวจีนท่าฉลอมซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางค้าขายของชาวจีนเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวจีนเดินทางออกไปยังพื้นที่อื่นๆ มากขึ้น ชาวจีนในท่าฉลอมมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ นอกจากทำประมงแล้ว ยังประกอบอาชีพแปรรูปอาหารทะเล เช่น ทำกะปิ ดองปลา น้ำปลา ฯลฯ สินค้าจากทะเลจะถูกส่งไปขายที่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ ซึ่งมีสถานีอยู่ที่วัดแหลมสุวรรณาราม ท่าฉลอมจึงเป็นตลาดใหญ่ที่ชาวจีนจะนำสินค้ามาขายทั้งทางบกและทางน้ำ ธุรกิจต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในท่าฉลอม เช่น โรงฝืน โรงเหล้า โรงมหรสพ และบ่อน เมื่อชุมชนมีความหนาแน่น ลูกหลานชาวจีนก็เริ่มโยกย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนในฝั่งมหาชัยและบริเวณชายฝั่งทะเลมากขึ้นซึ่งแต่เดิมพื้นที่บริเวณนั้นเป็นป่าจากและป่าเสม ชาวจีนที่โยกย้ายไปอยู่ฝั่งมหาชัยยังคงทำการค้าขายและทำธุรกิจต่างๆ เช่น โรงน้ำแข็ง ธุรกิจห้องเย็น ตู้ต่อเรือ โรงซ่อมเรือ โรงงานอาหารทะเลแช่แข็งและอาหารสำเร็จรูป ฯลฯ ส่วนชาวจีนที่โยกย้ายไปอยู่ชายฝั่งทะเลจะประกอบอาชีพประมง ทำกะปิ และทำนากุ้ง

รูปปั้นชาวจีนแจวเรือ ในวัดใหญ่บ้านบ่อ ตำบลบ้านบ่อ อำเภอมือเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชาวจีนที่เข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากินในสมุทรสาคร

ทางรถไฟสายบ้านแหลมถึงแม่กลอง
ทางคมนาคมเชื่อมระหว่างสมุทรสาครและสมุทรสงคราม

ตัวน ลี เซิง และบุญยั้ง ไธสุขศิริ (2543) อธิบายว่าศาลเจ้าจีน หรือ “ซื่อกับเมี่ยว” หมายถึงสถานที่ที่ทำกิจกรรมทางศาสนาของลัทธิเต๋า เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็นำความเชื่อเหล่านี้ติดตัวมาด้วย ตามลัทธิเต๋าก็จะมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ซึ่งแบ่งเป็นสองประเภทคือ เทพบนสวรรค์และเทพในโลกมนุษย์ เทพเจ้าเหล่านี้จะปกครองดูแลภูตผีปีศาจและเซียนต่าง ๆ เทพที่ปกครองสูงสุดในสวรรค์คือ ยี่หวง (เจ็กเซียน) เทพเจ้าที่ปกครองมนุษย์คือ ตงหวังกงและซีหวังหมู่ คำสอนสำคัญของลัทธิเต๋าคือการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นเซียน วิธีการปฏิบัติมี 2 วิธี คือ วิธี “นุ้ยตังกง” หมายถึงการสละทิ้งทุกสิ่งเพื่ออยู่อย่างสันโดษ รวมทั้งต้องฝึกกำลังภายในธาตุ ปราณ และจิต อีกวิธีคือ “ไห่วตังกง” หมายถึงการเล่นแร่แปรธาตุ ปรุงยาอายุวัฒนะ (ตัวน ลี เซิง และบุญยั้ง ไธสุขศิริ, 2543: 7-9) อย่างไรก็ตาม ชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพไปอยู่ในดินแดนใหม่ พยายามปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่โดยการนำเอาเอาเชื่อเดิมของบรรพบุรุษมาผสมผสานกับความเชื่อใหม่ที่พบ ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลนับถือเทพเจ้าจากหลายความเชื่อ (ศุภการ สิริไพศาล และอภิเชษฐ กาญจนดิฐ, 2550)

ศาลเจ้าจีนมักปรากฏอยู่ใกล้กับริมแม่น้ำลำคลองและชายฝั่งทะเล บริเวณตั้งแต่แม่น้ำท่าจีน ท่าฉลอม คลองมหาชัย คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก เมื่อชาวจีนที่ทำประมงจะออกเรือหาปลา ก็จะแสดงความเคารพเทพเจ้าประจำศาล ด้วยการจุดประทัด และขอพรจากเทพเจ้าให้หาปลาได้มาก ๆ หรือให้เทพเจ้าช่วยปกป้องคุ้มครองจากอันตรายต่าง ๆ เมื่อออกเรือในทะเล ความเชื่อเหล่านี้ได้ถือปฏิบัติ และสืบทอดกันมายาวนาน และปัจจุบันนี้ศาลเจ้าจีนแต่ละแห่งก็จะมีพิธีไหว้เทพเจ้าประจำปี ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญ ลูกหลานชาวจีนที่นับถือเทพเจ้าของแต่ละศาลจะมาร่วมตัวเพื่อประกอบพิธีสักการะบูชาเช่นไหว้และขอพร บางศาลเจ้าจะมีพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ ถือเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับมนุษย์ ในพิธีนี้ ลูกศิษย์จะได้มีโอกาสขอพรจากเจ้าพ่อเจ้าแม่ รวมทั้งร่วมทำบุญบริจาคเงินทองและข้าวปลาอาหารให้กับผู้ด้อยโอกาสด้วย ปัจจุบันนี้ ประเพณีไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ของศาลเจ้าจีนจะเป็นช่วงเวลาพิเศษที่ชาวบ้านในชุมชนและลูกหลานที่ออกไปทำมาหากินที่อื่นจะกลับมาพบเจอกัน

พิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อของชาวไทยเชื้อสายจีน

พิธีไหว้เจ้าพ่อแป๊ะกง ตำบลบ้านบ่อ

พิธีไหว้เจ้าพ่อกิมกัง ตำบลกาหลง

พิธีไหว้พ่อปู่ทะเล ตำบลพันท้ายนรสิงห์

ชาวจีนที่อาศัยในจังหวัดสมุทรสาครมีการสร้างศาลเจ้าไว้กราบไหว้บูชาตามความเชื่อดั้งเดิม จากการเก็บข้อมูลพบว่าศาลเจ้าจีนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ โดยแยกตามประเภทที่ตั้ง คือ ศาลเจ้าจีนริมแม่น้ำลำคลอง จำนวน 29 ศาล และศาลเจ้าจีนริมชายฝั่งทะเล จำนวน 7 ศาล นอกจากนั้น ยังมีศาลเจ้าประจำตระกูลองค์กรภาคเอกชน มูลนิธิและสมาคมของคนจีน จำนวน 46 ศาล

ศาลเจ้าจีนริมชายฝั่งทะเล

ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู ตำบลพันท้ายนรสิงห์

ศาลพ่อปู่ทะเล ตำบลพันท้ายนรสิงห์

ศาลเจ้าพ่อกิมซิม ตำบลพันท้ายนรสิงห์

ศาลเจ้าแปะกงโรงบน ตำบลบ้านป้อ

ศาลเจ้าแปะกงโรงล่าง ตำบลบ้านป้อ

ศาลเจ้าพ่อเสือคำรณ ตำบลนาโคก

ศาลเจ้าพ่อกิมทั้ง ตำบลกาหลง

การสร้างศาลเจ้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลองของชาวจีน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต และการทำมาหากิน ซึ่งชาวจีนจะยึดอาชีพออกเรือหาปลา ซึ่งศาลเจ้าคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่จะช่วยให้ชาวเรือประสบความสำเร็จในการหาปลา และช่วยปกป้องคุ้มครองชาวเรือ ให้อดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ ขณะออกเรือหาปลา ศาลเจ้าริมแม่น้ำลำคลองที่พบ จะกระจายตัวอยู่ในบริเวณแม่น้ำท่าจีนบริเวณปากอ่าวไทย รวมทั้งบริเวณคลองมหาชัย ในเขตตำบลท่าฉลอม ตำบลมหาชัย ตำบลโกรกกราก ตำบลบางหญ้าแพรก คลองภาษีเจริญในอำเภอกระทุ่มแบน คลองดำเนินสะดวกในอำเภอบ้านแพ้ว

หมู่บ้านประมงของคนไทยเชื้อสายจีน
บริเวณตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

คนไทยเชื้อสายจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุน ช่วยเหลือและบริจาคเงินให้กับการสร้างและบูรณะศาลเจ้าจีน การจัดงานประเพณี และพิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ของชาวจีน รวมทั้งเข้าไปเป็นประธานและกรรมการ ของศาลเจ้าจีนและโรงเจต่าง ๆ

โรงเจในฐานะพื้นที่สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และการทำความดี

โรงเจที่เก่าแก่ในจังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วย โรงเจเซ่งเฮียงตุ้ว ท่าฉลอม, โรงเจชะน้ำตุ้ว ตำบลสวนหลวง, โรงเจโพธิธรรมสภะ ตำบลกระทุ่มแบน, โรงเจเซียงชิวตุ้ว ตำบลกระทุ่มแบน, โรงเจไต้เอ็กตุ้ว ตำบลหนองสองห้อง, โรงเจมูลนิธิแพร่ศีลธรรมการกุศลสงเคราะห์ ตำบลโรงเข้, โรงเจสมาคมสามัคคีธรรมภาวนา ตำบลมหาชัย, โรงเจมูลนิธิการกุศลสมุทรสาคร ตำบลมหาชัย

โรงเจของชาวจีน นอกจากจะเป็นพื้นที่สำหรับการทำบุญช่วยเหลือคนยากไร้แล้วยังเป็นสถานที่สำหรับการแสดงออกทางความเชื่อทางศาสนาที่สำคัญ เช่น การถือศีลกินเจ 10 วัน พิธีทิ้งกระจาดบริจาคข้าวสารอาหารแห้งให้คนยากจน การสร้างโรงงาน การทรงเจ้าเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งในโรงเจจะมีตำรายาและชื่อสมุนไพรสำหรับรักษาโรคต่างๆ รูปเคารพเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พบในศาลเจ้าประจำโรงเจ ได้แก่ พระพุทธเจ้า 9 พระองค์ (ก๊วยอ้วงฮุกโจ้ว) เฮียงเทียงเซียงตี้ (ผู้เป็นใหญ่ในเทพเจ้าทั้งหมด) ตีจางอ้วงผ่อลัก (พระกษัตริศรรมมหาโพธิสัตว์) เต้าบ๊องวงกุง ไต้ฮงโจ้วซือ (เทพแห่งการเก็บศพไร้ญาติ) และเทพเจ้าต่างๆ ในคติพุทธนิกายมหายาน เช่น พระสังกัจจายน์ (ก๊วยฮุกโจ้ว-เทพเจ้าแห่งความมั่งมี) ไต้ฮวยเอี้ย (เทพเจ้าผู้กำหนดชะตาชีวิต-แก้ปวง) ใช้ซึ้งเอี้ย (เทพเจ้าแห่งโชคลาภ) ปักเต้าแซกุน (เทพผู้กำหนดอายุ) น้ำซึ้งแซกุน (เทพผู้กำหนดการเกิด) ไต้เสี่ยฮุกโจ้ว (เฮงเจีย) เจ้าพ่อจ๊กก และบ๊อเอี้ยฮั้งเซี้ยโจ้ว (พระผู้หยั่งรู้พื้นที่มงคล) เทพเจ้าสำคัญ คือ เต้าบ๊อ หมายถึงพระแม่แห่งดวงดาว เป็นผู้ปกครองและศูนย์กลางจักรวาล มีพระพลังและพละานุภาพที่ยิ่งใหญ่ทำให้เกิดโลกมนุษย์ และสรรพชีวิตทั้งหลาย ตามโรงเจต่างๆ นิยมบูชาเต้าบ๊อ โดยแขวนตะเกียงไว้เป็นสัญลักษณ์ของความสว่างไสวและรัศมีของเจ้าแม่

โรงเจสำคัญในจังหวัดสมุทรสาคร

โรงเจเซี่ยงเตี้ยงตัว ท่าฉลอม

โรงเจชะน้ำตัว ตำบลสวนหลวง

โรงเจโพธิธรรมชกเข่ง ตำบลกระทุ่มแบน

โรงเจเซี่ยงชีวตัว ตำบลกระทุ่มแบน

โรงเจไต้เอ็กตัว ตำบลหนองสองห้อง

โรงเจมูลนิธิแพร่ศีลธรรมการกุศลสงเคราะห์
ตำบลโรงเข้

โรงเจสมาคมสามัคคีธรรมภาวนา ตำบลมหาชัย

โรงเจมูลนิธิการกุศลสมุทรสาคร ตำบลมหาชัย

ผู้ดูแลโรงเจเซียงเฮียงตัว ท่าฉลอม อธิบายเกี่ยวกับเทพเจ้าเต๋าบอกว่า

“องค์กลางชื่อ เต๋าปั๋ว ทำจากกระดาษสา เบามาก นอกนั้น เรียกว่า กิวฮ้วงฮุดโจ้ว เหมือนพระโพธิสัตว์ ปีหนึ่งจะมีคนทำความสะอาด ต้องคอยเอาผ้าชุบน้ำค่อยๆ เช็ด เป็นภาคสำเร็จนั่งบัลลังก์ ส่วนอันนั้นคือ องค์ใหญ่ เป็นเง็กเซียนฮ่องเต้ อันนี้คือดาวนพเคราะห์ทั้ง 9 แล้วตะเกียงดวงนี้ไฟต้องติดตลอดเวลา ห้ามดับ ไม่มีการดับ คนเฝ้าจะคอยดูแล แม้กระทั่งย้ายลงมาทำความสะอาดข้างล่างก็ห้ามดับ ต้องสว่างตลอด ถึงเทศกาลกระดาษรูปก็จะเปลี่ยน เป็นกระดาษรูปดินเผา วันแรกของเทศกาลกินเจก็จะไปเชิญฮุดโจ้วมา เชิญมาเสร็จก็จะมีกระดาษรูปมาตั้ง กระดาษรูป 3 ใบเป็นหัวใจสำคัญสำหรับงานกินเจ 10 วัน เขาก็จะแต่งรูปเป็นชั้นๆ คนภายนอกเขาจะไม่ให้ปัก จะให้คนดูแลกระดาษรูปปักเท่านั้น จะห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปในเขตชั้นในของศาลเจ้า กระดาษรูป 3 ลูก จะอุ้มไปไว้ในเรือ จะมีเรือมังกรเพื่อให้ไฟลุกขึ้นมาเอง ไม่มีการจุดไม้ขีด ของเราไม่ได้ล่อยเรือมังกร สมัยก่อนเขาลอยแล้วมันไปติดบ้านคน มันไม่ดี ก็เลยเปลี่ยนใหม่เป็นการเผาเรือที่หน้าวัดช่องลม” (สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2558)

โรงเจให้เอ็กตัว อำเภอบ้านแพ้ว มีเจ้าพ่อสำเร็จมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้าน
เลื่อมใสศรัทธา คนดูแลโรงเจเล่าว่า

“สมัยก่อนท่านจะมีชื่อว่า เจ้าพ่อสำเร็จสุขลา
ก็คือ สุข แล้วก็ ลา คือความหมายของท่านก็คือ
ลูกหลานมีสุขแล้วก็ต้องลาจาก ที่นี้องค์ที่มาต่อจาก
ท่านที่เป็นลูกศิษย์ของท่านก็ติดเอาคำว่า สุขลา ออก
ก็เหลือแต่เจ้าพ่อสำเร็จ พอท่านลงมาใหม่ก็เอา
สองคำหลังออก เพราะท่านบอกแต่แรกแล้วว่า
นามท่านไม่เปิดเผย เต็มที่ก็เรียกได้แค่ องค์ 1 องค์ 2
องค์ 3 องค์ 4 ได้แค่นี้ แต่ในนามของโรงเจก็หลงพ่อ
สำเร็จนี้ กว่าท่านจะมาได้ ท่านไม่รับปาก เพราะท่าน
บอกว่าในเมืองมนุษย์มันลำบาก แล้วมนุษย์
ปลิ้นปล้อน เทพเลยไม่อยากมาในเมืองมนุษย์
ลูกศิษย์เขามาครั้งแรกก็อยากจะให้เห็นรูปจำลอง
ของท่าน ที่นี้ท่านก็บอกกับคนที่ปั้น ซึ่งเป็นคนจีนโบราณ เป็นช่างแล้วก็รับจ้างทำสวน
สมัยก่อน เมื่อก่อนช่างปั้นยังไม่มี จะเป็นช่างไม้ส่วนใหญ่ แต่ที่นี้ท่านบอกว่าไป
นั่งสมาธิในห้องเจียบ ๆ มีด ๆ เดี่ยวจะปรากฏภาพให้เห็นตามนั้นแล้วกัน พอเขา
นั่งสมาธิเสร็จ เขาก็บอกท่านว่าเห็นแล้ว จำไว้ ท่านก็ให้เห็นแค่ครั้งเดียว” (สัมภาษณ์
24 กุมภาพันธ์ 2560)

“เป้าหมายของที่นี่คือเป็นโรงทาน มีการแจกข้าวสาร มีแจกพันธุ์ไม้ เช่นคนมี
คันนาอยู่ โรงเจก็จะไปจัดให้บ้านนี้สัก 20 กิ่ง ปลูกแล้วก็ตอนไปขยายพันธุ์ต่อ
ก็จะมีพันธุ์ไม้หลายพันธุ์ส่วนใหญ่เป็นผลไม้ดี ๆ คือโรงเจสร้างมาแล้วต้องทำประโยชน์
กับสังคม ไม่ใช่สร้างมาแล้วไม่มีประโยชน์ต่อสังคม ท่านก็สั่งมาแบบนี้” (สัมภาษณ์
26 ตุลาคม 2559)

โรงเจหลายแห่งจะมีพิธีล้างปาชาเก็บศพไว้ญาติทุก ๆ 10 ปี หรือ 20 ปี ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน และเป็นการสร้างบุญกุศลเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์คนที่ยากไร้ ดังนั้น โรงเจจึงทำหน้าที่เป็นทั้งพื้นที่ทางศาสนาและความเชื่อ และพื้นที่ของการทำงานเพื่อสังคมในเวลาเดียวกัน ตัวอย่างเช่น การตั้งหน่วยกู้ภัย เจ้าหน้าที่มูลนิธิการกุศลสมุทรสาคร ให้ข้อมูลว่า

“หน่วยกู้ภัยตั้งในปี 2549 ดั้งเดิมเป็นเครือข่ายของปอเต็กตึ๊ง พอมีมูลนิธิมีศาลเจ้าก็เลยมาทำกู้ภัยในจังหวัดสมุทรสาคร เป็นหน่วยกู้ภัยที่แรกของจังหวัด ผลงานมีตลอด มีทุกวัน เฉพาะในจังหวัดสมุทรสาคร เราจะมีเครือข่ายที่ใส่เสื้อสีน้ำเงิน มีทุกตำบล มีเจ้าหน้าที่อาสากู้ภัยประมาณ 500 กว่าคน ทุกคนมาช่วยด้วยจิตอาสา ไม่มีเงินเดือนค่าจ้าง ชื่อน้ำมันขับรถส่งคนเจ็บด้วยตัวเอง การมีกู้ภัยมันมีค่าใช้จ่ายเยอะ ไหนจะค่าเก็บศพ ไหนจะผ้าห่อศพ ซึ่งมันต้องใช้ตั้งค้ซื้อทั้งนั้น เวลาเจอศพเน่าก็ต้องมีผ้ายาง แล้วก็เราก็กู้ภัยเพื่อช่วยเหลือสังคม ในช่วง 10 วันนี้ (กินเจ) โรงทานเปิดตลอด 24 ชั่วโมง ใครอยากกินก็มาได้หมด เพราะเรามีกู้ภัย บางทีกลับมาเขาหิว เพราะเขาก็กินเจด้วย แม่ครัวจะทำกับข้าวไว้ แล้วก็มาตักกินตอนเย็นเขาจะทำไว้ชุดหนึ่งเพื่อรอบดึก ส่วนใหญ่เด็กวัยรุ่นนั่นแหละ” (สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2558)

โรงเจกับการทำงานเพื่อสังคม

ในช่วงเทศกาลกินเจ โรงเจจะมีการบริจาคข้าวสารอาหารแห้งให้กับคนยากไร้ และเปิดโรงทานให้ประชาชนเข้ามารับประทานอาหารโดยไม่ต้องจ่ายเงิน

พิธีแห่เจ้าพ่อของชาวจีนในคลองดำเนินสะดวก

ทุก ๆ 10 ปี มูลนิธิแพธศัลยกรรมการกุศลสงเคราะห์ (เม่งซวงเซียงตั่ว) จะจัดพิธี ล้างป่าช้า และเก็บศพไร้ญาติ โดยจะมีการบวงสรวงเซ่นไหว้เทพเจ้าโป๊ยเซียนทั้งแปด และแห่ไปในคลองดำเนินสะดวก เพื่อให้ประชาชนกราบไหว้ เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

พิธีทักกระจาต

พิธีทักกระจาตของโรงเรียนหลายแห่ง จัดขึ้นในช่วงเทศกาลกินเจ เป็นพิธีกรรมที่บูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และยังเป็นการทำบุญบริจาคทานให้กับคนยากจน เป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาเข้ากับการทำงานสังคมสงเคราะห์

กรรมการโรงเจของมูลนิธิแพร์ตี้ธรรมการกุศลสงเคราะห์ ตำบลโรงเข้
อำเภอบ้านแพ้ว อธิบายว่า

“การแจกทานเป็นกิจวัตรของเราอยู่แล้ว ที่ไหนเกิดอัคคีภัยก็ไป
ช่วยผู้ยากไร้ที่ไม่มีโรงศพเขาก็มาขอได้ เราก็ช่วยเงินไปหน่อยหนึ่ง
อย่างนักเรียนยากจนเราก็มีทุนให้เขา นี่สิ่งที่ต้องทำทุกปี กรรมการเข้ามา
ด้วยใจ มีบริจาคเงินบ้าง ซื้อที่ดินอาคารกุศลกร เปิดโรงพยาบาลบ้านแพ้ว
สาขาหลักห้า คือซื้อที่ดินกับที่ดินให้เขา สร้างเพื่อให้คนที่ไม่ต้องเดินทางไกล
ทุกวันนี้ที่บ้านแพ้วรับจากดำเนินสะดวกมา 20,000 กว่าคน ไม่ต้องเข้า
โรงพยาบาลใหญ่ ไม่ต้องเดินทางไกล โรคผู้สูงอายุ ความดัน เบาหวาน
เอายาที่ตรงนี้ เราก็มีหมอประจำทุกวันอยู่แล้ว ผลประโยชน์ตกที่
คนท้องถิ่น” (สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2559)

ปัจจุบัน โรงเจหลายแห่งมีการจัดงานไหว้ฟ้าดิน พิธีสะเดาะเคราะห์
เสริมดวงชะตาและโชคลาภ และพิธีแก้ปีชง ที่มีการกราบไหว้เทพเจ้าให้ช่วยเหลือ
ซึ่งได้รับความนิยมจากคนไทยเชื้อสายจีนและคนกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการที่พึ่งทางใจ
เพื่อสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิต

เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย

เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย หรือ องค์ไ้เสี้ย ชาวจีนเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าคุ้มครองดวงชะตาและชีวิต เหมือนเป็นพระประจำวันเกิดของคนไทย มีการนับถือมานานกว่า 3,000 ปี ในรอบ 60 ปี จะมีเทพเจ้าไ้ส่วยประจำอยู่ในแต่ละปีมีชื่อเรียกต่างกันไปรวม 60 องค์ แต่ละองค์จะมีอำนาจให้คุณ ให้โทษแก่มวลมนุษย์ ขึ้นกับพระเมตตาของท่าน โดยเฉพาะคนที่มีความเคราะห์ เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ยจะช่วยปัดเป่าเคราะห์ภัยทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล ตามโหราศาสตร์จีนเชื่อดวงชะตาชีวิตของแต่ละคนก็จะเปลี่ยนแปลงไปทุกปี ดวงชะตาของคนเกิดปีนักษัตรต่างๆ ทั้ง 12 นักษัตรจะมีความสัมพันธ์กับนักษัตรในปีนั้นๆ มีทั้ง “ดี” (ฮะ) และ “ไม่ดี” (ซง) ถ้าปีใดส่งเสริมกัน ก็จะทำให้ชีวิตมีความเจริญ แต่ถ้าปีใดเป็นปีปฏิปักษ์ต่อกัน หรือ “ซง” ก็จะทำให้ชีวิตมีแต่อุปสรรค ปีที่ไม่ถูกโฉลกกัน ได้แก่ ปีชวด ไม่ถูกโฉลก กับปีมะเมีย, ปีฉลู ไม่ถูกโฉลก กับปีมะแม, ปีขาล ไม่ถูกโฉลก กับปีวอก, ปีเถาะ ไม่ถูกโฉลก กับปีระกา, ปีมะโรง ไม่ถูกโฉลก กับปีจอ, ปีมะเส็ง ไม่ถูกโฉลก กับปีกุน

การนับถือเจ้าแม่ทับทิม

ชุมชนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดสมุทรสาครมีการเคารพบูชาเจ้าแม่ทับทิมอย่างแพร่หลาย ศาลเจ้าแม่ทับทิมที่สำคัญ ได้แก่ ศาลเจ้าแม่จู้ป้วยเนี้ยในเขตท่าฉลอม, ศาลเจ้าแม่อำมา ตำบลสวนส้ม, ศาลเจ้าแม่เมืองสมุทรในวัดช่องลม, ศาลเจ้าแม่อำมา ตำบลบางหญ้าแพรก, ศาลเจ้าแม่เที่ยงโหว สมาคมตระกูลลิ้มสมุทรสาคร, ศาลเจ้าอำมาซากงซี ตำบลท่าไม้, ศาลเจ้าแม่อำมา ตำบลท่าเสา, ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตำบลหนองบัว, และศาลเจ้าแม่ทับทิม ตำบลโรงเข้

ในชุมชนริมแม่น้ำท่าจีนบริเวณบ้านแพ้วและกระทุ่มแบน มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่ทับทิมที่เป็นพี่น้องสองคน คนหนึ่งเป็นเจ้าแม่ที่ประตุน้ำบางยาง อีกคนหนึ่งเป็นเจ้าแม่ที่หมู่บ้านซากงซีในเขตกระทุ่มแบน เจ้าแม่ทับทิมทั้งสององค์นี้ได้รับการเคารพบูชาจากคนไทยเชื้อสายจีนเป็นอย่างมาก

ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่อำมา บริเวณประตูน้ำบางยาง ต.สวนส้ม อ.บ้านแพ้ว
เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ว่า

“ศาลนี้เก่าแก่มาก แต่เดิมเป็นหลังคามุงจาก มีเรียนอักษรจีนที่ศาลนี้ แต่ก่อนแถวนี้คนจีนเยอะ สมัยก่อนตรงปากคลองนี้เรือทุกลำต้องจุดประทัดหมด ถ้าไม่จุดจมนเลย มีอยู่ครั้งหนึ่งเขาจะทำมูลนิธิ ก็ตั้งโต๊ะรับบริจาคตรงนี้ พอตั้งเสร็จได้เวลาประมาณบ่าย ลมฝนมาพรวดเดียวหายหมดเลย โต๊ะกระจาย หลังจากนั้นเขาเลยไม่จัดอีกเลย คือถ้าตั้งมูลนิธิไม่เอาเลย เจ้าแม่ไม่ต้องการเก็บเงิน มีเท่าไรพยายามให้ออกให้หมด คือได้มาก็ใช้” (สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2559)

ชุมชนชาวจีนในบริเวณหมู่ 10 ตำบลท่าไม้ อำเภอกระทุ่มแบน เป็นที่ตั้ง
หมู่บ้านซากงซี มีการนับถือเจ้าแม่อาม้าหรือเจ้าแม่ทับทิมองค์ที่สอง

ชาวบ้านเล่าว่า

“เมื่อก่อนตรงนี้เป็นศาลไม้ หลังจากนั้น
ก็มีคนใจบุญที่เขาขอพรได้ เขามาสร้างให้ใหม่
เขาบนเอาไว้ ว่าถ้าเขาร่ำรวยแล้วประมูล
เตาเผาศพได้ เขาจะมาทำศาลให้อาม้า พอได้
เขาได้สนใจ เขาก็มาสร้าง เพิ่งจะเสร็จปีนี้
เขาขอพร อาม้าศักดิ์สิทธิ์ แล้วแต่ใครจะไป
ถูกโฉลกกับอาม้า วาสนาของใครของมัน
ตรงท้องนาจะมีศาลอาม้าเก่า ดิดแม่น้ำท่าจีน
มันมีมานานแล้ว มีมา 100 กว่าปีแล้ว คนที่เป็น
ร่างทรงตายไปหลายคนแล้ว มันเป็นศาลเก่า
ใครก็ไม่กล้าย้าย ตอนนี้นั้นผูกหมดแล้ว เขาเชิญ
อาม้ามาอยู่ที่ใหม่แล้ว ไม่มีใครกล้ารื้อ กลัวกัน
งั้นเล่าให้ฟังว่า อาม้ามีสององค์ มากันสองพี่น้อง
เขาลอยน้ำมา ที่ประตุน้ำบางยางมีอยู่ 1 ศาล
แล้วเขาก็มาขึ้นตรงนี้อีกศาล” (สัมภาษณ์
14 ธันวาคม 2559)

ศาลเจ้าแม่อาม้าซากงซี หลังเก่า

ศาลเจ้าแม่อาม้าซากงซีหลังใหม่

บริเวณชุมชนชาวจีน ตำบลท่าเสาริมแม่น้ำท่าจีน อำเภอกระทุ่มแบน
ก็มีการนับถือเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งชาวบ้านได้นำชีรูปของเจ้าแม่ทับทิมที่อยู่บริเวณ
ปากคลองบางยางมาไว้ที่นี่ ทำให้ศาลเจ้าแม่ทับทิมที่บ้านท่าเสามีสายสัมพันธ์กับ
เจ้าแม่ทับทิมสองพี่น้อง

ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม บ้านท่าเสา อายุ 74 ปี เล่าว่า

“ศาลมีมาก่อนฉันเกิด ปีนั้มนันเป็นโรคห่ากัน ตายกันเยอะ ตั้งแต่ฉันยังไม่เกิด
แล้วอากงก็ไม่รู้จะทำอย่างไรดี ก็ไปเอาชีรูปจากศาลบน (ศาลอาม้า ปากคลองบางยาง)
มาละลายให้ลูกหลานกิน ลูกหลานก็ไม่เป็นอะไร ก็เลยเชิญท่านมาตั้งที่นี่” (สัมภาษณ์
วันที่ 15 พฤศจิกายน 2559)

การนับถือเจ้าแม่กวนอิม

ศาลเจ้าแม่กวนอิมที่สำคัญได้แก่ ศาลเจ้าพระโพธิสัตว์กวนอิม ท่าฉลอม, ศาลเจ้าแม่กวนอิมพันมือ ตำบลมหาชัย, ศาลเจ้ากิ้วเที้ยนเนี้ยเนี้ย ตำบลบางหญ้าแพรก, ศาลเจ้าแม่กวนอิมพันมือ ตำบลนาดี, ศาลเจ้าโรงเจฮั่วเฮียงฮุกต้ง, ศาลเจ้ามูลนิธิรินน้ำเก็ก, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดเจษฎาราม, ศาลเจ้าพุทธทေးมงคลสถาน ตำบลบางน้ำจืด, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดคลองมะเดื่อ, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดดอนไก่อดี, ศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว ตำบลท่าเสา, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดท่ากระบือ, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดท่าไม้, ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดหนองนกไข่, ศาลเจ้าแม่ซื่อปุยเนี้ยว ตำบลหนองสองห้อง, ศาลโรงเจเจ้าแม่กวนอิม ตำบลหลักสอง

ในพิธีกราบไหว้บูชาเจ้าแม่กวนอิม ผู้ที่มากราบไหว้จะต้องท่องบทสวด 3 ครั้ง สำหรับผู้ที่ต้องการให้เกิดความศกดิ์สิทธิ์ จะต้องท่องบทสวด 50 ครั้ง (สวดมหากฐณาธารณีสสูตร คำสวดเป็นภาษาจีน) เมื่อสวดจบ 50 ครั้งให้ทำเครื่องหมายทึบในวงกลมในแผ่นกระดาษที่มีบทสวด จำนวน 306 วงกลม เมื่อสวดครบตามจำนวนแล้วให้พิมพ์บทสวดจำนวน 1,200 แผ่นและนำไปแจกให้กับคนอื่นเพื่อสวดบูชาในแบบเดียวกัน การกระทำนี้เชื่อว่าจะทำให้ผู้สวดได้รับพรสมปรารถนา ดังคำอธิบายต่อไปนี้

“ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระแม่กวนอิม มหาโพธิสัตว์ พระผู้เปี่ยมล้นด้วยพระมหาเมตตา พระมหากฐณา อันยิ่งใหญ่ไพศาล ขอได้โปรดบำบัดทุกข์โศก โรคภัยอันตรายทั้งปวง ข้าพเจ้าขอน้อมถึง พุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ พระแม่กวนอิมมหาโพธิสัตว์ ขอได้โปรดขจัดปัดเป่าทุกข์โศก โรคภัยทั้งปวงให้หมดสิ้นไป ขอความสุข สมปรารถนาทุกประการจงมีแก่ข้าพเจ้า ขอเทพเจ้าเบื้องบน และ เทพเจ้าเบื้องล่างทั้งหมดได้โปรดปัดเป่า ให้เวรกรรมและสรรพเคราะห์ ทั้งหมดจวนหมดสิ้นไป”

เจ้าแม่กวนอิมในศาลเจ้าตึก
อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

306

สาครบุรี วาภวิธชาวนบ้าน
การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตท้องถิ่นในลุ่มน้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร

ในหมู่บ้านชาวจีนชื่อดังเลย ซึ่งปัจจุบันคือหมู่บ้านทองคั้ง ต.ท่าเสา อ.กระทุ่มแบน เป็นหมู่บ้านชาวประมง มีการนับถือเจ้าแม่กวนอิม หรือ เจ้าแม่อาเนี้ยว ชาวบ้านผู้ดูแลศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว เล่าว่า

“เมื่อก่อนแถวนี้เป็นป่าจาก ดงป่า ที่นี่ตอนแรก เขาทำนาแล้วก็เปลี่ยนมาทำสวน ทำสวนมะม่วง สวนกล้วยไม้ สวนมะพร้าว รุ่นผมตอนนั้นยังทำนาอยู่ นาคำ เลิกนาไปประมาณ 40 ปีแล้ว ที่เลิกเพราะเขา ยกที่ดินสูงหมดเลย ทำข้าวลำบาก ต้องขุดด้วยจอบ ไม่มีควาย แล้วก็ไม้ปักดำกัน ทำคนละ 7-8 ไร่ เกียวข้าว แล้วก็ฟาดเอง ทำเอาไว้กินไม่ได้ขาย ไว้กินในบ้าน ศาลเจ้าดั้งเดิมอยู่ตรงแม่น้ำ แล้วก็ย้ายมารอบหนึ่ง แล้วก็ย้ายมาอีกที รวมเป็น 3 เที้ยว ศาลเดิมเป็นศาลไม้ เล็กๆ แล้วก็มาเป็นตึก สร้างมาตั้งแต่รุ่นปู่ของปู่ เป็นคนจีน มาจากเมืองจีนแล้วก็มาสร้างศาล แต่แรก มีไม้ตะเคียนมันลอยมา แต่ก่อนเขาเข้าทรงเรียกจระเข้ ขึ้นมา แล้วก็เอาไม้ตะเคียนขึ้นมา แล้วก็มาสร้าง ศาลเจ้าให้ แต่ก่อนนี้เขาแจวเรือผีหลอก เรือหาปลา ที่ทากระดานสีขาวๆ เขาเจอจระเข้กัน เขาบอกว่า ตัวใหญ่มาก แล้วตอนหลังก็มีเจ้าแม่กวนอิม หลวงพ่อ วัดบ้านแหลม แล้วก็ไต่เสียดูใจ้ว แล้วตอนหลังเขาเลย ตั้งชื่อว่าศาลเจ้าแม่กวนเนี้ยว ชาวบ้านก็นับถือเรื่อยมา ส่วนใหญ่เขามาขอกันได้นะ ของหายก็ได้ แม่ผม แต่ก่อนไปซักรึงในสวน ใส่ทองสองบาทแล้วใส่กระเป๋ เอาไว้แล้วก็หาย ไม่รู้จะทำยังไงก็มาบนอาเนี้ยว กลางคืน อาเนี้ยวมาเข้าฝันว่าอยู่ตรงนั้นตรงนี้ แล้วก็เจอ” (สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2559)

การนับถือเจ้าพ่อปูนเถ่ากงและเจ้าพ่อแป๊ะกง

ตามความเชื่อของชาวจีนแต้จิ๋ว เจ้าพ่อปูนเถ่ากงคือเทพเจ้าที่คอยดูแลคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ในอดีตสมัยราชวงศ์ซ้อง นักเดินเรือจะนับถือเจ้าพ่อปูนเถ่ากงมาก ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อาศัยอยู่ริมชายฝั่งและริมแม่น้ำ ก็นับถือเจ้าพ่อปูนเถ่ากง ศาลเจ้าพ่อปูนเถ่ากงที่สำคัญในจังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่ ศาลเจ้าปูนเถ่ากงท่าฉลอม ศาลเจ้าปูนเถ่ากงคลองมหาชัย และศาลเจ้าปึงเถ่ากง (ศาลเจ้ากลางคลอง) ตำบลท่าไม้

ผู้ดูแลศาลเจ้าปูนเต้ากง ริมคลองมหาชัย อธิบายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของ
เจ้าพ่อปูนเต้ากงว่า

“เราต้องการอะไรก็จุดธูปอธิษฐาน แล้วก็โยนไม้ 3 ท่อนขึ้น
ถ้าสำเร็จ เช้งปวย (คว่ำ 1 อัน หางย 1 อัน) แต่ถ้าคว่ำทั้งคู่ คือไม่สำเร็จ
และถ้าหางยทั้งคู่คือท่านได้ยื่นสิ่งที่เราขอ ท่านรับรู้ แต่ว่าท่านหัวเราะ
คือหมายความว่าเรารู้คำตอบอยู่แล้วในใจ ไม้นี้เขาเรียกว่า ปวย เขาก็จะ
มาไหว้ จุดธูปเสร็จเขาก็จะมาโยน จะมาขอเรื่องออกเรือ คนที่จะทำ
กิจกรรมอะไรก็แล้วแต่ ก็จะมาถามว่าจะสำเร็จไหม บางคนสอบถามได้
ก็ซื้อไก่ต้มมาเลย 9 ตัว บางคนสอบถามการเป็นตำรวจ ทหาร เขาก็
มาไหว้ แล้วแต่ว่าเขาจะเอาอะไรมาไหว้ก็ได้ อย่างซาแซ คือ เป็ด 1 ตัว
ไก่ 1 ตัว หมูต้ม 1 ชิ้น ก็เป็น 3 อย่าง ใส่ถาด เราก็มียผลไม้อีกสัก
3-5 อย่าง แล้วก็น้ำ เราก็มาถวายท่านเมื่อเราสำเร็จแล้ว บางคน
อย่างคิดจะขายที่ บ้าน เรือ ก็จะมาขอ ถ้าขายได้ก็จะมาไหว้ ตรงนี้
เขาทำมาตั้งนานแล้ว” (สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2559)

แปะกง หรือ เทพเจ้าที่ เทพผู้ดูแลคุ้มครองผืนดิน ชาวจีนที่ตั้งบ้านเรือน
อยู่ในที่ต่าง ๆ จะทำกราบไหว้แปะกงเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ศาลเจ้าพ่อแปะกง
ที่สำคัญในจังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่ ศาลเจ้าแปะกง (โรงบน โรงล่าง) ตำบลบ้านบ่อ
ศาลเจ้ามูลนิธิน้ำเก็ก ศาลเจ้าแปะกง สุสานสามัคคีธรรมภาวนา ศาลเจ้าตาแปะกง
ตำบลท่าไม้

เทพเจ้าแปะกง บนหลังเสือ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนประมง ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ผีประจำตระกูลของชาวมอญ

ในกลุ่มคนมอญที่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ จะตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองสุนัขหอน คลองเจ็ดริ้ว คลองอำแพง คลองตาข่า คลองตาปลั่ง คลองเขื่อนขันท์ และคลองปากหมอน คนกลุ่มนี้มีความเชื่อเรื่องผีหรือเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำหมู่บ้าน และนับถือพุทธศาสนา ในเวลาเดียวกัน องค์ บรรจุน (2550) อธิบายว่า ในพื้นที่สมุทรสาคร ชาวมอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณวัดเกาะ ซึ่งก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2318 (สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ลูกหลานชาวมอญวัดเกาะค่อย ๆ ขยายตัวออกไปตั้งรกรากในบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ เขตวัดบางปลา วัดพันธุวงศ์ วัดศิริมงคล วัดคลองครุ วัดเจ็ดริ้ว วัดธรรมเจดีย์ศรีพิพัฒน์ วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม และวัดอุทยาราม

ส่วนมอญอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาทีหลัง มีในบันทึกสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งกล่าวถึงชาวมอญเป็นแรงงานขุดคลองสุนัขหอนและสร้างป้อมวิเชียรโชฎก รัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้ยกครัวมอญในเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ไปทำมาหากินที่จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อ พ.ศ. 2371 ทำให้พื้นที่ริมคลองสุนัขหอนกลายเป็นที่ตั้งชุมชนชาวมอญ ซึ่งมีการสร้างวัดเรียงรายตลอดลำคลอง ตั้งแต่วัดบางพลี วัดบางน้ำวน วัดบางกระเจ้า วัดบางสีคต วัดบางไผ่เตี้ย และวัดชีฟ้าขาว

เจติมอญวัดบางน้ำวน ตำบลบางไทรต อำเภอมะเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

องค์ บรรจุน (2550) อธิบายว่าชุมชนมอญบริเวณวัดเกาะ กับมอญบริเวณ คลองสุนัขหอนเป็นมอญคนละกลุ่มที่อพยพเข้ามาในเวลาต่างกัน เนื่องจากชาวมอญ วัดเกาะมีญาติพี่น้องอยู่ที่บ้านกะมาวก เมืองมะละแหม่ง ซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมกันคือ การนับถือผีภายในตระกูล และสืบทอดผ่านทางลูกชายคนเล็ก ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ ที่ต่างจากมอญในที่อื่น ๆ ซึ่งสืบทอดการนับถือผีผ่านลูกชายคนโต ชาวมอญที่วัดเกาะ มีการสืบทอดการนับถือผีตระกูลผ่านลูกชายคนเล็ก ผีประจำตระกูล เช่น ผีเต่า ผีไก่ ผีงู ผีข้าวเหนียว ผีหมู เป็นต้น สมบัติประจำตัวผีประกอบด้วย แหวนพลอยสีแดง 1 วง เลื่อ 1 ตัว ผ้าแดง 1 ผืน ผ้าโพกหัว 1 ผืน หม้อ 1 ใบ ลูกชายคนสุดท้ายต้องตกดูแลสมบัติ เหล่านี้โดยแขนสมบัติผีไว้ที่หัวเสานอน หรือใส่หีบไม้เก็บไว้อย่างมิดชิด ห้ามผู้อื่นมาดู ถ้าสมบัติชำรุดต้องหามาเปลี่ยนใหม่ ถ้าไม่เปลี่ยนจะนำความเดือดร้อนมาให้กับ คนในครอบครัว (ประเทญ คนเทศ, 2528: 21) ในบางกรณี ถ้าคนในครอบครัวล้มป่วย หรือประสบปัญหาต่าง ๆ ญาติพี่น้องจะเชื่อว่าเป็นเพราะมีการทำ “ผิดผี” หรือ ลูกหลานและคนในครอบครัวไม่แสดงความเคารพผีบรรพบุรุษ ผีก็จะไม่พอใจและ ทำให้คนในครอบครัวเจ็บไข้ได้ป่วย วิธีการแก้ไขก็คือจะต้องจัดพิธีเช่นไหว้ผีประจำตระกูล ซึ่งรู้จักในนามพิธีรำผีมอญ การจัดพิธีรำผีมอญ มักจะมีขึ้นในเดือนคู่ ยกเว้นวันพระ และวันเข้าพรรษา

นายบวรย์ อธิบายเรื่องการนับถือผีว่า

“หากว่าลูกหลายคน ผู้ชายคนโต ผู้หญิงคนเล็ก คนโตต้องรับ หากมีลูกชายคนสุดท้อง คนสุดท้องก็ต้องรับ ผู้หญิงไปเป็นสะใภ้ เขาหมดสิทธิ์ เมื่อเราถึงคราวไหว้ก็กลับมาไหว้ได้ แต่ลูกชายต้องสืบทอด ถ้าตระกูลไหนไม่สืบทอด ความเป็นไปมันก็เกิด คนมอญที่บางกระเจ้า เห็นเต่า เลยนอนไป อยู่ๆ ก็ไม่สบาย พอไม่สบายก็ไปหาหลวงพ่อ วัดกลาง แล้วเขาก็ส่งมาผม ดูแล้วก็ผิดผีเรือน ก็ถามว่าหนูนับถือผีอะไร เขาบอกว่าฉันคนมอญ แต่ผัวคนไทย แต่เวลาเต่าเข้าบ้าน ฉันก็โยน ไปตลอด เราก็ให้ไปปรึกษากันก่อน ผู้ชายเขาก็รับ รับแล้วก็มีสุขขึ้น คนมอญมี ผีไก่ ผีเต่า ผีงู ผีหมู เป็นผีตามตระกูล ใครจะมาเป็นเขย เป็นสะใภ้ต้องอยู่หลังนอก อยู่หลังในไม่ได้ หลังในให้คนในบ้าน คนที่เกิดในบ้าน เมื่อแต่งงานแล้วต้องอยู่ข้างหน้า เข้าไปนอนข้างในไม่ได้ เสาประจำถิ่นมีสองเสา มีเสาเอก ส่วนการไหว้ ปีหนึ่งไหว้ครั้งหนึ่ง ส่วนมากจะไหว้เดือนหก ทุกบ้านต้องไหว้ ผีเต่าก็หาเต่ามา ผีไก่ก็หาไก่มา เขาทำแบบนี้ อย่างผีเต่า เมื่อเขาอยากจะกินเต่า กลางคืนเขาจะมา บริเวณบ้าน เมื่อเราปล่อยเต่าไป บางคนก็ป่วย ป่วยแล้วไปหาหมอ พอเอาเต่ามาเลี้ยงแล้วก็หาย อย่างผีงู เจองูตีไม่ได้ ตีงูก็เกิดเหตุ ผิดผี อย่างผีไก่ กินไก่แต่ให้คนอื่นไม่ได้ ผีข้าวเหนียว หนึ่งข้าวเหนียวแจก คนอื่นไม่ได้ แต่ว่ามากินในบ้านได้ เต่าก็ต้องกินในบ้าน สิ่งที่เราพร อย่างนี้เขาก็มีบุญฤทธิ์ เมื่อเราต้องการอะไร ประารณาอะไรเราจัดรูป บอกกล่าวเขา ความสำเร็จก็เกิด” (สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2558)

เครื่องเซ่นไหว้ผีเต่าของชาวมอญ ประกอบด้วยปลาช่อน กุ้ง กล้วย มะพร้าว

หญิงชาวมอญวัย 60 ปี เล่าเกี่ยวกับผีประจำตระกูลและความเชื่อ
ของชาวมอญว่า

“ในความเชื่อของคนมอญ เรามีผี ผีที่เขานับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์
อย่างดิฉัน รกรากเขานับถือผีเต่า เราก็ต้องรักษาตามเขามา อย่างดิฉัน
เป็นคนมอญแต่สามีเป็นคนไทย แต่ว่าถ้ามีลูกชายก็ต้องสืบเชื้อ
คนเล็กก็ต้องรับช่วงต่อไป แต่ถ้าไปได้ภรรยาเป็นไทย แล้วมีลูกออกมา
เป็นผู้ชายก็ต้องรับต่อเชื้อ แต่เราก็ต้องอธิบายให้เขาฟังว่าต้องทำ
อย่างนี้ ถ้าเกิดไปทำอะไรแล้วผิดผี เขาก็อาจจะลงโทษ ก็ต้องมีพิธีกรรม
ก็คือการรำผี มีร่างทรง คนมอญเขาเรียก “ปะโหนดก” ก็คือพ่อใหญ่
เสาเรือนเสาเอกของคนมอญ เขาจะต้องนับถือ ปีหนึ่งก็จะเอาสิ่งของ
ไปไหว้ มีผลไม้ พวงมาลัย ผ้าสามสีของต้องห้ามพวกตุ๊กตาที่มีหู มีตา
ห้ามนำเข้าบ้าน ปู่ใหญ่ไม่ชอบ เพราะถ้าผิดไปจะทำโทษ ในพิธีกรรมรำผี
ขับไล่สิ่งไม่ดี เด็กผมจุก คนมีเคราะห์ห้ามเข้า คนที่ไม่ใช่วงศ์สาคนญาติ
ห้ามเข้า เราเป็นคนมอญ แต่มีสามีเป็นคนไทย เราก็เข้าไปนอน
ในเรือนใหญ่ไม่ได้” (สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2558)

พิธีกรรมรำผีมอญ

การรำผีมอญจะจัดพิธีเมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้นในครอบครัว เช่น การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เคารพบรรพบุรุษ การละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ ทำให้สมาชิกในตระกูลเกิดการเจ็บป่วยโดยหาสาเหตุไม่พบ จึงจัดพิธีกรรมรำผีขึ้นเพื่อขอขมาต่อผี

นอกจากชาวมอญจะนับถือผีประจำตระกูลที่อยู่ในเสาเอกของบ้านแล้ว แต่ละชุมชนยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีประจำหมู่บ้าน (ปะโหนก) ซึ่งทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน เป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชน เจ้าอาวาสวัดบางกระเจ้า อธิบายเกี่ยวกับผีประจำชุมชนมอญว่า

“พอมายู่เป็นกลุ่ม ก็จะมีผีปกปักรักษาในชุมชน ก็ตั้งเป็น ศาลพ่อปู่ ศาลพ่อปู่เรียกตามคนไทย ของมอญเรียกว่า “ปะโหนก” ก็คือ บรรพบุรุษที่ใหญ่ที่สุด แล้วก็ตามบ้านก็คือบรรพบุรุษของพ่อของแม่ ปู่ย่าตายายแบบนั้น แล้วพอถึงเทศกาลที่ทำกันก็คือสงกรานต์ ปีใหม่ ก็ต้องมาไหว้ผี รำผี ก็จะเล่นกัน พอถึงวันสุดท้าย เขาจะเอากระดูก บรรพบุรุษที่อยู่ที่บ้านหรือที่ฝากที่วัดก็แล้วแต่ หรือที่บรรจุไปแล้ว เขาก็จะเข้าศาลาการเปรียญ เอากระดูกพวกนี้ไปตั้ง ใครไม่มีกระดูก ก็ใช้เขียนหนังสือเอา คือบังสกุล ปีละครั้ง คือทำทั้งหมู่บ้าน มารวมกัน ที่วัด” (สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2558)

ชุมชนมอญในสมุทรสาครจะสร้างศาลผีหรือศาลเจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน และในช่วงหลังสงกรานต์จะประกอบพิธีเช่นไหว้ผี คนในชุมชนจะนำเครื่องเซ่นมาถวายที่ศาลและมีการเข้าทรง ผู้ชายชาวมอญทุกคนที่จะบวชจะต้องมาทำพิธีกราบไหว้ อามลาเจ้าพ่อที่ศาลประจำหมู่บ้าน

ศาลเจ้าพ่อที่สำคัญของชาวมอญในสมุทรสาคร ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อหลวงช้างพัน และศาลเจ้าพ่อจำปี จำปา ในชุมชนมอญบางสีดต ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ ศาลเจ้าแม่หม่อมจันทร์ ในชุมชนมอญบางกระเจ้า ศาลเจ้าพ่อหนู ในชุมชนมอญบางพลี ศาลเจ้าแม่ทับทิมทอง ศาลเปี้ยะจุตะละทาน ศาลปู่ธारा ในชุมชนมอญบางน้ำวน ศาลเจ้าพ่อเพชร ศาลเจ้าพ่อสรวย ในชุมชนมอญบางไผ่เตี้ย ศาลเจ้าพ่อจำปีจำปา ในชุมชนมอญชีผ้าขาว ศาลเจ้าพ่อปากคลอง ในชุมชนมอญบ้านกำพร้าว ศาลเจ้าพ่อโต ในชุมชนมอญศิริมงคล ศาลเจ้าปู่คุ้มสี่วา ในชุมชนมอญพันธุวงศ์ ศาลเจ้าแม่หัวตะพาน และศาลเจ้าแม่จากมัต ในชุมชนมอญวัดเกาะ ศาลเจ้าพ่อล่องหน ศาลพ่อเอี่ยมพ่อทุ่ง ศาลพ่ออ้นพ่อจันทร์พ่อจุก ศาลพ่ออ้นในชุมชนมอญเจ็ดเร็ว

ศาลเจ้าพ่อหลวงช้างพัน
ศาลเก่าแก่ของชาวมอญตำบลบางกระเจ้า อำเภอมะเณร จังหวัดสมุทรสาคร

เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับเจ้าพ่อในชุมชนของชาวมอญ

ตัวอย่างเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อของชาวมอญ ได้แก่ ประวัติของเจ้าพ่อโต 3 ศาล ได้แก่ ศาลหลวงปู่ช้างพัน ศาลหลวงปู่ใหญ่ และศาลหลวงปู่การันต์ ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองอ้อมโรงหีบ หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านเกาะ ตามความเชื่อของชาวมอญในพื้นที่นี้ เล่าสืบทอดกันมาว่ามีพี่น้องสองคน พี่ชื่อโต น้องชื่อช้างพัน พี่ชายเป็นแม่ทัพเมืองหงสาวดี น้องชายเป็นควาญช้าง เป็นแม่ทัพกองช้าง ดูแลช้าง 1,000 เชือก เมื่อมอญทำสงครามกับพม่า พี่น้องสองคนได้เสียชีวิตในสงคราม ชาวมอญที่แพ้สงครามก็อพยพย้ายถิ่นเข้ามาในสยามและอาศัยอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ซึ่งได้มีการสร้างศาลและเชิญวิญญาณพี่น้องสองคนให้มาสิงสถิตย์อยู่ในศาลเพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชาวมอญ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวมอญ ในเรื่องอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อ มีเรื่องเล่าว่าตอนกลางคืน จะมีช้างและเสือโคร่งออกมาเดินรอบศาลเจ้าพ่อ มีจระเข้เป็นพาหนะ ซึ่งเคยพบจระเข้นอนตายที่หน้าศาล 1 ตัวหัวจระเข้ที่ตายยังเก็บไว้ในศาลเจ้าพ่อการันต์ นอกจากนั้นในสมัยก่อน ชาวนาที่เลี้ยงควายจะต้อนควายข้ามคลองบริเวณหน้าศาล ถ้าไม่จุดธูปบอกกล่าว ควายจะจมน้ำตาย เด็กที่เคยมาเล่นน้ำหน้าศาล เคยจมน้ำ แต่ลอยขึ้นมาได้ เด็กเล่าว่ามีจิ้งจกตัวใหญ่ช่วยขึ้นมา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นจระเข้ของเจ้าพ่อที่ช่วยให้เด็กรอดชีวิตนี้คือตัวอย่างความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อโต

เจ้าพ่อโต 3 ศาล ได้แก่ ศาลหลวงปู่ช้างพัน ศาลหลวงปู่ใหญ่ และศาลหลวงปู่การันต์

ส่วนศาลหลวงปู่การนต์ ซึ่งเป็นศาลที่ 3 สร้างในปี พ.ศ. 2535 เนื่องจากในปีนั้น ขณะกำลังประทับทรงเจ้าพ่อโต มีชายคนหนึ่งเกิดอาการดิ้นอยู่หน้าศาล ร่างทรงเจ้าพ่อโตจึงเข้ามาถามว่าเป็นใคร ชายคนนั้นตอบว่าเป็นน้องชายคนเล็กชื่อการนต์ หลังจากนั้นจึงได้สร้างศาลให้เจ้าพ่อการนต์เป็นหลังที่สาม เพื่อให้วิญญาณของพี่น้องสามคนมาอยู่ด้วยกัน ชาวมอญจะจัดงานประจำปีเพื่อเซ่นไหว้เจ้าพ่อโตในวันที่ 15 เมษายน มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ การแสดงมหรสพ การเก็บน นอกจากนั้น ถ้าลูกชายบ้านไหนจะบวชจะต้องมาทำพิธีลาเจ้าพ่อที่ศาล ถ้าคลอดลูกเป็นผู้ชาย พ่อแม่จะต้องมาทำพิธี “ชักอะโลน” (พิธีต๋องาน) ที่ศาล โดยใช้น้ำมะพร้าว น้ำหอม 1 ลูก กล้วย 1 หวี พลุ 1 จีบ เหยียนสลิ้งหรือเหยียนบาท 1 เหยียน ผ้าสีแดง 1 ผืน พร้อมดอกไม้ธูปเทียน นำไปถวายให้ศาลแต่ละศาลเหมือนๆ กัน

พิธีไหว้ศาลของผู้ชายชาวมอญที่จะบวชเป็นพระ

ชาวมอญเจ็ดริ้ว อำเภอบ้านแพ้ว เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ
ประจำหมู่บ้านว่า

“เขาเล่าให้ฟังว่า พวกที่ชอบลองของ พวกโจรที่ชอบไปปล้นก็จะ
มาหลบที่ศาลพ่อ ก็หาไม่เจอ แล้วเขาก็เล่าว่า สมัยก่อนที่นี้เป็นไม้แล้วก็มา
หยาบเอาของไป ไม่บอกไม่กล่าว พอเหยียบลงไปในน้ำ ก็ไปเจอกับหลังของ
พ่อเขาพอดี (จะเข้) จนปัจจุบันนี้คน ๆ นั้นก็ไม่ลงน้ำคลองอีกเลย ช่วงสงกรานต์
แถวนี้คนจะเต็มไปหมด เป็นงานปีของเขา ลูกศิษย์เขาก็จะมา พอเลี้ยงเพลเสร็จ
ร่างทรงเขาก็จะลง ก็จะเห็นทั้ง พ่อวันทอง พ่อล่องหน พ่อเอี่ยม พ่อทุ่ง
พ่อจันทร์ มาหมดทุกพ่อ พ่อวันทองก็คือเรือของเขา (จะเข้) พ่อล่องหนจะใหญ่
ส่วนพ่อเอี่ยม พ่อจันทร์ พ่ออัน ก็จะเป็นลูกศิษย์เขา เขาก็จะมีกลองยาว
แตรวง ช่วงสงกรานต์เจ้าพ่อก็จะรำ ก็จะมีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ปิดเป่า
ลูกศิษย์ก็จะมาทำโรงทานแจกอาหารให้กินฟรี” (สัมภาษณ์ 8 ธันวาคม 2559)

ภาพภายในศาลเจ้าพ่อล่องหน ตำบลเจ็ดริ้ว

พิธีเซ่นไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำหมู่บ้านของชาวมอญ

ในช่วงสงกรานต์และหลังสงกรานต์ ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ชาวมอญจะประกอบพิธีเซ่นไหว้บูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำหมู่บ้าน ใครที่ขอให้เจ้าพ่อเจ้าแม่ช่วยเหลือและสมปรารถนา ก็จะมาทำการแก้บน และมาขอคำปรึกษาในปัญหาต่าง ๆ จากร่างทรงของเจ้าพ่อเจ้าแม่ การประกอบพิธีเซ่นไหว้จะเริ่มต้นจากเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน ส่วนเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์รองลงไปก็จะจัดพิธีหลังจากนั้น ในเขตชุมชนมอญบางกระเจ้า เจ้าพ่อที่ใหญ่ที่สุดคือเจ้าพ่อหลวงช้างพัน ในเขตชุมชนมอญบ้านเกาะเจ้าพ่อที่ใหญ่ที่สุดคือเจ้าพ่อโต 3 พี่น้อง คือหลวงปู่ช้างพัน หลวงปู่ใหญ่ และหลวงปู่การันต์ ในเขตชุมชนมอญเจ็ดริ้ว เจ้าพ่อที่ใหญ่ที่สุดคือเจ้าพ่อล่องหน

เจ้าอาวาสวัดบางกระเจ้า อธิบายพิธีเซ่นไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ของชาวมอญว่า

“ร่างทรงจะนุ่งผ้าแดง โปกผ้าแดง ถ้าผีผู้ชายเข้า ก็จะเรียกผ้าคาดเอว ผ้าคาดหัวแต่ต้องเป็นสีแดง เรียกเอาดาบมีด ผีมีทั้งผู้ชายผู้หญิง เจ้าแม่ก็มี เจ้าพ่อก็มี พอเข้าได้คนหนึ่งเขาก็จะยืมมอง บางทีก็จะมาดู “เฮ้อะ ทำไมมาช้า” ก็ว่าอย่างนี้ เขาก็จะขึ้นบ้าน ขึ้นบ้านไปบอกเจ้าพ่อปู่ใหญ่ที่สุด บอกให้ไปเรียกมา ว่าทำไมช้า เดี่ยวจะมีดคำ พอขึ้นไปก็ไปไหว้พ่อปู่ ไหว้เสร็จก็จะนั่งอยู่หน้าบันได แล้วก็บอกว่า “เฮ้ย มีงมมานี้” พอขึ้นคนนั้น คนนั้นก็เข้าทันทีเลย วิ่งเข้ามาปุ๊บก็จะถามว่า มาจากไหน อยู่ที่ไหน เขาก็จะคุยกัน คุยกันเสร็จก็จะเวียนกันไปไหว้พ่อปู่ ไหว้เสร็จก็ลงมา ก็จะมีคนนุ่งผ้าให้ เขาก็จะเดิน จะกระโดด เขาจะมีใบไม้สองกำ บางทีก็กำมะยม เพื่อจะใช้พรมน้ำมนต์ ก็จะมีการทักทาย ถามแล้วบางทีเข้าแล้วก็บอกว่าเขาอยู่ไม่นาน เพราะเขาต้องไปอีกที่หนึ่งเขาโดนเชิญไปที่นั่นที่นี้ มาสักพักแล้วก็ไป ถ้าเขาชอบรำ เขาก็จะบอกว่าให้ปีพาทย์ดีตามจังหวะเขา คนนี้รำไปเพลงสองเพลง คนนี้ก็เอามั่งดีจังหวะไม่เหมือนกัน ผู้หญิงที่เข้าทรง เอาเหล้าขาวให้ดื่ม เอาบุหรี่ยีให้สูบ ทั้งที่ไม่เคยดื่มไม่เคยสูบบุหรี่ก็ถามว่า “กินได้หรือ” เขาก็บอกว่า “มันกินไม่ได้ก็ต้องกิน เหมือนเขาบังคับให้กิน” ถามต่อว่า “แล้วไม่เมาหรือ” เขาก็บอกว่า “เมาสิ มันเอน” บางคนเวลาเจ้าออกแล้ว พับเลย เหนื่อย อายด้วย สลับไปก็มี เดินไม่ไหว การเข้าทรง เข้าหลายชั่วโมง บางทีก็เย็นค่ำถ้าเจ้าพ่อเข้าก็ต้องรำ รำนานเลย ชาวบ้านก็ช่วยรำกัน แล้วเวลาเขาจะจบจะเลิก ส่งเจ้าพ่อกลับ ก็จะรำกันทั้งหมู่บ้านเลย” (สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2558)

“ชาวบ้านมาดู ก็เหมือนให้กำลังใจ ปีหนึ่งครั้งหนึ่ง มาขอพร ให้พรมน้ำมนต์ ให้เป่าหัว แล้วก็มีการเสี่ยงทาย ก็จะถามว่าปีนี้จะเป็นอย่างไร จะให้ทำอะไรบ้าง แก่เคล็ดอย่างไรบ้าง ของเซ่นไหว้ มีขนมต้มขาวต้มแดง มีมะพร้าว กล้วย ไข่ เหล้า ยา กล้วย และมะพร้าว เอาไว้ล่อช้าง ถ้าใครบนก็มาให้เขาวันนั้น เล่นกันสนุก คนรำ มีกลองยาว สมัยก่อนเขามีทะเลยมอญ มาเล่นตอนเย็นหน้าศาล บางทีตรงกับวันเสาร์ วันพระ เขาก็ไม่เล่น เล่นไม่ได้ คนมอญเขาถือมาตั้งแต่ดั้งเดิม วันจมนี้อีกวันหนึ่ง เดือนหนึ่งจะมี 4 วัน” (สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2558)

พิธีเซ่นไหว้เจ้าพ่อหลวงช้างพัน

คติพุทธและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของชาวมอญ

วัดในพุทธศาสนาถือเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวมอญ ในวันสำคัญทางศาสนา ชาวมอญจะไปทำบุญตักบาตร ถวายศีล ฟังเทศน์ฟังธรรม ในช่วงออกพรรษาจะมีประเพณีตักบาตรดอกไม้และล้างเท้าพระ

พระมอญรูปหนึ่ง อธิบายความสำคัญของประเพณีออกพรรษาและการล้างเท้าพระของชาวมอญว่า

“วันออกพรรษาเป็นวันอริยวินัย ก็คือ ผู้น้อยสามารถแนะนำผู้ใหญ่ได้ ล้างเท้าเขาถือว่าต่ำ ให้ประชาชนลดทิฐิ ลดความรู้ความสามารถตัวเอง ลดอัตตา ของตัวเอง ที่จะล้างเท้า ก็เอาเป็นพระ เป็นบุคลาธิษฐานได้ดีที่สุด คือวันนั้น คุณถอดหัวโขน จะได้คลายทิฐิ ส่วน ตักบาตรดอกไม้เพื่ออะไร พระพุทธ ศาสนาถือว่าดอกไม้เป็นตัวแทนของ พระสงฆ์ที่มีชีวิต” (สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2559)

นอกจากนั้น พระสงฆ์ชาวมอญก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างศูนย์รวมจิตใจ และพลังศรัทธาทางศาสนา พระสงฆ์ที่ชาวมอญนับถือ ได้แก่ หลวงปู่เฒ่าเก้ายอด (นุด) และหลวงปู่แขก แห่งวัดบางปลา หลวงปู่รอดแห่งวัดบางน้ำวน พระครูอุทัยธรรมสาคร หรือ หลวงพ่อมาลัย แห่งวัดบางหญ้าแพรก หลวงปู่หงษ์ แห่งวัดบางพลี หลวงพ่อมณีอมโร แห่งวัดศรีสุทธาราม (วัดกำพร้าว) หลวงพ่อปิ่น แห่งวัดคลองครุ หลวงพ่อสาย แห่งวัดเจริญสุขาราม (วัดบางไผ่เตี้ย) หลวงปู่โน้ต และหลวงปู่แงแห่งวัดศิริมงคล หลวงปู่ต่วนแห่งวัดน่วมกานนท์ หลวงพ่อเปลี่ยนแห่งวัดชัยมงคล พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวมอญ ได้แก่ หลวงพ่อเกาะเพชร แห่งวัดเกาะ หลวงปู่ใหญ่ แห่งวัดบางหญ้าแพรก หลวงพ่อทองเหลือแห่งวัดศรีบูรณาวาส (วัดโคก) และหลวงพ่อยายแห่งวัดน่วมกานนท์

ผีเสื้อในชุมชนลาวโซ่ง

ในกลุ่มคนลาวโซ่ง ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตำบลหนองสองห้อง และคลองบางกก คลองวัดศรีเพชร ในตำบลโรงเข้ อำเภอบ้านแพ้ว ลาวโซ่งกลุ่มนี้อพยพมาจากเพชรบุรี การอพยพออกจากเพชรบุรีของลาวโซ่งเป็นผลมาจากการผ่อนคลายการควบคุมไพร่ให้อยู่กับถิ่นอาศัยในช่วงรัชกาลที่ 5 ทำให้ไพร่ชาวลาวโซ่งมีโอกาสเดินทางออกจากเพชรบุรี (สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ, 2540: 30) ระหว่างที่ลาวโซ่งเดินทางอพยพมาถึงบริเวณอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ได้พบว่าบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน กลุ่มลาวโซ่งจึงสร้างถิ่นที่อยู่อาศัยที่นี่ โดยมีบรรพบุรุษที่ร่วมก่อตั้งชุมชน 9 ตระกูล คือ บุตรเพชร มูลดาเพชร ชัดเพชร รอเพชร เพชรรอ โลหินเพชร มินเพชร บุญเพชร และทองเพชร

ความเชื่อของลาวโซ่งผูกโยงกับการบูชาเซ่นไหว้ผี ลาวโซ่งเชื่อว่าที่อยู่อาศัย หรือ เรือน มีผีบรรพบุรุษสิงสถิตย์ ตามความเชื่อของลาวโซ่ง ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้วจะกลายเป็นวิญญาณ หลังพิธีเผาศพแล้ว ลูกหลานจะต้องทำพิธีเรียกวิญญาณคนตายกลับมาอยู่บ้าน หรือ พิธีเอาผีขึ้นเรือน (ม.ศรีบุษรา, 2530: 181) ในบ้านของลาวโซ่งจะมีห้องขนาดเล็กเรียกว่า “กะล่อห้อง” หรือ “กะล่อหอง” เพื่อเป็นที่อยู่ของผีจะอยู่ด้านในสุดของเรือนอาศัย (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542: 38 และมนู อุดมเวช, 2547: 205)

ภายในกะล่อห้องจะมีถ้วยใส่น้ำและถ้วยใส่เหล้าให้ผีกิน ถ้าเป็นลาวโง่งที่มีฐานะสูงก็สร้างที่อยู่ให้ผีอยู่ด้านข้างของเรือนเรียกว่า “กว้านผีเรือน” ในห้องนี้จะมีหิ้งบูชาผี และหนังสือบันทึกชื่อคนตายเรียกว่า “ปับผีเฮือน” คนที่จะเข้าห้องนี้ได้จะต้องเป็นลูกหลานและคนในครอบครัวเท่านั้น ผู้อยู่อาศัยในบ้านเรือนจะต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีเรือน หรือ เสนเรือน พิธีนี้จะจัดขึ้นในกะล่อห้อง ผู้ทำพิธีเรียกว่า หมอเสนเรือน เสมือนเป็นหมอผีประจำหมู่บ้าน เป็นการแสดงความเคารพดวงวิญญาณของปู่ย่าตายาย เพื่อให้วิญญาณผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองคนในบ้าน ของเช่นผี ได้แก่ เหล้า 1 ขวด ไก่ต้ม 1 ตัว ขนมและผลไม้ ดังนั้น ชาวลาวโง่งแต่ละบ้านจะต้องจัดพิธีเช่นผีเรือนเป็นประจำปีละครั้ง หรือสามปีครั้ง แล้วแต่ฐานะของครอบครัว ถ้าไม่ทำพิธีเช่นผีเรือนจะทำให้คนในครอบครัวประสบปัญหาในชีวิต ชาวลาวโง่งมีการสืบสกุลผีเรือน โดยลูกชายคนสุดท้ายจะทำหน้าที่สืบสกุลและเป็นเจ้าของเรือนของบิดามารดา (ม.ศรีบุษรา, 2530: 182) ในกรณีที่ครอบครัวไม่มีลูกชาย อาจให้ลูกสาวสืบผีแทน หรือต้องรอให้มีหลานชายคอยสืบทอด หรือให้ลูกเขยทำหน้าที่สืบทอดแทน (เรณูเหมือนจันทร์เชย, 2542: 39)

การทำผีและขอขมาผี ชาวบ้านเล่าว่า

“ต้องหาหมอผี ใส่เสื้อฮีเข้าไป เหล้าขวดหนึ่ง หมากพลู ก็ต้องใช้หมอล ไปบอกเองไม่ได้ ไปวานให้เขามาบอกให้ที ก็วานเสนมาบอกผีเรือนที่กะล่อห้อง ทำอะไรต้องบอกเขา อย่างคุณจะมาค้ำบ้านยายเย็นมายายต้องบอก แล้วในห้อง เอาหมากพลูไป อวยรบกวนเขา ถ้าไม่บอกไม่ได้นอนเลยนะ จนสว่างก็ไม่ได้นอน นอนไม่ได้เลย ถ้าไปกลางวันธรรมดาแบบนี้ไม่เป็นไร แต่ถ้าค้ำไม่ได้ บ้านผู้ใหญ่ที่ติดกันลูกเขาเรียนกรุงเทพฯ แล้วเสาร์-อาทิตย์ลั่นเดือนเขาก็พาเพื่อนมาค้ำต้องบอก ไม่บอกคือนอนไม่ได้เลย แล้วเสาดผีเรือนก็มีไม้ล้อมไว้เด็กจะไปจับไปเล่นไม่แกลยนะ ผิดเลย คนใหญ่ก็เหมือนกัน จะเอาอะไรไปฟังกก็ได้เสาดั้นนั้น ถ้าหากผีไม่ดูเขาก็ไม่ทำ แต่ถ้าหากผีดูๆ เขาก็ทำถ้าปู่ย่าตายายเป็นคนดุก็โดน เขาเรียกว่า “จางไฮ้” แปลว่าจู้จู้จุกจิกเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ได้ เขาก็จะดุ เพราะถือว่าไม่นับถือเขา ถ้าหากว่าเขารักเด็ก ๆ เขาก็จะไม่ทำ ทุก 10 วันจะเลี้ยงผี เวลาเลี้ยงก็มีข้าว มีขนม มีกับเหมือนแบบที่เรากิน แต่ต้องเปลี่ยนน้ำ มีหมากพลู ยาสูบ เข้าไปก็จะไปเรียก ถ้าผีใหญ่ก็จะ 5 วัน” (สัมภาษณ์ 23 ธันวาคม 2559)

ความเชื่อเกี่ยวกับความตายในวัฒนธรรมลาวโซ่ง ชาวบ้านเล่าว่า

“สมัยนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน สมัยก่อนตำข้าวใช้ครกกระเดื่องเหยียบ พอรู้ว่าคนนั้นตายแล้วต้องคดเลยนะ ต้องไม่ตำ ไว้ทุกข์ คดขึ้นมา เก็บไว้ก่อน ไม่ตำต่อ เพราะเมื่อก่อนเขาไม่เอาศพเก็บไว้เหมือนเดี๋ยวนี้อย่างมากก็สองคืน สามคืนนี่คือเยอะแล้ว เขาเอาไว้ที่บ้าน แล้วเวลาจะเผา แต่ละคนก็จะหิบบ้างไม่บ้าง ไม่เป็นเพื่อน ๆ เอามาเป็นพินในการใช้เผา ก็เอามาช่วยกัน เอามาที่วัด หรือบางทีก็เผากลางนา ถ้าคนแก่ ๆ ก็จะเผาที่นาของตัวเอง แล้วก็ไม่มีโลงแบบปัจจุบันหรอก เขาจะใช้ไม้ไผ่ตัดให้มันยาว แล้วก็สับ แล้วก็ห่อ แล้วเอามาขึ้นในกองฟืน ไฟสุ่มขอน แล้วเขาก็เอาพินใหญ่ ๆ ทับอีกทีหนึ่ง ไข้ได้ ไม่มีน้ำมันแบบปัจจุบันก็เผาตรงคันทนา หรือไม่ก็ป่าช้าที่วัด บางคนไม่เผาก็เก็บเอาไว้ในโกดัง โกดังเมื่อก่อนก็เป็นกระท่อมเล็กๆ แต่ส่วนมากเขาจะเผาเลยไม่ค่อยเก็บไว้ แล้วบางทีเผาแล้วไม่เอาไม้ใหญ่ทับ ศพมันก็จะกระดกขึ้นมาเลย ขึ้นมานั่งเลย ตามคันทนา หัวนาที่จะมีศาล นั่นแหละเขาจะทำให้เจ้าที่อยู่คนที่ถูกเผาแล้วจะอยู่ ตรงนั้นก็คือที่เผาผี เผาแล้วก็ต้องทำพิธีเชิญผีขึ้นเรือน ก็เชิญหมอเสนไปเรียกขึ้น” (สัมภาษณ์ 23 ธันวาคม 2559)

เจดีย์บรรจุกระดูกของคนตาย ในบริเวณบ้านของลาวโซ่ง

นอกจากผีเรือนแล้ว ชาวลาวโซ่งยังนับถือผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผีที่คุ้มครองดูแลคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยจะสร้างศาลผีบ้านไว้กลางชุมชน บางทีเรียกว่า ศาลเสื่อบ้าน ศาลผีบ้าน ศาลเจ้าพ่อ ศาลตาปู่ หรือ ศาลพ่อปู่ (พัฒนาภรณ์ ลีลาพฤทธิ, 2555: 50 และเรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542: 99) เชื่อกันว่าผีบ้านคือคนรุ่นแรกที่ก่อตั้งชุมชน แต่ละชุมชนจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ผีบ้าน หรือ ทำพิธีเส่นบ้านเป็นประจำทุกปี ชาวลาวโซ่งในตำบลหนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว มีศาลพ่อปู่ประจำหมู่บ้าน 3 แห่ง คือ ศาลพ่อปู่วรรณ ศาลพ่อปู่กัณฑ์ยา ศาลพ่อปู่นาคา (ปัจจุบันเรียกว่าพ่อปู่ถมยา) ทั้ง 3 ศาลมีอายุเกิน 100 ปี ชาวบ้านเชื่อว่าพ่อปู่ทั้งสามคนเป็นพี่น้องกัน และเป็นคนรุ่นแรกที่มาก่อตั้งหมู่บ้าน เมื่อเสียชีวิตลงก็ได้สร้างศาลไว้ ส่วนในเขตตำบลโรงเข้ ศาลประจำหมู่บ้านของลาวโซ่ง มี 2 ศาล คือ ศาลพ่อปู่โคกหลวง และศาลปู่มันปู่คง

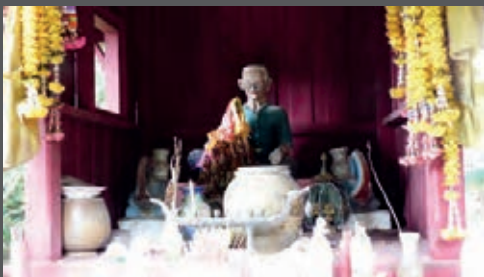
ศาลประจำหมู่บ้านของลาวโซ่ง

ลาวโซ่งในตำบลหนองสองห้องเล่าว่า

“มีสามศาล สามหมู่บ้าน สามพี่น้อง มีบ้านกลางหมู่บ้าน 5 ชื่อวรรณเป็นพี่ใหญ่ แล้วก็มากัณฑ์ยาหมู่บ้านดอน แล้วก็มาถมยา เป็นน้องคนเล็ก เป็นผู้ขายทั้งหมด คนลาวโซ่งสมัยก่อนจะเสี่ยงทายว่าหนายว่าใครจะเอาชื่ออะไร ก็เลยได้ชื่อนี้มาตั้งแต่แรกเริ่ม แล้วก็จะเป็นศาลเล็กๆ อยู่กันคนละที่ แล้วตอนหลังก็ปรับปรุงให้ดีขึ้น นี่ปากก็คอยกวาดถู วันพระที่ ของไหว้ก็จะเต็มเลย” (สัมภาษณ์วันที่ 18 ตุลาคม 2559)

ศาลปู่วรรณ

ศาลปู่กัณฑ์ยา

ศาลปู่ถมยา

ศาลปู่กัณฑ์ยา

ในช่วงเดือนเมษายน จะมีประเพณีไหว้พ่อปู่ ชาวบ้านเล่าว่า

“ศาลพ่อปู่นี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ศาลเดิมเป็นศาลเตี้ย ๆ เล็ก ๆ เป็นสังกะสี เมื่อก่อนที่ตรงนั้นเป็นแอ่ง ต่อมาทำถนนให้สูง ชาวบ้านก็มาช่วยกันสร้าง สมทบทุน สร้างเป็นหลังนี้ขึ้นมา ยกขึ้นให้สูงแบบนี้ รูปปั้นพ่อปู่ก็ทำกันมา สมัยก่อนไม่มีรูปปั้น คนส่วนมากเขาจะนับถือแม่ค้ามีขายตลาดนัดเช้าก็จะเอาพวงมาลัยมาถวาย ส่วนงานปีจะมีเลี้ยงจัดเป็นสัปดาห์กับข้าว ศาลปู่วรรณจัดงานวันที่ 13 เมษายน ศาลพ่อปู่กัณฑ์ยาและพ่อปู่ถมยาจัดวันที่ 14 เมษายน เช้าจะไหว้แล้วก็สงฆ์น้ำพ่อปู่ ไม่มีอะไรมาก มีขนมต้มแดง ต้มขาว มะพร้าวอ่อน ไก่ เหล้า ก็จะมาเช่นไหว้ พอเลี้ยงเสร็จแล้วก็มีหัวหน้าพาจุดธูปบอก ไม่มีร่างทรง” (สัมภาษณ์วันที่ 18 ตุลาคม 2559)

พระสงฆ์ที่ลาโว่งในหนองสองห้องนับถือและเลื่อมใส คือ หลวงพ่อสายเจ้าอาวาสวัดหนองสองห้อง อธิบายว่า

“ท่านใช้ชีวิตแบบสมบุรณ์แบบ สมบุรณ์แบบในที่นี้หมายถึงบวชเป็นเณร ก็มีความสำคัญในการแปลภาษามครเป็นภาษาไทย มีความเชี่ยวชาญทางนี้ ส่วนทางหน้าที่เกี่ยวกับบุพการี ท่านบวชแล้วก็สึกออกมาประมาณ 1-2 ปี แล้วก็มาบวชต่อ ตอนท่านบวชครั้งสุดท้าย เรียกได้ว่าท่านสละชีวิตเพื่อศาสนา เพื่อชุมชนแถวนี้โดยเฉพาะ เมื่อก่อนต้องยอมรับว่าแถวนี้การพยาบาลหายาก ก็ต้องพึ่งพระ พระผู้ปฏิบัติจริง ๆ ถึงจะมีสมาธิ แล้วก็มีความสติปัญญาที่จะแก้ปัญหาให้กับบุคคลอื่นได้” (สัมภาษณ์ 26 มกราคม 2560)

พุทธกับผี ในชุมชนไทย

ในเขตตำบลบ้านบ่อ ซึ่งเป็นชุมชนไทย ตั้งอยู่ริมคลองสุนัขหอน และมีวัดใหญ่บ้านบ่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน สร้างในปี พ.ศ. 2269 สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ สันนิษฐานว่าชุมชนไทยบริเวณอพยพมาจากราชบุรีและเพชรบุรี สิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของชุมชนคือ หลวงพ่อป่าเลไลยก์ ชาวบ้านบ่อเชื่อว่าเป็นพระแห่งความสำเร็จ ขอสิ่งใดจะได้สมความปรารถนา ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์จะมีการจัดงานนมัสการหลวงพ่อป่าเลไลยก์

หลวงพ่อป่าเลไลยก์ วัดใหญ่บ้านบ่อ
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

นอกจากนั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านบ่อยังนับถือเจ้าพ่อคุณโชน ซึ่งชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 คณะโชนหลวงเดินทางผ่านมาในคลองสุนัขหอนเพื่อที่จะไปอัมพวา แต่เมื่อมาถึงหน้าวัดใหญ่บ้านบ่อ ขบวนเรือได้ล่ม และมีผู้เสียชีวิตศพของพี่น้องลอยมาติดที่ชายฝั่ง ศพผู้ที่ถูกอดหัวทศกัณฐ์ ชาวบ้านจึงสร้างศาลขึ้นบริเวณที่พบศพ ซึ่งศาลของผู้ที่สร้างบริเวณริมตลิ่งตรงข้ามวัดใหญ่บ้านบ่อ เรียกเจ้าพ่อขุนโชนหรือคุณโชน ศาลของศพพี่น้องสร้างริมตลิ่งบริเวณบ้านล่างเรียกว่าเจ้าพ่อน้อย ทั้งสองศาลแต่เดิมเป็นศาลเล็ก ๆ ต่อมาปรับปรุงสร้างใหม่เป็นศาลาทรงไทย เมื่อศาลเจ้าพ่อคุณโชนเริ่มชำรุดก็พัฒนาปรับปรุงเป็นอาคารสองชั้น ชั้นบนเป็นไม้ทรงไทย ชั้นล่างเป็นตึก สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2540 ภายในศาลเจ้าพ่อคุณโชนมีแผ่นไม้แกะสลักเป็นรูปเทวดาสองประมาณ 1 เมตรครึ่ง เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อ และมีหัวโชนหลายคนวางเรียงราย รวมทั้งหัวกะโหลกกระจะเข้ ส่วนศาลเจ้าพ่อน้อยเป็นอาคารไม้ทรงไทย ยกพื้นมีใต้ถุน เจ้าพ่อคุณโชนและเจ้าพ่อน้อยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านจะมาบนบานศาลกล่าวขอให้ช่วยเหลือและให้มีโชคลาภ

ในช่วงวันขึ้น 12-14 ค่ำ เดือนหก ชาวบ้านจะจัดงานประจำปี มีพิธีเซ่นไหว้และแห่เจ้าพ่อคุณโชนและเจ้าพ่อน้อย ชาวบ้านจะนำขนมกงและข้าวตอกมาเซ่นไหว้เจ้าพ่อตามประเพณี ขบวนแห่เริ่มจากศาลเจ้าพ่อคุณโชนบริเวณริมคลองสุนัขหอนและเดินเข้าไปในหมู่บ้านจนถึงศาลเจ้าพ่อน้อย นำขบวนโดยนักเรียนที่ถือมิดดาบ ขบวนเชิดสิงโต ขบวนกระต๊วแทงเสือ ตามด้วยกลองยาวและนางรำ ปิดท้ายขบวนด้วยกลุ่มผู้อันเชิญรูปเจ้าพ่อคุณโชน เป็นแผ่นไม้รูปเทวดาแกะสลักปิดทอง เมื่อถึงศาลเจ้าพ่อน้อยแล้วก็อัญเชิญเจ้าพ่อคุณโชนไปตั้งคู่กัน จากนั้นจะมีการโปรยทานให้กับชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านที่ตามขบวนจะส่งเสียงร้อง "เฮง ๆ ๆ รวย ๆ ๆ" จากนั้นก็อัญเชิญรูปเจ้าพ่อคุณโชนและเจ้าพ่อน้อยกลับไปศาลใหญ่ตามเส้นทางเดิม ระหว่างทางที่ขบวนแห่ผ่าน ชาวบ้านจะนำน้ำเย็นเครื่องดื่มมาแจกให้ผู้ร่วมขบวน บางบ้านมีการจุดประทัดต้อนรับเจ้าพ่อ ส่วนนักแสดงกระต๊วแทงเสือและเชิดสิงโตจะหยุดเป็นช่วง ๆ เพื่อแสดงให้ชาวบ้านชม เมื่อขบวนแห่กลับมาถึงศาลใหญ่แล้ว จะมีการแห่ข้ามสะพานคลองสุนัขหอน ไปถึงหน้าวัดใหญ่บ้านบ่อแล้วย้อนกลับมาที่ศาลเจ้าพ่อคุณโชน เมื่อเจ้าพ่อมาถึงศาลจะมีการแห่เวียนรอบศาลสามรอบแล้วทำรูปเจ้าพ่อทั้งสององค์ไปวางคู่กัน ระหว่างนั้นชาวบ้านจะเข้าไปปิดทองเพื่อความเป็นสิริมงคล หลังจากนั้นจะเป็นพิธีรำถวายมือเจ้าพ่อ ผู้ที่มาไหว้เจ้าพ่อจะแจ้งความประสงค์ให้กรรมการศาล

ทราบว่าตนเองจะให้นางรำรำถวายเจ้าพ่อก็รอบ นางรำก็จะรำตามที่โฆษกประกาศชื่อ
ของผู้แสดงความประสงค์จนครบตามจำนวนที่แจ้งมา ประเพณีนี้สืบทอดกันมาในอดีต
ชาวบ้านนับถือเจ้าพ่อทั้งสอง เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ขอสิ่งใดได้สมความปรารถนา

พิธีแห่เจ้าพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสาคร

ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 มีการสร้างวัด 12 แห่ง ชุมชนชาวนาขยายตัวไปตามลำคลองและมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีอายุเก่าแก่ที่คนไทยให้การเคารพบูชา ประกอบด้วย หลวงพ่อโตวัดโสภณาราม หลวงพ่อโตวัดเจษฎาราม หลวงพ่อปู่ทองคำ วัดบางปิ้ง หลวงพ่อศรีรัตนมุนีวัดบางซุด และหลวงพ่อดมฤตย์วัดนาโคก (พระพุทธรูปประทับยืน ปางห้ามสมุทร ทรงเทริด) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่สมุทรสาครเริ่มมีคนอาศัยอยู่หนาแน่นพร้อมกับการขยายตัวของการทำสวน การทำประมง และการทำนาเกลือ ช่วงรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 มีการสร้างวัดอีก 4 วัด คือ วัดโพธิ์แจ้ วัดปัจจันตาราม วัดบดินทร์สิงห์ และวัดกระเช้าขาว

นาเกลือจังหวัดสมุทรสาคร

ในช่วงเก็บเกลือเข้ายุ้ง เกษตรกรจะประกอบพิธีทำขวัญนาเกลือเพื่อตอบแทนบุญคุณพระแม่ธรณีและเจ้าที่ที่ช่วยให้ทำนาเกลือได้ประสบผลสำเร็จ โดยจะมีการตั้งแท่นบูชาพร้อมเครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หวีหมู เป็ด ไก่ ทองหยิบ ทองหยอด ขนมถ้วยฟู เหล้า บุหรี่ หมากพลู ดอกไม้ บายศรี กระดาษเงิน กระดาษทอง

พระสงฆ์เกจิอาจารย์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ได้แก่ หลวงปู่อุ่น (พระครูศรีสมุทรเขตร) วัดบางซุด มีวิชาอาคมด้านแคล้วคลาด เมตตามหานิยม หลวงพ่อเซย (พระครูมหาชัยปริรักษ์) แห่งวัดเจษฎาราม หลวงปู่กรับ (พระครูธรรมสาคร) วัดโกรกกราก หลวงพ่อเฮง อินทโชโต วัดโสภณาราม เป็นพระชาวมอญที่เคร่งครัดพระธรรมวินัย ชาวเรือประมงมักจะนำเรือไปให้หลวงพ่อเฮงเจิมก่อนออกเรือเพื่อให้มีโชคดี ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ชาวบ้านที่ต้องไปเป็นทหารในสงคราม จะมาขอผ้ายันต์และเสื้อยันต์ของหลวงพ่อเฮงไปเป็นเครื่องรางคุ้มครองป้องกันอันตราย เชื่อว่าจะช่วยให้อยู่ยงคงกระพัน หลวงปู่สุด (พระครูสมุทรธรรมสุนทร) วัดกาหลง เป็นอาจารย์ของดีใหญ่ เครื่องรางของขลังที่ท่านสร้างได้รับความนิยมจากชาวบ้าน โดยเฉพาะผ้ายันต์ตะกร้อและเสื้อแผ่น ซึ่งช่วยให้อยู่ยงคงกระพัน หลวงปู่แก้ว (พระเทพสาครมุนี) แห่งวัดสุทธิวาตวราราม ท่านได้ชื่อว่าเป็นพระนักพัฒนาและสร้างความเจริญให้กับชาวท่าฉลอม หลวงปู่ชิต (พระครูวิชิตสังฆการ) วัดบางปิ้ง เป็นพระที่มีวิชาอาคมด้านการสักยันต์และการรักษาโรค ชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วย จะมาหาหลวงปู่เพื่อขอยาไปรับประทาน หลวงพ่อทองอยู่วัดหนองพะอง มีฉายาอีกอย่างว่า “หลวงพ่อดับดาวเดือน” เพราะมีคาถาอาคมและมีพลังจิตสูง เมื่อขึ้นไปที่ดาว แสงดาวก็จะหายไปทันที พระไพโรจน์วุฒาจารย์ หรือหลวงพ่อรุ่ง ดิสนโร แห่งวัดท่ากระบือ ชาวบ้านจะให้ฉายาว่า “เทพเจ้าแห่งลุ่มแม่น้ำท่าจีน” มีชื่อเสียงในการสร้างเครื่องรางของขลัง โดยเฉพาะตะกรุด

รูปปั้นหลวงพ่อรุ่ง ดิสนโร วัดท่ากระบือ
อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

หลวงปู่สุต วัดกาหลง

หลวงปู่สุต วัดกาหลง หรือ พระครูสมุห์ ธรรมสุนทร เป็นชาวอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2445 ในสมัยรัชกาลที่ 5 บวชบรรพชา เป็นสามเณร ณ วัดกลางพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่ออายุ 16 ปี ในปี พ.ศ. 2481 สอบได้นักธรรมเอก สำนักรเรียนวัดกาหลง ในปี พ.ศ. 2478 เป็นเจ้าอาวาสวัดกาหลง ท่านมรณภาพเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2526 รวมอายุได้ 81 ปี เครื่องรางของขลังที่ท่านสร้างและเป็นที่ยอมรับคือผ้ายันต์ตระกร้อและตะกรุด

พระบรมธาตุเกตุมวดีย์

ท่านพ่อบัณฑิตฐรังสี (เจิม คุณานุตร) เป็นผู้สร้างสำนักสงฆ์และบูรณะ “พุทธเจดีย์กลางทุ่ง” ในตำบลบางโพธิ์ และต่อมาเรียกว่าพระบรมธาตุเกตุมวดีย์ ในสมัยพระครูภาวนาวรรคุณ (หลวงพ่อพยนต์) หลานชายของท่านพ่อบัณฑิตฐรังสี ได้พัฒนาสำนักสงฆ์จนกลายเป็นวัดเกตุมดีศรีวราราม ปัจจุบันมีการระดมทุน เพื่อสร้างเจดีย์รุ่นที่ 5 เพื่อครอบพระบรมธาตุเกตุมวดีย์องค์เก่า

การผสมผสานความเชื่อแบบพุทธและผี เห็นได้จากการบูชาเจ้าพ่อต้นกระทุ่ม
ของชาวบ้านในตำบลโรงเข้ อำเภอบ้านแพ้ว ชาวบ้านเล่าว่า

“เมื่อก่อนตั้งแต่สมัยปู่ย่า แกบบอกว่าเกิดมาก็เห็นต้นกระทุ่ม
มาแบบนี้แล้ว ต่อมาก็มีคนมาบน มากราบไหว้อยู่ตลอด แล้วก็
คนมาบนแล้วเขาถูกห่วยเยอะ เขาก็ปลุกศาลหลังนั้น แต่ก่อนนั้น
ไม่มีศาล มีแต่ต้นไม้อยู่โผล่ ๆ อย่างเดียว สมัยก่อนเป็นท้องนา พวก
รุ่นเก่า ๆ สมัยก่อนเขาก็จะเลี้ยงวัวเลี้ยงควายกันเยอะ เขาก็จะมาปล่อย
มาเลี้ยงใต้ต้นกระทุ่ม คนรุ่นเก่า ๆ บอกว่าเจ้าพ่อเขานุ่งขาวห่มขาว
ไว้ผมมวย หนวดยาว เขาเคยเห็นกัน แล้วพวกที่เขาเกณฑ์ทหารก็จะมา
บนบานกัน ประทัดจะมีเกือบทุกวันเลยนะ มาแก้บนกัน แล้วก็ของหาย
ก็หาเจอ ใครมาบนได้หมด แล้วเวลาตรุษจีน สารทจีน คนจะมาไหว้
เต็มเลย ศาลนี้สร้างขึ้นมาประมาณ 20 ปีได้แล้ว คนที่สร้างเขาเป็น
คนนอกพื้นที่ แต่ว่างานปีผมทำกันมาตั้งแต่สมัยก่อน น่าจะประมาณ
30 ปีแล้ว ก็มีทำบุญ มีหนังตะลุง เพราะแกชอบหนังตะลุง นอกนั้น
ชาวบ้านก็จะเป็นคนจัดถวายต่อ บางครั้งก็ 7-8 คืนก็มี แต่ตอนหลัง ๆ
มีลิเก มีหนัง มีดนตรี หนังตะลุงมาจากราชบุรี เจ้าพ่อชอบมากหนังตะลุง
ถึงงานปีก็สวดมนต์เย็นเสร็จ นิมนต์พระมาจากวัดประสาธติธิ์ นิมนต์มา
9 รูป ทุกปี เมื่อก่อนไม่มีศาลาก็จะหาไม้มาทำโรงให้พระ พระบอกว่า
เราเป็นคนทำมาหากิน เป็นชาวเกษตร ก็ให้เอาวันพรุ่งนี้เข้าเป็นวัน
แรกนาขวัญ ก็จะเป็นอยู่อย่างนี้ทุกปี ส่วนพวกละครชาตรี คนอื่นจะ
เอามาแก้บนกันทั้งนั้น” (สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2559)

ศาลเจ้าพ่อต้นกระทุ่ม

คนไทยท้องถิ่นเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป ซึ่งมีได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและธรรมะเท่านั้น แต่ยังเป็นพลังวิเศษและอำนาจเหนือธรรมชาติที่ช่วยให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ ตัวอย่างเช่น หลวงพ่อพุทธศักดิ์สิทธิ์และหลวงพ่อดำ แห่งวัดหนองพะอง อำเภอกะหุ่มแบน

พระวัดหนองพะองเล่าว่า

“แต่ก่อนนั้นไม่มีชื่อ เป็นพระเก่า แล้วหายไป ขโมยมาเอาไป
มันังวัดวิหาร แล้วก็ตามคืนมาได้ เขาก็เลยพูดกันว่าหลวงพ่อนี้ท่าน
ศักดิ์สิทธิ์จังเลยเนอะ ก็เลยเป็นที่มาของชื่อ ชื่อเรียกมาประมาณปี 2530
แต่ก่อนไม่มีชื่อ ส่วนหลวงพ่อดำสร้างโดยหลวงพ่ทองอยู่ สร้างด้วยเงิน
80 บาทเอง ท่านเป็นคนหล่อเอง ชาวบ้านย่านนี้จะมาบนหลวงพ่อดำ
กันหมด หลวงพ่อดำจะศักดิ์สิทธิ์กว่าหลวงพ่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะ
เชื่อว่าหลวงพ่อดำช่วยให้ไม่ต้องเป็นทหาร ขอให้จับใบดำได้ ส่วนงานปี
ที่นี้จะจัดขึ้น 8 ค่ำเดือน 3 ทุกปี แต่ก่อนจัด 5 วัน แต่เดี๋ยวนีเหลือ 3 วันแล้ว
ก็ชาวบ้านก็จะมาปิดทองกัน” (สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2559)

สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับการรักษาโรค

ในอดีต ชุมชนท้องถิ่นของสมุทรสาครเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญ เมื่อคนในครอบครัวเกิดเจ็บป่วย ก็จำเป็นต้องพึ่งยาสมุนไพรพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะไปขอสูตรยาจากหมอมกลางบ้าน พระสงฆ์ หรือร่างทรงที่สามารถติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

หลวงพ่อสาย แห่งวัดกระโสมทอง เป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านจะมาขอให้รักษาโรค พระวัดกระโสมทองในปัจจุบัน เล่าว่า

“สมัยที่หลวงพ่อยู่ ท่านเป็นทุกอย่างให้กับญาติโยม คนป่วยมา หลวงพ่อสายก็ใช้มิดีได้ แล้วถือไม้ท่อนหนึ่ง แล้วก็ใช้มิดีได้นั่งตากไม้โดยที่ไม่ต้องไปผูกเนื้อต้องตัว คนป่วยนะ คนป่วยก็นั่งอยู่ข้างหน้า ถากเสร็จ พอบอกว่าหาย ก็คือหาย พอถามคนรุ่นใหม่ว่าเชื่อไหมแบบนี้ ไม่มีใครเชื่อ สมัยหลวงพ่อสายมีชีวิตอยู่ คือ ชาวบ้านแถวนี้เขาเชื่อ หลวงพ่อสาย เพราะเขาเห็นเป็นเรื่องปกติ แล้วโรงพยาบาล บ้านแพ้วเป็นแค่อนามัยเล็ก ๆ ยังไม่ใช่โรงพยาบาล แล้ววิธีในการเดินทางไปถึงอนามัย รถมันไม่มี เรือกว่าจะออกไปถึง คลองดำเนินได้มันไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะฉะนั้นเวลาชาวบ้าน ป่วยไข้มา เขาก็จะมาหาหลวงพ่อ ไม่ว่าจะป่วยอะไรก็แล้วแต่ ถ้าเป็นหนัก ๆ หลวงพ่อก็ท่านก็ต้มยา แล้วถามเราว่าต้มยา ทำได้ไหม เราก็ทำไม่ได้ เพราะแต่ละรายมาหาหลวงพ่อ ท่านก็รักษาไม่เหมือนกัน บางรายหลวงพ่อก็ได้ขอยอดจากมา เดินไปเด็ดขอดไม้มา ไปเอาขี้เถ้าในเตาไฟมา แล้วก็เอามาต้ม ต้มเสร็จก็เหลือถ้วยสองถ้วย ก็เอาให้กิน แต่มันหาย เคยคุยกับเจ้าอาวาสปัจจุบัน ท่านบอกว่า เห็นหลวงพ่อสายรักษา หรือว่าต้อนรับญาติโยมที่เดินทางมาถึง เห็นแล้วท่านสงสาร

หลวงพ่อก็เพราะว่าไม่ได้พักผ่อนเลย บางวันรักษาจนข้าวเพลไม่ได้ฉันเลย ฉันข้าวเช้าเสร็จแล้ว เพลก็ไม่ได้ฉัน เพราะว่ารักษาคนทั้งวัน แล้วท่านก็อยู่ปรนนิบัติ ถ้าหากหลวงพ่อยังไม่เข้ากุฏิ ท่านก็ต้องรอเก็บของ บางทีดึกแล้ว หลวงพ่อยังมีแขกอยู่ หลวงพ่อก็เป็นนักสงเคราะห์ ท่านเมตตา ท่านบอกว่า โยมเขามาไกล ก็ต้องสงเคราะห์เขา เพราะว่าเขามาแล้ว แล้วก็มาลำบาก หลวงพ่อก็ท่านก็เข้าใจ ช่วยเหลือคนจริง ๆ ป่วยไข้มาท่านก็รักษา โดนของอะไรมาก็มา แทะบจะทุกอย่าง หรือโรคบางอย่างไม่รู้จะไปหาใคร ถ้ารักษาที่อื่นไม่หาย ก็จะมาถึงหลวงพ่อก่อน ถ้าถึงมือหลวงพ่อก็หาย โยมบางคนมาแล้วขึ้นวัดไม่ได้ ก็จะรออยู่ที่เรือ หลวงพ่อก็ส่งท่านก็ลงมา ท่านก็นั่งตากไม้ คนป่วยก็อยู่ในเรือ ตากเสร็จถ้าบอกว่าหายก็คือหาย โดยที่ไม่ต้องถูกเนื้อต้องตัวคนป่วยเลยนะ ท่านอัศจรรย์มาก ท่านเริ่มรักษาตั้งแต่ท่านมาอยู่ ชีวิตหลวงพ่อก็มีความสุขส่วนตัวแทบไม่มีเลย” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2560)

“จุดเริ่มต้นของหลวงพ่อก็คือเกี่ยวกับวัตถุมงคล ท่านสักยันต์ ท่านไม่ได้ตั้งใจที่จะสัก คือพระไปเดินบิณฑบาต ก็จะเดินกันไป หน้าแล้งก็จะเดิน ถ้าเป็นหน้าน้ำก็จะพายเรือ พอดีเห็น หลานมันกัดลูกศิษย์วัด หลวงพ่อก็ท่านก็สีกนะให้ตัวสองตัว แล้วก็ออกไปตามปกติ ที่นั่นหลานเคยกัด วันต่อมามันก็กัดอีก แต่คราวนี้โดนกัดไม่เข้า กัดยังไม่เข้า พอกัดไม่เข้า ชาวบ้านก็ไปถึงชาวบ้าน ลูกหลานที่มาอยู่วัดก็ไปเล่าให้พ่อให้แม่ฟังกัน ตอนหลังมาให้หลวงพ่อสัก คนต้องมานอนค้าง เต็มวัดหมดเลย มารอดูกัน แล้วด้วยความเมตตาของหลวงพ่อก็ท่าน ท่านบอกจะได้ไม่เยอะนะ สักได้ตัวสองตัว บางทีก็ไม่ได้เป็นรูปอะไรหรอก คือถือว่ามาไกลก็ให้ได้กันครบ” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2560)

รูปปั้นหลวงพ่อสาย

เจ้าพ่อสำเร็จแห่งโรงเจไท่เอ็กตัว คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนิยมมาขอให้ช่วยรักษาโรค ลูกชายของร่างทรงเจ้าพ่อสำเร็จเล่าว่า

“คุณพ่อผมท่านเป็นร่างทรง ท่านทรงตั้งแต่อายุ 17 จนตอนนี้จะ 80 แล้ว แก่สลับไป 7 วัน เหมือนกับตายไปแล้ว 7 วัน พอดีช่วงนั้นปู่กำลังจัดงานศพออกง แล้วทีนี้ลูกดันมาตายอีก ก็เลยเอาศพไปซ่อนไว้หลังบ้าน จากนั้นก็ฟื้นขึ้น เจ้าเข้า องค์ท่านเข้ามา ก็บอกว่าจะมารักษาคนรักษาคนมาเยอะ หายเยอะ จากนั้นก็รักษาคนเป็นแสนคน วันหนึ่งคนมาตั้งแต่ 6 โมงเช้า เลิก 4 ทุ่ม ประทับทรงนะ ไม่ได้เข้าห้องน้ำเลย ท่านทรงแล้วก็หลับตา แล้วก็เคี้ยวหมากตลอดเวลา แล้วก็กลืนเข้าไป ไม่มีคาย ชาวบ้านจะมาให้ช่วยรักษาโรค สมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาลเพราะมันมีน้อย คนก็จะเอาเด็กมากวาดยาบ้าง บางคนโรงพยาบาลผ่าท้องมาให้ไปตายที่บ้าน ความหวังสุดท้ายลงมาเสียดูที่โรงเจพายเรือมาประมาณ 2 วัน กว่าจะมาถึงนี่ เพราะเมื่อก่อนนี้รถมาไม่ถึง ก็รักษาด้วยสมุนไพร ทั้งทา ทั้งกิน ก็หายเยอะนะ โรคผิวหนังโรคมารักษาที่นี้หาย แล้วโรคดิซ่านก็หาย เราก็อธิษฐานเป็นใบยาให้เขาไปซื้อ แล้วก็ฝ้ายยันต์ประทับตรา แล้วก็นำยันต์นี้ลงไปต้มด้วย ส่วนใหญ่เขาเชื่อกัน เพราะทำแล้วหาย เรารักษาไม่ได้เรียกร้อง หลวงพ่อสำเร็จจะสอนให้เราทำความดีทุกอย่าง ถ้ามาอยู่ในนี้ก็รู้ว่าที่นี้ไม่มีผลประโยชน์อะไรทั้งนั้น แล้วทุกคนที่หยอดเงินในตู้ที่นี้ไม่ว่าจะเท่าไร ก็จะเกิดบุญ เพราะว่าเงินที่ท่านหยอดก็เอาไปปลดหนี้ ท่านสอนให้ทุกคนคิดดี ทำดี ลูกศิษย์ที่นี้ต้องคิดดีทำดี ทุกคนต้องเท่าเทียมกันหมด ท่านสอนเสมอว่าทุกคนตายแล้วก็ همینทุกคน มาอย่างไรกลับไปแบบนั้น มีอย่างเดียวคือความดีที่เราสะสมและสร้างไว้” (สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2559)

ศาลเจ้าไถ่เสียงเล่ากง ใน ต.หนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว สร้างมาประมาณ 30 ปี ใช้เป็นตำหนักของร่างทรงเจ้าพ่อไถ่เสียงเล่ากง ร่างทรงชื่อนางชีวแซ แซกอ ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว ชาวบ้านในพื้นที่จะมาขอให้ร่างทรงช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ลูกสะใภ้ของร่างทรงเล่าว่า

“คุณย่าเกิดที่เมืองจีน แล้วคุณปู่ไปเที่ยวเมืองจีน สมัยก่อนถ้าชอบใครก็จะอุ้มเด็กมาเลี้ยงโต แล้วก็มาให้แต่งงานกับลูกชายตัวเอง คุณปู่คุณย่า ย้ายอพยพจากจีนมาอยู่ไทย แล้วช่วงนั้นสะใภ้ดวงตก คุณปู่ไปเที่ยวเมืองจีน แล้วเจ้าเมืองจีนเขาตามแกมา แล้วก็ตามมาช่วยให้หายเจ็บป่วย ก็เลยรับทรงให้เขา แล้วเขาก็บอกว่าเป็นร่างอย่างเดียวยังไม่ได้ ต้องรับแขกด้วย ต้องรับใช้ชุมชน ใครมาหาต้องช่วยเหลือชีวิตคน ช่วยเหลือมนุษยให้สบาย คนเขาก็จะรู้ว่าเรารับทรง เขาก็จะปากต่อปากกันไปว่าไปหาที่ไหนมาถึงหายป่วย ก็จะแนะนำกันต่อๆ ไป คนในชุมชนเขาก็จะมากัน สมัยก่อนเขาจะอยู่ตรงคลองดำเนินสะดวก อยู่ในซอย แต่พอลูกหลานแบ่งแยกกันไปแล้ว ที่ดินตรงนี้ เป็นของลูกหลาน เราไม่ได้เช่าใครก็เลยย้ายศาลมาปลูกตรงนี้ ประมาณปี 2533 คนก็ตามมากันบ้าง ย่ามีลูกชาย 6 คน ลูกสาว 2 คน หลังจากที่ย่าแก่เสียไปก็ไม่มีแขกมาศาล ก็มีแต่ลูกหลานเช็ดถูไหว้กันเอง ตรุษจีนลูกหลานก็ไหว้กันเอง ก็จะแบ่งกระถางธูปกันไป คนละบ้าน ต่างคนต่างไหว้ ไม่ร่วมกัน จะไม่เหมือนคนจีนแต่จิวที่เขาจะรวมกันบ้านใหญ่ นี่เป็นจีนแคะจะไม่ได้รวมญาติ” (สัมภาษณ์ 18 ตุลาคม 2559)

ศาลหลวงพ่อเขียว ในตำบลหลักสาม อำเภอบ้านแพ้ว สมัยก่อนเคยอยู่ใน
กระท่อมแบนซึ่งชาวบ้านจะมาขอให้ร่างทรงหลวงพ่อเขียวช่วยรักษาโรค ลูกสาวร่างทรง
อธิบายว่า

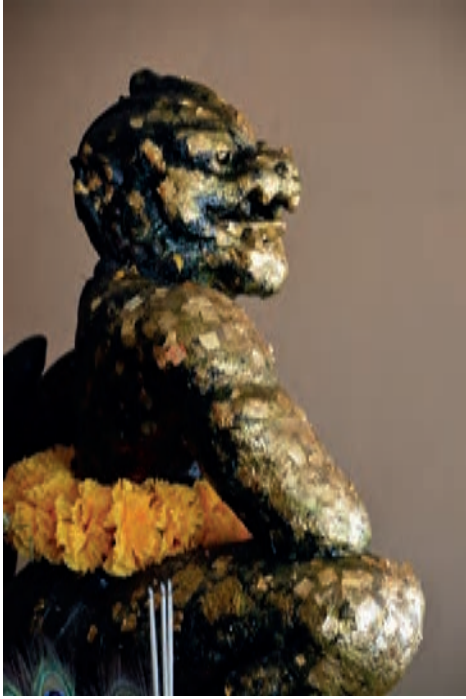

“สมัยนั้นการแพทย์ยังไม่ทันสมัย คนส่วนใหญ่
จะมารักษา กังไม่ได้เรียนภาษาจีน แต่พอประทับทรง
หลวงพ่อแล้ว สามารถเขียนภาษาจีนได้ พูดภาษาจีนได้
กังเป็นลูกคนจีนที่เกิดในเมืองไทย เวลาทีมงานประจำปี
ก็จะมีลุยไฟ เดินไฟ แต่คนทรงจะต้องถือศีลกินเจ
อยู่ตลอด แล้วกังก็เหมือนกับเรียนตำราแพทย์แผนจีน
แผนไทย เวลาคนมาก็จะแนะนำให้ไปเจียดยา แต่ไม่ได้
คิดค่ารักษาพยาบาล แต่สมัยนั้นคิดค่าครูประมาณ
50 สตางค์ เขาก็จะเขียนธูปยา โปยยา แล้วก็ให้ไป
แล้วก็มีคนแปลภาษาไทย เขาเรียกว่า ถ้วนัง จะเป็น
คนแปลไทยให้ ก็ไปเจียดยา ซื้อยาตามร้านขายยา
ซึ่งก็มีหายบ้างไม่หายบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็จะหาย”
(สัมภาษณ์ 18 มกราคม 2560)

การผสมผสานความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ตัวอย่างการผสมผสานความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นสมุทรสาคร เห็นได้จากการอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนไทย จีน มอญ และลาวโซ่ง ซึ่งมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและแลกเปลี่ยนคตินิยมความเชื่อ ในเขตริมชายฝั่งทะเลจะพบชุมชนไทยเชื้อสายจีนที่ยังชีพด้วยการทำประมง มีการรับความเชื่อท้องถิ่นมาผสมผสานกับคตินิยมความเชื่อแบบจีน ทำให้เกิดการบูชาเจ้าพ่อริมชายฝั่งทะเล ได้แก่ เจ้าพ่อมัจฉาณุ เจ้าพ่อปู่ทะเล เจ้าพ่อกิมทัง เจ้าพ่อกิมซิม เจ้าพ่อขุน และเจ้าพ่อเสือคำรณ การบูชาเจ้าพ่อเหล่านี้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการทำประมงชายฝั่ง ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อจะช่วยปกป้องคุ้มครองให้รอดพ้นจากอันตรายเมื่อต้องออกไปหาปลาในทะเล ช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายและความอัปมงคลต่างๆ ช่วยให้จับสัตว์น้ำทะเลได้ ช่วยให้ค้าขายได้และชีวิตเจริญรุ่งเรือง ทุกๆ ปี ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเช่นไหว้สักการะบูชาเจ้าพ่อ มีการละเล่นและการแสดงมหรสพต่างๆ เช่น จั้ว ลิเก ละครรำ ดนตรี ตะกร้อ เป็นต้น มีการแจกทาน บริจาคข้าวสารอาหารแห้ง คนในชุมชนจะนำเครื่องเช่นมาถวาย มาขอน้ำมันต์ มาขอซื้อสมุนไพรไปรักษาโรค มาขอคำปรึกษาต่างๆ จากเจ้าพ่อโดยมีรวงทรงทำหน้าที่ติดต่อสื่อสาร

เจ้าพ่อมัจฉาณู

เจ้าพ่อปู่ทะเล

นอกจากนั้น ในศาลเจ้าจีนหลายแห่ง นอกจากจะมีรูปเคารพที่เป็นเทพเจ้าจีนแล้ว ยังมีพระพุทธรูปและรูปปั้นเจ้าพ่อเจ้าแม่จากคติความเชื่อเรื่องผีและศาสนาอื่น ๆ เช่น รูปปั้นรัชกาลที่ 5 รูปปั้นพระพิฆเนศ รูปปั้นพระนารายณ์ รูปปั้นพันท้ายนรสิงห์ รูปปั้นฤาษี รูปปั้นต่ายย รูปปั้นนางกวัก รูปปั้นพระแม่ธรณีบีบมวยผม รูปปั้นกุมารทอง รูปปั้น เจ้าแม่ตะเคียน รูปปั้นงู รูปปั้นเสือ เป็นต้น ศาลเจ้าจีนที่เกิดขึ้นใหม่บางแห่ง เกิดขึ้นมาเพราะการผสมผสานความเชื่อ เช่น ศาลเจ้าไต้เสียฮุกโจ้ว บ้านรางโคกขาม ตำบลพันท้ายนรสิงห์ ผู้สร้างศาลนำเอาความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าไต้เสียฮุกโจ้วหรือเฮงเจีย มาผนวกกับความเชื่อเรื่องกุมารทอง เนื่องจากผู้สร้างศาลมีลูกชายอายุ 6 เดือนที่ป่วยหนัก และตนเองหมดสติไปชั่วขณะ ญาติพี่น้องจึงบอกให้รับเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อไต้เสียฮุกโจ้ว ดังคำบอกเล่าต่อไปนี้

“ลูกชายผมเขาเข้าโรงพยาบาล เกิดมาได้ประมาณ 6 เดือน แล้วก็ป่วยรักษา 2 เดือนก็ไม่หาย ตรวจไปตรวจมาพบว่า เป็นไข้สมองอักเสบ ต้องทำการผ่าตัดสมอง หมอบอกว่าถ้าผ่าแล้วอาจจะไม่รอด เพราะเด็กอายุน้อยอยู่ หมอก็ถามว่าจะผ่าไหม ถ้าผ่าก็ไม่รับรองว่าจะตายไหม เพราะว่าเด็กแรงมันน้อย ตอนนั้นประมาณ 3-4 ขวบ ผ่าแล้วก็ต้องอยู่โรงพยาบาลเพราะต้องฉีดยาทุก ๆ วัน แล้วอยู่มาวันหนึ่ง ลักพักผมออกไป กลับไป แล้วพอมผมตื่นมา คนที่บ้านก็เล่าให้ฟังว่า ถ้าอยากให้ลูกกลับมาเป็นเหมือนเดิม ต้องรับเขา (เจ้าพ่อได้เสียสูกใจไว้ หรืออาจง) มารักษาพวกมนุษย์ที่เดือดร้อน ให้เป็นตัวสื่อกลาง เขาก็จะช่วยให้ลูกเรารอด ผมก็บอกว่าถ้าลูกผมผ่าตัดแล้วเป็นเหมือนเดิม ก็ะรับร่างทรงให้ หมอเขาก็ผ่ารอบแรกก็ยังไม่ดีขึ้น รอบที่สองถึงดีขึ้น อยู่โรงพยาบาล 4 เดือน สุดท้ายก็หายมาเป็นเหมือนเดิม หลังจากนั้น ก็รับร่างทรงมาตลอด” (สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2558)

“แต่ก่อนผมวัยรุ่น เที้ยว เกเร พอหลัง ๆ เขาต้องให้เลิกหมดทุกอย่าง กินเหล้าต้องเลิก เดือนหนึ่งต้องกินเจ 2 วัน ทุกเดือน คนที่เป็นแล้วต้องอยู่ในศีลในกฎของเขา ก็ไม่ได้้อยากจะเป็น เราก็อยากไปไหนมาไหน ไม่อยากรับ แต่มันเลือกไม่ได้ เพราะลูก ก็เลยต้องรับเขา เหมือนกับอาจงท่านลงมา มารักษาออกยาจีนให้ ก็เลยซื้อพวกยามาทาน เขามารักษา ก็หาย ก็เลยเชื่อการรักษาแบบแผนจีน แผนไทย” (สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2558)

ภาพภายในศาลเจ้าพ่อล่องหน ตำบลเจ็ดริ้ว

การนับถือเจ้าพ่อไต่เสียฮุกโจ้วหรือเจ้าพ่อเฮงเจีย เป็นปรากฏการณ์ที่แพร่หลายในเขตสมุทรสาครในช่วง พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา มีศาลเจ้าพ่อไต่เสียฮุกโจ้วอยู่ในบ้านรางโคกขาม นอกจากนั้น ยังมีพบในตำบลบางโทรัด ตำบลบางหญ้าแพรก ตำบลบางน้ำจืด และตำบลหนองสองห้อง คำบูชาเจ้าพ่อไต่เสียฮุกโจ้ว จะเกี่ยวข้องกับการขอโชคลาภทรัพย์สินเงินทอง ขอพร และขอความเจริญรุ่งเรือง ดังคำบูชาข้างล่างนี้

“ข้าพเจ้า...นามสกุล...วันนี้วันดีมีชัยมีศรี
ลูกตั้งใจมาไหว้ที่ศาลเจ้าพ่อเฮงเจีย เพื่อมาขอพร
และความเป็นสิริมงคล เพื่อให้ท่านพิทักษ์ปกป้อง
ดวงชะตา จงดีขึ้นโดยลำดับ ขอให้พบแต่สิ่งดี ๆ
เรื่องดี ๆ มีคนอุปถัมภ์ช่วยเหลือ จะทำกิจสิ่งใด
อย่าได้มีอุปสรรคมากล้ำกราย 1 ปีมี 12 เดือน
ขอให้ทุก ๆ เดือนจงแคล้วคลาดจากภยันตรายต่าง ๆ
ขอให้สุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ขอให้สิ่งต่าง ๆ ที่ลูก
คิดหวังจะทำอะไรขอให้สมหวังปรารถนา ขอให้
ลูกมีสติปัญญาที่ดีในการแก้ไขปัญหาทั้งหลาย
ทั้งปวงในชีวิต เพื่อสำเร็จลุล่วงดังใจหวัง และ
ปราศจากอุปสรรคใด ๆ มาขวางกั้น มีชีวิตจำเริญ
อยู่ด้วยความสุขความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป
บริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารและอำนาจบารมี
ทั้งหลายทั้งปวง อันพึงมีตลอดไปด้วยเทอญ
สมหวัง สมปรารถนา แล้วทุกเดือน ทุกปี ลูกจะมา
ไหว้ขอบคุณ”

ในเขตชุมชนไทยเชื้อสายจีน ตำบลนาโคก ซึ่งยังชีพด้วยการทำประมงชายฝั่ง มีการนำความเชื่อเรื่องปลัดขิกมาผสมผสานกับความเชื่อพุทธศาสนา ทำให้เกิดการนับถือเจ้าพ่อขุน ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตเจ้าพ่อมีชื่อว่าอุปัตุ เป็นท่อนไม้รูปร่างคล้ายปลัดขิก ลอยมาในทะเล ชาวบ้านจึงนำขึ้นมาไว้ที่ศาลเพื่อบูชา โดยเชื่อว่าเจ้าพ่อช่วยเหลือคนเจ็บไข้ได้ป่วย และผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ รวมถึงช่วยให้ชาวประมงหาปลาในทะเลได้ แต่เดิมศาลเจ้าพ่อสร้างด้วยไม้หลังคามุงจาก ต่อมาก็พัฒนาเป็นศาลปูน และเรียกชื่อใหม่ว่าเจ้าพ่อขุน เมื่อประมาณ 5-6 ปีที่แล้ว เริ่มมีพิธีทรงเจ้าพ่อขุน ชาวบ้านจะจัดพิธีเซ่นไหว้เจ้าพ่อขุนในช่วงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับการเซ่นไหว้เจ้าแม่อาม่า (เจ้าแม่ทับทิม) ที่มีศาลตั้งอยู่ใกล้ๆ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่สมุทรสงคราม

การบูชาปลัดขิกในศาลพ่อขุน
ตำบลนาโคก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ในเขตริมแม่น้ำลำคลอง ซึ่งคนไทย จีน มอญ และลาวซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน ในเขตบ้านแพ้วมีทำงานในสวนผักผลไม้ ในเขตกระทู้มแบนมีการทำสวนกล้วยไม้ ในเขตอำเภอเมืองมีการขุดบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ และทำนาเกลือ พื้นที่เกษตรกรรมเหล่านี้ พบร่องรอยของการผสมผสานความเชื่อ คนไทยเชื้อสายจีนจะนำเอาเจ้าพ่อท้องถิ่น มาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับการทำมาหากิน ตัวอย่างเช่น ชุมชนนาเกลือในตำบล กาหลงจะมีการบูชาพ่อปู่ปากคลองนาขวาง ชุมชนประมงท่าฉลอมจะมีการนับถือ เจ้าพ่อขุนด่าน ชุมชนนาเกลือในตำบลบางหญ้าแพรกจะนับถือเจ้าพ่อดอนยาว ชุมชนชาวสวนในตำบลบ้านบ่อจะนับถือเจ้าพ่อคุณโชน ชุมชนชาวนาตำบลคอกกระบือ จะนับถือเจ้าพ่อแก่นจันทร์ ชุมชนนาเกลือในตำบลบ้านบ่อนับถือคุณพ่อหลักเมือง และพ่อปู่นาคราช ชุมชนชาวสวนในตำบลบ้านเกาะนับถือเจ้าพ่อโกมินทร์ ชุมชน ชาวสวนในตำบลบ้านแพ้วนับถือเจ้าพ่อขุน ชุมชนจีนในตำบลกระทู้มแบนนับถือ หลวงตาทอง เป็นต้น

คนไทยเชื้อสายจีนในตำบลกาหลง ซึ่งยังชีพด้วยการทำนาเกลือ และนับถือ บูชาพ่อปู่ปากคลองนาขวางในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เล่าว่า

“สมัยก่อนเขาค้าเกลือทางเรือ เวลาจะไปขายเกลือคนที่ค้าเกลือก็จะบนกับท่าน (พ่อปู่ปากคลองนาขวาง) ว่าไปคราวนี้ขอให้ลูกขายเกลือได้ไวๆ ได้กลับบ้านไวๆ จะบนแบบนี้ ขอให้ขายได้ดีๆ บางคนไปถึงกลับได้เลย เป็นสิ่งที่เขายึดเหนี่ยวมาตลอด อันนี้พูดเล่นไม่ได้เลย มีคนพูดแบบสนุกปาก “พ่อปู่ งวดนี้ไปเที่ยวกัน” เกลือไม่ได้ขึ้นเลย เป็นครึ่งเดือน ขายไม่ได้ จนกระทั่งต้องจตุรปูบอกรั่วว่า “ปู่กลับบ้านเถอะ” พอรุ่งขึ้นอีกวันเกลือขายได้ ห้ามพูดเล่น ก็อยู่คู่กับตำบลนี้มานาน เดือนกุมภาพันธ์ จะจัดงานไหว้พ่อปู่ จัดสองวัน คนที่บนไว้ ก็มาแก้เอาหัวหมู เป็ด ไก่ ผลไม้ มีละครแก้บน คนที่บนรูปเทียนทองก็เอามาแก้ จัดขึ้น 2 คำ 3 คำ เดือน 3 จะเป็นงานปีของท่าน คนเคารพนับถือท่านเยอะแล้วทุกคนต้องมาหมดนะ ที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นต้องมาหมด ไม่กลับมาแก้บนก็ต้องกลับมาทำงานให้แก้ท่าน งานพ่อปู่จะมีการแห่ ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย แห่ไปตามบ้าน บ้านมีก็หลังไปหมด อุ้มแกไป วันงานจะทำน้ำพุทธมนต์ จะมีพราหมณ์อุ้มน้ำพุทธมนต์ไปพรมตามบ้าน ถ้าเราอยู่บ้านเราก็เชิญแกขึ้น ทำบุญขอพร เช่น ขอให้ลูกทำดีกินดี มันเป็นวัฒนธรรมยังสืบทอดกันอยู่” (สัมภาษณ์ 23 ธันวาคม 2558)

บริเวณตำบลบางหญ้าแพรกในอดีตเคยมีดอนขนาดใหญ่ มีป่าปกคลุม มีสัตว์ป่าชุกชุม คนไทยและคนจีนอาศัยอยู่ร่วมกัน ยังชีพด้วยการทำนาเกลือและนากุ้ง นับถือเจ้าพ่อดอนยาวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ผู้สูงอายุในชุมชนเล่าว่า

“แต่เดิมศาลเป็นสังกะสีเล็ก ๆ ไม่ใหญ่ ศาลนั้นไม่เคยล้มเลย เป็นเสาไม้ ไม้แก่น มีบ่อน้ำทิพย์หลังศาล กว้างสักวาได้ ชาวบ้านที่ไม่สบาย มากินน้ำในบ่อก็หาย แล้วก็มิดันมะขามอีกต้นหนึ่ง มีสะแก ต้นโพธิ์ ต้นสลัดได เป็นป่า สมัยพ่อผมเขาเห็น งูเหลือมตัวใหญ่ แล้วก็เจอหมูป่า” (สัมภาษณ์ 8 มกราคม 2559)

หากย้อนกลับไปในช่วงรัชกาลที่ 7 จะพบว่าพื้นที่ตำบลบางหญ้าแพรก เป็นปารักร้าง แต่บริษัทนาเกลือขุนสมุทรณีรัตน์เข้ามาตากถางและบุกเบิกเพื่อใช้ที่ดินประมาณ 3,000 กว่าไร่ทำนาเกลือ ขุนสมุทรณีรัตน์ หรือนายเม่งฮะ เป็นคนไทย เชื้อสายจีน เป็นกำนันตำบลท่าฉลอมและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพื้นที่นี้ให้เป็นนาเกลือและมีการขุดคลองมณีรัตน์ในปี พ.ศ. 2469 เพื่อเป็นเส้นทางขนเกลือไปออกอ่าวไทยและแม่น้ำท่าจีน การทำนาเกลือต้องใช้แรงงานจำนวนมาก จึงมีการจ้างคนไทย คนจีน คนมอญเข้ามาเป็นแรงงานและอาศัยอยู่ในที่ดิน นาเกลือจึงทำให้เกิดชุมชนตามมา

ในบันทึกของขุนสมุทรณีรัตน์ เล่าว่า

“ข้าพเจ้าประกาศให้ผู้ว่างงานเข้าสมัครทำนาเกลือ ข้าพเจ้าวางระเบียบสำหรับการสร้างนาเกลือว่าข้าพเจ้าให้ค่าจ้างตามที่เขาจ้างกัน ที่อยู่ เครื่องปลูกบ้าน กระดาน ตุ่มน้ำ ข้าพเจ้าออกให้ทั้งสิ้น ผู้ทำนาเกลือมีแต่ตัวเปล่าก็ทำได้ แต่ผู้ทำนาต้องปลูกกันเอง เครื่องประกอบการทำนาเกลือ เช่น ยุงเกลือและของใช้ต่าง ๆ เป็นของข้าพเจ้าทั้งสิ้น การเงินใช้สอย ข้าพเจ้าทดลองให้ก่อน พ.ศ. 2474 มีคนมาทำนาเกลือของข้าพเจ้า 37 ครัวเรือน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่รวม 190 กว่าคน เวลาทำเกลือมีทั้งจีนและไทย เข้าไปรับจ้างหาบเกลือในนาอีก 30-40 คน トラบกระทั่ง พ.ศ. 2477 ราคาเกลือเริ่มลง ซื่อขายกันที่นาเกวียนละ 1 บาท ข้าพเจ้าอุดหนุนให้ครอบครัวของคนทำนาเกลือพร้อมทั้งตัวข้าพเจ้าเองมาด้วยความลำบากเป็นที่สุด โดยเฉพาะคนพวกนี้ ขี้เกียจมาก ชอบเล่นการพนัน สั่งสอนห้ามปรามยากเต็มที่ ขอให้ได้เงินมากินมาใช้ แล้วใครจะว่ากล่าวสักเพียงใดก็ไม่ว่า.... ถ้าเป็นผู้ประพฤติดีก็จะบริบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ นอกจากพวกที่ชอบเล่นการพนัน ชอบเที่ยวและขี้เกียจเท่านั้น บรรดาผู้ที่ทำกินอยู่กับข้าพเจ้า ถ้าปรากฏว่าทำการโจรกรรม สืบสวนได้ความจริง ข้าพเจ้าไล่ออกทันที”

จากบันทึกข้างต้น ทำให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เขามาทำนาเกลือในที่ดินของ
ชุมชนสมุทรนิรัตน์ มีคนที่ชอบเลี้ยงโชค เล่นการพนัน ซึ่งเป็นชีวิตของชนชั้นแรงงาน
ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง แม้ว่าชุมชนสมุทรนิรัตน์จะแสดงความรังเกียจพฤติกรรม
เล่นการพนันและไม่ขยันทำงาน แต่อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของ
แรงงานรับจ้างในท้องถิ่นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา
เริ่มมีบทบาทสำคัญ ทำให้คนจนต้องหันไปเล่นการพนันเพื่อหวังได้เงินมาใช้จ่าย
นอกเหนือจากค่าจ้างจากการทำนาเกลือ และบางรายก็หันไปพึ่งเจ้าพ่อดอนยาว
บนบานศาลกล่าวขอให้ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงโชคและได้เงินทอง

ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี ชาวบ้านจะจัดพิธีทำบุญเลี้ยงพระและกราบไหว้เจ้าพ่อดอนยาว โดยมีการแห่เจ้าพ่อมาจากศาลใน นำขบวนด้วยกลองยาว แห่มาที่ศาลนอก ชาวบ้านคนไหนที่บนบานศาลกล่าวและสำเร็จก็จะมาแก้บน นอกจากนั้นชาวบ้านยังนำกระดูกบรรพบุรุษมาสงฆ์และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนตาย ปัจจุบันที่ดอนที่มีป่าปกคลุมถูกขุดและถางไปหมดแล้ว สภาพแวดล้อมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปพื้นที่รอบ ๆ ศาลเจ้าพ่อดอนยาวเปลี่ยนเป็นบ่อน้ำขนาดใหญ่ รวมทั้งมีการสร้างศาลเจ้าพ่อดอนยาวแห่งใหม่อีก 2 แห่ง คือ ในที่ดินของบริษัทนาเกลือขุนสมุทรนิรันดร์ และในชุมชนบางสิดซึ่งเป็นชุมชนมอญ

ในตำบลคอกกระบือ ซึ่งมีวัดคอกกระบือ (วัดราษฎร์รังสรรค์) เป็นศูนย์กลางของชุมชน ในอดีตชุมชนบริเวณนี้ยังชีพด้วยการทำนา แต่ชาวบ้านจะเลี้ยงควายไว้ใช้งาน จึงเรียกชุมชนแถวนี้ว่า “บ้านคอกควาย” คนในชุมชนมีทั้งคนไทยเชื้อสายจีนที่แต่งงานกับคนไทยและคนมอญ เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มีมานานแล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านกราบไหว้บูชาคือเจ้าพ่อแก่นจันทร์ นอกจากนั้นยังมีเจ้าพ่อทุ่งใหญ่และเจ้าพ่อดำทุ่ง อยู่ในศาลเดียวกัน ในช่วงเดือนพฤษภาคม หรือขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านจะทำพิธีกราบไหว้เจ้าพ่อเป็นเวลา 3 วัน วันแรกของการเซ่นไหว้ ชาวบ้านจะนำของเซ่นไหว้เช่น ขนมต้มแดงต้มขาว ผลไม้ เผือกมัน ฯลฯ มาถวายเจ้าพ่อ มีการเข้าทรงเจ้าพ่อ โดยมีการถวายหมากให้เจ้าพ่อรับประทาน เมื่อเจ้าพ่อมาประทับทรงแล้ว เจ้าพ่อจะทำน้ำมนต์ จะมีการมอบข้าวสารอาหารแห้งให้กับชาวบ้านที่ยากจน จากนั้นชาวบ้านจะเข้าไปขอคำปรึกษาและคำแนะนำในการดำเนินชีวิต วันสุดท้ายจะมีการทำบุญเลี้ยงพระและการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ โดยชาวบ้านจะปั้นตุ๊กตาเท่ากับจำนวนคนในครอบครัว พร้อมกับเขียนข้อความที่ขอให้ทุกข์โศกคลายไปกับเรือ นำอาหารคาวหวานและเงินใส่เรือและนำไปลอยทะเลบริเวณหน้าวัดกำพร้าว ในอดีต การลอยเรือสะเดาะเคราะห์จะมีขบวนกลองยาว แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว

พิธีเซ่นไหว้บูชาเจ้าพ่อแก่บจันทร
เจ้าพ่อท่งใหญ่ เจ้าพ่อดำท่ง

ในชุมชนไทยเชื้อสายจีน อำเภอกระทุ่มแบน มีการนับถือหลวงตาทอง
ชาวบ้านเล่าว่า

“สมัยก่อนแถวนี้เป็นป่า หลวงตาทองมาจากวัดใหม่หนองพะอง ท่านก็รู้ดงค์มา
แล้วก็มาอยู่ที่นี่ อยู่จนท่านเสียที่นี่ เมื่อก่อนที่นี่เป็นวัดร้าง ท่านก็มาจุดธูปอยู่วัดร้าง
ชาวบ้านก็เลยสร้างกุฏิไว้ให้หลังหนึ่งจนท่านเสีย คนเขานับถือกัน ท่านรักษาก็ได้
มีเรื่องทุกขร้อนอะไรก็มาหา ท่านมีคาถาอาคม พอท่านเสียไปก็เลยสร้างเป็นศาลเล็กๆ
แล้วก็จนใหญ่ขึ้นมาถึงทุกวันนี้” (สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2559)

ในชุมชนลาวโซ่งในเขตอำเภอบ้านแพ้ว คนจีนกับลาวโซ่งแต่งงานกัน ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ เห็นได้จากการที่คนไทย เชื้อสายจีนกราบไหว้พ่อปู่ของลาวโซ่ง ชาวบ้านเล่าว่า

“ถ้าตรุษจีน สารทจีนของไหว้จะเยอะเลย ไก่ เป็ด คนจีนเขาก็ นับถือนะ ทุกวันนี้ก็มีมาเรื่อย ๆ ของทะเลก็มี มีกุ้งต้ม หอยแครง หอยแมลงภู่ ไม่ได้ขาดเลย แต่ศาลนี้ (พ่อปู่ถึมยา) ถ้าบงทหารจะไม่ติดนะ ศาลถึมยาและศาลกัณฑ์ยา ต้องมาบนตอนกลางคืน ดี 2-3 บนแล้ว ก็ไปเลยไม่ต้องเข้าบ้าน จะไม่ติดทหาร แล้วถ้าไปศาลวรรณา บนไม่ได้ ติดทหารเลย ปู่วรรณาชอบทหาร เพราะว่ากลางคืนสมัยปู่ย่าตายาย เขาเล่าให้ฟังว่าจะมีเสียงม้า เสียงควมม้า ตอนกลางคืนจะมีเสียงม้าวิ่ง นั้นชอบทหาร แต่สองศาลนี้ไม่ชอบ คนกรุงเทพฯ เนี่ยผ่านมาเขาก็ ยกมือไหว้ บนเอาไว้ ขอให้ได้อะไรก็ไม่รู้นะ เนี่ยพอครบทุกเดือนเขาจะ มาไหว้ สำหรับกับข้าวของหวาน ของคาว ผลไม้ เขาบอกว่าเคยบอกแก เอาไว้แล้วได้อย่างที่ว่า ก็เลยต้องมาเลี้ยงแกทุกเดือน เดือนละครึ่ง ถวายไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ไห ไหนหนึ่งนี้จะเท่าไรก็ได้ จะขวดหนึ่งก็ได้ แต่ต้องเทใส่ให้ ส่วนมากคนแถวนี้เขาจะบนคำขाय เขาก็จะมาทำนํ้ามนต์ เวลาเขาจะปลูกมะม่วง ฉีดมะม่วง เขาก็จะเอานํ้ามนต์มา แล้วเขาก็ จดรูปบอก เอาเทียนวางบนปากแก้ว ให้หยดลงขัน แล้วเขาก็บอกกับปู่ว่า ให้ทำนํ้ามนต์ให้ที เขาก็จะเอานํ้ามนต์ไปผสมกับยาฉีด คือความนับถือ ของเขา แล้วมะม่วงเขาก็จะติดแล้วก็ได้กำไรทุกงวด สมัยก่อนเขาก็ เล่ากันมาอีกแหละ เขาจะไปเล่นไฮโลแล้วต้องเดินผ่านแถวนี้ เพราะแถวนี้ ที่เป็นคันทนา เขาก็บอกว่า “ปู่คันทนาขอให้รวยไฮโลหน่อยนะ” แล้วเขาก็ได้ จริง ๆ เขาก็เลยนับถือกัน” (สัมภาษณ์ 18 ตุลาคม 2559)

ศาลปู่ถมยา
ตำบลหนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวไทยเชื้อสายจีน

ชาวจีนโพ้นทะเลและลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในเขตบ้านท่าจีน และท่าฉลอม สามารถปรับตัวให้อยู่กับวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้ดี จากบันทึกของขุนสมุทรณีรัตน์จะพบว่า คนจีนเคารพนับถือและช่วยเหลือศาลเจ้าจีน และพระสงฆ์ และบริจาคทรัพย์สินและที่ดินเพื่อสร้างวัด พระอุโบสถ ศาลการเปรียญ หอสวดมนต์ กุฏิ และสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งบวชเรียนเป็นภิกษุ วัดที่ขุนสมุทรณีรัตน์ให้การช่วยเหลือ ได้แก่ วัดกลางอ่างแก้ว วัดแหลมสุวรรณาราม วัดบางหญ้าแพรก วัดตึก และวัดช่องลม

วัดในเขตบ้านท่าจีน ท่าฉลอม ไกรกกราก มหาชัย มีความสำคัญสำหรับชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในเมืองสาครบุรีตั้งแต่อดีต ตัวอย่างเช่น วัดไกรกกรากซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน ตรงข้ามกับท่าฉลอม วัดนี้สร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2375 (สมัยรัชกาลที่ 3) บริเวณด้านหน้าโบสถ์มีเจดีย์สององค์ ที่ฐานเจดีย์มีเรือสำเภาจีนรองรับ (ปัจจุบันไม่มีสำเภาแล้ว) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวประมงจีนให้การเคารพนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเช่นเดียวกับการนับถือเจ้าพ่อเจ้าแม่ในคติจีน วัดไกรกกรากจึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวจีนที่ทำประมง ภายในโบสถ์เก่าของวัดจะมีพระพุทธรูปศิลาแลงสมัยสุโขทัย ชาวบ้านจะเรียกว่า “หลวงพ่อบู่”

หลวงพ่อบู่วัดไกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดที่ชาวไทยเชื้อสายจีนให้การเคารพบูชา นอกเหนือจาก หลวงพ่อปู่วัดโกรกกรากแล้ว ยังมีหลวงพ่อก็คือหลายองค์ ได้แก่ หลวงพ่อปู่ วัดใหญ่ จอมปราสาท หลวงพ่อปู่ วัดโคกขาม หลวงพ่อปาล์ไลอยก์ วัดใหญ่บ้านบ่อ สมเด็จพระนางพญา และหลวงพ่อบุชชานพร วัดตึกมหาชยาราม หลวงพ่อโต วัดราษฎร์รังสรรค์ หลวงพ่อแดง และพระรามัญมุนี วัดป้อมวิเชียรโชติการาม เจ้าพ่อปู่หินแดง วัดช่องลม หลวงปู่แดง วัดกาหลง หลวงพ่อโต วัดโสภณาราม หลวงพ่อโต วัดเจษฎาราม หลวงพ่อโต วัดหลักสี่ราษฎร์สโมสร หลวงพ่อโต วัดโพธิ์แจ้ง พระพุทธศิลาแดง วัดปัจจันตาราม หลวงพ่อดำ วัดนางสาว เป็นต้น

หลวงพ่อดำวัดนางสาว อำเภอกะทู้มณฑลภูเก็ต

เจ้าอาวาสวัดหลักสี่ อธิบายถึงความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน ต่อหลวงพ่โตว่า

“เวลาคนบน เขาก็จะมาบนบานจุดธูปหรือบนปากเปล่าก็ได้ หรืออยู่บ้านกับบนปากเปล่าก็มี จะคลอดลูกแต่คลอดยาก คนจีนกับบน บอกว่าหลวงพ่ให้มันคลอดออกมาสักที จะมีจี้วให้โรงหนึ่ง เมื่อก่อน มันไม่มีจี้ว มีแต่ช่วงตรุษจีน แต่พอตรุษจีนแล้ว มันก็มีคนมาหาหลวงพ่ บอกว่าอยากมีจี้วตอนงานปี หลวงพ่ก็บอกว่าได้ เขาบอกว่าหลวงพ่ ไปเข้าฝันว่าเม็งหังวให้กูที ก็มีจี้ว 3 คีน พวกคนจีนที่เขารู้ว่ามีจี้วเขาก็มา ช่วยออกเงิน ที่ช่วยกันออกเงินก็เก็บเป็นทุนไว้จัดปีต่อไป เพราะปีแรก มีเจ้าภาพแล้ว มันก็เลยมีจี้วได้ทุกปี บางคนกับบนละครรำถวายมือ” (สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2559)

หลวงพ่โต วัดหลักสี่ราษฎร์โมสร อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ประเพณีแห่หลวงพ่โตวัดหลักสี่ราษฎร์โมสร ในคลองดำเนินสะดวก

การเปลี่ยนผ่านความเชื่อในท้องถิ่น ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ปัจจุบัน สมุทรสาครเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมเมือง อุตสาหกรรม แต่พื้นที่เกษตรกรรมมิได้หายไป หากแต่ปรับเปลี่ยนไปเป็นการเกษตรแบบตลาด ที่ส่งผลผลิตไปขายในต่างจังหวัดและต่างประเทศ ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเก่า ที่อาศัยคนในครอบครัวเป็นแรงงาน เปลี่ยนไปเป็นการจ้างแรงงานจากคนต่างถิ่นหรือต่างด้าว

หากเปรียบเทียบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลเจ้า 3 กลุ่ม คือ ศาลเจ้าริมแม่น้ำ ศาลเจ้าริมชายฝั่งทะเล และศาลเจ้าขององค์กร จะพบว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลเจ้าริมแม่น้ำและริมชายฝั่งทะเลจะสัมพันธ์ความวิถีการดำเนินชีวิตแบบชาวประมง การค้าขายและการเป็นแรงงานจ้าง ซึ่งคนจีนจะแสดงความเคารพบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปอย่างราบรื่น และขอพรให้ช่วยคุ้มครองรอดพ้นจากอันตรายและโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ วิถีชีวิตแบบนี้จะพบเห็นได้ในช่วงที่ชาวจีนยังคงมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง หรือช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ในขณะที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ขององค์กร สมาคม และมูลนิธิต่าง ๆ จะสะท้อนวิถีชีวิตแบบใหม่ซึ่งลูกหลานชาวจีนเริ่มเป็นเจ้าของและมีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ เจ้าพ่อเจ้าแม่แบบเดิมจะถูกใช้ในบริบทใหม่ โดยเฉพาะการส่งเสริมความร่ำรวย โชคลาภ สะเดาะเคราะห์ การมีอำนาจบารมี และความสำเร็จทางวัตถุ เช่น เจ้าพ่อพันท้ายนรสิงห์ หรือเจ้าพ่อโคกขาม กลายเป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ และเป็นเจ้าพ่อแห่งโชคลาภในเวลาเดียวกัน ในคำบูชาเจ้าพ่อพันท้ายนรสิงห์จะมีคำว่า “มหาลาโม” ปรากฏอยู่

ชาวบ้านรายหนึ่ง อธิบายว่า

“คนที่มาบนบานศาลกล่าว ถ้าแก้กันอย่างนี้
อย่างนี้ได้ ก็จะเอาไก่มาถวาย มีคนบนบานเป็น
20 ล้าน มาไหว้ท่านว่าคนที่เป็หนี้ขอเอาเงินมา
คืนด้วย ยังไม่ถึงบ้าน เอาเงินมาคืนละ รุ่งเช้าไก่คู่ใหญ่
มาเลย พวกที่บนบานศาลกล่าวประสบผลทั้งนั้น
ไก่ตัวเป็นหมื่น ตัวเบ้อเร่อเลย ไก่จะเต็ม ที่ร้อยไร่
นี้ไก่เต็มไปหมด” (สัมภาษณ์ 20 ตุลาคม 2558)

ปัจจุบัน พันท้ายนรสิงห์ถูกนำไปสร้างเป็นวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลัง เพื่อให้ประชาชนนำไปบูชา เช่น รูปหล่อและเหรียญพันท้ายนรสิงห์รุ่นต่าง ๆ (รุ่นโภคทรัพย์ รุ่นบารมี) รวมทั้งผลิตรูปมงคล 3 กษัตริย์สำหรับบูชาพันท้ายนรสิงห์ ได้แก่ รูปทอง รูปเงิน รูปนาค รูปแต่ละประเภทจะมีความหมาย รูปทองหมายถึงความเป็นสิริมงคล รูปเงินหมายถึงความมั่งมีศรีสุข รูปนาคหมายถึงความสมบูรณ์พูนผล แผ่นป้ายโฆษณารูป 3 ชิดจะมีข้อความว่า “ขอให้ธุรกิจการค้าของท่านเจริญรุ่งเรืองนำพาทรัพย์สินเงินทองเข้าบ้าน”

ในช่วงเวลาที่สมุทรสาครกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรม ศาลเจ้าหลายแห่งได้นำเอาเทพเจ้าหลายองค์มาไว้ในศาล เช่น ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรสาคร จะมีรูปเคารพจากหลายลัทธิความเชื่ออยู่ร่วมกัน เช่น พระพุทธรูป ฤาษี เจ้าแม่กวนอิม พระกษัตริศรภพโพธิสัตว์ พระพรหมสี่หน้า พระนารายณ์สี่กร พระสังกัจจายน์ หลวงปู่ทวด และตี่จูเอี้ยะ รวมทั้งมีการจัดพิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตคนเมืองที่มีความเป็นปัจเจกนิยม ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นคนในชุมชน แต่ตอบสนองคนนอกชุมชน และคนต่างถิ่นที่เข้ามากราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเหตุผลส่วนบุคคล ตัวอย่างเช่น ในช่วงวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 5 หรือประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี จะมีการแห่เจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรสาครไปในย่านมหาชัยและท่าฉลอม ในขบวนแห่จะมีการเปิดลำโพงที่มีคำพูดว่า “เจ้าพ่อเสด็จแล้ว คุณเช่าแล้วรวย” ชาวบ้านที่รอรับขบวนก็จะนั่งคุกเข่าจุดธูป พร้อมกับยกมือไหว้ ลูกศิษย์ที่ถือน้ำมันต์เจ้าพ่อจะนำก้านมะยมพรมน้ำมันต์ให้ประชาชนตลอดสองข้างทาง ประชาชนจะยกมือไหว้และบริจาคเงินให้เจ้าพ่อ ลูกศิษย์ที่สวมหัวตุ๊กตาแปะยิ้มจะเป็นผู้ถือภาชนะใส่เงินเป็นกระปุกออมสินขนาดใหญ่ ชาวบ้านที่มารอดูขบวนแห่เจ้าพ่อทางน้ำ จะสังเกตหมายเลขเรือที่เจ้าพ่อประทับเพื่อนำเลขไปซื้อหวย

ขบวนแห่เจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรสาคร

ประชาชนนั่งคุกเข่าพนมมือไหว้พร้อมกับรูป เพื่อรับขบวนแห่เจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรสาคร

นอกจากนั้นยังเกิดเจ้าพ่อเจ้าแม่แบบใหม่ที่ไม่ใช่ผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน แต่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยดลบันดาลให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง มีความสุข ปลอดภัย สมหวัง ประสบความสำเร็จ และมีโชคลาภ ตัวอย่างเช่น ศาลเจ้าพ่อต้นกระทุ่มและ ศาลปู่ด่างสะแก ในตำบลโรงเข้ ศาลพ่อปู่บ้านโรงเข้ ศาลแม่ตานี-แม่ตะเคียน ในตำบลท่าทราย ศาลเจ้าแม่แสมดำริมคลองห้วยลิง ศาลแม่นางตะเคียนศรี ประไพรทอง ในเขตบางกระเจ้า ศาลเจ้าแม่ศรีทองในหมู่บ้านประมง ตำบลพันท้าย นรสิงห์ ศาลเจ้าแม่พิกุลทองในตำบลท่าจีน ศาลเจ้าแม่ตะเคียนทอง ในวัดศรีสำราญ ราษฎร์บำรุง ศาลเจ้าแม่รววยทรัพย์ หน้าอบต.บางหญ้าแพรก ศาลเจ้าแม่เบิกไพร ในเขตท่าฉลอม ศาลเจ้าแม่ตะเคียนสุดาพร สุขาวดี สุชาดา ในวัดสวนส้ม ศาลพ่อขุน ในตำบลหลักสาม ศาลพ่อขุนในตำบลบ้านแพ้ว เป็นต้น ศาลเจ้าเหล่านี้ชาวบ้านจะมา กราบไหว้บูชาเพื่อขอโชคลาภในช่วงห่วยออก เมื่อได้ตามคำขอก็จะนำของมาถวาย แก่บน

ศาลเจ้าแม่ตะเคียนสุดาพร สุขาวดี สุชาดา ในวัดสวนส้ม อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ชาวบ้านเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพ่อขุน ในตำบลบ้านแพ้วว่า

“เขาเล่ากันว่า สมัยโบราณ จะมีแม่ค้าขายผัก พายเรือผ่าน
ตำหนักแก ก็จะมีคนน้ำใสเรือ ขอให้ขายดี ๆ แล้วก็อัศจรรย์มันขายดีจริง ๆ
แล้วบางคนก็ไปพูดสัปดนว่า ถ้าขายดีก็จะพาไปเที่ยว ก็คือไปเที่ยวผู้หญิง
ก็ต้องเอาปลัดขิกไปเจิมผู้หญิง มีคนบนขอให้ได้ลูก เพราะเขาไม่มีลูก
ก็เลยมาบอกปู่ แล้วก็ได้ เมื่อสองปีก่อนมีคนหนึ่งเขาก็มาแค้น
เขาก็บอกว่าปู่ถ้าคืนนี้ไฮโลได้แสนหนึ่งจะถวายหนึ่งให้คืนหนึ่ง เข้ามาก็รีบ
มาเลย ปีนี้มีคนมาขอหอย บอกว่าถ้าลูกจะให้หนึ่งคืนหนึ่ง เข้ามาก็มา
บอกว่าลูกหอย ส่วนเรื่องทหารถ้ามาบนก็จะไม่ติดทหาร เกือบ 100%
ถ้าถึงช่วงเดือนเมษา ผ่านวันเกณฑ์ทหารไปสักสามวันก็จะมีแถว
มาแค้น แค้นเป็น 10 วันเลย อย่างทำสวน ปลูกกล้วย บอกว่าปีนี้
ให้ได้กำไรสักล้าน ก็ได้จริง ปีหลัง ๆ เริ่มมีโคโยตีมา เพราะมีอยู่คนหนึ่ง
ไปบนไว้ เขาทำตัดเย็บเสื้อผ้าส่งออกนอก แล้วปีนั้นเศรษฐกิจไม่ดี
เขาบนปุ้ปว่าจะเอาโคโยตีมา แล้วก็สำเร็จ ตอนนั้นโคโยตีรถเกือบ 20 คัน
การแต่งตัวก็จะใส่ยกทรงกับกางเกงใน จะเด่นอยู่หลังรถ มาเด่นตรงศาล
รอบหนึ่ง แล้วก็ขึ้นไปเด่นบนรถ” (สัมภาษณ์ 26 มกราคม 2560)

การเปลี่ยนผ่านความเชื่ออีกประการหนึ่ง ดูได้จากการสร้างรูปเคารพ เจ้าพ่อเจ้าแม่ และพิธีกรรมจากหลากหลายลัทธิความเชื่อในวัดต่าง ๆ กล่าวคือ วัดกลายเป็นพื้นที่ทำบุญสะเดาะเคราะห์ เสริมดวงชะตา ลอยทุกข์ ลอยโศก ดูดวง แก้กรรม ตัดกรรม ถอนคำสาบาน อาบน้ำมนต์ บังสูกุลเป็น บังสูกุลตาย ลงสาลิกา ลงนะหน้าทอง เจริญ ถวายสังฆทาน ทำบุญโลงศพ (อุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร) ไถ่ชีวิตโคกระบือ และขอโชคลาภสำหรับคนนอกชุมชนและแรงงานต่างด้าวที่ย้ายเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมของสมุทรสาคร ขณะที่คนในชุมชนก็ย้ายไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น วัดหลายแห่งจึงต้องปรับตัว โดยการสร้างวัดถมุงคล เครื่องรางของขลัง และพิธีกรรมที่ตอบสนองความสำเร็จทางเงินทอง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มใหม่ที่กำลังแสวงหาที่พึ่งทางใจในการต่อสู้ดิ้นรนทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น การสร้างเรือเศรษฐกิจสำเภาทองที่เป็นเรือของเจ้าแม่ตะเคียน การนำต้นตะเคียนมาไว้ในวัดในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ชาวบ้านมากราบไหว้บูชาและขอโชคลาภ พระสงฆ์รูปหนึ่งกล่าวในประเด็นนี้ว่า

“สมัยก่อนตะเคียนอยู่ในป่าในดง พอต้นตะเคียนตายซากก็ไปจุดให้ไว้ตรงนั้น เดียวนี้เอามาไว้ในวัด มันหวังอะไรละ หวังว่าเจ้าแม่มาอยู่นี่ คนก็อยากจะได้ขอโชคลาภ คนสมัยนี้เรียนสูงจริงแต่มันโง่ คนสมัยก่อนเรียนไม่สูง แต่เขาโง่แบบฉลาด” (สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2558)

ในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายน เป็นช่วงที่วัดหลายแห่งในจังหวัดสมุทรสาคร นิยมจัดงานประจำปี ซึ่งเป็นงานใหญ่ที่วัดจะกลายเป็นพื้นที่ของร้านค้า และการแสดง มหรสพ รวมทั้งมีการจัดซุ้มทำบุญประเภทต่าง ๆ ที่ให้ประชาชนมีขอโชคลาภและ สะเดาะเคราะห์ เช่น โยนเหรียญเสี่ยงโชค ทอดผ้าป่า 12 ราศี ตักบาตรพระ 108 องค์ เติมน้ำมันตะเกียงบูชาเทวดารักษาอายุ ถวายเทียนประทีปดอกบัวสีประจำวันเกิด (ลอยทุกข์ ลอยโศก ลอยโรค ลอยภัย) ทำบุญผ้าป่าสายสวรรค์ (ชีวิตจะสูงขึ้น) ทำบุญ ถวายเก้าอี้ เป็นต้น ซุ้มทำบุญเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าคนปัจจุบันต้องการแสวงหา ที่พึ่งทางใจ รวมทั้งความคาดหวังที่อยากจะทำให้ชีวิตของตนเองดีขึ้น มั่นคง ปลอดภัย สมหวัง และประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

- ถ้วน ลี เชิง และบุญยั้ง ไร่สุขศิริ. 2543. ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศ็องสยาม.
- ประเชิญ คนเทศ. 2528. ภาษามอญ ตำบลเจ็ดริ้ว จังหวัดสมุทรสาคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัฒนปกรณ์ สีลาพฤทธิ. 2555. ศรัทธาวิวัฒน์ การปรับตัวเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- ม.ศรีบุษรา. 2530. ไทยดำรำพัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- มนู อุดมเวช. 2547. ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย. เพชรบุรี: คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- เรณู เหมือนจันทร์ไชย. 2542. ความเชื่อเรื่องผีของไทยไท่ง. นครปฐม: สถาบันวิจัย ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท.
- ศุภการ สิริไพศาล และอภิเชษฐ กาญจนดิฐ. 2550. พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจากอดีตถึงปัจจุบัน. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุภางค์ จันทวานิช และคณะ. 2539. ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและภูมิลำเนาเดิมที่เฉาซัน. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. 2540. ลาวไท่ง พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ. เอกสารไม่ตีพิมพ์.
- องค์ บรรจุน. 2550. “สมุทรสาครมอญสองเมือง” เสียงรามัญ: 2, 12 (พ.ย.-ธ.ค. 2550): หน้า 3-5.
- Skinner, G. William. 1957. Chinese Society in Thailand: An Analytical History. Cornell: Cornell University Press.

ກາລຸພບວກ

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดใหญ่จอมปราสาท	หลวงพ่อบุ (พระพุทธรูปปางมารวิชัย)	
วัดโคกขาม	หลวงพ่อบุ พระพุทธรูปหิรัญ	หลวงปู่ผล
วัดใหญ่บ้านบ่อ	หลวงพ่อบาเล่ไธยก์ (พระแห่งความสำเร็จ)	
วัดติ๊กมหาขาราม	สมเด็จพระนางพญา หลวงพ่อประทานพร	
วัดราษฎร์รังสรรค์	หลวงพ่อดิ	
วัดนาขวง	หลวงพ่อดุหาสวรรค์	
วัดน้อยนางหงษ์		หลวงปู่แสง
วัดหลังศาลประสิทธิ์	พระมหาสังกัจจายน์	
วัดป้อมวิเชียรโชติการาม	หลวงพ่อด่าง พระรามัญมุนี	
วัดช่องลม	เจ้าพ่อบุหินแดง หลวงพ่อดำ	หลวงปู่แก้ว
วัดกาหลง	หลวงปู่ด่าง	หลวงปู่สุด
วัดแหลมสุวรรณาราม	หลวงพ่อบุในโบสถ์	หลวงปู่เหล็ง
วัดโกรกกราก	หลวงพ่อบุ	หลวงปู่กลับ
วัดโสภณาราม	หลวงพ่อดิ	หลวงพ่อดำ
วัดเจษฎาราม	หลวงพ่อดิ	หลวงพ่อดำ
วัดกลางอ่าวแก้ว	สมเด็จพระพุฒาจารย์มงคลศรีศากยมุนี	
วัดบางปิ้ง	พระครูวิชิตสังฆการ	
วัดบางขุด	บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์	หลวงปู่อุ่น

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดนาโคก	หลวงพ่อดมฤทธิ	
วัดมหาชัยคล้ายนิมิตร		หลวงพ่อดแคล้ว
วัดสามัคคีศรัทธาราม	หลวงพ่อดโสธร	หลวงปู่แปลก
วัดโพธิ์แจ้	หลวงพ่อดโต	
วัดปัจจันตาราม	พระพุทธรูปศิลาแดง	
วัดบันฑูรสิงห์		ท่านพ่อบันฑูรสิงห์
วัดกระเช้าขาว	หลวงพ่อดปู	
วัดสหกรณ์โฆสิตาราม	หลวงพ่อดเสือ หลวงพ่อดเฮงถวายเป็น	หลวงปู่ขำ
วัดเกตุมดีศรีวราราม		พระครูภาวนาวรรคุณ (หลวงพ่อดเกตุมดี) ท่านพ่อบันฑูรสิงห์ (เจิม คุณานุตร) หลวงพ่อดสมบัติ
วัดศรีวนาราม	หลวงพ่อดไก่ หลวงปู่โสภาสี หลวงพ่อดสีวลี หลวงพ่อดเศรษฐี หลวงพ่อดเงิน พระพุทธรูปเมตตา	
วัดสหธรรมมาราม	หลวงพ่อดมีลาภ หลวงพ่อดพุทไธ หลวงพ่อดทันใจ	
วัดแก้วมงคล	หลวงพ่อดสมหวัง หลวงพ่อดอภิชัย หลวงพ่อดจันทร์	
วัดราชบุรณธรรมาราม	หลวงพ่อดแดง	
วัดทองธรรมชาติวราราม	หลวงพ่อดรอย ท้าวเวสสุวรรณ พระสังกัจจายน์ พระสีวลี พระอุปคุต	พระครูสาคร ธรรมทัต

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดบ้านโคก	หลวงพ่อดำ หลงพ่อบ้านโคก	
วัดเทพธงชัย		หลวงปู่ผาด
วัดพันท้ายนรสิงห์		หลวงปู่ผล
วัดเทพนรรัตน์	พระพุทธรูปเทพนรรัตน์สถิต หลวงพ่อโต หลวงพ่อบุญใจ เทพทันใจ	
วัดบางตะคอก	หลวงพ่อรวย ท้าวมหาพรหมอุดมโชค	
วัดป่าชัยรังสี	หลวงพ่อบุญชัยรังสี (หลวงพ่อบุญ)	
วัดป่าท่าทราย	หลวงพ่อบุญคำ หลวงปู่ผามหาชัย	
วัดศาลพันท้ายนรสิงห์	เจ้าพ่อพันท้าย พระพุทธรูปสำเร็จ หลวงพ่อบุญ	พระครูปลัดชลอวิมล พระครูปลัดสาธุวัฒน์
วัดไร่ไทรทอง	หลวงพ่อด่านฟ้า	
วัดทะเลรางจันทร์	พระพุทธรูปเมตตาบารมี	
วัดเกาะ	หลวงพ่อบุญเพชร บ่อน้ำทิพย์	
วัดบางปลา		หลวงปู่เฒ่าเก้ายอด หลวงปู่แขก หลวงพ่อบุญ
วัดบางกระเจ้า	แม่เทพแสงทอง	พระอธิการบุญศรี
วัดบางน้ำวน	พระโสภิตทศพลญาณพุทธเจ้า หลวงพ่อบุญศรีพรเพชร ผ้ายันต์กันภัย ตระกรุด ชูชก ธงกันฝน	หลวงปู่รอด

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดศรีสุทธาราม (วัดกำพร้าว)	หลวงพ่อดำ หลวงพ่อแดง	หลวงพ่อมณี อมโร
วัดบางพลี	หลวงพ่อโต ตะกรุดหลวงปู่หงษ์	หลวงปู่หงษ์ สุชาโต
วัดบางหญ้าแพรก	หลวงปู่ใหญ่ พระพุทธองค์ดำ ตะกรุดตีใหญ่ เจ้าแม่ตะเคียน ผ้ายันต์	หลวงปู่ลาย หลวงพ่อมาลัย
วัดศรีบูรณาวาส (วัดโคก)	หลวงพ่ทองเหลือ หลวงพ่อหินแดง	
วัดชีผ้าขาว (วัดมะขาม)	พระพุทธอุดมพร เจ้าพ่อเจ้าแม่สักทอง	หลวงพ่อเจริญ (พระครูอุดมสาครธรรม)
วัดวิสุทธิาราม (บางสีคต)	พระพุทธชินราชจำลอง พระสีวลี พระพุทธรูปหยกขาว	พระครูสาครวิสุทธิคุณ
วัดบ้านไร่เจริญผล	พระหยกขาว	พระครูรัตนธรรมโสภณ
วัดคลองครุ	หลวงพ่อแดง หลวงปู่บัวเข็ม	หลวงพ่ปิ่น พุทธสันธิ
วัดเจริญสุขาราม (บางไผ่เตี้ย)	หลวงพ่ทอง หลวงพ่เงิน หลวงพ่อนาก พระสังข์ทองเทวาจินตามณี สาริกาจินตามณี เทพทันใจ เทพกระซิบ พญาเต่าเรือน	หลวงพ่อสาย
วัดพันธุวงษ์	หลวงพ่อแดง	
วัดศิริมงคล	หลวงพ่อศิลาถาวรมงคล หลวงพ่อหยกขาว มงคลทรัพย์	พระครูวรรณธรรมสาคร หลวงปู่ไฉ่ หลวงพ่อแฉะ
วัดปากบ่อ	หลวงพ่ใหญ่สรรเพชรศรีชัยมงคล	พระครูวิบูลธรรมโกวิท

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดนวมกานนท์ (วัดท่าหิน)	หลวงพ่อกุศล พระปางไสยาสน์ พระพุทธรูปชัยมงคล ตะกรุดคู่ชีวิต ยันต์ 3 หัวใจ	พระครูสาครพัฒนวิธาน (ต่วน เตชธโร)
วัดชัยมงคล		หลวงพ่อบุญเปลี่ยน พระครูมงคลสาครชัย
วัดศรีเมือง (วัดใหม่ยายเมือง)	พระพุทธรูปชัยมงคลศรีเมือง	หลวงปู่สัมฤทธิ์ หลวงพ่อบุญสมบูรณ์
วัดเจ็ดริ้ว	หลวงพ่อดำ	
วัดหลักสี่	หลวงพ่อดำ	
วัดกระโสมทอง	หลวงพ่อดำศักดิ์สิทธิ์	พระครูสาครสุวรรณคุณ (หลวงพ่อบุญ)
วัดหนองบัว	หลวงพ่อดำ หลวงพ่อบุญ	พระครูวินัยธรเล็ก (หลวงปู่เล็ก)
วัดหนองสองห้อง	หลวงพ่อดำ	พระครูสังวรสุตาทิวัฒน์ (หลวงปู่บุญ)
วัดหลักสอง	หลวงพ่อบุญสุขโขทัยธรรมราชา	พระครูพัฒนวิธานวิธาน
วัดทุ่งประชาธรรมาราม	หลวงพ่อบุญสุขโขทัยธรรมราชา	พระครูภัทลยาธรรมสาคร
วัดธัญญารามราษฎร์บำรุง	หลวงพ่อบุญ	

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม	หลวงพ่อใหญ่ศรีเมืองสมุทร	พระครูวินัยธร (เจริญ ถาวโร)
วัดศรีสินมา	หลวงพ่อพรหมมุนี	
วัดสวนส้ม	หลวงพ่อบู่ทอง	
วัดสุนทรสถิตย์	พระพุทธรูป (พระสามพี่น้อง)	หลวงปู่เนียม
วัดใหม่ราษฎร์นุกูล		หลวงพ่อสอน เกสโร
วัดธรรมจาริยาภิรมย์		พระครูสุนทรธรรมวาที (หลวงพ่อโคม)
วัดยกระบัตร์		หลวงพ่อกุ่ม
วัดโรงเข้		พระครูจันทสุวรรณสาคร (หลวงปู่สุข)
วัดนางสาว	หลวงพ่อดำ พระมหาอุตม์	หลวงพ่อก้าว
วัดอ้อมน้อย	หลวงพ่อเพ็ง	หลวงพ่อบาบ
วัดสุวรรณรัตนาราม (แคราย)	หลวงพ่อดโต	หลวงพ่อวิมล
วัดราษฎร์บำรุง (หงอนไก่)	หลวงพ่อบาเลโดยกั	หลวงพ่อดเล็ก
วัดดอนไถ่ดี	หลวงพ่อดโต	หลวงปู่ทอง สุวิชาโน
วัดศรีสำราญราษฎร์บำรุง	พระปฐมพุทธสัมฤทธิ์ผล	หลวงพ่อดพัคตร์
วัดหนองพะอง	หลวงพ่อดำ หลวงพ่อดพุทธศักดิ์สิทธิ์	หลวงปู่ทองอยู่

รายชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดของจังหวัดสมุทรสาคร

วัด	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	พระเกจิอาจารย์
วัดอ่าทอง	หลวงพ่อบุญโต	
วัดท่ากระเปาะ	หลวงพ่อบุญพร หลวงพ่อเชียงแสน หลวงพ่อบุญชัย	หลวงปู่รุ่ง
วัดท่าไม้	หลวงพ่อบุญใหญ่ (พระเจ้าน้ำเงินน้ำทอง) พระพุทธรูปยืนราช สมเด็จพระพุทธรูปยืน สมเด็จพระธรรมจักรแก้ว	
วัดบางยาง	หลวงพ่อบุญธรรมราช	หลวงพ่อบุญถม
วัดหนองนกไข่	หลวงพ่อบุญใหญ่	หลวงพ่อบุญ
วัดท่าเสา		พระครูอาทรธรรมนิเทศก์

รายชื่อศาลเจ้าในจังหวัดสมุทรสาคร

ศาลมอญ	ศาลจีน	ศาลไทย
ศาลเจ้าแม่หัวตะพาน วัดเกาะ ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อหลวงช้างพัน (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อจำปี จำปา (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อปากคลอง วัดกำแพง ศาลเจ้าแม่ทับทิมทอง (วัดบางน้ำวน) ศาลเปี้ยะจุตะละทาน (วัดบางน้ำวน) ศาลปู่ธรา (วัดบางน้ำวน) ศาลเจ้าแม่พราหมณ์ วัดบางพลี ศาลเจ้าพ่อหนู วัดบางพลี ศาลวัดตดเตวาลัย วัดบางหญ้าแพรก ศาลเจ้าพ่อจำปีจำปา วัดชีผ้าขาว ศาลยามาลัย (วัดศรีบูรณาวาส) ศาลพ่อปู่วัดบ้านไร่ ศาลในชุมชนบ้านไร่ ศาลเจ้าเจ้าพ่อเพชร (บางไผ่เตี้ย) ศาลเจ้าพ่อโต (บ้านเกาะ) ศาลเจ้าปู่คุ้มสัว (บ้านเกาะ) ศาลเจ้าแม่หม่อมจันทร (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าแม่จากมัต (บ้านเกาะ) ศาลเจ้าพ่อหัวเซ (วัดชัยมงคล) ศาลเจ้าพ่อสรวย (บางไผ่ใหม่) ศาลหลวงพ่อมงคล (บางไทรวัด) ศาลเจ้าพ่อดอนยาวบางสิดต ศาลเจ้าพ่อล่องหน (เจ็ดริ้ว) ศาลพ่อเอี่ยม พ่อทุ่ง (เจ็ดริ้ว) ศาลพ่ออ้นพ่อจันทรพ่อจุก (เจ็ดริ้ว) ศาลพ่อเอี่ยมพ่ออ้น (เจ็ดริ้ว)	ศาลเจ้าปู่เจ้าก่ง ท่าฉลอม ศาลเจ้าปู่เจ้าก่ง คลองมหาชัย ศาลเจ้าพ่อกวนอู ท่าฉลอม ศาลเจ้าแม่จ้วยปวยเนี้ย (ทับทิม) ท่าฉลอม ศาลเจ้าพ่อปากน้ำ วัดหลังศาลประสิทธิ์ ศาลเจ้าโรงเจเซี่ยงเตี้ยว ท่าฉลอม ศาลเจ้าเฮียตึง ท่าฉลอม ศาลเจ้าพ่อเกา วัดตึก ศาลเจ้าแป๊ะกง (บน) ศาลเจ้าแป๊ะกงใต้ (ล่าง) ศาลเจ้าพ่อกิมทัง ชายทะเลกาหลง ศาลเจ้าพ่อเสือคำรณ ศาลเจ้าพ่อกิมซิม ต.พันท้ายนรสิงห์ ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู (บ้านรางโคกขาม) ศาลพ่อปู่ทะเล ต.พันท้ายนรสิงห์ ศาลเจ้ามูลนิธิน้ำเก็ก ศาลเจ้าไต้ยงกง สุสานวัดแหลม ศาลเจ้าแม่กวนอิมพันมือ คลองจาก มหาชัย ศาลเจ้าพ่อโกมินทร์ ศาลเจ้าสมาคมสามัคคีธรรม ภาวนา ศาลเจ้าโรงเจมูลนิธิการกุศล สมุทรสาคร ศาลเจ้าก๊วยเทียนเนี้ยเนี้ย บางหญ้าแพรก ศาลเจ้าแม่เมืองสมุทร วัดช่องลม ศาลเจ้าโรงเจฮั่วเฮียง ศาลเจ้าพระโพธิสัตว์กวนอิม ท่าฉลอม ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดเจษฎาราม	ศาลเจ้าแม่หัวตะพาน วัดเกาะ ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อหลวงช้างพัน (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อจำปี จำปา (บางกระเจ้า) ศาลเจ้าพ่อปากคลอง วัดกำแพง ศาลเจ้าแม่ทับทิมทอง (วัดบางน้ำวน) ศาลเปี้ยะจุตะละทาน (วัดบางน้ำวน) ศาลปู่ธรา (วัดบางน้ำวน) ศาลเจ้าแม่พราหมณ์ วัดบางพลี ศาลเจ้าพ่อหนู วัดบางพลี ศาลวัดตดเตวาลัย วัดบางหญ้าแพรก ศาลเจ้าพ่อจำปีจำปา วัดชีผ้าขาว ศาลพันท้ายนรสิงห์ วัดโคกขาม ศาลเจ้าพ่อขุน (นาโคก) ศาลปู่ตาหลวงเนี้ย (กาหลง) ศาลเจ้าพ่อขุนด่าน ท่าฉลอม ศาลเจ้าพ่อศรีเมือง (คลองบางหญ้า) ศาลเจ้าพ่อจัน (โคกขาม) ศาลปู่เดช ศาลเจ้าพ่อปากโคก ศาลเจ้าพ่อไชย (วัดปัจจันตาราม) ศาลเจ้าพ่อจ้อย ศาลเจ้าพ่อพลับพลา (วัดใหญ่จอมปราสาท) ศาลปู่ตาเกละ ศาลเจ้าพ่อเขาดก (นาดี) ศาลเจ้าพ่อใหญ่ บางสะแก ศาลแม่ย่าศรีเมือง (วัดศรีเมือง)

รายชื่อศาลเจ้าในจังหวัดสมุทรสาคร

ศาลบอญ	ศาลจัน	ศาลไทย
ศาลพ่อปู่เทพา (หลักสาม) ศาลเจ้าพ่อสุวรรณสาม (หลักสอง) ศาลพ่อปู่คลองตาปลั่ง (บ้านแพ้ว) ศาลเจ้าพ่อพาหล (อำแพง) ศาลเจ้าพ่อต้นตาล (สวนส้ม) ศาลเจ้าแม่ทุ่งอินทรีย์ (หลักสาม)	ศาลเจ้าแม่อำมา (มหาชัยเมืองทอง) ศาลเจ้าแม่กวนอิมพันมือ คลองจาก ศาลเจ้าไต้เสียฮุกโจ้ว บ้านรางโคกขาม ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าพ่อไต้ยงกง คอกกระบือ ศาลเจ้ามูลนิธิปอเต็กตึ๊ง ศาลเจ้าสมาคมตระกูลลิ้ม สมุทรสาคร ศาลเจ้าพ่อปูนเก้ง (300 ห้อง) ศาลเจ้าแปะกง สุสานสามัคคีธรรม ศาลเจ้าพ่อไต้เสียฮุกโจ้ว (บางหญ้าแพรก) ศาลเจ้าพ่อเฮงเจีย บางไทร ศาลเจ้าแม่อำมา (เจ้าแม่ทับทิม) ต.สวนส้ม ศาลเจ้าแม่ทับทิม ต.หนองบัว ศาลเจ้าพ่อกิวเที่ยงเนี้ยว ต.หนองบัว ศาลเจ้าพ่อสำเร็จ โรงเจไต้เอ็กตั่ว ศาลเจ้าแม่ซื่อปุยเนี้ยว ศาลเจ้าสำนักไต้เสีย ต.หนองสองห้อง ศาลเจ้าไต้เสียเล่างู ต.หนองสองห้อง ศาลโรงเจเจ้าแม่กวนอิม ต.หลักสอง ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดเทพรัตนาราม ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดหนองสองห้อง ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดหลักสอง ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดทุ่งประชาธรรมาราม	ศาลเจ้าพระยาแสนหลวง ศาลหลวงปู่ตาเกษิ ศาลเจ้าพ่อดอนยาว (ใหม่) ศาลแม่นางตะเคียน ศรีประไพพรทอง ศาลแม่ย่าตะเคียน วัดบางซุด ศาลเจ้าแม่ศรีจันทร์ วัดทะเลวางจันทร์ ศาลเจ้าแม่สีแพร (วัดกลางคลอง) ศาลเจ้าปู่แก่นจันทร์ (วัดกลางคลอง) ศาลแม่พยอม วัดช่องลม ศาลเจ้าแม่ศรีทอง ศาลเจ้าพ่อเขาตก (คลองสุนัขหอน) ศาลเจ้าแม่พิกุลทอง (วัดชีฟ้าขาว) ศาลเจ้าแม่แสมดำ(คลองหวายลิง) ศาลวัลลี ยาгу วัดกำพร้าว ศาลหลวงปู่ตาไฟและ หลวงปู่ตานารอด วัดพันธุวงศ์ ศาลพระเจ้าเสือ (กระเช้าขาว) ศาลปู่ยัต (วัดบางซุด) ศาลเสด็จพ่อนาคราช (วัดบางตะคอก) ศาลเจ้าแม่ (ต้นตะบัน) บางกระเจ้า ศาลแม่ตานี-แม่ตะเคียน (ต.ท่าทราย) ศาลหน้าวัดโสภณาราม ศาลพันท้าย วัดพันท้ายนรสิงห์ ศาลกุมารทอง (วัดไร่ไทรทอง) ศาลเจ้าแม่รวัยทรัพย์ (บางหญ้าแพรก) ศาลเจ้าแม่เศรษฐีสำเภาทอง (วัดศรีวนาราม) ศาลเจ้าแม่มะขามเทวี

รายชื่อศาลเจ้าในจังหวัดสมุทรสาคร

ศาลมอญ	ศาลจีน	ศาลไทย
	ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดศรีเพชร ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดสวนส้ม ศาลเจ้าแม่กวนอิม มูลนิธิแพร่ศีลธรรมฯ ศาลเจ้าแม่กวนอิม โรงเจไท่เอ็กตั่ว ศาลเจ้าพ่อเขาตกทั้ง 5 ต.โรงเข้ วิหารโปยเซียนโจวซือ ต.โรงเข้ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ต.โรงเข้ ศาลเทพเจ้าแซหมิงเจียงคุณ บ้านดอนไผ่ ศาลเจ้าตึก ต.ท่าเสา ศาลอากงอามา ต.คลองมะเดื่อ ศาลเจ้าอาม้าซากงซี ต.ท่าไม้ ศาลเจ้าปึงถ้ำก่ง ต.คลองมะเดื่อ ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดคลองมะเดื่อ ศาลเจ้าตาแป๊ะก่ง ต.ท่าไม้ ศาลเจ้าแม่อาม้า ต.ท่าเสา ศาลเจ้าเปากง ต.สวนหลวง ศาลเจ้ากวงตึกง ต.กระทุ่มแบน ศาลเจ้านี้เล็กฮุดโจ้ว ต.ท่าไม้ ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดดอนไก่ดี ศาลเจ้าโรงเจชะน้ำตั่ว ต.สวนหลวง ศาลเจ้าโรงเจโพธิธรรมฮกซ่ง ต.กระทุ่มแบน ศาลเจ้าโรงเจเซียงซิวตั่ว ต.กระทุ่มแบน ศาลเจ้าพ่อปากง ต.สวนหลวง ศาลเจ้าพ่อทึงง ต.กระทุ่มแบน ศาลเจ้าพ่อแป๊ะไ้ ต.กระทุ่มแบน ศาลเจ้าโรงเจปอเฮียงตั้ง ต.สวนหลวง ศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว ต.ท่าเสา ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดท่ากระบือ ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดท่าไม้ ศาลเจ้าพ่อกวนอู วัดท่าไม้	ศาลพันท้ายในโรงงานน้ำพริก พันท้ายนรสิงห์ ศาลเจ้าแม่เบิกไพร (วัดแหลมสุวรรณาราม) ศาลเจ้าแม่ตะเคียน วัดธรรมจริยาภิรมย์ ศาลแม่ย่าตะเคียนทอง วัดปทุมทอง ศาลหลวงพ่อก้อนทอง วัดดอนโมสิตาราม ศาลชัยยะทัตต์ (ปู่สี ปู่พุก) วัดดอนโมสิตาราม ศาลชีผ้าขาว วัดหลักสอง ศาลเจ้าพ่อมะลิวัลย์ ต.โรงเข้ ศาลพ่อปู่บ้านโรงเข้ ศาลเจ้าพ่อตันกระทุ่ม ต.โรงเข้ ศาลปู่ดางสะแก ต.โรงเข้ ศาลปู่เตวัด ต.โรงเข้ ศาลฤาษี วัดโรงเข้วนาราม ศาลปู่ฤาษี วัดคลองตัน ราษฎรบำรุง ศาลในวัดโรงเข้ ศาลเจ้าแม่ตะเคียน ริมคลองคันหนิง ศาลม้าลาย ต.โรงเข้ ศาลปู่โสม ต.ยกกระบัตร ศาลเจ้าแม่ตะเคียนสุดาพร วัดสวนส้ม ศาลเจ้าแม่มะลิวัลย์ วัดสวนส้ม ศาลปู่โพธิ์ แม่ณี วัดสวนส้ม ศาลเจ้าแม่สไบทอง วัดธรรมเจดีย์ศรีพิพัฒน์ ศาลพ่อขุน คลองรางหม้อแกง ศาลปู่โสม ต.หลักสาม ศาลหลวงพ่อยี่ว ต.หลักสาม

รายชื่อศาลเจ้าในจังหวัดสมุทรสาคร

ศาลมอญ	ศาลจีน	ศาลไทย
	ศาลเจ้าโรงเจพุทธอรุณ ต.ท่าไม้ ศาลเจ้าแม่กวนอิม วัดหนองนกไข่ ศาลเจ้าพ่ออั้งตี้อั้งเบ๊ ตลาดกระทุ่มแบน	อาศรมตำหนักพระฤาษี ต.หลักสาม ศาลพ่อขุน ต.บ้านแพ้ว ศาลต้นไทร ต.บ้านแพ้ว ศาลปู่ดำ ต.คลองมะเดื่อ ศาลแม่ตะเคียน วัดสุวรรณรัตนาราม ศาลเจ้าแม่ตะเคียนทอง วัดศรีสำราญฯ ศาลเจ้าแม่ตะเคียน วัดหนองพะอง ศาลหลวงตาทอง กระทุ่มแบน ศาลปู่ฤาษี วัดบางยาง ศาลแม่ตะเคียน วัดท่ากระบือ ศาลเจ้าแม่โพสพ ต.ท่าเสา ศาลพระแม่ธรณีบีบมวยผม ต.ท่าเสา ศาลเสด็จแม่สิริมหามายา วัดท่าไม้ ศาลปู่ไวยทศน์เถระ วัดท่าไม้ ศาลพระสยามเทวาริราช วัดท่าไม้ ศาลพระเจ้าตากสิน วัดหนองนกไข่

รายชื่อศาลประจำหมู่บ้านของลาวโซ่ง

ชื่อศาลเจ้า	ที่ตั้ง
ศาลพ่อปู่วรรณ (บ้านกลาง)	ต.หนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว
ศาลพ่อปู่กัณฑ์ยา	ต.หนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว
ศาลพ่อปู่นาคา (ถมยา)	ต.หนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว
ศาลพ่อปู่โคกหลวง	ต.โรงเข้ อ.บ้านแพ้ว
ศาลปู่มนั่ปุดง	ต.โรงเข้ อ.บ้านแพ้ว

ตารางรายชื่อกลุ่มองค์กรของกลุ่มชาติพันธุ์แรงงานข้ามชาติ ในจังหวัดสมุทรสาคร

การรวบรวมข้อมูลดังตารางด้านล่างนี้ เป็นการรวบรวมรายชื่อบางส่วนและรายละเอียดโดยย่อจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในอำเภอเมืองสมุทรสาคร และอำเภอกระทุ่มแบน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการของชุมชนชาติพันธุ์ข้ามชาติในพื้นที่ที่มีได้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มเชิงภาษาชาติพันธุ์เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้เห็นภาพรวมและบทบาทของแต่ละกลุ่ม

ชื่อกลุ่ม	ชาติพันธุ์ที่เป็นสมาชิก	สถานที่รวมตัว	บทบาทหน้าที่	หมายเหตุ
กลุ่มอะไนน์แมะ (ชมรมฉาบป่นกิจสงเคราะห์ที่เท่าเทียมกัน)	ทุกเชื้อชาติ ชาติพันธุ์และศาสนา (สมาชิกกว่า 2,000 คน)	วัดเทพนรรัตน์ และอื่น ๆ	ช่วยเหลือค่ารักษา พยาบาลและ ค่าฉาบป่นกิจ สงเคราะห์	เก็บเงินสมาชิก เดือนละ 30 บาท
กลุ่มลัทธิกะเยระนา	ชาติพันธุ์หลากหลาย (กลุ่มขนาดเล็ก)	บริเวณล้ง ลุงแบน	ร่วมกันทำบุญ สร้างเจดีย์ มีหนุ่มสาวและ เด็กไว้เพื่อแสดง ในงานบุญประเพณี	ไม่มีการเก็บเงิน จากสมาชิก แต่เรียกรับเงิน ถึงงานเทศกาล
ชมรมคนรวมชาติ เมียนมา	ชาติพันธุ์หลากหลาย (กลุ่มขนาดเล็ก)	ชุมชน ซอยเจาะหว้าวิถี	ช่วยเหลือวัดใกล้เคียง เรื่องงานบุญ งานเทศกาล และช่วยเหลือ งานสาธารณะ สนับสนุนกลุ่มอื่น ๆ	
ชมรมเยาวชนมอญ กรุงเทพ	คนไทยเชื้อสายรามัญเป็นหลัก แต่มีแรงงานข้ามชาติชาวมอญ เป็นสมาชิกด้วย	กรุงเทพ และใกล้เคียง	อนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมมอญ พร้อมทั้งสนับสนุน งานวิชาการและ การศึกษา	

ชื่อกลุ่ม	ชาติพันธุ์ที่เป็นสมาชิก	สถานที่รวมตัว	บทบาทหน้าที่	หมายเหตุ
Mingalar Myanmar Centre (ศูนย์การค้าและศูนย์รวมคนพม่าครบวงจร)	ใช้ประโยชน์ โดยแรงงานข้ามชาติ	ตำบลท่าจีน	เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและจัดการประชุม มีการสอนภาษาพม่า ไทย อังกฤษ รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มอื่น ๆ	เชื่อมโยงกับกลุ่มไม่เป็นการอื่น เช่น มูลนิธิวัดหงษ์จิตอาสา เป็นต้น
กลุ่มทะแปงแซสแน (เรือศาสนา)	ชาวมอญจากเมียนมา (กลุ่มขนาดเล็ก)	บ้านเอื้ออาทร	ช่วยงานวัด ขยายดอกไม้ไหว้พระ	หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้หญิง
กลุ่มแรงงานวัดเทพนรรัตน์	หลากหลายชาติพันธุ์	วัดเทพนรรัตน์	ช่วยเหลือเด็กกำพร้า ช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมที่พม่า รวมทั้งจัดงานเทศน์เพื่อหาเงินไปทำบุญ	
กลุ่มรำพม่า	หนุ่มสาวพม่า (กลุ่มขนาดเล็ก)	วัดเทพนรรัตน์	นำการแสดงไปช่วยงานที่ติดต่อเข้ามา	ซ้อมอยู่วัดเทพเกือบทุกวันอาทิตย์
กลุ่มเจติย์ (ชูเตาปะเจติย์ดอกอปะกะ)	ชาวทวายเป็นส่วนใหญ่ และกะเหรี่ยง มอญ (50 คน)	วัดน้อยนางหงษ์ (ประมาณ 10 ปี)	ช่วยเหลือกลุ่มอื่น จัดกิจกรรมภายในวัด เช่น งานบวช และดูแลวัด	เก็บค่าสมาชิกเดือนละ 50 บาท
กลุ่มมโนราห์	หลากหลายชาติพันธุ์จากเมียนมา ลาว เขมร รวมคนไทยในโรงงาน (200 คน)	วัดน้อยนางหงษ์	ทำกิจกรรมทางศาสนา และช่วยเหลืองานประเพณีใหญ่	เรียกชื่อตามโรงงานผลิตขนม
กลุ่มงานศพ มูลนิธิวัดหงษ์จิตอาสา	หลากหลายชาติพันธุ์ (70-180 คน)	วัดน้อยนางหงษ์	ช่วยเหลืองานศพ	เก็บเงินเดือนละ 100 บาท

ชื่อกลุ่ม	ชาติพันธุ์ที่เป็นสมาชิก	สถานที่รวมตัว	บทบาทหน้าที่	หมายเหตุ
กลุ่มบุญญาวีดี	พม่า (32 คน)	วัดน้อย นางหงษ์ (ประมาณ 6 ปี)	รวมตัวทำบุญ และช่วยเหลือ งานกลุ่มอื่น	
กลุ่มสวัสดิ์ (แองชะวี การวาระ)	พม่า (80 -110 คน)	วัดน้อย นางหงษ์ เมืองทวาย	ร่ำเพื่อ การแสดง งานประเพณี	เก็บเดือนละ 200 บาท
กลุ่มกวนอะเนียง	ชาวมอญจากเมียนมา	วัดโคก วัดท่าทราย วัดศิริ-มงคล วัดคลองครุ	กิจกรรมทำบุญและ ช่วยเหลืองาน ประเพณีมอญ ส่งเงินไปช่วยพระ ที่สอบผ่าน นักธรรมบาลี และ ซ่อมสร้างวัด ที่บ้านเกิด	มีหัวหน้ากลุ่ม เป็นผู้หญิง เก็บเดือนละ 100 บาท โดยเก็บ ทุก 3 เดือน
มูลนิธิ ACC (Solidarity Committee for the Protection of Myanmar Migrant Workers)	แรงงานข้ามชาติชาวพม่า	ซอยมหาชัย วิลลา 10	จัดตั้งขึ้นใหม่/ ดูแลแรงงานข้ามชาติ	
กลุ่มตาดานะ ฮิตะ กาลิ (ทำนุบำรุง พุทธศาสนา ให้คงอยู่ต่อไป)	ชาวทวายและชาวพม่า	บริเวณ ซอยไทยยูเนียน	ช่วยเหลือค่าทำคลอด แรงงานหญิง พระจากพม่า เรื่องการศึกษา และ แรงงานที่ไม่มี ค่าเดินทาง กลับประเทศ	
Dawei National Development Association: DNDA	ชาวทวาย	วัดเทพนรรัตน์ และบริเวณอื่น	สงเคราะห์แรงงาน ผู้ป่วยยากไร้ ค่ารักษา พยาบาลและ เดินทางกลับประเทศ	

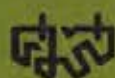
ชื่อกลุ่ม	ชาติพันธุ์ที่เป็นสมาชิก	สถานที่รวมตัว	บทบาทหน้าที่	หมายเหตุ
กลุ่มแกะโกมท็อก ปิงเล็ด ปอดมอญ (กลุ่มสนับสนุน การศึกษา)	ชาวมอญจากเมียนมา (19 คน)	วัดศรีบูรณาวาส (วัดโคก)	ช่วยเหลือ งานผ้าป่าการศึกษา	มีหัวหน้ากลุ่ม เป็นผู้หญิง และเป็น กลุ่มเฉพาะกิจ รวมตัวเป็น ครั้งคราว
ห้องสมุดมูลนิธิ Saytanarpankhinn	ชาวพม่า (สัญชาติเมียนมา)	ย่านที่พัก ซอยวิซอຍ วิรุณหราษฎร์- วัดท่าไม้	ช่วยเหลือ ผู้ด้อยโอกาสในพม่า ทั้งกลุ่มคนจน เด็กด้อยโอกาส เด็กกำพร้า คนชรา ผู้ป่วย	มีพระ Ashin Te Zarnanda เป็นผู้ดูแล เป็นที่ปรึกษา

หนังสือเรื่องนี้มาจาก
ชุดโครงการวิจัยสังคมวัฒนธรรม
ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวไทย
บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาถึงลุ่มแม่น้ำท่าจีน
กรณีศึกษาพื้นที่สมุทรสาคร
โดยกลุ่มงานวิจัยและพัฒนา
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นใน 3 ประเด็นคือ
ประวัติศาสตร์ภูมินามและภูมิสังคม
เครือข่ายสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์
และพิธีกรรมความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตท้องถิ่นในมิติ
“การเปลี่ยนแปลง” (transformation)
“ลักษณะพหุลักษณะ” (Plurality)
การผสมรวมระหว่าง “ความเป็นสมัยใหม่กับจารีตประเพณี”
(Hybridity of Modern and Tradition)

และการปรับตัวของคนกลุ่มต่าง ๆ
ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนในจังหวัดสมุทรสาคร
เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ประสบการณ์
ของการเปลี่ยนผ่าน การสูญเสีย การเกิดใหม่ทางสังคมและวัฒนธรรม
และมองเห็นศักยภาพของคนกลุ่มต่าง ๆ

ซึ่งกำลังสร้าง พัฒนา ปรับเปลี่ยนแก้ไข ต่อรอง
สืบทอด พิถีพิถัน และอนุรักษ์วัฒนธรรมของตัวเอง
ให้มีความเข้มแข็งและพร้อมรับมือกับการท้าทายใหม่ ๆ
ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน)

ขอสงวนสิทธิ์ในชื่อและภาพลักษณ์ทางวิชาการ

ISBN 978-616-7154-68-8

9 786167 154688

เอกสารจากการสำเนา 124

ภาพปก: ชาวสาครบุรีอรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จประพาสสมุทรสาคร ร.ศ.124 (พ.ศ.2448) ที่มาภาพ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ